

(હાલના નવીન અભ્યાસ ક્રમ મુજબ.)

ગુજરાતી છટ્ટા ધોરણના વિષયોનું

એકીકરણ.

એમાં ત્રિવેદી વાંચનમાળા પુસ્તક ૬ ટૂંકા પાઠોના
શબ્દાર્થ, હુંકસાર, બોધ અને પ્રશ્નો, વ્યુત્પત્તિ,
કવિતાનું વિવરણ, ઇતિહાસ, ભુગોળ, ભુતળ
અને નાગરિકના ધર્મ એટલા વિષયોના
સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. રી. ન. ઈ.

સ્ત્રી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
મણિલાલ મળજીલાલ ઉપાધ્યાય.
પુસ્તકર-પેટલાદ, (પ્રાંત વડોદરા)

(સર્વ હક સ્વાધીત રાખ્યા છે.)

અમદાવાદ-શ્રી ભાગ્યોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
જેઠાલાલ કેવશંકર દવેએ છાપી.

આવૃત્તિ ૫ મી }
મંચત ૧૯૮૪ }

{ પ્રત ૧૦૦૦
{ સને ૧૯૨૮

ક્રીમત ૩. ૦-૧૫-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૦૫૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઇફૂ. ધોરણના અષ્ટમે
અંગ્રીકરણ

વિષય
મૃદુલતા

ગુજરાતી છદ્દે ધોરાણના વિષયોનું

એકીકરણ.

એમાં ત્રિવેદી વાંચનમાળા પુસ્તક ૬ ફૂંના પાઠોના
શબ્દાર્થ, ટુંકસાર, બોધ અને પ્રશ્નો, વ્યુત્પત્તિ,
કવિતાનું વિવરણ, ઇતિહાસ, ભુગોળ, ભુતળ
અને નાગરિકના ધર્મ એટલા વિ
સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

રેણી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.
મણિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય.
બુક્કસેલર-પેટલાદ, (પ્રાંત વડોદરા)

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

{ પ્રત ૧૦૦૦
{ સને ૧૯૨૮

કીંમત રૂ. ૦-૧૫-૦

એકીકરણમાં શુન્ન ત્રિવેદી વાચનમાળા પુસ્તક છઠાના અઘરા શબ્દોના અર્થ પૂર્ણ ખુલાસા સાથે, પાઠનો બોધ નીકળતા પ્રશ્નોને કવિતાની સમજૂતી, એવી તો સરળ રીતે આપવામાં આવી છે કે બાળકો સહેલાઈથી સમજી શકે. આ પુસ્તકને ઘણા ખરા શબ્દો એવા તો સંસ્કૃતમય છે કે તે બાળકો તો શું પણ શિક્ષકોથી પણ સમજાય તેવા નથી, એવા શબ્દોના વ્યાવહારિક ભાષામાં ખુલાસા કરવામાં આવ્યા છે. વળી ઇતિહાસ ભુગોળ વગેરે વિષયોથી પણ ઘણા જ સરળ રીતે દાખલ કરવામાં આવ્યા છે કે બાળકોને શિક્ષકરૂપ અને શિક્ષકોને મદદરૂપ થઈ પડશે.

વિષયની મુશ્કેલી અને પુસ્તકના કદ પ્રમાણે કિંમત ઘણી જ ઓછી રાખવામાં આવી છે.

આશા છે કે શિક્ષક ને બુદ્ધિશાળી શિષ્યવર્ગ આ સદુપયોગ કરી તેમાં રહેલી અપૂર્ણતા સંબંધી સુચના કરતાં તેનો માનસહિત સ્વિકાર કરી નવી આવૃત્તિમાં સુધારો કરવામાં આવશે.

ત્રિવેદા વાચનમાળા પુસ્તક છઠ્ઠાના અર્થ.

પાઠ ૧ લો-કોયલ.

કૃષ્ણ-કાળો, શ્યામ.

નિનાદ-સ્વર, અવાજ, બેલ.

સપ્ત—સાત.

કઠોર-નિર્ઘેય, કડવું લાગે એવું.

સંગીત-ગાયન.

પાંચમ-પાંચમો, સંગીત માં સાત

સર પૈઠી પાંચમો.

મનોહર-મન=મન+હૃ ધા. હા લેવું=મનને હરણ કરે એવું.

ધરાય છે-તૃપ્ત થાય છે, સંતોષાય છે.

દીર્ઘ-લાંબા અવાજ વાળો.

વ્યાપી-ઘ્યાપ ધાં વ્યાપવું,

દેવની—અવાજ.

નીલ-લીલાં, લીલા રંગનાં.

આંબલીઆ—આંખાનાં આંડ.

ફેલાવું-ફેલાઈ, પ્રસરી

કવન-કાવતા,

લમા-સરખાં, જેવાં.

સોહું-સોભે.

પ્રભાત—પ્ર ઉઠ્ઠમા ધાં પ્રકાશવું+ત પ્ર=પરોઢ, મળસ્કું.

આબ-આકાશ.

રજની-રાત.

અવણે-કાને.

સમીર-પવન, વાયુ,

વહે-વાય, ચાલે,

માધુરી—મીઠા, અવાજવાળી,

લહું-મેળવું.

જહાર-(અં)-આગળ. પહેલાં.

સર-અવજ, બેલ, સખ્દ.

મન્દ-ધીમે

દિશ-દિશા, બાણ,

ફરી—ખીજવાર.

મેહુલો-સુંદર વરસાદ.

રેલતી-આનંદમાં રહેતી.

રમ્ય-રળીઆમણી, પ્રિય લાગે એવી.

ખેલતી-રમતી

ચંદન-સુખદ.

ચંચુ-પ્રદાર-ચાંચનો માર.

પુરતી-જોઈએ તેટલી, ખપ જેટલી.

પાલુત-પર=પારકુ x લુત=ગોપાએલું=ખીજ પંખાથી ઉછેરાયલું.

પ્રશ્ન.

૧ કોયલ અને કાગડાની સરખામણી કરો.

૨ કોયલના શરીરનું વર્ણન કરો.

૩ કોયલ માણસને પ્રિય લાગે છે તેનું શું કારણ ?

૪ કોયલ કિંપે વિચિત્ર વાત કયી છે ?

૫ કોયલને 'પરલુત' કહેવાનું શું કારણ ?

૬ કયાં કાગડાનો.....કયાં કોયલનો.....એનો અર્થ શો ?

પાઠ રજો.

ભાદ્રાજ દ્રોણાચાર્ય ભાગ ૧ લો.

અર્ચવિદ્યા-પાણ્ડુમારવાની વિદ્યા, દર્શાવતો-ખતાવતો.

સહધ્યાયી-સાથે અભ્યાસ કરનારા, સાથે લાલુનારા, ગોડીઆ.

અતી દરીદ્ર-બહુ ગરીબ. રહસ્ય-શુપ્ત જ્ઞાન.

સંપૂર્ણ-પરેપૂર્ણ સં ૭૦ પુર ધાં ભરવું,

લક્ષ્મી-પૈસો, ધન.

મદ-ગર્વ. અભીમાન અહંભાવ,

ગોવન-જીવાની

સૌંદર્ય-પ્રુપસુરતી; સુંદર ચહેરા

અધિકાર-અમલ; સત્તા.

તિરસ્કાર-તુચ્છકાર, ધિક્કાર, અનહર, દ્વિષ્ટકાર.

કાલક્રમે-વખત જતાં, વખત બદલાતાં.

અર્થુ-જુનું ધસાઈ ગયેલું.

પ્રયોજન-કારણ, હેતુ, સખખ, મતલબ, આવશ્યકતા.

વીત-પૈસો ધન, કૃપણ-કંજુસ.

સંકલ્પ-વીચાર, સં ઉં + કલ્પ ધાં સંકલ્પ કરવો. વિચાર કરવો.

દર્ભ-દાભ, એક જાતનું ધાસ.

સવિનય-નમ્રતથી, વિનય સહીત,

દૃષ્ટાંત-હકીકત, વિગત, વર્ણન, બરેલી વાત,

નિવેદન કરી-જણાવી. ગાદી-રધારે, અત્યંત,

પ્રતિજ્ઞા-પણ સોગન, નિયમ. રૂદન-રડવું તે

વિહાર કરતો-આનંદથી મહાલતો, રમતો.

યુક્ત-યોગ્ય, લાયક, જોઈએ તેવું. યુજ્ઞ ધાં જોડવું.

જોજન-મુજ્ઞ ધા. ખાવું-ખાવાનું. સ્થાપ્યાં-સ્થાપીત કર્યાં, રાખ્યાં.

પ્રશ્ન.

૧ કાને કાને મૈત્રી શોભતી નથી ?

૨ મૈત્રી કાને કાને શોભે છે ?

૩ મદ કેટલા પ્રકારના અને કયા છે ? તેમાં કયો મદ સૌથી મોટો છે ? તે તે શા કારણથી ?

૪ નિર્જળથી ઉલટો રૂપઃ કયો ?

૫ વિહારમાં 'વિ' ને બદલે બીજા ઉપસર્ગો મુકી અર્થમાં કેવા ફેરફાર થાય છે તે જણાવો.

પાઠ ૩ ને.

ભારત જ દ્રોણાચાર્ય ભાગ ૨ ને.

ધનુર્ધર-ધનુ=ધનુષ્ય×ધર માં ધૂ ધાં ધારણ કરવું. મનુષ્યને ધારણ
કરનાર; ધનુષ્ય વડે ખાણ કુંકવામાં કુશળ; ધનુર્વિદ્યામાં પ્રવીણ
પ્રયોગવાની-વાપરવાની. શસ્ત્ર-હથીયાર,

દેશદેશાંતર-જદા જુદા દેશો, પરદેશ.

આચાર્ય જુદિષ-આચાર્ય સમજ. સમક્ષ-નજર આગળ.

પ્રયોગ કરવામાં-અનુભવ કરી જોવામાં.

કીડા-ક્રીડા ધાં રમવું=રમત.

અસ્ત્ર પ્રયોગમાં-હથીઆતો ઉપયોગ કરવામાં, હથીયાર વાપરવામાં

હસ્ત લાઘવ-હસ્ત=હાથ×લાઘવ=ચતુરાઈ-હાથ ચાલાકી

શબ્દ વેધિત્વ-શબ્દ સંબંધી તે પદાર્થપર ખાણ ભારવાની વિદ્યા.

વિસ્મિત-ચિ ઉં હિમ ધાં વિસ્મય પામવું=ચિસ્મય પામેલા ચકીત.

વિનય પૂર્વક-સવિનય; વિનય દર્શાવીને.

દારણ-હાથકર, ભય ઉપજાવે એવું, અદેશો-વિચાર, શક. વહેમ.

કૃત્રિમ-અનાવડી. દક્ષ-વિદ્યા યોગ્ય.

માત્ર-શરીર. વૃત્તિ-અંતઃકરણનું વલણ, મનનો ભાવ.

એકાગ્ર-ધારેલી વસ્તુ ઉપરજનનર રાખવી તે, જે કામ કરવાનું હોય
તેમાંજ મન પરોવવું તે.

પ્રશ્ન.

૧ એકલગ્નના ચરીત્ર ઉપરથી તમે શો બોધ લેશો?

૨ એકજ ગુરૂના શિષ્યો છતાં અર્જુન વધારે કુશળ શાસ્ત્રી થયા

૩ 'આવું દારૂણ વચન એકલવ્યે સંભળ્યું' એમાં વાક્યનો ક્રમ કેમ જાળવ્યો નથી ?

૪ કૃત્રિમ પક્ષીને વીધતી વખતે અર્જુન દ્રુપદ પક્ષીને જ જોગો હતો.
*અને બીજા બધા પક્ષીને, ઝાડને, દ્રોણાચાર્યને અને બંધુઓને દેખતા હતા, તેનું શું કારણ ?

પાઠ ૪ થા.

ભારદ્વાજ દ્રોણાચાર્ય ભાગ ૩ જો.

પરમદક્ષિણા-મોટામાં મોટી દક્ષિણા.

મથન-પ્રયત્ન, મહેનત, ઉપાય અમાત્ય-પ્રધાન.

ખડોકર્યો-ઉભો કર્યો, રણુ કર્યો. નષ્ટ થયો-નાશ પામ્યો, નીકળી ગયો
દુઃખા હ્રષ્ ધા० હન્યવું-મરણ, ભાવ.

ક્ષમા-ક્ષમ ધા० માફકરવું=માફી.

ખાલ્યાવસ્થા-લીલ્ય=ખાળકxઅવ ઉ०xસ્થા ધા० ઉભા રહેવું-ખાળક
તરીકેનીહાલત, નાનપણ.

પ્રીતી-મી ધા० ખુશ કરવું+તિ પ્ર०-હેત, ભાવ.

પોષાષ છે-વધારો થયો છે, દં થષ છે

યાત્યું છુ-માયુ છું. ભાગીરથી-ગંગા નદી.

અભીષેક-અમિ ઉ० હ્રષ્ ધા०=અભીષેક કરવો.

ન્યુનતા-ખામી, ઓછાપણું, કમીપણું.

ન્યુહ-સેનાની ગોડવણ, હડવાની ગોડવણ.

સંહાર-સમ્ ઉ० દ્ઢ ધા० સંહાર કરવો=નાશ કરવો.

ધાણ કાઢવો-ધણ માણસોને મારી નાખવા તે.

નહીકર-નહીતો.

હણાવો-મરાયો.

મહામુશીબને-પરા, જે હાવતું ન છતાં, ના ધલાજે.

ગજ-હાથો, ખીન્ન-દુઃખી. નાહિમેદ થવું, દીલગીર, આશાભંગ
નીરાકરણ કરવું-નિકાલ કરવો, દુર કરવો.

જીવિત-જીવવાને માટે

અસત્ય-જાહું.

સ્પશ કરવું-અડકવું, લાગવું.

પ્રેરાયા-ઉશ્કેરાયા.

સ્પષ્ટ-ખુલ્લું અને ચોક્કસ

આસપાસ-મોહિત, મોહ પામેલું

મોટેથી-લાંબા સાદ્યો, ઉતાવળે બોલીને,

ભારત-કૌરવ અને પાંડવોની લડાઈના દનિહાસનું પુસ્તક

માહાત્મ્ય-મહિમા, પ્રભાવ, બળ, શક્તિ, કીર્તિ, ખ્યાતિ.

પ્રશ્ન.

૧ સત્યવાદી યુધિષ્ઠિરે સત્ય જાળવવા કેવો પ્રયત્ન કર્યો ?

૨ યુધિષ્ઠિરના એવા પ્રયત્નથી સત્ય વૃત્ત જાળવાયું કે તેનો ભંગ થયો ?

૩ દ્રુપદ રાજા-દ્રોણાચાર્યના બાળસ્નેહી છતાં શા કારણથી તિર-
સ્કાર કર્યો

૪ દ્રુપદે દ્રોણાચાર્યનો તિરસ્કાર કર્યો તેનું શું ફળ મળ્યું.

૫ પહેલા પેરેગ્રાહમાં 'રહ્યા : અને 'તરીકે'નું પદ રહેલું કરો.

પાઠ ૫ મો. છપ્પા.

તાતા-તપેલાં. ગરમ,

દોશી-દોશી વાણિયો, કાપડનો વેપારી

વાટે=રસ્તામાં

બાટે-તળાવ કે નદીના આરામાં

ગુજરી-મેદાનમાં ભરાતો બળર. નરબો-નરબેરામ કવિ.

રતીભર-ચણીના વજન જોડલો લગાર જરા,

બગીચામાં પાણી પાતાં કાંઈ પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો નથી; વળી ગરમ તેલ ચોળવાથી પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો નથી; વળી ગાંધી કે કાપડીઆની દુકાનેથી પ્રેમ વેચતી મળતો નથી; વળી માર્ગમાં કે નદી અને તળાવને આરામાં શોષતાં પ્રેમ મળતો નથી; તેમજ દરેક ગામે મકાનમાં ભરાતા બજારમાં તપાસ કરતાં પણ પ્રેમ મળતો નથી. નરભેરામ કહે છે કે—જો શ્રી રામચંદ્રની મહેરબાની હોય તોજ પુરેપુરો પ્રેમ મળે છે.

જ્યારે શ્રી કૃષ્ણને પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે એક તુળશીના પાનથી ખુશી થયા, જ્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વિદુરના ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો ત્યારે ખીચડીને ભાજી ખાધી હતી; જે માણસને પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તેજ માણસ પ્રેમને આજમે છે. જે માણસને પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તેના વડમાં પણ વખાણ થાય છે. જે માણસને મનમાં એક જરા પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો તેને કવિ નરભેરામ કહે છે કે—એરા (જેને જ્યાં પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો છે) ગુરૂથી સદા તેને ધન્ય છે. એરલે આપણા ઉપર શ્રી ભગવાનનો જરા પણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હોય તો તેવા ગુરૂથી હંમેશાં આપણને ધન્ય છે.

પ્રશ્ન.

- ૧ આ કવિતામાં પ્રેમ માટે કવિનો શું કહેવાનો હેતુ છે ?
- ૨ પ્રેમ કેવી રીતે મેળવી શકાય ?
- ૩ ‘ ગુરૂ થકી ’ શબ્દનો સંબંધ કયા શબ્દ સાથે છે ?
- ૪ ‘ જે ’ અને તે કેવાં સર્વનામ છે ? તે તે શા કરણથી ?

પાઠ ૬ ઠા. બીવર.

જળયર-જળ=પાણી×યર ધાં જવું, ચાલવું કરવું=પાણીમાં રહેનાર
સ્થળયર—સ્થળ=જમીન×યર=ફરનાર; રહેનાર=જમીન ઉપર ફરનાર
બહુધા-બહુ ભાગે.

કડાક-કડ ધાં અવાજ કરવો=એવો અનાજ થાય તેમ; ઉપરાકિપરી
આત્મસંરક્ષણ-આત્મ=પોતાનું×સમૂ ઉરક્ષ્ ધાં રક્ષણ કરવું×અન
પ્રત્યય=પોતાનો અચાવ કરવો તે.

ખરખચડા-કરકરા, જેમાં સુવાળખણ નથી એવા
ક્રમાનાકાર=ક્રમાન×આકાર ક્રમાન=ક્રમહું×આકાર=ઘાટ=ક્રમહાના ઘાટનું
હાથ તરીકે-હાથના જેવું, હાથના બદલાનું, હાથનું
સુકાન-સુપડી-મછવો સીધે રસ્તે ચઢાવવાતે મરડવાનું સુપડાના ઘાટનું
લાકડાના પાટીયાનું બનાવેલું હોય છે તે.

ગરજ સારે છે=પદલો વાળે છે, કામ કરે છે. કવચિત કાષ્ઠકિ વખત
વીંધણું-ઘાકડાં ફોડવાનું લોઢાનું ઝોળાર. સુથાર લોઢા જેના વડે
લાકડાં ફેચે છે તે.

પુરનો-પાણી રોકવાતે કરેલું ઉંચું બાંધકામ.
ભક્ષક-મક્ષિ ધાં ભક્ષણ કરવું×અક પ્રં કરનાર=ભક્ષણ કરનાર, ખાનાર.

નિર્ઝય-નિઃ=હિ+મય=ખીક=ખીક વગરનું.

કણુ-કાન. સંઘરી મુકે છે-રાખી મુકે છે.

છજનેર-છમારતો બાંધવાના નકશા તપ્પાર કરનાર.

પ્રશ્ન.

- ૧ બીવરની જતમાં પ્રાણી ક્યાં છે ?
- ૨ બીવરના શરીરનું વર્ણન કરો.
- ૩ તેનું સ્થાયી રહેઠાણ ક્યાં હોય છે ? તે તે શી રીતે તૈયાર કરે છે ?
- ૪ તે પોતાના રક્ષણ માટે શી ચતુરાઈ વાપરે છે ?

પાઠ ૭ મો. સીંહ અને શીયાળ.

- આચરનાર-ચાલનાર. ક્ષેત્રિ-પરતાપ, વિમાપણ કરે.
 ઝડપમાં-ઝપાટામાં, કળ્પનામાં. કુધા-ભુખ.
 અસ્ત પામ્યો-આથમ્યો. આખરે-છેવટે
 શુદ્ધા-સંતાપ રહે એવી જગા, ઝાડીનું જુથ.
 ખરેખર-તકતી, જરૂર. દાર-યુદ્ધમાં પેસવાનું ખાર.
 આરડવા-અવજ કરવા, બરાડવા.
 કયલીત-ખીકવાળાં, ખીલામણાં.
 હરતાદિ-હાથ વગેરે, હરત=હાથ×આદિ પહેલા.
 કદા-કોઇ વખત ક્યારે પણ.
 વાણી ન પ્રારે-મોઢથી બોલી શકાય નહિ.
 અંગો-શરીરના ભાગ, કંપ કંપટ=કુચ કુચ, કંપતા, ચરચરતા.
 પ્રતિ શબ્દ-પ્રતિ=સામે×શબ્દ=અરાજ, =પામે અરાજ પડ્યો પ્રતિપત્તી
 ત્રાસી=ત્રેસ્ ધાં કંપવું=ખી, ડરી, ભય પામી.
 પદ=કવિતાની કડી, કાદિ=કોઇ દીવસ.
 સુણાવી=સંભળાવી અર્થાત-એટલે.
 દુર્દશા-દુઃ=અરાજ×દશા=હાલત નારી હાલત.
 બોધ-જે વિચાર કરીને આવે છે તે સુખી થાય છે, અને જે
 વગર વિચારે આવે છે તે છેવટે પરતાપ છે, ને દુઃખ પામે છે. મટે દરેક
 કામ વગર કરતાં અવલોકન કરવાની અને વિચારીને ચાલવાની ટેવ
 રાખવી. શિયાળે અવલોકન કયું કે સિંહ યુદ્ધમાં પેઠો છે, પણ બહાર
 નીકળ્યો નથી તેથી તે અંદર દાખલ ન થતાં યુક્તિ શોધી, જેથી અંદર
 સિંહ જણાતાં તે નાશી છુટ્યું ને બચી ગયું.

પાઠ ૮ મો-૩.

ડીંડવું-છોતરાં સાથેનું ફળ, ડોડવું.

પરિપકવ-પરિ ઉં x પદ્ધ=રાંધવું, પકવવું=પાકા.

આસપાસ-આબુખાબુ.

અંતર-છેદું, બે હારો વચ્ચે રાખેલી ખાલી જગા.

છુદું-જુદું, કાલાં ને કપાસ જુદો પાડવો તે,

લોઢવાના-પીલવાના, રુ અને ખી જુદાં પાડવાના.

સહેલાઈથી-થોડી મહેનતે.

કચરો-કપાસીઆમાંથી તેજ કાઢવા પછી રહેલો ભાગ જેને આપણે

જોળ કહીએ છીએ તે.

શાળ-લુગડાં વણવાનું ઓળર.

રોજી-રોજનો મળતો પગાર. મજૂરીના પદ્ધસા.

પ્રશ્ન

૧ હિતમ પ્રકારનું ૩ કયું ગણાય છે ?

૨ એવું રુ કયા ભાગોમાં પાકે છે ?

૩ કપાસની કયા જાતો આપણા દેશમાં થાય છે ?

પાઠ ૯ મો. ૨ હરોનું રથ.

બેરાન-ઉજડ; વરતી વગરનું,

રોમન-રોમ શહેરના રહેવાશી

અભાવ-છત ન હોય તે, વનરપતિને પાણી ન હોય તે.

અતિશય-વધારે, ઘણીજ; બહુ,

તદન-સમુજાનો.

મુકાબલે-સરખામણીમાં.

તકાવત-(અં.) ફેર, ફરક, ઓછાવતાપણું, ભિન્ન ભાવ,

ફાટો-ચારા, કે.છ ભાગમાંથી ચીરાએલું, તડ, આંતરો.

પાતાળકુવા-ધણા ઉંડાણમાંથી પાણી કાઢી કરેલા કુવા.

ફળદ્રુપ-ફળ આપે એવી, સારો પાક આપે એવી, રસાળ અનાજ અતે
વનસ્પતિ સારાં ફાલીને પાક આપે એવી જમીન.

રણુ પ્રદેશ-રણુ આવેલું હોય એવો મુલક, રણુવાળો મુલક.

માફક-ભાવતો, ફાવતો, નેહતાં તરવો મળે એવો,

મથાળે-ઝાડની ઉપલી બાજુએ, ઝાડ ઉપર.

ફાલે છે-ખીને છે. પ્રકુલ થાય છે, દમમાં વધે છે, પુષ્ટ થાય છે
પસાર થવાત-જઈશકાત, અંદર થઈને જવાત, એકછેડેથી ખીજે છેડે જવાત,
કાફલો-ધણા માણુમની ટોળી, સમુદ જથો.

સંપૂર્ણતા-પુરેપુરું, ખીલવું તે. છેલ્લી હદે પહોંચવું તે.

ભેજ-ભીનાશ.

અટકાવી-ખાળી, રોકી..

આગેવાન-મરદાર ટોળીનો મુખ્ય માણસ.

માહીતગાર-ખણીતો, ભોમીઓ, આખણપણું નવી એવો.

સહીસલામત-કુશળતાથી, સુખરુપ, સાળ તાજ, કોઈ રીતે અડચણ
ન આવે એવી રીતે.

સન્માન-સન્માર, માન આપવું તે, આવકાર: આદર.

નિશ્ચિત-નક્કી કરેલા.

સાવચેતી-હોશીઆરી, કામેલોજત, સાવધપણું.

મુશીબત-અડચણ, હરકત, વીટંબણા, મુશ્કેલી.

ઝાંઝવાં-મુકી રેતાળ જમીનમાં તડકા વખતે દૂરથી જે પાણીવરતુ હોય એવું
દેખાય છે તે, મૃગજળ, પાણી જેવી વરોળ, પાણી હોય એવો દેખાવ

વિપત્તિ-વ ઉચ્ચપત્ત ધાં પડવું પત્તિ પ્ર૦=દુઃખ, મુશ્કેલી.

પ્રશ્ન

- ૧ રણુની મુસાફરીમાં શી શી અડચણો નડે છે ?
 ૨ રણુની મુસાફરી કરવા કયા સાધનોની જરૂર છે ?
 ૩ રણુની મુસાફરી માટે ઉંટને શા માટે લાયક અણ્યું છે ?
 ૪ રણુની મુસાફરી કરનાર ટેળીયો આગેવાન કેવો બોધાયે ?

પાઠ ૧૦ માં વર્ષા.

- ફેરવાય-ખદવાય-ઉકળારો-ખફારો, ખામ.
 ભારી-ધણો, ખડુ. અહિં તહિ-આ ઠેકાણે ને તેઠેકાણે
 અભિ-વાદળાં. સકળ-અધાં.
 વૃષ્ટિ-વરસાદ, ચાળા-નીશાની, ચિન્હ,
 ફડફડ-પંખો ઉંચી નીચી કરવ થી થતો અવાજ,
 ચલ્લી-ચકલી- પસરીજ-પહોળા કરીનેજ, પસારીનેજ
 સાફ-ચોકખી, સ્વચ્છ. અતણુવ-સમુદ્ર,
 થંડો-ઠંડો, ટાઢો, શીતળ રસ-પારો.
 ખરચરચર-ઝાડેના હાંલવાધી થતો અવાજ
 યંત્ર માટે-વાયુ માપક યંત્રમાં. રૂપાળા-સુંદર.
 અધિક-વધારે; ઘણી નિત્ય કર્તા-હમેશના. કરતાં
 પસરી-ફેલાઈ, ઠાલાં-પોલાં, નકકર નહીં તે.
 કમિ-ઓછી, ઘોડી
 પીગળાએ-ઓગળી રસ પ્રવાહી થાય.
 ઉભરાય-ખહાર નીકળે. તળવીજ-તપાસ.
 આંધવે-આંધવામાં પીત-પીળું.

સૂર્યસ્ત-સૂર્ય અસ્ત=આથમવું=સૂર્યનું આથમવું.

ભાસ-દેખાવ

ઉત્તર-ધોળું, સફેદ, ઉજાસવાળું

કુંડાળું-જોળ આકારનું;

ઇશાન-ઇશાન ખૂણામાં પુર્વને ઉત્તર વચ્ચેનો ખૂણો.

નૈરુત-નૈઋત્ય ખુણો, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો ખુણો.

વા-અથવા.

શિતાળા-હંડા, ટાઢા, શીતળ.

૧ (જ્યારે) પડીદમાં તડકો અને ઢાંચડો કરતો જાય છે વળી તાપને લીધે પ્રાણીઓને ઘણાજ બકારો થાય છે અને કાળા વાદળા આમથી તેમ જલુ દોડતાં જણાય છે ત્યારે અથા માણુસો કહે છે કે-એ તો વરસાદ આપવાના ચિન્હ થાય છે.

૨ જ્યારે ચકલીઓ પોતાની પાંખો ધુળમાં ફેડાવે છે. અને જગલાઓ પોતાની ચોડખી પાંખ પહેળી કરીને બેસે છે અને પક્ષીઓને સમુદ્ર તરફથી ડાંડા તરફ આવતાં દેખીએ છીએ ત્યારે અથા માણુસો કહે છે કે.....

૩ જ્યારે રાતને દહારો ટાટો વા ફરફર આવે છે અને ઝાડો ડોલવાથી ફરરરખરરર એવો અવાજ થાય છે. અને વાયુમાપક (ગરમી-માપક) યંત્રમાં સુંદર પારો નીચે ઉતરે છે; ત્યારે અથા માણુસો કહે છે કે.....

૪ જ્યારે હંમેશના કંતા વધારે ઠંડી છે (ભીનાશવાળી) હવા જણાય છે અને પુલોમાંથી વગરે આવતી સુગંધી ફેલાય છે. અને છેટેથી વાગતા ઢંટના ખાલી (પોલા) અવાજ સભળાય છે ત્યારે અથા માણુસો કહે છે કે...

૫ જ્યારે ગરમી ઓછી થાય અને હવાથી ખાય ઓગળી જાય, અને ઉધાઇ, કીડીઓ, મકાડા જેસભેર બહાર નીટળી આવે છે, અને પક્ષીઓ માળા બાંધવામાં તજવીજ કરતાં જણાય છે ત્યારે અથા માણુસો કહે છે કે

૬ બ્યારે સુયે આથમતી વખતે આઠાશનો રંગ પીળો થઇ મેઘ
ધનુશ્ય જણાય છે, અને ચંદ્રની આલુઆલુ મોટું ઘોળું કુંડાળું જણાય
છે, ઇશાન ખુણામાં ઘણી વીજળીઓ થાય છે, અને નૈરત્ય ખુણામાંથી
હુંડો પવન વાયછે. ત્યારે બધા માણસો કહેછે કે-એતો વરસાદ થવાનાં
ચિન્હ જણાય છે.

આ કવિતામાં કવિ નર્મદાશંકરે વરસાદ થવાનાં ચિન્હોનું વર્ણન
કર્યું છે.

પાઠ ૧૨ મો-શાર્ક અને વહેલ ભાગ-૧ લો.

સજવ-જવ હોય એવી અવસ્થામાં. સુષ્પ-માઇલાંને શ્વાસ લેવાની ઇચ્છા
નકામું-નિરુપયોગી. ઠામ વગરનું. અતુલ-માફક, એથી ઉલટું પ્રતિકુલ
સમગત-એ બાબતે સરખું વર્તન આવે એવી રીતે.

સહાયરૂપ-મદદગાર, આશરો આપનાર.

ઉંવા વાળવા-અળા ફેરવી નાખવા.

ભુખાળ-ભુખ્ય. ગમે તેટલું ખાવા છતાં ભુખ મટે નહિ તેવું.

ત્રાસ-કર. જુલમ. ગોઠે છે-ફાવે છે.

મધ્ય સમુદ્ર-પૃથ્વીના વચ્ચા ભાગમાં આવેલો સમુદ્ર. ભુમધ્ય સમુદ્ર

આકર્ષાઈ-ખેંચાઈ. પુઠે-કેડે. પછતારે લાગ્યાં રહેવું તે.

પાઠ ૧૨ મો. શાર્ક અને વહેલ ભાગ ૨ જો.

બરછ-કરકરી ગરમાટો ગરમી હૂક. પ્રમાણમાં સરખામણી કરી જોતાં
પુવારે-નળમાંથી ઉંચે ઉડતું પાણી. અપટ બેઠેલી.

સપાટો-અપટ, અપાટો સમર્થ-ખળવાન

ખડક-દરિયામાં આવેલી ટેકરી.

ઘસેડવામાં-ખેંચવામાં, તાણી લેવામાં.

દાંડી-દાથ દુન-પૃથ્વીના ઉત્તર અને દક્ષિણ છેડાને દુન કહે છે.

પ્રશ્ન.

- ૧ માછલાના શરીરનું વર્ણન કરો ?
- ૨ માછલાં શી રીતે શ્વાસ લે છે ?
- ૩ શાર્કના શરીરનું વર્ણન કરો ?
- ૪ માછલાં અને જહેલનો મુકાબલો કરો.
- ૫ જહેલની વધારે વસ્તી ક્યાં હશે ?
- ૬ જહેલમાંથી ક્યાંમતી પદાર્થ કયો નીકળે છે ?

પાઠ ૧૩ મો. હાંટાને કાંટાએ કાઢવો.

સદાચરણી—સત્ આ ઉં ચર્ ધાં ચાલવું. અન પ્રં હ પ્રં=સારી રીતે ચાલનાર.

પત્ની—ઝી.

દોષ—દુધ ધાં દોષિત થવું=અવગુણ.

મિનજ—ચીઢિયો, સહેજમાં મન ઉપરનો કાબુ જતો રહેતો હોય એવો, સહેજમાં ગુસ્સો કરે એવો, મગફર.

મિનજ—સ્વભાવ, પ્રકૃતિ તબિયત, ગુસ્સો, તામસ.

આશ્વાસન કરતો—મન મનાવતો, રાજી કરતો.

સહનશીલ—સહન કરે એવી; સાંખી શકે એવી.

મળી જતી—વેડતી, સહન કરતી. અવધિ—૨૬.

ધમકાવી—ધમકી આપી, સતાવી, સતાવણી કરી.

ખંખેરી નાંખે—સતાવે, ઝાટકે, ધમકી આપે.

વિષમય—ઝેરનું બનેલું, અત્યંત અસહ્ય કપરું, કઠણ.

મમગીન—દિલગીર, શોકાતુર, ઉદાશ, દુઃખી, શોકમાં હુબેલી.

નિવાસ ખંડ-રહેવાનો ધરનો ભાગ, છાજનું=શોભનું

લવું છું=પકું છું, જોડું છું.

વિવેક-ખરું જોડું પારખવાની શક્તિ, સત્ય અસત્ય જાણવાની શક્તિ.

યાચું છું—માગું છું.

દુર્વચન-દુઃખરાખ-વચનમાં ઘણું ધાન જોડવું અને પ્રભુ=જોડ

રૂઝતા-મટતા, શાંત થતા.

સ્વભાવ-પ્રકૃતિ.

પ્રાણુને, પ્રકૃતિ સાથે જાય છે-જે સ્વભાવ પડ્યો હોય તે જીવની સાથે

જાય છે. મરે ત્યારેજ જાય છે. ત્યાં સુધી સુધરતો નથી.

દ્રઢ-પાકો, ડોળે નહિ એવો.

સ્વાર્પણ-સ્વર્થનો ત્યાગ, પોતાની મતલબ છોડી દેવી તે; પોતાનું

સુખ તણ દેવું તે.

સ્તુતિ—વખાણવા લાયક.

કુટેવ-કુ=ખરાખ ટેવ=આદત. જો=તકારી આદત.

મોકળા-ઉદાર, મોટા મનવાળો.

નિર્ગમન કરી-ગાળી, ગુજરી, પુરી કરી.

પ્રશ્ન.

૧ પ્રાણુ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય છે, એ વાક્ય સમજાવો.

૨ ચિત્ર વર્માના ચરિત્ર ઉપરથી તમે શે જોધ લેશો ?

પાઠ ૧૪ મો-નહુષ રાજાનું આજ્ઞાન.

ધુત-જુગદું, જુગાર.

અજગર-મોટો સાપ.

વીર્ય-પરાક્રમ, ખડાદુરી, બળ.

આશ્ચર્ય-અ ઉં, જો ધાં એટલું કરવું=ન પાછ, અજાયબી.

સર્પરાજ-સર્પોમાં રાજા જેવો. અસમર્થ-પણ વગરના, નિર્જન

નીરોજ-પરાક્રમ વગરનો, અંખો, તેજ જતું રહ્યું હોય એવો

પ્રાપ્ત-પ્ર ઉં આપત્ત ધાં મેળવવું=મેળવી દ્રષ્ટા-દ્રેષ્ટુ

પ્રશ્નો-સવાલ

ઉત્તર-જવાબ

આહાર-જા ઉં હ ધાં ખાવું=ખાવાનું, ખોરાક

સુધા-સુખ

મટાટજો-તૃપ્ત કરજો, શાંત કરજો.

મત-નીયમ, રેક

ચીરકાળે-જાંખા વખતે ઘણી લાંબી મુદતે

પૂર્વજ પુર્વ=પહેલાં x જન્મ ધાં જન્મવું=પહેલાં જન્મ પામેલો તે
ધરડો, મુળ પુરૂષ.

યાગ-હોમ, હવન, યજ્ઞ, દેવોને આગની મારફતે અજિદાન આપવું તે.

ત્રેલોક્ય-ત્રણ લોક છે. ૧ સ્વર્ગ ૨ મૃત્યુલોક, ૩ પાતાળ લોક,

ઐશ્વર્ય-પ્રભુ પદ, મોટું પદ, મોટી સત્તા.

મદ-અભિમાન, હાથીના લમણામાંથી જુવાનીમાં રસ ઝરે છે તે પશુ

મદ કહેવાય છે, તેથી હાથી મદોન્મત થાય છે

અનુગ્રહ-નિવારણ કરનાર, મુક્ત કરનાર, છોડાવનાર

મુક્તિ-મુક્તિ ધાં છુટકો કરવો =મોક્ષગતિ

સવિસ્તર-વિસ્તાર સાથે, પુરુપુરું.

અધિપતિ=રાજા

લેખવ્યો-ગણ્યો, પત કચેરી

દાનવ-રાક્ષસ

સ્વીકાર-અંગીકાર; કમુક્તાત; કમુક્ત થવું તે.

ઉત્કંઠા-ઉમેદ; મોટી આશા

પાદપ્રહાર-પાદ=પગ+પ્રહાર=માર=પગનો માર, પગવતી દેમ મારતી તે

કુંદ-ગુસ્સો

પ્રણિપાત-નમસ્કાર

પાઠ ૧૫ મો-પ્રભુને વિષે શ્રદ્ધા.

શ્રદ્ધા-ભાવ

ભેદો-મળો

રાંક-ગરીબ

બાણી-બની ગમ.

સ્તબ-થાંભલો.

મુરારી-મુર=એક રાક્ષસx અરિ=શત્રુ=મુર નામના એ રક્ષસના શત્રુ
વિષ્ણુ ભગવાન

ચીર-વસ્ત્રો, પહેરેલાં લુગડાં

પુયાં-પુરાં કથાં

જદપી-જ્યારે

વિશ્વાધાર-વિશ્વને જેનો આધાર છે તે, જગતને જેનો આધાર છે તે, શ્રી
કૃષ્ણ ભગવાન

નવનીલ-પૂજા લક્ષ્મી નવનંદિ કુબેરભંડારીના ખજાના નવ છે. ૧મલા-
પદમ. ૨ પદમ ૩, શંખ, ૪ મકર, ૫ કચ્છપ, (કચ્છો)

૬ મુકુંદ, ૭ કુંદ. ૮ નીલ, ૯ પર્વ એમાં ૧૦ દેવતાંક અમુલ્ય મણિ છે.

કંચન-સેતુ

દુજી-મીજી

દ્વારમાર્ગ-દ્વારમાં

દીધ-આપી

બાંહે ગણ ની પ્રભુ લાજ-જે બાંહે જાણે છે તેની પ્રભુ લાજ રાખે છે.

તુંહી-તુંજ

૧ હે પ્રભુ ! તમારી સાથે મારે ઘણી પ્રીતિ થઈ છે, માટે મને
ગરીબ ગણીને ગારા ઉપર ભાર લાવીને મને મળો હે પ્રભુ !

૨ તમે તમારા સેવક પ્રહલાદજીની પ્રતિજ્ઞા પાળવા માટે નરસિંહ
રૂપ ધારણ કર્યું હતું. તે વખતે લોખંડનો સ્તંભ ફાટીને ચીરાડા થયા ને
તેમથી તમે વિષ્ણુ ભગવાન પ્રકટ થયા તે જોઈ મોટા રાજા પણ
ધ્રુજી ગયા. હે મારા વહાલા પ્રભુ ! દિવંલ્ય રક્ષાને તમે તમારા હાથે
મારી નાખ્યો. હે પ્રભુ !

૩ ડૌરવોની બેઠેલી સહામાં સતી દ્રૌપદીને આજ્ઞાં હતાં, ત્યાં તેમનાં વસ્ત્રદુશ્વસને ખેંચવા માંડ્યાં. ત્યારે હે મારા વહાલા પ્રભુ ! તેમને નવસેંને નવાણું વસ્ત્રો નવી નવી જાતનાં પૂરા કર્યાં. તો પણ સતી દ્રૌપદીનું શરીર દેખાયું નહિં. અને પાંડવોની સ્ત્રી દ્રૌપદીની આજ્ઞા રાખી હે પ્રભુ !

૪ નરસી મહેતાએ જાત્રાએ જતાં મુસાદરને લખી આપેલી હુંડી લાવથી શીકારી, અને તેમને જુનાગઢના દરબારમાં ધણા લવચી હાર પહેરાવ્યો; અને ગિરધર ભટ્ટને રૂપીઆ રોકડા ગણી આપ્યા હે પ્રભુ !

ટીપ-જુનાગઢના માંડળિક રાજાના દરબારમાં નરમિંહ મહેતાના ઉપર એવું તહોમત મુકવામાં આવ્યું કે તે શિવ માર્ગનો નાશ કરે છે, વૈષ્ણવ માર્ગ ચક્રાવે છે; ને સ્ત્રીઓ સાથે કૃષ્ણને નામે રાસ રમે છે, એવું નક્કી થયું કે એ સાચો ભક્ત હોય તો ભગવત જાતે આવી એને હાર પહેરાવે. મહેતાની સ્તુતિથી શ્રી ભગવાને એમના ગળામાં હાર પહેરાવ્યો એટલે બધા દરબારીઓની ખાત્રી થઈ.

૫ એ વહાલા પ્રભુએ કુબેર પાસેથી નવત્રીય પુષ્કળ દોલત લઈને સુદામા ઋષિનાં દુઃખ મટાડ્યા; તેમના મહેલ સેનાના જતાં વા એવા કે જાણે ખીજ દારકા નગરી ન હોય ! સુદામાજીને ગરીબ જાણીને તેમની દરિદ્રતા મટાડી દીધી હે પ્રભુ !

૬ હે પ્રભુ ! આ વખતની અમારી વીનતા કબુલ કરજો જે તમારે શરણુ (આશરે) આવે તેને જાણી લેજો ને તમારી આંદે ઝાલ્યાની આજ્ઞા રાખજો. તમારો સેવક ધીરો ભક્ત કહે છે કે હે પ્રભુ ! મારે તુંજ છે. હે પ્રભુ ! તમારી સાથે મારે ઘણી પ્રીતિ થયેલી છે.

પાઠ ૧૬ મો-રાજા કેન્દુના સહયુગની વાતો.

લોકપ્રિય-લોકને ધણો વહાલો, લોકાની પ્રીતિ નજો

ધર્મિષ્ઠ-ધર્મમાં લીન થયેલો, ધર્મ ઉપર આસ્થાવાળો, ધર્મમાંજ મશગુલ થયેલો.

ધાર્મિક-ધર્મ સંબંધી

ઉત્સવ-તહેવારનો દીવસ

ખરફ-ખરફ થઈ રહ્યાં } સઘળો પાણીવાળી જગાએ ઠરીને ખરફ થયું
હતાં } હતું

રૂચી-ગમી, ફાવી પસંદ પડી

મકકમ-કાયમ, દ્રઢ

મુંઝવણ-મુંઝવણ, ગભરામણ.

દાસત્વ-દાસપણું, સેવકપણું, રાજ્યનું બહુ આહનાર

વીદીત-જાણ, જાહેર

સમર્પિત-અર્પણ, આપી દીધેલું

ભૂત-સમયમાં-ગયેલા વખતમાં.

નાદાનીમાં-સમજણ વગરની અવરથામાં, નાનપણમાં.

ઉંચો મુઠ્યો હોય-તીરક્ષ આલ્યો હોય, અન્યાયથી વર્ત્યો હોય.

ખુશામત-કોઈને વહાલા થવા માટે હૃદયી જાહે વખાણવું તારીફગી કરવી

તે, હાજી હા કરવી. પજાશી કરવી, સારલાગે તેમ સેવા કર્યા કરવી.

અતિરુતિ-વધુ વખાણ.

ચઢતી બરતીએ-ભરતી ચઢવા માટે તે વખતે.

આસાબંગ-હુકમ તોડવો, હુકમનો અનાદર કરવો તે.

સત્તાધીશની મગફળ આંખે-સત્તાધારી જેમ મગરૂરીથી જુવે તેથી રીતે

મોજાં=છોળો.

તરવ-મુળ વસ્તુ એ પાંચ છે. પૃથ્વી જળ, તેજ વાયુ, ને આકાશ

માર્થિવ-પૃથ્વીના,

જુલક-હલકું નીચ.

મુકુટ-માથે પહેરવાનો સુંદર અને કિંમતી ટોપ, મેર પિંછ, કલગી
તેરાદાર પાધડી, તાજ શિખંધ.

પ્રશ્ન

૧ કુન્દુટ રાજના ચરિત્ર ઉપરથી તમે શો બોધ લેશો ?

પાઠ ૧૭ મો-અષ્ટાવકાખ્યાન.

અષ્ટધા-આઠ પ્રકારે

વક્ર-વાંકું.

અષ્ટા વકાખ્યાન } અષ્ટ=આઠ×વક્ર=વાંકું×આખ્યાન=હકીકત. આઠ=
પ્રકારે વાંકો છે તેની હકીકત.

ઉદરમાં-પેટની માંહે.

પ્રસાવ-પ્રઉ×સૂધાંજનમ આપવો=જનમ થવાનો વખત.

વિતોપાર્જન } ચિત્ત=પૈસો× ઉપ્ ઉં+અર્જ ૧૦ મેળવવું×અનપ્ર૦=
પૈસા મેળવવા

વાદવિવાદ-સવાલ જવાબ.

હોડી-સરત.

વરુણ-દેવરાજ

અનુચરો-સેવકો. અનુઉં+ચરધા=

જરૂં, પાછળ જનાર.

માતામહ-માતાને રિતા, વડૌવો, દાદો

આતા-માહ, બંધુ.

ખાળ-શોધ, તપાસ.

દ્વારખાળ-આંગણે રક્ષણ કરનારા, રક્ષક.

દ્વિજશ્રેષ્ઠ-બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ બ્રાહ્મણ,

અપે-શોધ, તપાસ

વૃદ્ધવ-ધરડાપણું.

વરદી=અખર, હકીકત.

પ્રાર્થના

} પ્રઉં+અર્થેધાં માગવું+અન પ્ર૦+આ પ્ર૦ રતુતિ,
આજીજી, કાલાવાલા.

પથાતાપ=પસ્તાવો, વિમાસણ. બ્રહ્મજ્ઞાન=શ્રવર સંબંધી જ્ઞાન.

પ્રશ્ન

- ૧ અષ્ટાવક્રના ચરિત્ર ઉપરથી તમે શો બોધ લેશો ?
- ૨ કહોલના ચરિત્ર ઉપરથી શો બોધ લેશો ?
- ૩ વંદિના વર્તન ઉપરથી શું સમજવાનું છે ?

પાઠ ૧૮ મો-યુવક અને સિંહ.

યુવક=જુવાન પુરુષ. સંપતિમાન=ધનવાન, પદસાદર, માતખર.

વાડી વજ્રફે=વાડી અને નિર્વાહ માટે મળેલી જમીન.

અવિષ્કંદશર્ક=અવિષ્ય ખતાવનાર, ભારી કહેનાર.

સૂચના=સૂચવે એવું લાગે તે, જણાવે એવું.

યુવાવસ્થા } યુ ૧=જુવાની+અવસ્થા એમાં અવ = ઉ+સ્થા ધાં ઉભા
રહેવું=જુવાન હાલત, જુવાની.

અબળ—નવાઈ ઉપખવે એવી,

ગોંધી રાખ્યો=પુરી રાખ્યો, કબજામાં રાખ્યો.

દર્શન ચિતાર, ખનાવ.

સત્ય નીવડે-ખરો પડે.

ઉદ્દેશ-હેતુ કારણ, સખખ,

આનંદદાયક=આનંદ આપે એવી

વિવિધ=બહુ જાતનાં.

ચિત્તાકર્ષક } ચિત્ત=મન x જ્ઞા ઉં +કર્ષ ધાં ખેંચવું + અક
પ્રં=મનને દરા લે એવું,

ધારી ધારીને=વધારે નિહાળીને. કુર=ધાતકી નિદય

કમનસીબે-વાંકી દશાથી, ખરાબ દશાએ.

ચોજ્યો હતો=અવસ્થા કરી, ગોઠવણ કરી, યુક્તિ રચી.

વાસ્તવિય=ખરું.

મુક્ત-યોગ્ય, લાયક.

કાત.લીય ૧ અણુધાર્યું કામ કરતાં ખીણું અણુધાર્યું કામ ખની
જાયતો કાગડો તાડ ઉપર ખેસતાંજ અણુધાર્યું તેનું
ગળ તુટી પડે તે.

ન્યાય-રીત.

અપચિન્ન=ખરાબ નિશાની.

અનંત-ખોટું, ખરાબ.

માંગલીક-સારો. આનંદ ઉપજાવે એવો.

લગ્ન-અવસર.

પરીસીમા-હદ, અવધિ.

ભાવી-જાણ્યમાં થવાનું.

મૃત્યા કરવા-મટાડવા, લુલ્લવવા.

બોધ-ખરી રીતે જોતાં શુકન અપશુકન ઉપર માણસે લક્ષ
આપવું એ વાજબી નથી. કાગડું ખેસવું અને તાડનું પડવું, એમ કોઈ
વખત અપશુકન થયા હોય અને તુકસાન થાય જોઈ માણસ ધારે છે કે
અપશુકન થયા છે તેથીજ આમ થયું છે. એમ વહેમમાં ભરાય છે પરંતુ
સારું મુદ્દત લઈ કરવા માંડેલા કામનું પણ પરીણામ કોઈ વખતે ખોટું ની-
વડે છે. શુકન અપશુકનનો વહેમ રાખતાં ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી મન દ્રઢ
રાખવું. ભવિષ્યને લુલાવગમાટે જે પ્રયત્ન કરવા એ મુખાંધની નિશાની છે.

પાઠ ૧૮ મો-ખાંડ.

મિષ્ટ-મીઠાં, ગળ્યાં.

અંશે-આગે.

ગાંઠાં-ગાંઠો, સાધા

ગુરુઠાં-જથો

પાકપર-પાકવા ઉપર.

પાસવામાં-પીલવામાં.

પશ્ચાત્ય-પશ્ચિમના.

રવિકિરણ-સૂર્યના કિરણ. સૂર્યનો તાપ

અતી સૂક્ષ્મ-ત્રણા ઝીણા,

ટાપુ-ખેટ, દીપ.

કાપ-ધા. છેક.

પ્રશ્ન

- ૧ ખાંડ શેની શેની બને છે ?
- ૨ ખાંડ તૈયાર કરવાની રીત કયો ?
- ૩ શેરડીમાંથી ગોળ તૈયાર કરવાની રીત કયો ?

પાઠ ૨૦ મો—પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથે જાય.

કાટી-કરોડ, ઘણા	પ્રકૃતિ—સ્વભાવ
વિરોધ-સામા થવું, ઉલટું.	વૃથા-નકામું, ફેાટ.
દેશો-દેશોમાં	વેશે-વેશે ધારણ કરીને,
દેહદશા-શરીરની સ્થિતિ	પાલટો—પદ્ધતિ
પેખો-જુઓ.	સોનું થાય કટાર-કટાર સોનાની બને
કાળપ-કાળાશ.	મેલે-છોડે, મટે.
કાળજ-મેસ	શ્વેત-ઘોળા રંગની
ઉષ્ણ-ગરમ	પુચ્છ-પુંછડી
શ્વાન-કુતરં	પાંસરં-સીધું.
ટેક-ખંખ	શોક-દીલગીરી.
અંતરં-મનમાં	દેશવ-કવી દેશવરામ,
કરુણા-મહેરબાની, દયા,	દયાન-મન.

૧ કરોડ ઉપાય કરીએ તો પણ જે ટેવ પડી તે ટાળી દળતી નથી. તેને હીધેલી બધી શીખામણો નકામી જાય છે તેમજ તેની સામા થવું પણ નકામું જાય છે, એથી શું લાભ થવાતો છે ? પણ કરોડો ઉપાય...

૨ વાત વીચાર વગેરે કાઠવખત પણ ફરે છે; અને દેશમાં વેપ ધારણ

કરીને ફરાય છે, શરીરની દશા પણ બદલાય છે, એવી રીતે આપું જીવતર જાય છે; પણ કરોડો ઉપાય.....

૩ વિદ્વાં, હુન્નર, હોશિયારી એ બધાં કોના કામમાં આવે છે ? બીજા વાવણે તેનાં તેનાં ફળ નીપજે છે એવું જ પરિણામ તેનું પણ જીવો પણ કરોડો ઉપાય.....

૪ પારસમણીની સોજતથી કદાર પણ મોનાની થાય છે. તો પણ તેની ધાર, આકાર અને મારી શકવા યોગ્ય કાંઈ નાશ પામતું નથી, તે પ્રમાણે કરોડો ઉપાય.....

૫ કાચલાને દધથી ઘોવામાં આવે તો પણ તે પોતાની કાળાશ થી રીતે મુકીરે? તેવી જ રીતે કામળ પણ ઉજળું થતું નથી એવી રીતે અનુભવથી જણાય છે; માટે કરોડો ઉપાય.....

૬ પાણી ઠંડુ છે, અગ્નિ ગરમ છે, નાગ છે તે વીખનું ઝાડ ગણાય છે, કાંઈ પણ જોસડ મેળવા મોટા પહાડોને પાડી નાખે તો પણ મળતું નથી માટે કરોડો ઉપાય.....

૭ કુતરાની છછડી વાંકી છે તેને સીધી કરવાને ગમે તેટલા બંધ બાંધે પણ તે બંધ તુટી જતાં તે પાંસર થતું નથી જે વાંકુંજ રહે છે, માટે કરોડો ઉપાય.....

૮ માટે સૌ મનમાંથી શોક છોડી દહને શ્રી ભગવાનને ભજો. કેશવ કવિ કહે છે કે-શ્રી હરિ દયા કરે એવું મનમાં ધારવું. કરોડો ઉપાય કરીએ તો પણ જે દેવ પડી તે ટાળી દળતી નથી.

પાઠ ૨૧ મો-ચામાચેણુ.

દ્રષ્ટિ-૧૪૨

અવડ-વસ્તી વગરની

નરમાશયી-ધીમેથી

પ્રશ્ન.

- ૧ ચામાચેણુ કયી જાતનું પ્રાણી છે ?
- ૨ ચામાચેણુ અને ઉંદરની સરખામણી કરો.
- ૩ ચામાચેણુ દિવસે અંધારી ને અવડ જગાએ શામા? રહેતી હશે?
- ૪ અમેરીકામાં ચામાચેણુ થાય છે તેમાં અને આ દેશની ચામા-ચેણુમાં શો તફાવત છે ?
- ૫ ચામાચેણુ ખેડુને શા ઉપયોગની છે ?

પાઠ ૨૨ મો.

કનકસેન અને પ્રભાસેન ભાગ ૧ લો.

ગતી-મોક્ષ, મરણ પછી સારે માર્ગે જવું તે.

શાસ્ત્રકાર } શાસ ધાં વખણાવું×જ પ્રાં+ક ધાં કરવું કાર
 } =કરનાર=શાસ્ત્રના બનાવનાર.....

દત્તક } દત્ત ધાં આપવું×ત ભૂત કૃદંતનો પ્રત્યય×ક
 } પ્રાં=આપેલો, જેને પુત્ર ન હોય તેણે બીજાનો પુત્ર
 } તેની ખુશીથી સ્વીકારી પોતાનો પુત્ર કરવો તે.

અથા વિધિ-વિધિ પ્રમાણે; નિયમ પ્રમાણે. કાલક્રમે=રખત જતાં

રાજતંત્ર-રાજવહીવટ

સંસ્કાર-મન પર પડેલી છાપ

અતિકૂર-ઘણો નિર્દય, કાતકી.

મશગુલ-મર્યો પર્યો, લીન થયેલો. લક્ષ-ધ્યાન, કળજી.

ઉદાર પ્રકૃતિ-મોટા મનનો

વિચારતો-માનતો, ગણતો.

લેખવતો-ગણતો, મનમાં લાવતો.

પ્રસવ-જન્મ.

વધામણી-ખુશીની ખખર ભાગ્યશાળી-નશીબદાર, સારો નશીબનો.

સગર્ભા-ગર્ભવાળી ભાખ્યું-ભાષ ધાં બોલવું-કહ્યું છે.

સુખનો સુર્ય | સુખનો નાશ થયો, સુખ પુર થયું.
અસ્થ પામ્યો.

ઉદય=ઉત્તર ઉંચાઈ ધાં જવું=ઉંચ જવું, ઉગવું,

અભિલાષા-અભિ ઉં લાષxધાં ઇચ્છવું, ઇચ્છા

સત્તર-જલદી, તાકીદે

મારું લાગ્યું મારેજ | મારા નશીબમાં જે દુઃખ ભોગવવાનું નહી થયેલું
ભોગવવું જોઈએ. હશે તે મારેજ ભોગવવાનું છે.

આનંદાન { આનંદાન અને પુણ્યદાનમાં સારા વહેવ રવાણું, ખવ-
ડાવી પીવરાવી જે પૈસા આપી જાણનાર, ઉદર ખુનિયાત
મેળા ધરવું,

પાઠ ૨૩ મો.

કનકસેન અને પ્રભાસેન ભાગ ૨ જો.

પ્રસન્ન્યો=નમ્યો

કાન્તિ-સ્વરૂપ

અતિ પ્રવિણ-ધણે કુશળ, હુશિયાર જલસો-મેળાવડો.

તીરંદાજો-તીર મારવામાં હેશીયાર, ખાણ ધારવામાં કામેલ,

આયુધગાર-આયુધ-હથિયારxઆગર-ઠેકાણે-હથિયાર મુકવાનું ઠેકાણું,

નિષ્કળ-નકામાં, ફાટ.

નિશાન વીંધ્યું-નિશાન તાક્યું, નકલી કરેલી જગાએ તીર માફું

રૂચ્યો-ગમ્યો

આરૂઠ થઈ-ખેસી

ઉદગાર કર્યો—મોઢેથી બોલ્યો.

સોજન્ય-સુજનતા, સલુકાષ.

દેખાવ—ડોળ.

તમાશો-ખેલ, રમત,

ધમાલ-ધાલમેલ.

મેઢતી=ટોળું.

સડકી ગયે—નાશી ગયે. જતો રહ્યો.

વિસ્મય થયો. | વિહૃં સ્મધાં વિસ્મય પામવુ×તે ભૂત કૃતંતનો પ્ર૦
આશ્ચર્ય પામ્યા.

વસ-પુત્ર

સજજ થયેલો=તૈયાર થયેલો.

તત્ક્ષણુ-તુરતજ

અગાધ-ધણું ઉઠું, ધણું ધાડું.

કકડીને-સખા, ધણુજ.

પણુંકુટી-આડનાં પાંદડાંનું બાધેલું ઝુંપડું, મરડી,

તપરવી-તપ આચરનાર.

અલિનંદન=નમરકાર,

પાઠ ૨૪ મો.

કનકસેન અને પ્રભાસેન ભાગ—૩ જો.

અગાધ-પુબ્ધ

પ્રતિજ્ઞા-પણ રેક, નિયમ

અસાધ્ય—નહિ બનવા યોગ્ય,

સુક્ત થવાનો—છુટવાનો

અદલિત—કળી શકાય નહિ એવી; સમજી શકાય નહિ એવી.

મહાત્મ—મોટપણ, પ્રતાપ, પ્રભાવ, ઐશ્વર્ય.

લોપી—કુથારી આળંગી

ચોરસી-ચુકાવી.

અપરધ-અપ ઉં×રાધ ધાં બોલું કરું=દોષ ચુન્હો.

અમૃત્ય-કિંમતી, જેનું મૂલ્ય થઇ શકે નહિ એવું.

ચલિત થયું—ડગ્યુ; બદલાયું.

પાઠ ૨૫ મો.

કનકસેન અને પ્રભાસેન-ભાગ ૪ થો.

ગમગીન-દિલગીર શોકાતુર, ઉદાસ. પોશાક-પહેરવેશ.

પતો ખાધો નહિ-ભાળ મળી નહીં.

મુખ મુદ્રા-મોનો ધાર, મોનો શિક્ષા. તૃપ્ત-શાંત કર્યું, વળ્યું.

નિર્ગમન કર્યા-ગુનર્યા, મળ્યા.

બોધ—સારી જાત હોય તો ભાત પડી શકે. કનકસેન નીચ જાતનો હોવાથી તેની નીચ જાતના સંસ્કાર લાગેલા જેથી તેને દુષ્ટ શુદ્ધિ સુઝી ને રાજાનો હાથ કયો પશુ રાજપુત્ર પ્રભાસેન ઉચ્ચકુળનો હોવાથી તેને સારા સંસ્કાર જન્મથી પડેલા હોવાથી તે આપખોળે પિતાનું રાજ્ય મેળવી શક્યો, એજ જાત ઉપર જાન.

પાઠ ૨૬ મો. પદ્ય ઘા.

જાળ-ધાસ્કો.

દિલ-શરીર

ફેલાઈ-અકળાઈ; ગુંગળાઈ.

તર-ઝાડ.

પાંખ ઢીલી થતામાં-વાગવાથી પાંખોની શક્તિ ઝાંછી થવાથી.

પાળ્યું-ઉછેર્યું; રક્ષ્યું.

તરફડી મરે-આકુળ બપાકુળ થાય; ધુન્નરી થાય, અસહ વેદનાથી આમતેમ અંગ પછાડવું તે.

હસ્ત માગજ્ય —મારા હાથે, મારા પોતાના હાથથી.

દિલ ધડકતે-ધબકારા લેતા શરીર ઉપર ઉઠે-ઘેરું થાય; ઉઠે,

જખમ—ઘાં.

કુર હસ્તે-દયા વગરના હાથથી, ધાતકી હાથથી

કુમળું-કામળ; નાજુક. કિંતુ-તો પશુ.

કગ—મુઝા; તંમર; ભમરી, દુઃખની ઝણઝણી

મધુર—મીઠાં, રસીક.

ગમતા—ફાવતા; પોતાને રૂચે એવાં.

ડરીડરી—ખીને ખીક રાખીને. ઇચ્છતું—ચાહતું મન કરતું, લાવના કરતું

અદ્વા ગત થઇ—મનની લાવના જતી રહી, વિશ્વાસ ઉઠી ગયો.

દોષ કાલે—કોઇ પણ વખતે.

નિસરી શકવા—ભુલવાને

સામર્થ્ય બળ; શક્તિ.

ફરીને—ખીજવાર.

અર્થ—તે પક્ષીની ઉપર મેં પથરો નાંખતાંમાં તો નાંખી દીધો. તે હાથમાંથી વછૂટ્યો ને અરરર ! એવી મારા અંતઃકરણમાં ફાળ પડી ! અરેરે ! એ તેના શરીર ઉપર વાગ્યો અને તેનો જીવ અંગળાઇ ગયો, તેથી તેની પાંખોનું જોર ઘટી જવાથી જાડ ઉપરથી નીચે આંધું. ૧

અરેરે ! જેને મેં પાળી પોષીને મોટું કયું છે. તે મારા પોતાનાજ હાથથી મારેલા પથ્થરને લીધે વેદનાથી આમ તેમ પાછ ડા મારે છે ! તેનું શરીર ધબકાત લેતું હતું તેથી તેને પાણી છાંટ્યું, તો પણ તે ઉઠી શક્યું નહિ ! અરે ! મારા દયા વજરના હાથથી ઘા ફરેલો છે તે શી રીતે ઉઠે ! અહોહો ! તેનું હૃદય છેક કામળ હોવાથી તે શી રીતે ઉભું થય ! ૨

અહો ! તો પણ તેને જે તંમર ચઢી હતી તે ઉતરી અને તેની આંખો ઉઘડી, તે મરણ પામશે કે તેનો જીવ બચશે. તે કાણુ સમજી શકે ! અહો ! તે મીઠા બોલ બોલવાને અને આ બાગમાંનાં મીઠાં ફળો ફરીને ખાવા માટે તે જીવ્યું. ૩

અરેરે ! એ જીવ્યું તો પણ ફરીથી દોષ વખતે તે મારી પાસે આવશે નહિ, કદાપિતે તે પાસે આવે તો પણ ખી ખીને ઉઠી જવાનું રત્ન કરશે, અરેરે ! મારા પ્રત્યેનો તેનો વિશ્વાસ ઉઠી ગયો. પછી કોઇ વખત તે

મારી ખાસે આવશે નહિ. તેને તેને જે ધા વાગ્યો છે, (પથ્થર વાગ્યો છે) તેને લુટી જવાને તેનામાં કાંઈ બળ નથી.

પાઠ ૨૭ મો-એસ્કીમો

એસ્કીમો-આ નામના લોકો. સખત-ઘણી જ, કઠડીને અતિશય.
છવાઇ-ઠંડાઇ, ફરી વળવું તે. ચિરાઉ-ફાન, ચીરો.
કવિમ-મનાવટી, દિવાલ-ભીંત.
અર્ધવર્તુળાકાર-અર્ધ ગોળ, અર્ધ ગોળના આકાર જેવું.
પાત્ર-વાસણ માંસાહારી-માંસનો આહાર કરનાર.
કેશ-માથાના વાળ મગફળ-અભિમાની, ગર્વિષ્ટ અહંકારી
ભરાઉ-ગુચ્છાદાર.

પ્રશ્ન

- ૧ 'એસ્કીમો' એ કયા જાતના લોકો ક્યાં રહે છે ?
- ૨ ઠંડકથી બચવાને તેઓ શું કરે છે ?
- ૩ એસ્કીમોના શરીરનું વર્ણન કરો.
- ૪ તેમની ઘર બાંધવાની રીત કહો.
- ૫ તેઓ વસ્ત્ર, ખોરાક અને દીવાલની માટે શેનો ઉપયોગ કરે છે ?
- ૬ તેમની સ્ત્રીઓના શરીરનું વર્ણન કરો.

પાઠ ૨૮ મો-મકર સંક્રાંતિ.

ચગાવીશું-ઉડાડીશું.

શોખીન-આનંદની લાવનવાળા, સુખાનંદની ઇચ્છાવાળા.

ધર્મિષ્ઠ—જેને ધર્મ વહાલો છે એવા, ધર્મ બુદ્ધિવાળા પવિત્રતાથી રહેનારા ધર્મ^૨×દહ ધા, રાજ કરવું^૨×ત પ્ર૦

પર્વ—ધર્મ કરવાનો દિવસ ધ્યાન રાખી, નજર રાખી. દ્રષ્ટિ રાખી.

મકર—મધર; એક રાશી; મધરના આકારનું તારાનું ઝુમખું.

મંકાત—ઉતરાયણ, સૂર્યનું મકર રાશીમાં જવું તે સમ્ ઉ.×કમ્ ધા૦
પગલાં ભરવા, જવું×ત પ્રત્યય=પેસવું, દાખલ થવું.

ઉતરાયણ=ઉ-તર×અયન એમાં અય ધા૦ જવું + અન પ્ર=સૂર્યનું
ઉત્તર દિશા તરફ જવું તે.

દર્મિયાન—વખત

દક્ષિણાયન—દક્ષિણ+અયન=સૂર્યનું દક્ષિણ યન તરફ જવું.

ફેરફાર—તફાવત, અંતર નિયમિત રીતે—નિયમ પ્રમાણે.

પસાર થતો=દાખલ થતો; ફરનો. ધનુર—કામકાતા આકારનું ઝુમખું

કામજોગું—ખપ્પૂરતું, ઉપયોગનું ઇચ્છા—ભાવ, મરજી.

ફરજ—ધર્મ; કર્તવ્ય; જે આચરણે ચાલવાની જરૂર છે તે.

મેષ—ધેડું.

વૃષભ—આખલો.

મિથુન—જોડકું,

કર્ક—કાચખો.

તુલા—ત્રાજવાં.

વૃશ્ચિક—વીંછી.

કુંભ—ધડે.

પાઠ રટ મો. શણ.

ડીંડવા—જીંડવા ફળ.

પીલવાથી—પીસવાથી

વિકાસ—ફેલાવો—ફટપુટ

સહી—વેઠી, ખમી,

મુખ્યત્વે—બાણું કરીને

રેશા—ફપરની છાલ, બીડી

મરદ-આદમી

તંતુ-તાર

વર્ગ-જથા, નાના મોટા જુદા પડવા તે

થંઝેરી-શણ સફ કરવાનું ઓળર.

પ્રશ્ન.

૧ શણના છોડને વાવવાની રીત કહો.

૨ ખીજ પકવવામાં અને શણના તાર પકવવામાં શો ભેદ રાખે છે

૩ શણના તાર તૈયાર કરવાની રીત કહો.

૪ શણનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૩૦ મો.

એલેક્ઝેન્ડર ને તેના અમલદાર.

શહેનશાહ-રાજા

રાજનગર-રાજધાનીનું શહેર

ફરમાવ્યું-ફરમાન કર્યું, તાલીફ કરી, સૂચના આવી

બાદિધરી-મોલેલું પાળશો તેની ખાત્રી માટે માનમાં મુકેલી વસ્તુ

જયનાદ-જય, થાઓ એવો ઉચ્ચાર

શાસન-શિક્ષણ કવાયત

ખ્યાલ કરાવ્યો-દેખાડી આપ્યું.

તાલીમ { કવાયત, લશ્કરી સીપાઇઓને જે શારીરિક અને લડાઇને
લગતું વ્યવહારિક જ્ઞાન આપવામાં આવે છે તે, શિક્ષણ,
ફળવણી. અનુભવ લેવો.

પ્રમાણીકપણું-નીતિથી ચાલવું તે, ખરી રીતે વર્તવું.

કુતુહલ-આતુરતા, ઉત્કંઠા, હેંસ વિરમય, અચંખો, જિજ્ઞાસા, ઇચ્છા.

ટગર ટગર-એકી નજરે. વગર ખોતે ચાલે માત્ર જોયા જ ગરવું

મોખાળું-પોકળ, ખોટાઈ, ખાલીદમ, ભરમ, અંદરનું પોતાણ.

શરમીદા-વજાએલા, શરમથી નીચું જોવું તે, ભોંઠા

બોધ-મોટા રાજ્ય સરખા પણ મોટાં ન રાખતાં અને સત્તા ન વલાવતા પ્રમાણીકપણે વર્તે છે અને પોતાના અમલદારોની થતી ભુલો યુક્તિથી સુધારે છે, તે પ્રમાણે દરેક માણસે પ્રમાણીકપણે વર્તવાના અને માયાળું સ્વભાવથી ચાલવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૧ મા. લોઢું.

વીશેષતા-ખાસ ગુણ, ખાસીયત

ખેચ-આંટા ચઢામય એવો ખીલો, રકુ

ખાણુ-સ્થાન ધા. ખોદણું-જમીનની અંદર ઉડે ખોદેલો ખાડો

ધડતર-દથોડાવટી ધડીને બનાવેલી વસ્તુઓ.

ખંધીયાર-અંદર દાખલ ન કરવાય એવું બંધ

લોહયુગ્મક-લોહ=લોઢું×યુગ્મક=ખંચનાર=લોઢાને ખેંચવાનો જેનામાં

ગુણ છે એવું લોઢું.

સ્ટીલ ટ્રંક-હિતમ કેળવાયલા લોઢાની બનાવેલી પેટી.

સ્મારક-યાદગિરી

સમૃદ્ધિ દોષત.

પ્રશ્ન.

૧ લોઢું કયાંથી મળ્યા આવતું હશે ?

૨ ખાણમાંથી કાઢેલા લોઢાને શુદ્ધ કરવાની રીત કહો.

૩ લોઢું કયા પ્રયોજવામાં છે ?

૪ ભરતના લોઢાની કયા કયા વસ્તુઓ બને છે ?

૫ પોલાણની કયા કયા વસ્તુઓ બને છે.

૬ લોહયુગ્મક શેષ બને છે તે તેના શો ઉપયોગ છે ?

૭ હિંદુસ્તાનમાં લોઢાનું કારખાનું કાણે અને ક્યાં કાઢ્યું છે ?

પાઠ ૩૨ માં અહંકાર તજો.

અવકુપ-અવ=સંસાર×કુપ=ક્રુષ્ણ=સંસાર રૂપી ક્રુષ્ણ

ક્રુષ્ણો=અભિમાનથી ભરેલો

ભુદયો-આત્માનું કલ્યાણ કરવાનું ભુલી ગયેલો

હાથે ચડ્યો-હાથમાં આવેલો મળેલો સર્વ-પાર પડ્યું,

વાટજ ઉઠી-નકામી થઈ

નરકની વાટે-નરકને માર્ગે

સંચર્યો=ગયો. ચાલ્યો

મિથ્યા-ફાક નકામી,

જનુની-જન્મ આપનારી માતા

ધર્યો ન ધર્યો-જન્મ ધર્યો તે ન ધર્યો જેવો થયો, મિથ્યા ગયો

ભારે મારી-ભાર રૂપ થયો-અવસર-સમય વખત

નિશ્ચિંત-શાંત

ધિક-નિંદવા યોગ્ય

શાને-શા માટે, શા કારણે. મમતા-મમત્વ, અહંકાર, હું પણું

પરી-વેગળો, દુર,

સરજનહાર-દુનિયાનો બનાવનાર, પરમેશ્વર

સફળ-પ્રાપ્તિવાળો

ધીરો-ધીરો ભક્ત

સરસ-ચઢીઆનો

હે જીવ ! તું અભિમાનથી ભરેલો શું ફરે છે ? તું તારા આત્માનું કલ્યાણ ભૂલીને સંસારરૂપી દુઃખમાં પડેલો છે. તે આ મનુષ્યના દેહરૂપ મહ્તી જે હાથમાં આવેલો છે તે તે ગુમાવ્યો છે. હે જીવ ! તું અભિમાનથી ભરેલો શું ફરે છે ?

તું ગલ્લો થઈને આ દુનિયામાં ફરે છે. તેણે તારું શું કામ પાર આડાનું છે ? તું એમ સમજ્યો નહિ કે ધરીકમાં જવું છે, પછી

આપણે શી રીતે રહેશે. જ્યારે તું જન્મરાજના હાથમાં આવ્યો ત્યારે તારું બધું ડરાપણું જાણવામાં આવ્યું માટે હે જીવ ! તું અભિન

તારી અભીમાનથી ભરેલી મુછ નકામી થઈ. અને તું નરકને માર્ગે ચાલ્યો. તું તારી માતાને નકામો ભાર રૂપ થયો ને તે જન્મ લીધો તે ન લીધો જેવો થયો તે વખતે સમય આવી પહોંચ્યો છે માટે તું જાણત થઈને તપાસી જો હે જીવ ! તું અભિમાનથી ભરેલો

ધણી દોલત મળી, મોટાં ઘરમાર મળ્યાં, તેથી શું થયું ? તે શાંત થઈને પરમેશ્વરને ભજ્યા નહીં. તેથી તારૂં જીવંત નીંદવા લાયક થયું છે. તારા જીવવાને પણ ધીકાર છે, પરમેશ્વરે તને શા માટે જન્મ આપ્યો છે. હે જીવ ! તું અભિમાનથી ભરેલો.....

માટે હે જીવ ! મારી શિખામણ તું મનમાં ધારણ કર, અને અહીં કારને છોડી દે, અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરીને તારો અવતાર ફળદાયી કરી લે, એમ કરવાથી ધીરો ભક્ત કહે છે કે-તું બધાથી મઠી-આતો બનીશ માટે હે જીવ ! તું અભિમાનથી ભરેલો શું ફરે છે ? તું તારા આત્માનું કલ્યાણ ભુલીને સંસાર રૂપી કુવામાં પડેલો છે.....

પાઠ ૩૩ મો. ચિનાઈ રાજ્ય-શહેરો અને લોકો. ભાગ ૧ લો.

પ્રાચીન-જીવું, પહેલાંના વખતનું

મોગલ-મુસલમાનોની એક જાત-કુર ધાતકી

દિવાન-ભીંત

મિનાગ-ખુરજ

અગત્યનો-જરૂરી, કામનો

ગૌરવ-મોહ

દર્શાવવા-જણાવવા, બતાવવા.

સમક્ષ-નજર આગળ

ઉષ્ણ-ગરમ, તાપ પડે એવા.

શીતલ-ઠંડા, ઠાઠ પડે એવા

પ્રવીણ-જાણીતા. હોંશિયાર. પેગોડા-મંદિર, મુર્તિનું ઘર
 ભોજનાલયો-ભોજન કરવાનું ઠેકાણું, વીશીઓ.
 મહત્વના-ખાસ જરૂરી.
 ભરચક-મરપુર, જોઈએ તેટલું. ખીચોખીચ ભરેલું. પુષ્કળ.
 જાહેર ચોગાનો-સાર્વજનિક ખુલ્લું, જગાઓ.
 ખીચોખીચ-ભરચક, ગીચ, ભંપુર
 ગલી-ઘોરી રસ્તેથી જુદી પડી આડીઅવળા જતી સાંકડીપેજ, માંકડીશેરી.
 પરિચારકો-સેવકો ચિત્રિ-ચિત્રેલું
 ગાંભિર્ય સુચક-ઠાવકાપણું બતાવનાર. મુંડિત-મુંડેલા
 ફેશ-વાળ પસાર થવું-જવું,
 ધર્મિષ્ઠ-ધર્મ ઉપર આસ્થાવાળા પ્રચાર-ફેલાવો.

પાઠ ૩૪ મો. ચીનાઇ રાજ્ય શહેરો અને લોકો. ભાગ ૨ જો.

લિપિ-ભાષાના અક્ષરો લખવાની રીત
 ચિત્રાત્મક શબ્દો-ચિત્રોથી સમજાય એવા શબ્દો.
 વ્યાપાર સુચક-ધંધો બતાવનાર, દુકાનમાં શું વેચાય છે તે જણાવનાર
 વરખ-સોના રૂપાના કાચળ જેવા પાંદડાં,
 પરલોકમાં-સ્વર્ગમાં ફેરીઆ-ફેરી ફેરી માલ વેચનાર
 હાંટ વૈદું-અણખા વખર વૈદું કરનારા
 ખુરદો વેચનારા-પરચુરણ સામાન વેચનારા
 તિરસ્કાર-ફિટકાર પીક કરી-પુક ફેરવી. અવળા ફેરીને
 લાંછન-એળ, કલંક કૃત્રિમ-બનાવટી, હાથની બનાવેલી

વિશ્વાસ-વધારો થવો, મોટું થવું તે, વધવું તે
 નાશુદ્ધ-સમુજ્જો નાશ થવો તે, નિર્મુજ્જ
 મિતાહારી-માપ પ્રમાણે ખાનારા આચાર-ચાલ, રીવાજ
 પુર્વજો-પરજા, વડોવા શિલસુદ્ધ-વિદ્વાન
 ચિત શુદ્ધિ-મનની પવીત્રતા
 પ્રજ્ઞસત્તાક-પ્રજ્ઞનું રાજ્ય, પ્રજ્ઞનો અમલ ચાલે એવું
 સ્થિરતા-શાંતી

પ્રશ્ન.

- ૧ ચીના લોકોના શરીરનું વર્ણન કરો.
- ૧ ચીના લોકોના સ્વભાવનું વર્ણન કરો.
- ૩ ચીના સ્ત્રીઓનું વર્ણન કરો.
- ૪ ચીન દેશનાં શહેરો વિષે જાણવા જેવું શું છે ?
- ૫ ચીના લોકોનો મુખ્ય ધર્મો શો છે !
- ૬ ચીના લોકોને કઈ ખાતનો શોખ વધારે છે ?
- ૭ ચીન દેશમાં કયા કયા ધર્મ ચાલે છે ?

પાઠ ૩૫ મો. આનંદી સ્વભાવ રાખો.

લેખક-સારા લેખો લખનાર રમુજી-ગમત પડે એવી
 રાજપુત્ર-રાજનો કુંવાર
 અવલોકન-અથા ઉં છોલક ધાન-તપાસવું જન પ્રાં વધારે તપાસીને
 જોવું તે

મનુષ્ય જીવન-માણસની જીંદગી
 સર્વસ્વ-મધુ, ઉત્તમમાં ઉત્તમ મેળવવાની વસ્તુ
 માનવી ભુમિ-મનુષ્ય લોકની જમીન, દેશ

પરીશ્રમ-મહેનત, પ્રયત્ન

અર્થ-નકામા

અર્થાન-ઐટલે

અપરીમીત } અ ઉ०-પરિ ઉ० - મા ધા० માપવું - તે પ્ર०
- માપ કરી શકાય નહિ એટલું, પુષ્કળ

કામના-છૂચ્છા, આશા

નીરમ્બું-નકકી કયું

સાંઘોગ-શર્દ-સાંધો - ડઘોગ -ધધો, સારો ધધો

તૃપ્ત થવું-શાંત થવું, સંતોષ પામવો.

સલ્લ-સહેવા યોગ્ય ખમગ યોગ્ય

દુણ્યાજ-ખજ્યા, મનમાં ખળવું તે, અંતરમાં મુંઝાવું તે, નારાજ થવું

આશાવાદી-હમેશ આશાપર આધાર રાખનાર

નીરાશાવાદી-હમેશ નિરાશામાં ડુબી રહેનાર

પોષનારી-પોષણ કરનારી, વધારનારી

નિર્વિવાદ-કોઈપણ જાતના સંદેહ વગર નકકી, જરૂર.

ઉકલી શકાય છે-કરી શકાય છે. આત્મખળ-મનની સફત કરવાની શક્તિ

પ્રવેશ કરી શકતી-દાખલ થતી. વીજળી-જીત પામનારો, કામ પુરું કરનારો

અઢળક-પુષ્કળ, ખડુ અહર્નિશ=અહર-દિવસ=નિશ-રાત-રાતદીવસ.

ચક્ર-પૈડું

સ્વલ્પ-સુ -અલ્પ=થોડું. =ધણું થોડું.

પ્રવૃત્ત-તૈયાર

અંકુશમાં=કબજમાં, દાખમાં

આશામનક-આશા હિતપન્ન કરનાર, આશા=હિમેદ, હોંસ + જન્ ધ ૦

નીપજવું + અક પ્ર૦=કરનાર.

નોંધ -આ સંસારમાં સુખ અને દુઃખ જોડાએલાં છે. સુખ પછી દુઃખ અને દુઃખ પછી સુખ આવેજ જાય છે. માટે દરેક પ્રસંગે આનંદી સ્વભાવ રાખવો. આનંદી સ્વભાવ તંદુરસ્તીને પોષે છે ને

તંદુરસ્તી આનંદને પોષે છે. માટે જનને પોષે, ક્રોધને દબાવે મિનનને અંકુશમાં રાખે. દિવંગીરીમાં મચ્છા ન રહે. કેટલા ને નદારાં પરિણામ માની લેવાની ટેવ હોય છે. એવો સ્વભાવ કાઠી નાંખે. વસ્તુની સારી બાબુ તપાસે અને આશા ઉત્પન્ન કરે તેનાં પરિણામ જોવાની ટેવ પાડે એટલે આનંદી પ્રકૃતી ઢેળવાશે અને પોષાશે.

પાઠ ૩૬ મો બુદ્ધ.

બુદ્ધ-કોરી-બુદ્ધાણાને હોલીને દળે છે ને તેને ચાની માફક પીવાને બનાવે છે.

બારીક નજર-ધણુંજ ધ્યાન આપીને જોવાની દષ્ટિ.

નિરીક્ષણ-નિ=કેં×ઈક્ષ્વાં જોવું×અન પ્ર=પણુંજ તપાસીને જોવું તે મહાલે છે-મોજ કરે છે, સુખ ભોગને છે, મજા કરે છે.

પાન કરીશું-પીધશું, ખાઈશું.

સ્ફુર્તિ જાગૃતિ.

છાંટવાળાં-છાંટાવાળાં, ટપકાવાળાં.

પરિપક્વ-પાકાં

બુદ્ધજન-બુદ્ધ પીવાનો

પ્રશ્ન

- ૧ બુદ્ધના છોડમાં સ્ફુર્તિ લાવવાનો ગુણ છે એવું શી રીતે સમજાયું ?
- ૨ બુદ્ધના છોડનો સુગ વાસ કયો ?
- ૩ બુદ્ધના છોડનું વર્ણન કરો.
- ૪ બુદ્ધના છોડનો કયો ભાગ પીવા ત ઉપયોગનો છે ?
- ૫ બુદ્ધ તથ્યાર કરવાની રીત કહો.
- ૭ પીવા માટે કોરી તથ્યાર કરવાની રીત કહો.
- ૮ આપણાં દેશમાં બુદ્ધના છોડ કયા ભાગોમાં થાય છે ?

પાઠ ૩૭ મા. મીરાં ભજન.

ગોવિંદો-ગોવિંદ શ્રીકૃષ્ણ એ વહાલ વાચક શબ્દ છે.

પ્રાણુ-પ્ર ૭૦ x અન્ ધા૦ શ્વાસ લેવો=જીવ=જીવજીવો વહાલો

જગ-સંસાર.

ખારો-કડવો લાગ્યો.

મારો રામજી-વહાલને અર્થે એક વચન વાપર્યું છે.

સંતન-સંત, સાધુ પુરુષ

વિષ-ઝેર, ઝેરી પદાર્થ બરેલો છે એવો. સહાય-મદદગાર

અમૃત-મીઠો પદાર્થ

માયા-સંસારની જાંજળ

સુષુમ્ણા-એ એક નાડી છે. તે તાળવું ભેદીને બ્રહ્મદ્વાર સુધી જાય છે.

એ નાડીથી ક્ષસ્ત્રવું ધ્યાન ધરાય છે. ઉંઘતી વખતે એ નાડીમાં જીવ રહે છે.

નાવત્રીઓ-સ્વામી

નિર્દોષ-દોષ વગરનો

દુન્ને-ખીન્ને

ડાગ-એળ, કલંક

કાય-શરીર

લાડણી-વહાલી લડાવેલી

હજુર-પાસે

મીરાં કહે છે-શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન અમારા પ્રાણથી વહાલા છે. અને આ જગત મને કડવું લાગે છે મતલબ કે-જગત મિથ્યા લાગે છે. મને મારો એક રામજી જ ગમે છે, ખીન્ને કોઈ મારી નજરે આવતો નથી, એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ૧

મીરાંખાઈના મહેલમાં ભગવાનની સેવા કરનારા સંત પુરુષોનું રહેઠાણ છે, દમલખાજ માણસોથી ભગવાન વેગળા રહે છે, અને સંત પુરુષોની પાસેજ રહે છે, એવા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન... .. ૨

રાણાજી ને કાગળ મોકલે છે, તે રાણી મીરાંના હાથમાં આપજો, તેમાં લખે છે કે-સાધુ લોકોની સોચન છેડી દધને તમે અમારી સાથે રહો. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... ..

ત્યારે મીરાંબાઈ રાણાજીને કાગળ મોકલે છે તે રાણાજીના હાથમાં આપજો; તેમાં લખે છે કે હું રાણાજી ! તમે રાજપાટ છોડી દધને સાધુ પુરોહીની સાથે રહો. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... .. ૩

ત્યારે રાણાજીએ મીરાંને ઝેરનો ખાલો મોકલ્યો, તે મીરાંના હાથમાં આપજો; પણ જોત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સહાયતા છે તે તેને અમૃત માનીને પી ગયા એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... .. ૪

એટલે મીરાંજીએ સાંઢવાળાને કહ્યું કે મરે તો એક સો કાશ દુર જવું છે માટે તારી સાંઢ શણગારીને તૈયાર કરજે. રાણાજીના દેશમાં મારે પાણી પીવતો પણ દોષ છે, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... .. ૫

મેવાડ દેશને ડાખી બાબુએ મુકીને મીરાંજી પશ્ચિમ દેશમાં ગયાં એવી રીતે જેમનું મન માયામાંથી દુર થયું છે એવા મીરાંજી સધળું છોડી દધને નીકળ્યાં. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... .. ૬

સાસુ સુપુત્રણા, સસરા સંતોષ ને આ જગતમાં મારો જગજીવન જોઈ છે, ને નિર્દોષ એ સ્વ મી છે. એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... ૭

હું બ્યારે ચુંદડી એટું ત્યારે તેમાં રંગ નીકળે, ને તે જુદાજ રંગનું થાય; માટે હું કાળો કામજોજ એટું, જેથી શરીરને બીજને કાષ્ટ ડાક લાગે નહીં. એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન... .. ૮

મીરાંજી ભગવાનની વહાલી છે, તે સંત પુરોહીની સાથે રહેતી, સંત પુરોહીની સાથેજ તેમને ધણો સ્નેહ હતો; અને દગલમાંજ માણુગીથી તેમનું મન વેગળું રહેતું હતું. માટે એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન

અમારા પ્રાણથી પણ વહાલા છે ૯

પાઠ ૨૫ મા—સુવેઝની નહેર

સંયોગી ભુમિ. { સંજીવન=યુજ ધાન્નજીવનું ભુમિ=પૃથ્વી જમીનનાં
અભાગ જોવાય છે એવો જમીનનો ભાગ જમીનન
એ માટા ભાગને જોડનારો જમીનનો નાનો ભાગ

પરવાનગી—રમ

ખુલ્લી મુકાદ—ઉપયોગમાં લેવાની છુટ આપી.

પરસ્પર—એક બીજાની સાથે કબુલાત—સરત, કરાવ, કરાર

ઘેરી લેવા—આંતરી લેવી, કબજે લેવી.

મુલેદ શાંતિ—આગાદી, શાંત

માલીકી—માલીક પણાનો હક, ધણીપણાનો હક.

એકત્રિત—મુદા મુદા ભાગો મળીને એક થયેલું

સલતન—સામ્રાજ્ય, મેટો રાજા તે રાષ્ટ્ર

હંકારવા—ચલાવવા.

કંટાળો—અત્રીય લાગવાથી અટકાઈ જવું, મુઝાવું, ત્રાસવું.

રમ્ય—રમણીક, આનંદ ઉપજાવે એવો. સમાધા—એકઠા મળ્યાં, ભેગા થયાં

પ્રશ્ન.

૧ સુવેઝની નહેર કાણે અને કયારે બંધાવી ?

૨ એ નહેર કેટલા વીસ્તારમાં છે ?

૩ સુવેઝની નહેર બાધવાથી શા લાભ થયા છે ?

પાઠ ૩૯ મો. વીરખાળા ગ્રંથ ડાલિંગ.

વીરખાળા-બહાદુર છોઠરી.

પરગણુ-તાલુકો મહાલ,

દીપરુમુહ-ખેટોનો જથો.

ટેવાઇ જવું-મહાવરો થવો.

સપડાએલી-આકૃતમાં આવેલી

ધસારાબંધ-જોસબંધ, ધણા જોરથી

છંટાઇ-હોલવાઇ ભુગ્નઇ.

મોજા-વાણીની છોજો.

ક્ષણે ક્ષણે-ઘડીએ ઘડીએ, વારંવાર.

ડોલારોલા-હાલંહાલા

પ્રતિક્ષણે-દરેક વખતે. તેજ વખતે.

ઝંપલાવાની-પડતું નાખવાની.

ખાતરી-વિશ્વાસ.

હૃદયવેધક-હૃદય ચીરી નાંખે એવી

કોફીચારી-ખુમરાણુ.

આગ્રહ પૂર્વક

| આગ્રહથી, આગ્રહ જેમાં પહેલાં છે એવો, આગ્રહથી
જેમ તે ક્રિયા થઇ છે તેમ. બહુવીહિ સમાસ છે

હલેમું-પાણી કાપવાનું હથીયાર

અતિ પ્રયાસ-ઘણો પ્રયત્ન

માવગત-સંજાળ, ચકરી, ખરદાસ

શમ્યું=શાંત પડ્યું, બંધ થયું, મટી ગયું

બેટ-બક્ષીસ, ઇનામ

પ્રસિદ્ધ-પ્ર ઉન્નસિદ્ધ ધાં પ્રાસદ્ધ થવું=પ્રખ્યાત

પ્રશંસાપત્રો-વખાણુના કાગળો

વિનીત-વિનયવાળી, વિવેકી

પરાક્રમ

| પરા ઉન્નક્રમ્ ધાં પગલાં ભરવાં=બહાદુરીનાં કામ
એ પાટ તત પુરૂષ સમાસ છે

જ્ઞાન=જીવ

અનિષ્ટ-ખોટું નુકસાન

પરોપકારવૃત્તિ

} પર ઉન્નઉપ ઉન્ન=કૃં ધાં કરવું=વૃત્તુ ધાં
વગવું તિ પ્રન્ન=મીઝના ઉપર ઉપકાર કરવાનું
મનનું વગથુ. મધ્યમ પડોપી સમાસ છે.

શૌર્ય-શુરાતન, બહાદુરી

સર્વથા-સર્વરીતે

અશંસાપાત્ર-વખાણુરા લાયક

ક્ષયરોગનો ભોગ-ક્ષયરોગમાં સપડાઈને મરણ પામી,

સાર્થક

સારા કામમાં વપરાયેલું, જીંદગીમાં જે સારાં કામ
કરવાનાં તે કરીને જીવતર વખાણવું તે

બોધ—ત્રેસ ડાર્લિંગના ચરીત્ર ઉપરથી બોધ લેવાનો એ છે
જે પરાક્રમેથી દુઃખી માણસો દુઃખમાંથી બચે છે, મરતાં માણસોના
જીવ બચે છે, નુકસાન થતું અટકે છે, તેજ ખરું પરાક્રમ છે. માટે
દરેક જણે દયા, પરાપકાર વૃત્તિ. અને શાશ્વત રાખવાં, એજ વખા-
ણુરા લાયક છે. એવા માણસોની કૃતિ આ જગતમાં અમર રહે છે.

પાઠ ૪૦ મો.

હરામનું આવ્યું હરામમાં જાય, ભાગ-૧ લો.

હરામનું-વખર મહેનતનું. દુઃખ-વાંકું નક્કી. દુઃખરાગ=દૈવ=નક્કી
લાંબાવે—ખાંખોકરે માળપર-મેડા ઉપર
ગોઠીઆ-સોખતી, ભાઈમંધ. કાજી-ન્યાય વિશ્વ.

પાઠ ૪૧ મો.

હરામનું આવ્યું હરામમાં જાય ભાગ ૨ નો

વેપ-ઢોંગ આજીજી—કાલાવ'લા
કોતુક—અચખો, નવાઈ શઠ—મુખી
ભેદ—મર્મ, છુપી વાત
અભય વચન-જીવને નુકસાન ન થાય એવું વચન.

ખુરી—ખોડી

કબુલ્યું—હા પાડી

હઠીલાઈ—હઠ, જક

ખરેતર—ખરું

દેશનીકાલ-દેશ બહાર કરવો તે, દેશમાં ન રહેવા દેવો તે.

દાનત-નિઠા, ચિત્તની વૃત્તિ

છરાના પૂર્વક-પાકા વિચારથી

અપયશ—અપકારિ.

જગત-સરકારના કાગળે કાવું તે.

ખોધ—વગર મહેનત મેળવેલું ધન પાસે રહી શકતું નથી, તે દરેક રસ્તે ચાલ્યું જાય છે, ખરી મહેનતનો પૈસો જ ટકી શકે છે. માટે હરામનો પૈસો મેળવવાની લાલચ કોઈએ પકડી રાખી નહીં.

પાઠ ૪૨ મે! —આજ્ઞાધીનતા.

આજ્ઞાધીનતા— } આજ્ઞા=કુક્રમ+આધીન=તાબે=તા પ્રગ પ યું=કુક્રમને તાબે રહેલું તે, આજ્ઞા પાળી તે.

પાલાપોષીને-સંભરીને રક્ષણ કરીને, પોષણ કરીને.

આધીન—તાબામાં.

ઉપનિષદ— } વેદના અંત્યભાગ; જેમાં આત્મા, પરમાત્મા જગતને તેમના પરસ્પર સંબંધનું જ્ઞાન આપ્યું છે તે.

માન્ય કરે છે—કબુલ કરે છે, માને છે, પાળે છે.

ઉદ્ભવન કરવું—અજ્ઞાથી આડે ચાલવું, આજ્ઞા લાપતી તે

દુભાવે છે—મનને દુઃખી કરે છે

આંતરડી—અંતઃકરણ

પડીલો—મોઢાં માણસો

શાશન-શિક્ષા.

તીરસ્કારે-તણાડે

અનનિ—આનનિ

દીક્ષા-

} ઠાઈપણુ પવીત્ર કામ કરવાની યોગ્યતા મેળવવા માટે શરૂઆતમાં ત્રણ આચરણ પડે છે તે.

પાઠ ૪૩ મો. પ્રભાતિયું.

પાછલી-મધ્ય રાત્રી પંઝીની

ખટ ઘડી-છ ઘડી

નિદ્રા-ઉંઘ

પરહાર-છોડી દમ, તજી.

સમરવા-યાદ કરવા, સંભાળવા ભોગીયા-સંસાર ત્યાગ કર્યો હોય એવા
ભોગ સંભાળવા-સમાધિમાં મગ્ન થવું.

ભોગ તજવા-સંસારી ભોગ છોડી ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરવું

વેદિયા-વેદ જાણનારા

વૈષ્ણવ-વિષ્ણુના ભક્ત

સુ કવિ-સારી કવિતા કરનાર

સદ્ગ્રંથ-સારા પુસ્તકો

પતિવ્રતા-એક પતિના પ્રતિજ્ઞા તથાગી સ્ત્રી

દાતાર-દાન આપનાર

કંથ-ધણી, સ્વામી.

કમ-કામ

મર્મ-ભેદ સાર

અવતરે-જન્મે.

જ્યારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે, ત્યારે સંત પુરુષોએ સુષુપ્ત રહેવું નહિ, ઉંઘ છોડી દમને શ્રીદરિયું સ્મરણ કરવું અને પ્રભુ ! તું એક છે એમ કહેવું, જ્યારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે.

ભોગી પુરુષોએ સમાધિમાં મગ્ન થવું, અને વૈભવી માણસોએ સંસારના ભોગ છોડી દમ ઇશ્વરનું ધ્યાન ધારવું.

વેદ જાણનારા માણસોએ વેદ જાણવા ભેરવું, અને વિષ્ણુના ભક્તોએ શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું જ્યારે પાછલી.

સારી કવિતા કરનાર માણસે સારી કવિતાનાં પુસ્તકો બનાવવાં, દાના માણસે પુણ્યદાન કરવું; વળી એક ધણીના પ્રતિજ્ઞા સ્ત્રીએ પતિના સ્વમીને પુછવું, તે સ્વામી કહે તે મનને વિષે ધારણ કરવું એ લે આજી પ્રમાણે વર્તવું. જ્યારે પાછલી છ ઘડી.

આપણે પણ આપણી પોત પોતાની જે કર્યો છે, તે સંભા-
ળવી, જેવાં કામ કરીશું તેવાં તેનાં ફળ થશે, એવો ભેદ વિચારવો,
નરસીંહ મહેતાના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પ્રીતિથી સમરતાં પુરૂષો
અને સ્ત્રીઓ ફરીથી જન્મ ધારણ કરશે નહિ. માટે જ્યારે પાછલી
છ થડી રાત રહે, ત્યારે સંત પુરૂષોએ સુષ રહેવું નહિ.

પાઠ ૪૪ મો.

ભલો ન્યાયાધીશ, ભલો રાજકુમાર, અને ભલો રાજા.

સૈકાને અંતે-સૈકું પુરૂ થતાં હેનિ તરીકે હેનિ નામથી.

નાદાન-ન=નહિ+દાન=ડાહ્યા=દુર્ભ. ડાયા નહીં તે.

કર-ધાતકી નિર્દય, જીલમી.

દુરચારી | દુઃ=ખરાબ+આ ઉં ચર ધાં આલવું-ફ પ્ર =
ખરાબ વર્તણૂકવાળો, ખેટી રીતે ચાલનારો.

કુમાર્ગે | કુ=ખરાબ ખોટો=માર્ગ=રસ્તો=ખોટે માર્ગે, ખોટી
રીતે પ્રવર્તી, ચાલી

ભંગ કરવો-કાયદો પાળવો નહિ તે. કાયદા પ્રમાણે ન વર્તવું તે.

અતિપ્રિય-ધણો વહાણો ધોર-જખરો, મોટો ભય કર.

અપરાધ-અપ ઉં=રાધ ધાં ખોટું કરવું=યુત્તો, દોષ, ખોટું કામ.

રાજદ્રોહી-રાજાની સામે પ્રજાને ઉશ્કેરવા તે, ખંડ કરવું.

ઘટ-નફરત, ઉદ્ધત, ઉછાછળું. આવેશ-જીરસો,

સ્તબ્ધ-આશ્ચર્યથી હાલ્યા ચાલ્યા વિનાના, ચિત્ત જેવું તિયર.

ગાંભીર્ય-ગંભીરતા, સહત્તીવ્રતા, દમદમો-મરતમો, માન

આડે-વચમાં મરતમો-ગૈર, પોટાધ.

ન્યુનતા-ઓછાપણું, ઘટાડો

કૃપાપ્રદિ-મહેરમાનીવાળી નજર.

દુર્ઘસની | દ:ખ-ખરાખ=વ્યસન=દેવનઈ પ્ર૦ વાળો વ્યસનમાં ફિ
| ઉિxઅસ ધા૦ હેવું=અનૂ પ્ર૦ રૂ=ખરાલ દેવવાળો.

દુર્ઘંદી-નકારી લતમાં પડેલો, કુ-ખરાખxછંદી-દેવ લટ, ખો.

ખલેલ-અડચણ, હરકત

પત્રિતા-ચોખવટ

પ્રતિષ્ઠા-ગૌરવ

કલંક-લાંછન, એખ.

ચહેરો-મેંતો દેખાવ.

આસન-ખેડક.

છળ-હરકત, નુકશાન

મકકમ-ચોકકસ, ડમે નહિ એવા

પ્રતિનિધિ-પ્રધાન, રાજના તન્દ્રી કામ કરનાર

દુર્વિનય-અનીતિ

આજાભંગ-આજા લોપવી તે

મુદ્રા-ચહેરો, મેંતો દેખાવ,

નિવેદન-જાહેર ખુશ્તી.

દેશ-જરા, લગીર

ધનિક-પૈસાદાર

નમુનાદાર-નમુના તરીકે ગણવા યેગ્ય.

બોધ-ન્યાયની દ્રષ્ટિમાં રાજને રંક, ગૃહસ્થ ને ગરીબ, મોટા ને નાના, સર્વ સરખા છે. ન્યાયાધિશ એવા જોષએ કે રાજકુંવરને શિક્ષા કરતાં મન રંગાવ્યું નહિ, રાજકુંવર પણ એવા જોષએ કે ન્યાયાધિશના હુકમને તાબે થાય.

પાઠ ૪૫ મો-શકુંતલાનું આખ્યાન ભાગ ૧ લો

આખ્યાન-હકીકત, સવીરતર હકીકત, વાત, કથા

ચંદ્રવંશી-ચંદ્રના વંશમાં જન્મેલો વંશજ-કુળમાં જન્મેલો.

કંટકવળું-કાંટાવાળું

અમર-અમરો, મધમાખ

ગુંજન-ગણગણ અવાજ.

સૌંદર્ય-શોભા, સુંદરતા.

અગ્નિકાર્ય-અગ્નિપુખ.

તપોવન-ઋષિઓને તપ કરવાનું વન.

આશ્રમ-મુકામ

અધિપતિ-આગેવાન માણસ, ઉપરી

શોભશો-અટકશો ઉભા રહેશો ત.પસી-સાધી, તપ કરનારી સ્ત્રી.
સ્વાગતે-સન્માન, આદર સંકર, પ્રયેજન-કારણ,
ઉપાસના-સેવા.

કલ્યાણી-ભલુ કરે એવી સ્ત્રી. વૃતાંત-હકીકત.
આસક્ત-પ્રેમમાં પડેલો, મોહિત ધર્મજ-ધર્મ જાગૃતાર.
વિરક્ત-ત્યાગી, સંસાર ઉતરથી મન ઉઠી ગયું છે એવા.
આત્મઘાતી-આત્માને હણનાર, પોતાના કલ્યાણને વિનાશ કરનાર.
વિઘ્ન-હરકત, અડચણ, મામી. આકર્ષ્યુ-મોહિત કર્યું
ચળીત-ચળેલું, ડગેલું,
ગાંધર્વ લગ્ન-વરદન્યા પોતાની મેળે એક એકને વરી લગ્ન કરે તે.
સ્વીકાર-અંગીકાર, કબુલ કરવું. ભર્તા-સ્વામી, ધર્મી.
ધર્મમાર્ગ-ધર્મ શાસ્ત્રમાં બતાવેલો રસ્તો.
શરત-કબુલત. પુરોહિત-ગોર. ધર્મગુરુ
વિધિપુરસ્કર-શાસ્ત્રમાં બતાવેલી રીત પ્રમાણે.
પદવી-હોદ્દો. રાજ્ય તરીકે મોટાપણું.
જાજે-શોભે. દબદબો-ડાક.
અભિનંદન આપી-અનુમતિ આપી. જે બન્યું હતું તેને માટે ખુશી
બતાવી.

પાઠ ૪૬ મો-શકુંતલાનું આખ્યાન ભાગ ૨ નો.

વહીગયાં-ચીતી ગયા. સાંપડ્યો-જન્મ્યો.
કીડા-રમત. મુષ્ટિપ્રહાર-ક્રોધીથી મારવું તે.
સર્વ દમન-બધાને દબે એવો, બધાને વશ કરે એવો.

લેવાતી ગઘ-કરમાતી ગઘ.	વત્સે-પુત્રી.
યુવરાજ-પાટવી કુંવર	પૌત્રો-પુત્રીનો દીકરો
પટરાણી-મુખ્ય રાણી, પાટવી રાણી.	
નમન-નમ કાર	
દેશવટે-દેશમાથી બહાર રહેવું તે, પરદેશ કર્યા કરવું તે	
અડપલાં-અટક્યાળાં.	કંટાળ્યા-કાચર થયા.
પાદ-પગ	હિતકારક-ભલું થાય એવાં
આરાધન-પુજન.	ઉલટી-અવળી
ચિરકાળ-લાંબી મુદત	યુક્ત-લાયક, યોગ્ય
અનુજ્ઞા-ગુણ	વિલંબ-વાર
અગ્રાન-સમજ	અષ્ટ ખોટું, અગ્રા યોગ્ય નહિ તે
વદી-ખેલી	અસત્ય-જુઠું
ખીંચવું-નરમ થવું	સમાગમ-મેળાપ
પ્રતિપાલન કરો-પાળો, તે પ્રમાણે વર્તો.	
અકશવાણી-ખેલનાર દેખાય નહિ એવી આકાશમાં થતી ચાણી.	
આખ્યાન-જેમાં કથા કહેલી હોય તે	
સુપ્રસિદ્ધ-સરી રીતે જાણીતું થયેલું.	

પાઠ ૪૭ મો. અનંત વાત્સલ્ય.

અનંત-અત્યંત	બહુ-અથાગ
વાત્સલ્ય-પ્રેમ વૈત્સલ્ય ઉપરથી જાવ વાચક નામ છે.	
માનેલું-ધારેલું; નકકી કરેલું	ખોયા-ગુમાવ્યા; અળગા કર્યા

દુઃખ-કુઃઃ લ=નળ વગરનો; દુખળો

દીન—ગરીબ; રાક. નિરાશ—આશા વગરનો; દુખળો નિઃ=આશ.

રાયા-રડયા

બળેનો—ચિંતાથી બળતો; કઢાયા વાળો

પંક નિમગ્ન—પંક=કાદવનિમગ્ન=કુબેલો—કાદવમાં કુબેલો.

ચરણો—પગ,

ધોળા—સાદ કર્યા; સ્વચ્છ કર્યા,

જખમો—ઘા; દુઃખ રૂપી ઘા. જુના—પહેલાંના

લેપ લગાડીને—પ્રેમ રૂપી દવા ચોપડીને. લોયા-મટાડયા, રૂઝાયા.

અર્થ—હે પ્રભુ પિતા ! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમને જ જોયા. મેં તો એમ ધારેલું કે તમે મારાથી વેગળા રહ્યા છો, પણ હે પ્રભુ પિતા ! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમને જ જોયા.

દુખળો, ગરીબ, આશા રહિત અને ચિંતાથી બળાપો કરનારા—આને તમે વેગળો જી નેમને જ રડો છો દયા લાવો છો ! એવા હે પ્રભુ પિતા ! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમને જ જોયા.

જે અમારા ચરણો કાદવમાં કુબેલા હતા. એટલે પાપમાં કુબેલા હતા, તેને તેં પોતે દયાવડે ધોઈને સ્વચ્છ કર્યા એવા હે પ્રભુ પિતા ! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમને જ જોયા.

અમારા પહેલાંના જે દુઃખ રૂપી ઘા હતા, તેને ચોકળા કરી પ્રેમ રૂપી દવા લગાડીને મટાડયા. એવા હે પ્રભુ પિતા ! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમને જ જોયા.

મેં તો એમ ધારેલું કે તમે મારાથી વેગળા રહ્યા છો, પણ હે પ્રભુ પિતા ! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમને જ જોયા.

હે પ્રભુ પિતા ! આ વાતો મેં આપને જ જોયા ! આવો પ્રેમ બતાવનાર તો મેં તમને જ જોયા.

પાઠ ૪૮ મો. બગદાદનો વેપારી અલી કેઝીઆ, ભાગ ૧ લો.

સાધારણ—વચલા વાંગાનો મધ્યમ.

અતિસંપતિમાન—અતિ=રધા? =સંપતિ, =દોલત=માનવાળો=ધણી
દોલતવાળો.

અતિ દ્રવ્યહીન—અતી=વધારે x દ્રવ્ય=પૈસા=હીન=વગર=પદ્ધતિ=વગરનો
ધણો ગરીબ.

ગુજરતો=ગળતો, ન લાવતો.

હજજ — જગા.

યથાશક્તિ=યથ=જે પ્રમાણે x શક્તિ=મળું=પ્રમાણે

મુંઝવણ—મુંઝવણ, વીચાર ગોટાવો તે.

સોના મહોર-સોનાના શીકકા.

સંઘરાશે-રાખી મુકાશે, રખાશે.

કાફલો—ટોળું

ધાર્મિક—ધર્મ શાસ્ત્રમાં બતાવેલી

ફરજ—ધર્મ, કામ

અદા કરી—પુરી કરી. પ્રવાસ—મુસાફરી

પાઠ ૪૯ મો.

બગદાદનો વેપારી અલી કેઝીઆ-ભાગ ૨ જો.

સ્થળે—જગાઓએ.

ગપાટા—ખરીખોટી વાતો,

ગાંઠે—તપ કરે

અપ્રમાણિક-ખોટું નીતીથી ઉત્તરું.

નીચ—હલકું, પાપી.

સુમારે—આશરે

મુસાફરખાનું—મુસાફરોને ઉતરવાની જગા, ધર્મશાળા.

હર્ષધેલો—અનંદથી ગાંડા જેવો થયેલો.

તરદી—મહેનત.

અવધડ—મુશીબત, અડચણ

કોઠાર—અનાજ વગેરે સરસામાન રાખવાની જગા, ખોલી-ઉધાડી,

પાઠ ૫૦ મો.

બગદાદનો વેપારી અલિ કોગીઆ ભાગ ૩ નો.

સ્તબ્ધ-અચંબાથી સ્થિર થઇ જવું તે,
 નિસાસો-નિઃશ્વાસ અનુકુળતા-અનુકુળ વખત, કાવતો વખત
 ટાઢક-શાંતી. માન્યું-કબુલ કયું
 સુક્તિ પ્રયુક્તિ-તદબ્ધીર, કરામત, ઇલાજ, હિકમત, ચાલાક, ખુમી
 વિશ્વાસઘાત-વિશ્વાસને તોડવો. વિશ્વાસમાં વિ ઉંચવસ્વાં શ્વાસ
 લેવોઃઘાતમાં હનુ ધાં મારવું

ફળેતી-ગેર આમર શાખા-આખર.
 ધકકો-તુકશાન થાપણુ-અનામત મુકેલી રકમ.
 ધવબ-ગુનામાંથી મુક્ત થવાનો રસ્તો
 બિનગુનેગાર-અપરાધ વગરનો ઠેરવી-ઠરાવી

પાઠ ૫૧ મો.

બગદાદનો વેપારી અલિકોગીઆ ભાગ ૪ થો.

ખતીફા-મુસલમાન ધર્મગુરુ. હારે-પાછો પડે.
 ચુકાદો-ફેસલો ન્યાય.
 કસુર-જુલ, ચુક તહોમત-આરોપ, આળ.
 અંડળ-નાહિ પુરુષ કે નહિ સ્ત્રી, હીજડો, નપુષક પુરુષ.
 નગર ચચા-ગામમાં શી વાત ચાય છે, તે જાણવા છુપે વેષે નીકળવું તે.
 અંદની-અજવાળી રાત્રી સમક્ષ-નજર આગળ.

રળુ કરો—હામર કરો, ખડો કરો લગી—અનુસરતી, મળતી, મળતી
ચર્ચાતી—ચાતો ચતી વેષધારી—વેષ ધારણ કર્યો છે એવા.

અખશીસ—છનામમ

બોધ—વિશ્વાસઘાત કરવો એ બાણજ ખોટું છે વિશ્વાસઘાત કરનારને
અલી કે.ગિઆના મિત્રની પેઠે સહન કરવું પડે છે. મિત્ર થઈને વિશ્વાસ
ઘાત કર્યો તેથી મિત્રદ્રોહી ગણાયો; તેથી તેનાપરથી જગતના સર્વ
લોકને વિશ્વાસ ઉડી ગયો, ને છેવટે ફાંસીની શિક્ષા પામ્યો, વિશ્વાસથી સોં-
પેલી રકમ ચોકખા દિલથી જીતીને તેવી જ્યારે આવે ત્યારે તેને પાછી
સોંપતી એજ ખરો ધર્મ છે વિશ્વાસથી સોંપેલું કામ ચોકખા દિલથી
કરવું જોઈએ.

ન્યાયબીજ એવા જોઈએ કે દરેક કામમાં બારીકાઈથી ઉંડો તપાસ
કરવો જોઈએ. ઉપરચોટીઆ તપાસથી ખરી હકીકત મળી આવતી
નથી. સોગન ખરાબી ખરું શોધવાની રીત સારી નથી, કારણ કે
લોભી માણસો લુચ્ચાઈ કરવામાં પાછા પડતા નથી તો સોગન ખાવામાં
શી રીતે મન પાછું પડે? જે ખોટું કામ કરે છે તે કાઠપણ ખોટાઈ
કરવાને અચકાતો નથી માટે કાઠએ વિશ્વાસઘાત કરવો નહિ, મિત્ર
દ્રોહી થવું નહી. ને દરેક વાતમાં બારીકાઈથી તપાસ કરવો.

પાઠ પર મો—સંતનું સ્વરૂપ.

સંત—સાધુ પુરુષ

સ્વરૂપ—ગુણ

દાસના દાસ—સેવકના પણ સેવક

કલ્પવૃક્ષ—આપણી જે ઇચ્છા થાય તે આપે એવું સ્વર્ગનું વૃક્ષ.

દાગિદ્ર—નરીબાઈ, નિર્ધનતા

ઉભુ રહ્યું—કાયમ રહ્યું, મર્યું નહિ

વહિએ—કરીએ.

શીદ—શા માટે

પંડ્યા-ગુરૂ, વિદ્યા આપનાર, ભણાવનાર

વળાવો-હુંટારા લોકથી રક્ષણ કરનાર

નામ અનામ-પ્રભુ નામ એ ખરું નામ છે, બીજાનાં નામ ખોટાં છે
નરવો-નર્યા, કેવળ. બાંધણી-સરત, કરાવ, કબુલાત.

જે મનને શાંતી પમાડે તેનેજ ખરો સંત પુરુષ કહેવો ને તેના
સેવકતા પણ સેવક થઈને રહેવું માટે હે ભાઈ ! જે મનને શાંતિ... ૧

આપણી દુઝા પ્રમાણે મળી શકે એવા ઝાડની સેવા કરવા છતાં
ગરીબાઈ તો કાયમ રહી ત્યારે એની સેવાશા માટે કરવી ? હે ભાઈ ૨
જ્યારે રોજ રાજની નોકરી કરવાની છે, તો બીજાઓની વેડ
શા માટે કરવી ? હે ભાઈ..... ૩

વિદ્યા ભણવા ગુરૂ પાસે ગયા ને તેમને વિદ્યાનું ખરું રહસ્ય
શીખવ્યું નહિ તો પછી ગુરૂજનો માર શા માટે ખાવો ? હે ભાઈ ! ૪
રસ્તે જતાં આપણું રક્ષણ કરવા સાડ વળાવીઓ લઈએ અને
જ્યારે હુંટારા લોકો હુંટીએ, ત્યારે વળાવા સાથે શામાટે જવું ? હે ભાઈ ૫
વૈદ્યનો દવા ખાઈએ અને તેમ છતાં રાગતો કાયમજ રહે ત્યારે
તેવા વૈદ્યનો દવા યા માટે ખાવી જોઈએ ? હે ભાઈ..... ૬

કોન આપણને વિશ્વાસ આપીને તેને ઘેર તેડી જાય ને પછી
આપણું માથું કપાય તારે તેને ઘેર શા માટે જવું જોઈએ ? હે ભાઈ ૭

પ્રભુનું નામ એજ ખરું નામ છે બીજાનાં નામ ખોટાં છે, એવું
સાચા ગુરૂએ બતાવ્યું છે; તેજ નામ મારા હયામાં એ ટ્યું છે. હે ભાઈ ૮

આપુ સાહેબ ગાયકવાડ કહે છે કે-તેની (તે પ્રભુની) કાયા તો
કેવળ સ્નેહ રૂપ છે; અમે એવા પ્રભુને લઈનેજ રહીએ. હે ભાઈ... ૯

પાઠ ૫૩ મો-પરોપકારી હાવડ —ભાગ ૧ લો.

વિભુતિઓ-ઐશ્વર્ય, સંપત્તી

સન્નજન-સતઃજન-માં જા ધાં નીપજવું-સારા માણસ

દુર્ગત-દુર્ગત=પરાજનઃજનઃમાણસ=નકારા માણસ

સ્વાર્થ-સ્વ=પોતાનું+અર્થ ધાં માગવું=પોતાનું મતલબ

સાધવાને=પાર પાડવાને

હાંસલ કરવા-પાર પાડવા, પુરી કરવા

દ્રવ્ય સંપત્તિ | દ્રવ્યના દ્રવ્ય ધાં કરપવું, ભીનાવું+રો ઉં પદ્ધ ધાં
| નિપજવું+તિ પ્રં પૈસાનું બળ ધણે પૈસો હોય તે,

એશઆરામ-મેજમજા, વૈભવ

ગુચ્છકારવા-તિરસ્કારવા, નિંદવા મુકત કરવાનો છોડવાને

જનસમુદાય-માણસનો જથ્થો, જનમંડળ

પશુવૃત્તિ-પશુના જેવું આચરણ. પ્રીયોજવી-વાપરવી કામમાં લેવી
પારમાર્થિક-પારકાના બલા મટે (ઉપયોગ કરવો.

કર્તવ્ય-કામ

રક્ષક-રક્ષ ધાં રક્ષણ કરવું+અર્થ પ્રં કરનાર=દેખરેખ રાખનાર, ઉપરી

ન્યાયી-નિ ઉં+નીચે અર્થ ધાં જવું+ઈ પ્રં વધારે ઉં જોનાર
ધનસાહ કરનાર.

આરોગ્ય-આ ઉં+રજ ધાં સુખ પામવું=પુખ્તી, રોગ વગરનો

વ્યવસ્થા-ચિ ઉં=અવ ઉં=સ્થા ધાં ઉભા રહેવું=ગોઠવણ.

ગુચાય—વળગે, રોડાય

પરોપકારવૃત્તિ-પારકાનું બલું કરવાનું મનનું વલણ.

નિર્દયતા—નિ=નહિ+દય=દયા+તા=પણું=દયા વગરનું—દયાપણું નથી
તે, કૂરતા.

ભગીરથ—અહુ મોટું; મહાભારત, ભગીરથ રાજ્યએ ગંગા નદીને શિવના

મસ્તકમાંથી પૃથ્વીપર લાવવાનું ભારે કામ કર્યું તેવું

અર્પણ કર્યું--સોંપી દીધું

પદવી—હોદ્દો,

ગોંધ્યા—પુર્યા.

મુલાકાત લેવી—જાતે મળીને તપાસ કરવી તે

નમુનાદાર—દાખલો લેવો લાયક નમુના તરીકે રાખવા લાયક,

ગર્વિષ્ઠ—અભિમાની

લેશમાત્ર—જરાપણ.

પૃથ્વીથી અધર—અકકડ ચાલતું તે, મિજબાનમાં ચાલવું તે

કર્તવ્યનિષ્ઠા—પોતાને કરવાના કામમાં અને પોતાની ફરજોમાં રમ્યા રહેવું

સુલકાં—વિવેક

શેરિક્ષ—પરગણાનો મુખ્ય અમલદાર

જાગ્રત—શુદ્ધિવાળા જાણીતા નિવાસ સ્થાન—રહેવાનું ડેકાણું

ઝંપલાવ્યો—નીડર થઇ રહ્યો, બીક રાખ્યા વગર કામ કરવું

અનુકરણીય,—દાખલો—લેવા લાયક.

નિરાભિમાની—નિ=નહિ+અભિ ઉંમન ધાં અભિમાનકરવું=અભિમાન

વગરનું અભિમાનથી મુક્ત થયેલું.

પાઠ પઠ મા. પરીપકારી હાવડી ભાગ ૨ જો.

નાના પ્રસંગો—હલકાં કામે

સંસ્કાર—છાપ.

ખેદ-દુઃખ, પ્રશ્નાતાપ

સમારકામ-સુધારવાનું, દુરસ્તીનું કામ

યત્કિંચિત—થોડો પણ.

આશય—અભિપ્રાય, હેતુ, ઈરોદો, મતલબ.

સમગ્ર—બધું.

મનોબર—મનનું બળ મનની શક્તિ

નિમંત્રણ—ટેકું.

જલસો—મેળાવડો.

આલસ્ય—લીન થવું તે મોહિત થવું.

એકાગ્રચિત્ત. } જે કામ કરતા હોઈએ તેમાં જ મન લાગાડવું તે, મ-
નને બીજા કામમાં ડગવા દેવું નહીં તે.

આસીપત—ગુણ.

વિગત—હકીકત.

વિનીત વિવેકી.

સ્મારક—યાદગીરી માટે કાંઈ પણ કાર્ય કરવું તે.

ધુત—લગતી.

સિદ્ધાંત—સિદ્ધ થયેલી, સાબીત થયેલી વાત ખરો મત.

અનુભવસિદ્ધ—અનુભવથી સાબીત થયેલું.

સખત—આદરો, ન પાળી શકાય એવો, મુશ્કેલીવાળો.

દુઃઅદેશી—લવિષ્યમાં કલ્યાણ કરનાર લવિષ્યમાં લલું થવાના.

લંગડી—અધુરી, ખામી વાળી.

વિવેક—મરે ખોટું પારખવાની શક્તિ.

બોધ—પરોપકાર એ સધળાં સદ્ગુણોમાં શ્રેષ્ઠ છે. આ ગુણ રાખવાની સધળાને જરૂર છે પરોપકાર માટે શારીરિક બળ અને બુદ્ધિબળની જરૂર છે. શારીરિક બળ નિર્બળને પીડામાંથી મુક્ત કરવા માટે અને બુદ્ધિ બળ બીજાને દેખતીને સુમાર્ગે ચલાવવાને માટે છે, પરોપકારની કેટલી જરૂર છે તે એથીયું લાભ થાય છે તે પરોપકારી હારડેના ચરિત્ર ઉપરથી સમજાય છે.

પાઠ પપ મો.

કબીરના જીવનના કેટલાક પ્રસંગો.

લકતરાજ-લકતોમાં મુખ્ય, મોટો લકત.

ચોકકસ-ખાત્રીલાયક, વિશ્વાસવાળું.

વણુકર-નુગડાં વણુનાર.

આત્મજ્ઞાની-જેને આત્માનું જ્ઞાન છે એવો, આત્મા સંમંધી જાણનાર

અક્ષાર-સાર વિનાની, જુડી,

ક્ષણિક-ક્ષણવાર પહોંચે એવી, નાશ પામે એવી, નાશવંત.

કામના-દમ્બા, ઉમેદ, હોંસ.

અસ્થિર-સ્થિરતા વગરનું, ડગુમગુ, ડોલતું,

સિદ્ધ થશે-પાર પડશે, પૂરી થશે,

પાદરપર્ષ-પાદ=પગરપૃથ ધા× અડકવું=પગનું અડકવું,

ગુરુમંત્ર-ગુરુએ આપેલો મંત્ર

રતુતી-રતું ધા વખાણવું તિ પ્ર૦=વખાણ.

વિદિત-જાહેર ઉઘાડું, ખુલ્લું.

સર્વત્ર-અધે, સર્વ જગ્યાએ,

કીર્તન કરવું-ગાયન સાથે કથા કરવી

ગુરુપદ-ગુરુની પદવી,

અધમ-નીચ,

નિંદાનું પાત્ર-નિંદા થવાને યોગ્ય,

કૂધ-ગુસ્સે,

સાત્વિકવૃત્તિ-જ્ઞાન સદગુણી સ્વભાવ શાંતિ,

અંતર્ધર્મી-હૃદયમાં રહેલો ધર્મર,

માર્ગદર્શક-માર્ગ=રસ્તોદર્શક=દેખાડનાર=રસ્તો બતાવનાર,

માન્ય થાય-કબુલ થાય,

જીજ્ઞાસુ-જ્ઞાન મેળવવાનું ઇચ્છનાર

વિરકત-વિરાગી ત્યાગી, સંસાર ઉપરથી મન ઉડી ગયું હોય એવો
ખિન્ન-દિલગીર દુઃખી

ઉપાધિ-ખટપટ, સંસારમાંથી મુક્ત થવામાં અડચણુ રુપ

પ્રશ્ન

૧ કખીર ભકત કોને કોને મનનારા હતા ?

૨ કખીર ભકતે શી રીતે ગુરુ કર્યો ?

૩ કખીર ભકત મુળ કષ્ટ જ્ઞાતીના હતાં ?

પાઠ ૫૬ મો. ઇન્દિર આગળ સહુ સમાન.

ન જાણુશો અમે મોટા-અમે મોટા પુરુષ છીએ એમ ન જાણુશો

કાચી-નાશવંત, ક્ષણીક

કાચા-શરીર,

ધુળ મળી જશે-માટી ભેગી માટી થઈ જશે

કાળની ફાંસી-યમરાજના ફાંસામાં પકડાઈશ,

મુમની-મલમલ

ઓટા-ઓટલા, દેવડી,

સતનામ-સારાં કામને લીધે જેવું સાઈ નામ છે તે.

અમે તે મોટા પુરુષ છીએ એમ તમે જાણુશો નહિ, તમે વિચારી
જુઓ તો અમે મો. પુરુષ છીએ એમ જાણુશો નહિ.

તારું શરીર ક્ષણીક-નાશવંત છે, તે જેમ દારૂના ટોપા પુટે છે
એટલે તેનો નાશ થઈ જાય છે, તેમ તારું શરીર માટીમાં મળી જશે;

ઘડો, ગાગર ભોટા સર્વે એકજ માટીનાં બનાવેલાં છે, તમે
વિચારી જુઓ તો.

તમે ગજાઆણી, મક્કમલ ને દેડી પહેરો, ઝીઝા સાલના બેટા
ઝોટો કે પછી ટકાની ગજ પ્રમાણે મળતી ખાદો પહેરો, તો પણ
છેવટે સર્વ બળીને ખાખ થવાનું છે. માટે તમે વિચારી જુઓ તો.

તમે હરીની લખિત નહી કરો તે જમ રાખ તમને કાસામાં
પકડી સોટા મારશે. આ ઉંચ સ્થિતિનો છે, આ નીચ સ્થિતિનો છે એ બધો
માય નો ખેલ છે; કારણ કે જે ઉંચ સ્થિતિનો છે તે ચડીકમાં નીચ સ્થિ-
તિમાં આવી જાય છે, ને જે નીચ સ્થિતિમાં હોય છે તે ઉંચી સ્થિતિમાં
આવી જાય છે, તે પાણીના પરપોટાના જેવા ક્ષણિક છે, માટે તમે
ચિંચારી જુઓ તો.

રાખ હશે કે ગરીબ હશે તે સર્વે પૃથ્વી-માટી ભેગા મળી જશે
એટલે પૃથ્વીમાં દટાશે પછી તેના ઉપર ઝોટલા ચણશે, બાપુ સાહેબ
ગાયકવાડ કહે છે કે—સારાં કામો લીધે જેનું સાફ નામ છે તેજ ગોટાછે
પરમેશ્વરની ઉક્તિ વગર સર્વે ખોટા છે માટે વિચારી જુઓ તો અમે
મોટા પુરુષ છીએ એમ જાણશો નહિ.

પાઠ ૫૭ એ ગાંડી.

બેડેળ-ઘાટ વગરનું.

કદૂપુ-ખોટા દેખાવનું.

બખ્ષિશ { ખુશી થઇ કાઢતે કાંઈ આપવું તે. ભેટ, પાતિપાત્રિક,
પ્રસન્નતાની ભેટ, કદર કરી કંઈ આપવું તે.

રનાયુ-માંસના તંતુ, હાડકાને માંસના રેસા જે તંતુવડે વળગેલા રહે છે તે.

સમતોત્રપણું-સરખાપણું

ન્યુનતા-એકપણું.

પ્રબળ-જોરાવર.

મંધ પારખવાની-વાસ દેવાની.

નખર-દ્રષ્ટિ.

તીણું-પાતળી અણીવાળું.

વેગ-ગતિ; ઝડપ.

ફાડી-ચીરો પાડી.

ભેદીશક છે-દાખલ થાય છે, શરીરમાં પેશી શકે છે.

ઉપલાણું-પાણી આવવાના માર્ગ તરફ.

પત ન કર્યો-ગણકાર્યો નહિ, માન્ય કર્યું નહિ,

મુશીખતે-પરાણ મુશકેલીથી.

સુકુમાર-કોમળ

ખુખી-ખેલ, મજા.

ન્યારી-સુદી

ચેતવણી-જાણ, ખબર.

પ્રશ્ન

૧ ગેંડીનું શરીર શાથી કર્દુપું જણાય છે ?

૨ ગેંડીની કયું ઈન્દ્રિય નખળી છે ?

૩ તેની કયા ઈન્દ્રિયા પ્રમળ છે ?

૪ ગેંડીના શરીરનું વર્ણન કરો ?

૫ ગેંડીના ચામડાનો ઉપયોગ કહો ?

૬ ગેંડી પોતાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે ?

પાઠ પટ મો. ચંદ્રહાસ આખ્યાન—ભાગ ૧ લો.

સંતાન-છોકરુ

ધાવ-ધવરાવીને મોટો કરનાર સ્ત્રી

સર્પ-સાપ

ડંસવાથી-ડંસમારવાથી કરડવાથી,

નિરાધાર—નિ=નહિ+આધાર=આશરો=આશરો વગરની.

શાલિગ્રામ-ગોળ, ટાળો છિદ્રવાળો પત્થર ત્રિણું તરીકે પુજાય છે તે.

વિધિ—વિધાત્રી, લેખ લખનારી દેવી.

નિમિત નકકી, નિમોંચુ. ઝાળ-રીસ ક્રોધ.
 હથવાનું-મારવાનું. મૃત મૃગ-મરણ પામેનો હરણ
 નેત્ર-અંખો. ભાખ્યું-કહ્યું.
 વાંઝિયાં, બાર ઉઘડ્યાં-વાંઝિયાં પચાનાં બારણાં ખુલ્લાં થાય. વાંઝિયા-
 પાણું મટી ગયું,
 વહન-મોંઢું. હાસ્ય કરતું-હસતું હોય એવું, દસતા
 ચારું-સારું. સોમ સરખું-ચંદ્રમાના જેવું મોંઢવાળું
 સોમ કળા પ્રકાશ-ચંદ્રમા પુરેપુરી કળાથી ખાલ્યો હોય એવો
 માર્યું=રખ્યું, ધારણ કરાવ્યું.

પાઠ પટ મો. ચંદ્રહાસ આખ્યાન-ભાગ ૨ જે
 પરખાવ્યું નથી-આખ્યું નથી. બંદીબન-ભાટ લોક,
 ઉપરિથત-ઉંડર-ન ઉપ = પાસે x સ્થિત ન = ઉભો રહેલો = પાસે
 આવીને ઉભો રહેલો.

સંદેહ-તહેમ. સતાર-આર, સનમાન.
 ભરોસાદાર-વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય, મુઝાઓછો-ગમરાઓછો, અકળાજો જે
 સકળ-બધા શિરોમણી-માથાના મુગટ
 ઘણેફાં-બહુ, અતિશય
 કિંકર-સેવક કાલા-અણુસમણ, નાદાન
 ધરસુત્ર-ધર ગામ વગેરેનું ઠેકાણું મુદ્દત માત્રમાં, જોત જનામાં
 કાંતિ-સ્વરૂપ. મોહીત થઇ-મોહ પામી.
 હસ્તાક્ષર-હાથના લખેલા અક્ષર.

પાઠ માં ચંદ્રહાસ—આખ્યાન ભાગ ૩ ને

વન્ને-દશા, સ્થિતિ.

ગુણમાન-ગુણનાં વખાણ

રજ્ય ભવન-રાજ્યને રહેવાનું ઘર, રાજ્ય મહેલ.

ઉશ્કરાઈ ગયો-ચીડાઈ ગયો, ગુસ્સે થયો.

સ ન-ઠસારત,

પાટુ-પગની લાતો,

મુષ્ટિદાન-મુઠ્ઠીઓ મારવી તે.

મૃગ-પખાજ, દોલકી, નરધુ.

ફેડયાં-ભાગ્યાં,

ભેર, નહેરી-એક જાતનું વાજનું ભુંગળ વગેરે

તાલ-કડતળાં

કાંસી-છત્તલીકાં,

તરખાણી-ત્રાંગાનો મોયો વાડકો.

ઝોળીઆ-બહાણને ખભે ભેરવવની ઝોરીઓ,

હુષ્ટમાન-હુષ્ટમાન, રાજ

બુધાન-મારનાં,

કથળ્યો-પગડ્યો.

ખારીશ-દ્વેષવાળા,

મરા-મરી નાખનારા માણસો ચંડાળ,

સમીપ-પાસે નજીક

પ્રધાન સુત-પ્રધાનનો છોકરો.

રાતો રાત-રાતમાંને રાતમાંજ

યુવક-જુવાન પુરુષ

અસોસ-હિલગીર,

હૃદયવેધક-હૃદયને વિધી નાખે એવો.

આઘાત-મનની લાગણી

અરક્ષિત-રક્ષણ વગરનું,

સુરક્ષિત-સારી રીતે રક્ષણ પામેલું.

દેવતાયું-નસીબ વડે પાર ઉતરેલું.

દેવમાયું-નસીબમાં મરવાનું નક્કી થયેલું.

અનાથ-ધણી વગરનું, રક્ષણ વગરનું.

અમે-પ્રયત્નથી

ખચેસો-ફગરેસો,

બોધ-દુનીઆમાં જે નિરાધાર હોય છે, તે દેવથી પણ રક્ષાય છે તેને કોષધન કરી શકતું નથી. જે ખાડો ખોદે છે તેજ પડે છે એટલે જે ખીખતું અદિત ઇચ્છે, તેનું પોત નુંજ અદિત થાય છે પોત નો ખાર પોતાનેજ ખાય છે, માટે કાષ્ઠના ઉપર દોષ કરવો નહિ તેમજ સામાનું અદિત ઇચ્છવું નહિ.

પાઠ ૬૨ મો—ઉત્તરાતું સ્વપ્નું.

લાઘ્યું-આળ્યું,

કાલજ-કાળજી,

માવડી-મા, માતા એ પ્રીતિવાચક શબ્દ છે,

કૌતુક-નવાઈ જેવી.

ઉત્પાત-મોટી વિપત્તિ, મોટો નાશકારક ખતાવ

ચે જો-મનના વિચારોની જે પારંવાર ગડકાંગ થવી તે ઉતાપો

ગભરાટ જિજ્ઞાસા, ચિંતા, શીકર,

એજે-મિથ્યા, ફેકટ, નકામો.

સોહોસો-કેડ, ઝોતીઝો. હાંસ.

કર્મણ-નસીબ,

નિપુણું-ખન્યું, નીપજી.

નકારો-નકાર પરીશ્રામ,

જોખન-જુવાની, યુવાવસ્થા,

સીચી-રેડી, થઈ,

આદર-ભાવ.

ભોશી-ભોગવનાર

કાળજીવોશી-મેશ આંતર્યા વગરની,

માથ-માથુ

નકતર-કપાળ,

ચાંદસો-ચાલસો,

વોહોણા-વિનાના,

શ્યામ-કાળા રંગનું દક્ષિણપંથ-દક્ષિણ દિશાનો રસ્તો,
 જાયો-જન્મ આપેલો તે પુત્ર
 ખાંડો-ખરિત થએલો, દારાણેથી ભાંગેલો, ઘવાએલો
 સુર-સુર પુરુષ બહાદુર અભિમન્યુ,
 પુર-પુરેપુરો બધો, કાડ=ઘણાજ; બહુ,
 ખોડ અડચણ-આક્રમ. આણુ=તેડું,
 સંસપ્તક-ઠોરવોના લશ્કરનો એક ભાગ. જમા=જમાઇ

ઉત્તરા કુંવરી કહે છે કે મને સ્વપ્નું આવ્યું તેથી મારું હૃદય
 ઘણું દઝાયું, તેથી મારું કાળજી ખવાયું, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. તેથી
 ઉત્તરા થરથર ધ્રુજવા લાગો.

હે મારી સુદેષણા માતા ! મેં એક નવાઇ જેવી વાત જોઈ
 સ્વપ્નાને વિષે મેં એવું જોયું જે મોટો વિનાશકારક બનાવ બનશે, એવું
 મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૨

હે મારી માતા ! હું શું કરું ? મને મારા હૃદયમાં ઘણો ગભરાટ
 થયો એવો કે મારું જીવતર નકામું ગયું; અને મારા કાડ કાંઈ પણ
 પહોંચ્યા નહિ, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૩

મારાં નસીબને ધિક્કાર છે કે નકારું પરીણામ નીપજ્યું. જેમ
 જંગલમાંનાં મીઠાં ખોર નકામાં છે તેમ મારી જીવાની નકામી ગઈ
 છે, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૪

માણા પોતા બાગમાં ઘણાબાવથી ગાણી પાછને વેલીઓ ઉછેરે છે
 તેનાં પુષ્પની કળા કાઢે છે ત્યારે તેનો ભોગી ભોગવનારો તેને મુકીને
 ચાલ્યો જાય છે, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું.

સ્વપનામાં મારી આંખો મેંશ. આંખો વગરની જણાઈ, અને વાળ વગરનું માથું જણાયું; મારા કપાળે ચાંદ્રો પણ નથી; અને મારા હાથ ચુડા વગરના જણાયા, એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૬

સ્વપનામાં જાણે હું ને મારા સ્વામી એમ અમે બે જણાં ઉપર બેઠાં અને, અઠેકું કાળું લુંગડું ઓઢીને પુર્વ દિશાથી દક્ષિણ દિશાને રસ્તે ચાલ્યા એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૭

લોહાના વાસણમાં ખીર પીરસેલી હોય, અને તેમાં તેજની ધાર પડતી હોય, એવી રીતે સુભદ્રાના પુત્ર અભિમાન્યુને મેં જમતાં જોયો, તેને કોટે કરેણનો હાર હતો એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૮

મારા કપાળનો ચાંદ્રો પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો, ને સુર પુરૂષ અભિમાન્યુને મેં ખાડો-ત્રવાએલો દીઠો, વળી સરોવર લોહીથી ભરેલાં જોયાં, ને જયો સમુદ્ર સુકો-નાણી વગરનો જોયો. એવું-મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૯

હે મારી માતા ! એવું નવાઈ જેવું મેં જોયું એ બધું શું હશે? ત્યારે માતા સુદૃષ્ટા બોલ્યાં કે;-કાંઈ જમાઈને માથે આદન હોવી જોઈએ. એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું. ૧૦

જે વખતે એવી વાત કરે છે, એવામાં બહાર તેડવાને માટે આવ્યું. રાયકો રાણીજીને કહે છે કે:-હવે રાજકુંવરીને મોલો. એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું.

સધળા કૌરવોએ લડવાને માટે ચક્રાવાની ગોઠવણ કરી છે, તે વખતે અર્જુનજી કૌરવોના લશ્કરના એક ભાગ સંસતપક સાથે લઢવા જશે. અને તમારા જમાઈ ચક્રાવાની લડાઈ લડશે. એવું મને સ્વપ્નું આવ્યું, એથી તે હિતરા થર થર ધ્રુજવા લાગી.

પાઠ ૬૨ મો

શારીરિક રચના અને ક્રિયા: હાડકાં, સાંધા સ્નાયુખંધ
ભાગ ૧ લો.

શારીરિક-શરીરની.

રચના-મનાવટ,

ક્રિયા-કાર્ય.

ધર-માથા નીચેનો ભાગ.

હાડપિંજર-હાડ=હાડકાં+પિંજર=પાંજરું=હાડકાંનું પાંજરું, હાડકાંનું
ખોખું

હિલચાલ-હાલવું ચાલવું તે, જોડાએલાં-એકઠાં મળેલાં

ધબકતું-ઉંચું નીચું થતું, ધબકાગ મારતું,

વિશાળ-મોટું.

સુરક્ષિત-સારી રીતે રક્ષણ પામેલા.

દુધીઆ-દુધ પીનારા, કુમળા.

વદનની-મોંઢાની

ખોલણ-ખોલાણ, ખાડો.

અસહ્ય-ખની ન શકાય એવો.

ટેકવે છે-સ્થિર રાખે છે. ખંડ-ભાગ. સ્થંભ-ચાંભલો

પાઠ ૬૩ મો.

શારીરિક રચના અને ક્રિયા: હાડકાં, સાંધા, સ્નાયુખંધ,
ભાગ ૨ જો.

ખાડુ-હાથ.

કમર-કેડ.

ધુંટણ-ઢીંચણ,

મીનગરા-મહડવાં.

સ્થાન-ઠેકાણું.

છટી-ખસી.

સ્નાયુખંધો-સ્નાયુના ખંધથી ખાંધેલા

સ્નાયુ-શરીરપરની ઘોળી ચામડીની નીચે જે લાલ માંસ જણાય
છે તે.

કસાય છે-કેળવાય છે.

દઢ-મજબુત

વિકાસ પામે છે-મોટા થાય છે

વિક્રમાવી-વધારી, મોટા કરી

પાઠ ૬૪ મો.

સ્વદેશ રક્ષક સિંચાનિહાસ ભાગ ૧ લો.

સમાગમ-મેળાપ

પ્રબળ-જોરાવર

અદ્રશ્ય-ન દેખાતું એવું. કુળદેવતા-કુળનો દેવ કે દેવી, જેને માનતા હોય તે

દિવસપતિ-દિવસ=આકાશ+પતિ ધણી=આકાશનો પ્રભુ

સમગ્ર-ખધા, સધળા

ઓતઘોત-આપી રહેલા, સર્વત્ર પરાવાઓલા, વજ્રના તાણાવાણાની પેઠે યુધ્ધાઓલા.

દેવવાણી-દેવનો હુકમ

દ્વયર્થ-એ અર્થ અઘ શકે એવા

સંદિગ્ધ-સંશય પડતું

અનુક્રમે-એક પછી એક

સર્વોપરી-સર્વ+ઉપરી=સર્વના ઉપર જેનું ઉપરીપણું છે એવા

વિદ્યાસંપત્તી-વિદ્યા રૂપી દોહત, વિદ્યા

ખગો-ખ=આકાશ+ગોળ=ગોળો=આકાશના ગ્રહો, તારા વગેરે સંખ્યાધી

આયુર્વેદ-શરીર શાસ્ત્ર

રસમતા-રસ જાણવાની વિદ્યા

રસ-કવિતામાં રહેલા શૃંગાર, લીર વગેરે રસ કે વસ્તુની ખુબી

સંગિત-ગાયન શાસ્ત્ર

ખેડ્યું હતું-તે સંખ્યાધી જ્ઞાન સારી રીતે મેળવ્યું હતું.

દતિહાસના પિતા-મુળ દતિહાસનો બનાવનાર

પરિસીમા-છેવટની હદ

વ્યાપાર-વેપાર

વ્યાયામ-કસરત

સહનશીલતા-સહન કરવાની શક્તિ

અસ્ત્ર ફેંકવાની-હથિયાર નાખવાની.

નૃત્ય-નાચ.

પાઠ ૬૫ મો.

સ્વદેશ રક્ષક લિંગોનિડાસ લાગ ર ને.

નેજ-ગદગી, નેળાયુ

બાથ ભીડવાને-ઝડવાનો.

જંગી-જખરું, મોટું

ઉત્સવ-ઉજવતા-રહેવારમાં જે કાંઈ આનંદ કરવાનો હોય તે.

અમર-મરે નહિ એવા

સૈનિક-લશ્કરના માણસો

પરાભાવ-હાર

સફળ-ફાયદાકારક, જીતવાળો

દેશદ્રોહી-દેશનું ખુરૂ ઇચ્છનારા; દેશ પરદેશીના હાથમાં જાય એવું ઇચ્છનાર

મથક કયું-રહેવાનું ઠેકાણું કયું બહેતર-ખરું, વાજબી

અર્પવા-આપવા

રણયજ્ઞ-રણ રૂપી યજ્ઞ-લડાઈ રૂપી યજ્ઞ

આહુતિ-હોમ,

ધન્ય-શાબાશ

સ્વદેશ રક્ષક-પોતાના દેશનું રક્ષણ કરનાર

અનુયાયી-પાછળ જનાર, અનુસરનાર

બોધ-ખરો વીર પુરુષ તો તેજ કે પોતાના દેશનું રક્ષણ કરવાને
પોતાના પ્રાણની પણ દરદાર ન રાખતા હોવડ સુધી શક્તિ સાથે જડે
છે. એવા માણસોના નામજ અમર થાય છે.

પાઠ ૬૬ મો—અભિનંદનનાટક.

અભિનંદનાટક-અભિનંદન+અટક અભિ ૬૦+નંદ ૬૦+પુશી થવું

અન પ્ર૦=સુખારક બાદી અટક=આઠ ૫૬=મેસતે વર્ષે

સુખારક બાદી આપવા માટે રચેલાં આઠ ૫૬

સરોદર-બાપમેન

સુત-છોકરો.

ચિરકાળ-ચિર=કાંખી મુદતxકાલ=વખત=કમેશાં

અર્વાદિશે-સઘળી દિશાઓમાં કંટક--કાટા

કામ-નાળુક અંગુદિયે-આંગળીએ

ચરણેસરિ-પગમાં વાગીને પીડડિયે-દુઃખ આપે, દુઃખ થાય

ઉપચાર-દવા, ઓસડ; બોધ રૂપી ઓસડ.

આદરજો-શરૂ કરજો સમી જય-શાંત થાય; મટી જય.

વણો-ધા; જખમ; સંસારની પીડા

સહુ વૈદ્ય તણો વળી વૈદ્યજ જે-પરમેશ્વર; જગનિયંતા; ઇશ્વર બધા વૈદ્યોમાં શ્રેષ્ઠ

તજો-અળગા કરે સેવન-સેવા, ભક્તિ.

ભક્તિરસે-ઇશ્વરની ભક્તિ કરવામાંજ મન લગાડવું તે.

હૃદયું ભરજો-મનમાં ભક્તિભાવ રાખજો.

મુજ-મારું દિને-દિવસે

હર્ષ વડે-આનંદથી શોક ગુણે-દિવંગીરી થવાથી.

સુખદુઃખ નદીયુગ સંગમમાં-સુખ અને દુઃખરૂપી બે નદીઓના મેળાપમાં.

હૃદયું મુજ નહાતું રહે હમણું-મારું હૃદયું આજ રમી રહેલું છે.

પ્રતિ નુતનવર્ષ દિને-પ્રતિ=દરેકxનુતન=નવાxવર્ષદિને=વર્ષના બેસતા

દિવસે=દરેક નવા વર્ષના બેસતા દિવસે.

સંતુષ્ટ-તુષ્ટ; ધરાયણું, સંતોષ પામેલું કૃતાર્થ-સંતુષ્ટ

જેહ તણે-જેને, નમિ-પગે લાગી

ધર્મની મુર્તિ-પિતા; પ્રભુપિતા, ઇશ્વર

રૂપધરે-રૂપધારણુ કરે; રૂપબદલાય

નવી જ નવી-જુદી જુદી જાતનાં; ન બનેલું એવાં,

ઇંદ્ર ધનુ--મેઘ ધનુષ્ય, જેને આપણા લોકો મરજી ત.ણ્યો કહે છે તે

નિરખું-જોડે

રમણીય-આંખને પ્રીય લાગે એવું-મન ખુશ થાય એવું સુંદર, રૂપાળું.

સુગંધ-સારી વાસ

હરખું-રાજી થાકે

રચિ-ખનાવી

રચત-ખનાવટ

લુપ્ત થઈ-નાશ પામી

મધુરી-મીઠી. રચીકર, મોહક; સુંદર

ઘટના-ખનાવટ; યોજના; રચના

ક્રયમ-શા મારે.

ધરં-રાખું

હવાં-હવે, હમણાં

ધરેજ-ધારણ કરે

પુન્ય-પુનવા યોગ્ય

પદેજપદે-સર્વ રચાનમાં, સર્વ જગ્યાએ

રચેરો-રચરણ કરે

તાત-મદાત દશ્વર

હરિયુગ્મ-જો હાથ જોડીને

વંદન-નમસ્કાર, પ્રણામ

અભિનાંદન-મુખારક ખાદી

અર્થ-આજે બેસતા વર્ષના દિવસે હું તમને, મારાં લાઘ્ય બેનને અને પુત્રને મુખારક ખાદી આપું છું. સુખવાડીને વિષે કુલો વીણતાં એટલે મુખમાગ શોધતાં હંમેશાં સર્વ દિશાએ રમીને ફરો. ૧

તેમ કરતાં કદી નાણુક આંગળીમાં કાંટો વાગે અથવા પગને વિષે વાગીને પીડા આપે એટલે સુખનો માર્ગ શોધતાં કાંઈ પીડા આવી પડે, તો કાંઈ સારા વૈદનું ઓસક લેવાનું શરૂ કરજો, જેથી પ્રભુના વિષેનો બોધ લેવાનું શરૂ કરજો, જેથી સંસારની પીડાઓ મટી જાય. ૨

સમ્રાજા વૈદ્યનો પણ વૈદ્ય જે પરમેશ્વર. તે કદી એક ઘડી પણ તમારાથી અજાગો થતો નથી, તેવી જ રીતે તમે તેની ભક્તિ કરવાનું શરૂ કરજો. અને હંમેશાં હશ્વરની ભક્તિ કરવામાં જ મન રાખજો.

આજના દિવસે મારા હૃદયું કંઈક આનંદથી ભરેલું છે. અને કંઈક દિલગીરીથી પણ ભરેલું છે, એટલે સુખ અને દુઃખ બંનેથી ભરેલું છે, એ સુખ અને દુઃખ રૂપી બે નદીઓનાં મેળાપમાં મારું મન આજે રમી રહેલું છે.

દરેક નવા હર્ષના પહેલે દિવસે હું જેને ચાલે નમીને સંતોષ પામું છું. તે સારામાં સારો પ્રભુ પિતા ! આ જગતમાં જુદી જુદી જાતના નવા રૂપ ધારણ કરે છે.

આ ઠેકાણે મેધવનુષ્ય થતું હું જોઉં છું, અને મનને ખુશ કરે એવી સુંગંધીથી હું રાજ થાઉં છું; કેમકે આ કાંચની રચના મેં પુરી કરી નથી એટલામાં તો એ બધી મોહક ધાના જે ઈંદ્ર ધનુષના રંગ અને સુંદર સુંગંધી સર્વ નાશ પામ્યું. (આવી જગતની રચના નાશવંત છે.)

તો મારા મનમાં હમણાં હું શી રીતે દીવંગીર થાઉં ? હે મહાન પ્રભુ ! તું આ જગતમાં નવાં રૂપ ધારણ કરે તો ભલે ? પણ મારો પુજ્ય પિતા જે મારા હૃદયમાં ધારણ કરી હમેશાં સર્વ જગાએ ફરે છે.

મારા સન્નનાં સગાં સંબંધીઓ, એ પ્રભુ પિતાનું સ્મરણ કરો. વળી એ મહાન પિતાનું જ ધ્યાન ધરો. વળી બે હાથ જોડી એ પિતાને દંડવત પ્રણામ કરીને આ સુમારક બાદી સર્વને આપું.

પાઠ ૬૭ મો-પૃથ્વી=આકૃતિ

ત્રેલોક-પ્ર ઉત્પન્ન થાં જેવું x અક્ષ પ્ર૦ = જોનારા

નાગિક-ખલાસી, નાવ ચલાવનારા

સફર-મુસાફરી

ઉત્તરી દિશા-વિદ્ધ દિશા સામી બાજુ.

અનુભવ મિદ્ધ-જાત માહિતીથી સાખીત થયેલું.

પુરાવો-સાખીતી, સાક્ષીરૂપ

ચંદ્ર ગ્રહણ-પૃથ્વીની છાયામાં ચંદ્રનું આવવું.

સમાનતાના નિયમ—સરખી વસ્તુઓને સરખો જ નિયમ લાગુ પડે છે તે
અપટી-ખેડેલી

પ્રશ્ન.

૧ પૃથ્વી ગોળ હોવાનાં કારણો કયાં કયાં છે ?

પાઠ ૬૮ મો.

સત્ય ભાષણ અને સત્ય વર્તન ભાગ ૧ લો.

સત્ય ભાષણ-સાચું બોલવું સત્ય વર્તન-ખરી રીતે ચાલવું તે

સરળ-સહેલી રીતથી વાંકી રીતે-ખોટે રસ્તે

અપ્રમાણીક-ખોટે રસ્તે ચાલવું તે, અનીતિથી ચાલવું તે

ખલેલ-અડચણ ખામી

સાક્ષીભુત-સાક્ષી તરીકે, સાક્ષી પુરનાર.

અંતરાત્મા-અંતરમા રહેલો આત્મા.

આચરવું-ચાલવું.

સર્વ વ્યાપક-સબળે ઠેકાણે વ્યાપી રહેલો.

પ્રભાવ-મહિમા.

પરિશ્રમ-મહેનત

ગલી કુંચી-તીકજવાના રસ્તા. ધમાચકડી-ધમાલ.

અડફેટ-ઠેસ, ઠોકર.

ઝોરાડી દેવો-નાખી દેવો, માથે પાડવો, ઢોળી પાડવો.

ખંચાતો-અચકાતો.

સડાસડ-કપરાઉપરી.

લગાવી-મારી.

ખો-ટોવ.

પાઠ ૬૯ મો-સત્ય ભાષણ અને સત્ય વર્ણન ભાગ ૨ ને
 સંભાષણ-સારી રીતે બોલવું તે મમ ઉન્+માષ ધાન્ બોલવું×અનમ્
 સંવાદ-વાદવિવાદ, વાતચિત.
 પાઘ-પગ ઉપર પાની મુકી પુજવા તેમાં પગ પર મુકવાનું પાણી તેપાઘ
 આર્ધ્ય-પૂજનો સામાન. સુવર્ણ પર્યટ-સોનાનો ખાટલો.
 દર્ભાસન-ગર્ભ દાઝનું બનાવેલું ણિજાનું,
 હોડ-સરત કણુલ. સર્વસ્વ-હોય તેટલું બધું.
 નીર્ણય-નીવડો, નીકાલ. વીરેચન—લઘુત પ્રદહાદનો પુત્ર
 યાચના-માગણી. દુર્લભ-ફરી ન મેળવી શકાય એવો
 સ્તુત-વખાણ. સત્યશીલ-સત્યથીજ ચાલનારા.
 ઈર્ષાભાવ-અદેખાઈ. તિરસ્કાર-તુચ્છકાર.
 સર્વદા-હંમેશાં અદલાતુ—બીજી થતું.

બોધ-હરેક માણુશે હંમેશાં સત્ય બોલવું અસત્ય બોલવાનો ગમે
 તેવો પ્રસંગ આવે તો પણ સત્યથી ડગવું નહિ, સત્યનો હંમેશાં જય
 થાય છે. તે બાબત ઉપરના બે પાઠોમાં આપેલા દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ થાય
 છે, મશ્કરીમાં પણ જીહું તો બોલવુંજ નહી. વેપાર રોજગારમાં અને
 વ્યવહારના હરેક કામમાં પણ જીહું તો બોલેજ નહી હરેકમા પ્રમા-
 ણીકપણે સત્ય બોલવું ને સદ્વર્તન રાખવું. ગુનો છુપાવાને કે શિક્ષાથી
 બચવાને માટે પણ અસત્ય બોલવું નહી, ખરું હોય તેજ રહી દેવું
 તેનું પરીમામ હમેશ સાઈ આવે છે, સર્વનો વિશ્વાસ બેસે છે કે
 તે કોઈ વખત ગમે તેવા સંકટના સમયે પણ જીહું બોલશે નહી
 એવાં માણુસોના નામ અમર રહે છે,

પાઠ ૭૦ માં શિકારીને

સફર-નાશ કરવો તે; મારવું તે સં ઉગરવાનું=સંહાર કરવો.

યુવન—જુવાન પુરુષ.

કરત-ઘાતકીપણું. નિર્દયતા.

આશ્રમ—રહેવાનું સ્થળ.

સંતનું—સંત પુરુષોનું.

હતા—વેલીઓ.

ઝરણાં—વહેતા ઝણો.

દ્રષ્ટિ—નજર.

વિશ્વસોદય—જગતની સુંદરતા.

પામવા—મેળવવા.

વ્યથે—મિથ્યા; શેકડ.

મથે—મહેનત કરે.

દિતુ—તોપણ.

સ્થુળ-જડું પુષ્ટ, ભરેલું. મોટું, કઠાવર.

છાનો-સંતાપને; છુપી રીતે

સુણુ ગીતને-પક્ષીનું બોલવું સાંભળ.

વેડી—નાશ કરી,

સૌંદર્ય—સુંદર પક્ષીનો, અજબ શોભા.

પોપવું—પાવન કરવું, રક્ષણ કરવું

ખેલવું—રમવું

પુજન—પુજન કરવું.

ઉપભોગ—વેપાર, વેભા.

આદ્રિતા—દયાળુપણું, દયાળુ સ્વભાવ.

છાપ-છવાપ રહી.

ભળવું-મળવું, સામે થવું.

અર્થ—હે જુવાન પુરુષ ! (પારધી!) આ સંહાર કરવાનું કામ તું પડતું મુક આ જગત સંત પુરુષોનું આશ્રમ સ્થાન છે તેના તરફ આવી નિર્દયતા ઘટે નહિ.

સુંદર પક્ષીઓ કુલ આ વેડીઓ પાણીનાં ઝરણુ અને સુંદર ઝાડોએ બધુંએ વિશ્વની કેમળ સુંદરતા છે તેના તરફ ઘાતકી પણું ઘટે નહી.

હે શિકારી ! તું તીરડે મારીને પક્ષીને મેળવવા મગન કરે છે પણ એ તારૂં ઘાતકીપણું નકામું છે; તીરવડે મારીને નાનાં પક્ષી તો થુ પણ મોટાં પક્ષીઓ પણ મેળવી શકાય.

પરંતુ પક્ષીઓ મેળવવા માટે તું છુપો રહીને તેનાં ગીત એટલે બોલવું સાંભળ; તેથી પક્ષીઓમાં જે પ્રભુ રહેલો છે, તેની સાથે તને તારા હૃદયમાં મળી આવશે. એટલે પક્ષીઓનું બોલવું સાંભળીને તને સમજશે કે તેમનો તથા તારો સરખાનવાર એકજ છે, તો તેમનો નાશ કેમ કરાય ?

આવી જગતની અજબ શોભાનો નાશ કરતાં દુનિયાની સુંદરતા મળી શકે નહિ; પણ એવી અજબ શોભા મેળવતા પહેલાં તારે ચોકખા દિલના થવું પડે.

આ દુનિયાની અજબ શોભાની સાથે રમવું, એ કામ તો પ્રભુનું છે; એ અજબ શોભાનો ઉપભોગ તો એ જ છે કે તેને પાળી પેળી રક્ષણ કરવું અને તેનું પુષ્કળ કરવાનો છે.

માટે હે શિકારી જુવાન ! તું આ જગતની અજબ શોભાનો નાશ કરાવતું કામ પડતું મુક, જ્યાં જગતમાં દયાળુપણું ફેલાય રહ્યું છે તેમાં સામેલ થવું એજ ધણું સારું છે.

પાઠ ૭૧ મા.

શારીરિક રચના અને ક્રિયા. હૃદય, ફેફસાં, શ્વાસોચ્છવાસ લોહીનું ફરી વળવું.

હૃદય-છાતીના વચલા ભાગમાં લોહીને રહેવાની જગા.

ફેફસાં-છાતીને બે પડબે શ્વાસ લેવા મુકવાનો અવયવ.

શ્વાસોચ્છવાસ-શ્વાસ+ઉચ્છવાસ. એમાં ઉત્ત ઉત્ત શ્વસ્ શ્વાસ લેવો = શ્વાસ લેવો ને બહાર કાઢવો તે.

૪-ચક્ષુ ધા૦ ચક્ષુવળું+૩ પ્ર૦ સાધન=સાંચો.

રૂધિર પરિસરણ-ગોહીનું શરીરમાં ફરી વળવું તે, રૂધિર=ગોહી×પરિ
 ઉં ધાં સૃ=પસરવું ફેલાવું+અન પ્રં

કદ-મહત્વ મોટાઇ છિદ્રદ્વારા-છિદ્રને રસ્તે
 ધમનીઓ—મે ટો નસો. મોટી રગો, નાડીઓ, લોહીને વહેવાની નાડી
 સંકાચાય છે—સાંકડા થાય છે વિસ્તાર પામે છે—મોટા થાય છે
 ધોરી-નસો-મોટી નસો પ્રત્યક્ષ-દેખોતો, ખુલ્લો જાહેર
 ધકકો-ઠેનો ગાદન-ડોક
 પુખ્ત ઉમર-જુવાન વય

પાઠ ૭૨ એ-પૃથ્વીની દૈનિક ગતિ.

દૈનિક ગતિ—દિવસની ગતિ
 પ્રતિ ફલિત—પ્રતિઅંબ પડે છે; પડછાયો પડે છે
 ધરી—પૃથ્વીની ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ જતી એક કલ્પિત રેખા
 સિદ્ધ-સામીત વર્તુલ-ગોળ
 પદ્ધતિ—રીત સંજન-સહેલી
 પરિધ-ગોળની ફરતી લંબાઇ ચેજના-અનાવટ
 વિકટ-અધર્મ, દુશ્કર્મ સંશોધન-સારી રીતે તપાસ કરવી તે.

પ્રશ્ન

- ૧ પૃથ્વી સ્થિર છે કે ફરતી?
- ૨ પૃથ્વી કેવી રીતે ફરે છે?
- ૩ પૃથ્વી ફરે છે તેનાં કારણ કહો?
- ૪ પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે તે પરનાં ધર, આડ અને આપણ સર્વે
 પડી કેમ જતાં નથી?

प रात्रि द्विवस थवानुं आनष्टु समन्तो ।

કે પૂર્વ તરફ દર ૧૫ અંશે એક કલાક સુર્ય પહેલો ઊગવાનું
કારણ શું ?

પાઠ ૭૩ મો-બગલુ અને કાચખો.

ભક્તી-પાઠ

શુક્ર-સુખએલું

તરબોળ-બીલી, ખુમ બાની, તળીયા લગી બીલી

वीनवीने-समजवीने, कालावाला करीने

ਉਪਵਾਸ-ਸੁਪ੍ਰਾ ਰਹੇਵਾਨું ਹਨ

विश्राग-मुह पश्यं ते

निश्चित-यिता वगरनुं; मेहिकर

अनाष्टि-वरसाधुं नही आवहुं ते

शिक्षा-पथर

હજીદેવ-જે દેવને માનતો હોય તે દેવ

બાધ—જગજાએ નાનાં મોટાં જળચર પ્રાણીઓને ખાતું ખાતું સમજાવતે પોતાનો ખોરાક મેળવતે લોભ કર્યો. તેથી છેવટે પોતાને પણ મરવાનો વખત આવ્યો, એ તેની લુચ્ચામ્મતું તેને કળમળતું માટે કામચે લોભ અને લુચ્ચામ્મ કરવી નહિ.

ਪਾਠ ੭੪ ਮਾ-ਹਿੰਮਤ ਰਾਜੇ।

વળશે—ફળ આવશે; બનશે જૂત તણો—થઈ ગયેલી વાતનો

अविष्यमां-आवता वयतमां, नसीयमां

દળદર—દરિદ્રતા, ગરીબાઈ

બળશે—દાગશે, બળ્યા કરશે; ચિંતાથી બળ્યા કરશે

કુમર—સી-હિંમત રાખી ફળશે-ફળ આપશે, ફાયદો આપશે

આનંદ—ચીવટ, ચાલાકી વિદ્—અડચણ

ચળશે—નાશ પામશે, જતા રહેશે. ભાએગ-નશીબ

વળશે—સારું થશે

અર્થ—હે ભાઈ ! રડવાથી શું બનવાનું છે ? રડવાથી શું બનવાનું છે ?

• થઈ ગયેલી વાતની દીલગીરી કરતાં નસીબમાં શું મળવાનું છે ?

શરમ રાખીને જેસી રહેવાથી દરિદ્રતા શી રીતે મટશે ?

નહિ નહિ ! એમાં તો શાંઈ સુધરવાનું નથી, એથી તો ઉલટો બળ

બળશે—મુઝાશે.

હિંમત રાખીને જો ધંધાની તજવજ કરવામાં આવે તો તેવો
ઉત્તમ સારું ફળ આપશે.

— હાપણ, ચાલાકી અને ધીરજ રાખીને કામ કરવામાં આવે,
તો સધળી અડચણોનો નાશ થશે.

— • —
પાઠ ૭૫ માં-દેવું ન કરશો.

દેવું—કરજ, રણ.

છળભેદ-કપટ.

છાવરવાને-ઢાંકવાને, છુપાવવાને.

આવશ્યકતા-જરૂર.

પાયમાલી—ખરાબ રિયતિ.

મનનીય-વિચારવા ભોગ.

સપ્રયત્ન-સારો ઇલાજ, સારી યુક્તિ. રવમાન-આખર

કરકસર—જોષ્ઠતો ખર્ચ કરવો તે, દમામ—હાહ. .

નૈતિક—નૈતિકા વિષયનાં ઢમ—રીત

સંડોવાય છે—સપડાય છે

કમ—ઓછો, ઉતરતો નાનમ—એમ, લાંછન.

પરં પાર—પેઠી ચાલે ત્યાં સુધી, વંશ ચાલે ત્યાં સુધી,

જડમુળથી—મૂળમાંથી, સમુગી,

નાશુદ્ધ } હોયજ નહિં એમ કરી નાંખવું તે સમુજો નાશ કરવો
તે. એદાન મેદાન, પાપમાલ, જમીનદોરા, નિર્મુગ.

દેખાવડો;—ઢોગ

અલંકૃત કરનાર—શોભાવનાર.

તિલાંજલી } છેલ્લા નમરકાર કરવા, રમ આપવી, કાઢી મુકવું,
છેડી દેવું,

અનહદ—હદ વગરની, પુષ્કળ ઝણુ—દેવું.

બોધ—દેવું એ ધણું દુઃખદાયક છે, દેવાદાર માણસનામાં જગ ભેદ અને અપ્રમાણીકપણાના અણુજો વાસ કરે છે, દેવું થયા પછી તેમાંથી મુક્ત થવાનું ધણું કુશ્કલ થઈ પડે છે માટે દુનિયાના કાકની ખાતર કે ખીનએ કયું માટે આણે પણ કરવું જોષ્ઠએ એમ ધારીને કે ચકસ કરીને ખોટાં ખર્ચો કરીને દેવાના ખાડામાં ઉતરવું નહીં પણ ઉલટું કરકસરથી ચાલીને જે મળતું હોય તેટલામાંજ નિભાવ ચલાવીને રહ્યે તો ધણા જ સુખી થઈએ માટે બનતાં સુધી દેવાદાર ન થવાય તેમ કરવું.

પાઠ ૭૬ મા.

શારીરિક રચના અને ક્રિયા હોઝરી, કલેજી, પાચનક્રિયા

ક્ષીણુથાય છે, - ધસાય છે.

વિનાશકારક-નાશ કરનારી.

નાસાયરિદ-રસાયન શાસ્ત્રીના નિયમ મુજબ,

રિધતિ પરત્વે-રિધતિને અવસરીને લિનન-જુદું

પ્રતિક્ષણુ-દરેક વખતે,

વ્યપાર-ક્રિયા, શરીરમાં થતી ક્રિયા

પ્રાતિપદે-દરેક વખતે

ક્ષીણુતા-ધસારો

દહનક્રિયા-અળવાની ક્રિયા;

સ્નેહાકર્ષણુ } તત્વોના રજકણુ વચ્ચે કાંઈ પણ પ્રકારનું આકર્ષણુ
 રહેલું છે તેથી તે એક થઈ સંયુક્ત પદાર્થ બને
 છે, તે આકર્ષણુ

અહર્નિશ-રાતદિવસ ચાલતો.

સતત-હંમેશાં ચાલતો.

પૂરણી

} ધારો ન લાગે એટલી, ધસારાને પહોંચી વળે
 એટલાં તત્વોનો ઉમેરો કરવો તે.

સ્ફુર્તિ-જાગ્રતિ

અનનળા-ખાધેલો ખોરાક જઠરમાં

(ઉતરવાની નળી]

ગળાઉ-ગળી જાય એવો; ખાન પદાર્થ સાથે મળી જાય એવો.

મંથન-વલોવાવું તે

મંડાણી-શર્યાત થઈ

રૂપાંતર થવું-ખીણું રૂપ થવું

ગગડી જતું-આચિંતું પડી જતું

પાઠ ૭૭ મા-રાજા કનકસેનની જમણી આંખ.

સાલતો હતો-મનને લાગતો, લાગણી થતી હતી

કુંદાતા-માર્ચા જતા, નામ પામતા તવંજર-ધનવાન, ગૃ.સ્થ

રુચશે-ગમશે, ફાવશે.

વર્જિગાંઠ-જન્મતીથિ

અનિશ્ચિત-નિશ્ચય કર્યા વગરનું, નામ પાડ્યા વગરનું.

બકી-બોલી.

રોષ-ગુસ્સો રીસ.

વિદિત-જાહેર, ખુલ્લી

કોપ-ગુસ્સો.

સીમા-હદ

સાનવાળો-મમજાણવાળો

દેશનિકાલ-દેશખહાર.

બેલાશક-જરૂર. નકકી ખચિત

સમદષ્ટિ-સરખી નજરે

નીડરતા-ખીકવખર ૥ ખીક રાખ્યા

વીરલાજ-કોષકજ.

ન્યાયચક્ષુ-ધનસાક્ષરખી આંખો [વખર.

બોધ-ખરીવાત જાહેર કરવામાં કોષપણ જાતનો ડર રાખવો ના બેધએ. રાજ અગર તેના અમલદારો આડે રસ્તે ચાલતા હોય, તો તે બાબત કોષની ખીક ન રાખતાં નીડરપણે જે સુધારી શકે તેવા હોય તેમના આગળ જાહેર કરવી.

પાઠ ૭૮ મો.

શારીરિક ઉદ્યોગમાં નાનમ નથી.

એક દેશી-એક જાતની, એક પક્ષની. ઓછોગિફ-ધંધાની.

યાત્રિક-યાત્ર સંબંધી, સંચા સંબંધી.

લાજ-શરમ.

કસાય છે-કેળવાય છે.

વિઆમ-આરામ, શાંતિ.

પાશ્વ્યાત્ય-પશ્ચિમના.

દોળાવ-દાળ

આશ્રય-સહાય, મદદ,

પાત્ર-ધાયક

હીણપત-એળ, લાંછન, હલકાઈ

નીંઘ-નીંદવા થોગ્ય, ખોટાં.

દરજાએ-અધિકાર

મશગુલ-એકચિત્તે મંડયો, રહેલો, તલ્લિન.

સ્વાશ્રય-પોતાની મેળે કામ કરનારા, સ્વતંત્ર,

બોધ—પોતાના લાલની ખાતર ગમે તેવા શારીરિક ઉદ્યોગો કરવામાં કે.છપણુ જાતની એમ લાગતી નથી. ખોટાં કામ કરવામાંજ લાજ છે. પ્રમાણિક ઉદ્યોગો કરવામાં તો મોટામજ્જ રહેલી છે, તેથી શરીર કસાય છે. તે સ્વાશ્રયી થવાય છે જેથી પ્રમાણીકતા સચવાય. પછી તે મનનું કામ હોય કે શરીરનું હોય તે કરવાથી મનુષ્ય હલકો થતો નથી, કે તેની પ્રતિષ્ઠા ઘટતી નથી, શારીરિક કામ કરવાથી ફક્ત શરીરને મહેનત થાય છે પણ મન મેલું થતું નથી. મન તો અપ્રમાણિક, કપટી, અવિનયી, નિર્દય અને એવા ખોટાં કામ કરવાથી મેલું થાય છે.

પાઠ ૭૬ મો.

દયાની દેવી 'ત્રાત્સાહક પરી' કુમારીના ક્ષેત્રે-સનાધી'ગલ.

પ્રતિ-સામે, તરફ મારજત-અરદાસ, ચાકરી

લગનો-લેહ, ધ્યાન, રહ લક્ષવૃત્તિ, મોહની.

વહાલ સોયું-પ્રેમાળ, રોહાળ. ઉત્કંઠા-ઉમેદ, હોંસ.

ધરિપતાલ-દવાખાનું સુવ્યવસ્થિત-સારી વ્યવસ્થાવાળા

તાલીમ-ફળવણી, ધંધાને લગતું જ્ઞાન, કવાયત

નેસબેર-જલ્દીથી સપાટા બંધ મંત્રી-પ્રધાન

યુદ્ધ-ક્ષેત્ર-ત્રડાઇનું ઠેકાણું

સ્વયં સેવિકા-પોતાના દેશના માણસોનો એવા કરનાર

પરિચારિકા-સેવક તનતોડ-શરીર તુટી જાય એટલી પુષ્કળ

રાગિશાળા-માંદા માણસોને રહેવાની જગા

રાજિ'દો-રાજનો આશાજનક-આશા ઉત્પન્ન કરે એવાં

મૂર્તિમતી દયા-દયાનીજ મૂર્તિ હોય એવી

ઉમદા-શ્રેષ્ઠ વખાણુવા લાયક

સત્તાધિકારી-અમલ ચલાવનારા અધિકારી

અલાહેદી-બુદ્ધિજ, તેના માટેજ આડંબર-ઠાઠમાઠ, દમામ, લપકા.

પ્રોત્સાહક પરી-વણુજ ઉત્સાહથી પરીપકારનાં કામ કરનારી સ્ત્રી

સાર્થક-યોગ્ય, લાયક, લગુ પડતા

આદર્શબુદ્ધિ પરિચારિકા-દાખલો લેવા યોગ્ય માવજત કરનારી સ્ત્રી

પ્રશ્ન

૧ કુમારિકા ફોરેન્સ નાછટિંગેલના ચરિત્ર ઉપરથી તમે શો બાધ લેશો ?

૨ દેશ સેવા શા માટે કરવી જોઈએ ?

૩ કુમારી નાછટિંગેલે શા માટે સેવા બજાવી હતી ?

પાઠ ૮૦ એ-સંતન.

સંતન | સંત પુરુષો સાધુ પુરુષો પ્રમાણિક નીતિમાન, પ્રપંચ ર-
હિત રાગદ્વેષ વગરના, દશ્વર બજન કરનાર, ભક્તબન.
મન ભરિયાં-પ્રેમાગ રનેહવાળાં.

અંતરને મંદીર -હૃદય મંદીર, હૃદય એજ મંદીર

નિરંતર-હંમેશ આજ કાલની-ચાલતા વખતની

અબખબુન-અબખયવી પમાડે એવો મનનો બુરસાદાર તરંગ

ઓરધેરને ખેલ-અધિકારને મદ, ભભકાતો અને રમત ગમતનો આ
જમાનો છે.

નેહભર્યા-ર-હભર્યા, પ્રીતિવાળાં, હેતાળ.

નંદન-ઈંદ્રનો બાગ સાચાં-ખરાં

પ્રભુઆરેશ-પ્રભુની આજ્ઞા

જગાવી-પજાવી, જગતને આત્માની પેઠે જોવાવાળી

અને માનવી દેવ-મનુષ્ય દેવ સમાન અને
કુમકુમ-કંકુ, ચાંદલાને તિલક કરવાનું રાતું ચુર્ણ, હળદર અને ખા-
રાની મેળવણીથી અનેલું ચુર્ણ; મગજમય ગણાતું ચુર્ણ.

પ્રભુજન-ભક્તજન, સંતપુરુષો પાવનિયાં—પવિત્ર
આત્મ જ્યોત—આ માત્ર પ્રકાશ જળ જ નારાં—પ્રકાશ પાડનારાં
અમ હૈયાને હીર-અમારા હૃદયમાં તાંતણિયે—તાંતણ્યાં વડે, પાતળા
દોન વડે

બંધનિયાં—કુમળાં બંધન, પ્રભુનાં નિયમોનું બંધન
સંનિયાં—સંત પુરુષો (સંતન શબ્દ જુઓ)

અર્થ—આ કવીતા બનાવનાર કવી પ્રેમાળ સંતપુરુષોને પોતાના
હૃદય રૂપી મંદીરમાં બોલાવે છે. રાગ દ્વેષ વગરના પ્રેમાળ ભક્તજનો
મારા હૃદય રૂપી મંદીરમાં ભેગા થજો, હંમેશાં હૃદય મંદીરમાં ભેગા થજો!

હાલના ચાલતા વખતમાં અજ્ઞયબી પમાડે એવા મનના જુરસા-
દાર તરંગો, અધિકારનો મદ, ભભકાતો અને રમત ગમતનો આ
જમાનો છે, હંમેશાં રમત ગમતનો, અધિકારનો મદ અને ભભકાતો
આ જમાનો છે તે સ્નેહથી ભરેલો ઇંદ્ર રાજના બાગ જેવો છે, મટે
હે ખરા સંત પુરુષો! તમે મારા હૃદય મંદીરમાં આવીને ભેગા થજો.
હંમેશાં હૃદય મંદીરમાં ભેગા થજો.

આ જગતમાં પ્રભુનો આગ્રહને પાળનાર, સંચુરણી, સ્નેહાળ
અને જગતને આત્માની પેઠે જોનાર મનુષ્ય દેવ સમાન છે. હંમેશાં
મનુષ્ય દેવજેવા અને છે. કંકુના પગલાં જેમ પવિત્ર છે એવા પવિત્ર ભક્ત-
જનો તમે મારા હૃદય મંદીરમાં હંમેશાં આવીને ભેગા થજો.

અમારા હૃદયમાં આત્મનો પ્રકાશ પાડનારાં, હંમેશાં અમારા
હૃદયમાં પાતળા દોરા વડે બંધન બધે એટલે પ્રભુના નિયમોનું પાલન કરે.
એવા સંતપુરુષો હે પ્રભુ! મારા હૃદય મંદીરમાં મેળવજો હંમેશાં હૃદય મં-
દીરમાં પ્રેમાળ સંતપુરુષો મેળવજો. હંમેશાં હૃદયમાં મેળવજો.

પાઠ ૮૧ મા. સ્ત્રી સંમાન

સ્ત્રી સંમાન-સ્ત્રીઓને આદર સત્કાર

વાદવિવાદ-વાતચિત, શાસ્ત્ર સંબંધી તકરાર

મર્થ્યરથ—એક પક્ષનું નહિ એવું, બેઉ પક્ષનું સાંમળી તોલ કરનાર
[સમાધાન કરનાર

ન્યાયવૃત્તિ-યોગ્ય ઇન્સાફ કરવાનો શ્વભાવ

શ્રદ્ધા-ભરોસો, વિશ્વાસ. આસ્થા

ગુણીજન-ગુણવાન માણસો, જન એ સમુદાય વાચક છે

લિંગ-સ્ત્રીત્વનું કે પુરુષત્વનું ચિન્હ. દ્વિવાણી-કવિ લોકનું કહેવું

પુણ્ય-પુરુષા યોગ્ય

તરણુ-જીવાન, પુખ્ત વયના

સ્વીકાર્ય-કબુલ કરવા લાયક

વલણુ-મરજી ઇચ્છા; મનોવૃત્તિ

વર્તન-ચલ ચલણ

મેળુદ-હાજર

ભાવના-ત્રાગણી

સ્વર્થયાગ-પોતાની મતલબ છોડી દેવી તે

ઉત્તમ વિશુદ્ધિ-સારામાં સારુ શુદ્ધપણું, પવિત્રતા

વિનય શીલ-વિનયવાળી, વિવેકી.

વરતુ સ્થિતિ-હાલત-દશા.

અનુકુળતા-ગોઠવણ

નિર્લજ્જતા-બેશરમ. લાજ વગરના. અપર વગરના.

નિદ્રાવશ-નિદ્રાને આધીન, ઉંઘી ગયેલા

ભય સુચક-ખીક છે એવું બતાવનાર.

અર્ધનિદ્રિત-અર્ધા ઉંઘેલા.

અર્ધવસ્ત્રિત-અર્ધું શરીર ઢાંકેલું ને અર્ધું ઉઘાડું એવી રીતે.

હોડકા-હોડીઓ

સમાધ ગઈ-કુખી ગઈ,

જવલંત-પ્રકાશનું, ચળકતું

પ્રશસ્ય-વખાણુવા યોગ્ય, રતુત્ય.

દષ્ટાન્તરૂપ-દાખલો લેવા લાયક, અનુકરણ કરવા લાયક.

ઉમદા—ઐષ્ટ, ઉત્તમ,

બોધ—સ્ત્રી અને પુરુષના હક સરખા છે. પુરુષોનું જેમ સન્માન થાય છે, તેમ સ્ત્રીઓનું પણ સન્માન થવું જોઈએ. કારણ કે સ્ત્રી પણ મનુષ્ય પ્રાણી છે. સ્ત્રીઓ કેટલી બાબતોમાં પુરુષો કરતાં પણ ચઢી જાય છે, જે કાર્ય પુરુષો કરી શકતા નથી, તે કાર્ય સ્ત્રીઓ કરી શકે છે, એના ધણા દાખલા મળી આવે છે, માટે સ્ત્રીઓના હક પુરુષોના જેટલાજ ગણી તેમનું સન્માન કરવું જોઈએ, તેમને અપજા ગણવાનું કારણ નથી.

પાઠ ૮૨ મો. ગર્વ ખંડન.

ગર્વ ખંડન—અહંકારને તોડવો તે, અહંકારનો નાશ કરવો.
દંત કથા—મોઢાની વાર્તા.

પ્રચલિત—પ્રખ્યાત. જાણીતી થયેલી.

દિગ્વજ્ય—દિક્=દિશા×રિ ઉં જીં ધાં જ્ય પામવો, જીતવું=દિશા-
ઓમાં જીત. મેળવવી તે.

વિદ્યાવિકાસી—વિદ્યાનો શોખીન, વિદ્યાના રસવાળો.

અતડો—અભિમાનવાળો.

વિમુક્ત—તજેલા, મુક્તી દીધેલા, છુટા, ખંધનથી મોકળા.

વસ્તુતઃ—ખરી રીતે, નિશ્ચય રૂપે. ધુમતો—રમતો.

પ્રશસ્તિ—પ્રશંસા વચ્ચે કાવ્ય, દોષના વખાણ માટે કરેલી કવિતા.

રમરયુ શકિત=પાદદાસ્ત.

પોતાનાં તરીકે ખપાવ્યા છે—પોતાનાં બનાવેલાં છે એમ મનાવ્યું છે.

ઝંખવાણો—ઝાંખો, શરમીંદો, ખસિયાણો, નિસ્તેજ થવું.

પ્રતિભા—પ્રતિ ઉં સામું×મા ધાં પ્રકાશવું=જેમાંથી નવા નવા

અંકુર કુટે એવી સ્વાભાવિક ઉંચા પ્રકારની બુદ્ધિ.

લજ્જાસ્પદ—શઃમાવાનું.

નિસ્તેજ—અંખો, ખસિયાણો.

વિલેમોએ—ઉતરી ગએલા માટે.

ખેાધ—કાષ્ટએ અભિમાન ધરવું નહિ, કાષ્ટનું ખેાટું અભિમાન ટક્યુ નથી તેમ ટકવાનું પણ નથી એવા ઘણા દાખલા મળી આવેછે. આ પાઠમાં સોમેશ્વરે ખેાટું અભિમાન ક્યુ તે ટક્યું નહિ તે છેરે હરિહરને મળવું પડ્યું. માટે અભિમાનનો કાષ્ટએ પણ રાખવું નહિ.

પાઠ ૮૩ મો—યોગ્ય વિચાર વિનાનું કામ

ધનિક—પૈસાદાર માણસ.

ઉપાર્જન કરવા—ઉપ ઉપર ધન ધાન મેળવવું=ધન પ્રાપ્ત્ય મેળવવા માટે.

મુનીમ—મેટો ગુમાસ્તો.

ધરાનો—શાંત થતો.

ખીના—હકીકત વા.

નીમકહલાલ—ખાધને ભડું કરનારો.

પક્ષિરત્ન—રત્ના જેવું કિમતી પક્ષી.

ઉતાવળા સો ખાવર—ઉતાવળે કામ કરવાથી ગભરાયાનો પ્રસંગ આવેછે.

ધીરાસે ગંભીર—ધીમાશયી કામ કરવાથી તે કામ શાંતીથી થાય છે.

સહાસા—વગરવિચાર્યું.

વિચારે—ચાલે, વર્તે.

ખેાધ—જે કામ કરવું તે વિચાર કરીનેજ કરવું. આગળથી વિચાર કર્યા વગર કાષ્ટ સહાસા કામ કરવું નહિ. ‘ઉતાવળા સો ખાવરા ને ધીરા સો ગંભીર’ આ કહેવત ખરી છે, ને એજ ઉપદેશ કરે છે, અતિવેક બધી આપત્તિનું સ્થાન છે. વિચાર કર્યા વિના કામ કરવાથી બધી જાતની આપત્તિઓ વિચારીને કરે છે તેમને સંપત્તિ જાતે શોધતી આવે છે.

પાઠ ૮૪ મો—પૃથ્વી ને ચંદ્ર ભાગ ૧ લો

જ પૂર ભરાએલું પુષ્કળ તારાના બથાવાળું.

ત રામંડળ—તારાઓનો જથ્થો.

ગતિમાન—ફરવું, ચાલવું.

અમકતું નથી-હાલતા નથી, સ્થિર હોય છે.

ચોનિ-તારા

દુર્નિવ-ધણી આધેની વસ્તુ જોવાનું યંત્ર.

ગોળના-ગોળ આકારના.

પ્રકાશીત-તેજસરી

ભોમ-મંગળ.

વૃદ્ધ-વધારો

ક્ષય-ખટાડો, ઓછાપણું.

કાલ્પનિક-કલ્પનાથી ધરેલી

રેખા-લીટી

લક્ષ-ધ્યાન

—

પાઠ ૮૫ મો-પૃથ્વી ન ચંદ્ર ભાગ ૨ જો

પરિક્રમણમાર્ગ-પરિઘટિતક્રમ ધાવપગલાં ભરવાંઅન્યપ્રવૃત્તિવાનો માર્ગ

પરિક્રમણ વર્તુળ-ફરવાનો માર્ગ ખતાવનારું વર્તુળ

પાંસા-ખાબુઓ.

દર્શન-દેખાવ

અંધકાર-અંધારું

પુણ્ય ચંદ્રનું દર્શન-આખો ચંદ્રમાં જણાય એવું

એક સપાટીમાં-એક સીધી લીટીમાં

પ્રશ્ન

૧ આકાશમાં દેખાતા તારા સ્થિર છે કે ફરતા ?

૨ તારા અને ગ્રહમાં શો તફાવત છે ?

૩ ગ્રહ કયા કયા છે ?

૪ ચંદ્રના પ્રકાશમાં ક્ષય અને વૃદ્ધિ થવાનું કારણ શું ?

૫ ગ્રહણ શાથી થાય છે ?

૬ ચંદ્ર ગ્રહણ શી રીતે થાય છે ?

૭ સૂર્ય ગ્રહણ શી રીતે થાય છે ?

૮ દરેક પુત્રને અને અમાસે ગ્રહણ કેમ થતાં નથી ?

પાઠ ૮૬ મો. વસંતમાં સચ્ચિ.

કુતડે-કુલોથો, કુલોના ભારવડે. નમેલી—લચી પડેલી.

ફેરે-પાણીનાં ટીપાં વડે,

છવેલી—દંડાએલી છવાએલી ઘેરાએલી.

માઝમરાત—મધ્યરાત્રી

અવએલી—રઢિયાળી. રળિયામણુ.

રસ—ગમ્મત મઝા, આનંદ

હેલી—એક જાતનો દેશી રાગિણી, સતત ચાલુ રહેવું તે.

રેલી—ફેલાઈ, પ્રસરી, પુરની માફક, બધે ફરી વળી. વ્યાપો ગર્ભ.

વસંતની—વરસની છ રૂપોએમાની ફાગણુ ચૈત્રમાં આવતી રૂપ.

રખિ—સાહેલી, બહેનપણી સાચું છું—સાંભળું છું.

આછેરા—ઓછાં આછાં, ધીમાશયી બોલતાં.

ઘેરાં—ગંભીર ગાઢ ભરપુર ભરેલાં, ભરચક રંગવાળાં.

અનેરાં-દયાળુ, દયાવાળાં તેજશાં-તેજઝ જેવાં,

રસિકા કેરાં—વિષય ઉપર પ્રાંતિવાળાં, રસમાં જેને અભિરુચિ હોય એવા

રસને સમજનાર, ચુણ્ણ, દરદાન

ગીતો—ગાયન કવિતા, ગાણાં ધોળા ગરબી વગેરે.

ઠાકીલ-ઠાયલ પક્ષી. કુંજે-કુકુ કુકુ કરે; લાંબાને તીણા સ્વરથી બોલે

ગહન—ન સમજાય એવું. ન પહોંચી વળાય એવું, ગંભીર, ઉંડુ અને અધરું હો. અવું.

નિકુંજે-મંડપમાં, વનસ્પતીની ગાદી ઘટામાં, વનસ્પતી અને વેલીઓધા છવાએલી ગુફામાં. લતોગુફમાં

ડોલંત-નમી જલય, ડગમગુ થ.ય, ડગમગે. હાથે ચાલે ઝાડોનાં પુલ.

મ્હોર-ઝાડનાં પુલ કુંજે—દગલામાં, સમુદમાં

ગુંજે—ગણગણ અવાજ દરે, ગણગણવું તે, પક્ષીઓના બોલવાનો

ઝીણો અવાજ થવો તે,

જપશે—રમરણ કરી, સંભારી, યાદ કરી, એકજ વાત ધ્યાન ઉપર રાખી

નામમાળા-પ્રભુના નામની માળા ફેરવવવી તે,

રમરે-સંભારી, યાદ કરી, રટણ કરી.

વહાલા-પ્રિય, પ્રેમ પત્ર, સ્નેહ ઉપજે એવા

સુર-અરાજ, સ્વર, રાગ. સ્નેહના-પ્રીતીના

રસાલા-રસવાળા, આનંદ ઉપજાવે એવા પ્રીય. વાય-વગાડે

વેણુ-વાંસળી, મોરલી કા-પાછ, કાણુ

ઉલ્લાસે-આનંદથી ખુશ ખુશ થતાં, હરખથી

વિશ્વ-દુનિયાં સોહંત-શોભિતી

વિલાસે-પ્રેમવથી, મોજ શોખથી, આનંદી ગમ્મતથી

ચંદ્રિકા-ચંદની; ચંદ્રનાં અન્વળાવાળા

ઉન્નશે-પ્રકાશે, પ્રકાશ વડે કં-શા માટે

હાસે-ખીલે, શોભે, શોહે આત્મા-મન હૃદય, અંતઃકરણ

અર્થ.

વસંત ઋતુમાં પુલોના કારથી લચી રહેલી પાણીના ટીપાયા ઢંકા-
એલી ગળિઆમણી મધ્ય રાત્રી હે સખી! સતત આનંદથી પાણીના
પુરના માફક પ્રસરી રહેલી છે.

હે સખી! વસંતઋતુમાં વિષયો ઉપર જોને ધણીજ પ્રીતિ છે.
એના માણસો ધીમાશથી બોલતાં ગંભીર પ્રભુના તેજ જેવા અને દયા
ઉપજાવે એવાં ગીતો ગાતાં સાંભળું છ.

હે સખી! વસંત ઋતુમાં કોયલ વનસ્પતિની ઘાટી ઘટામાં સમ-
જાય નહિ એવી રીતે ટુટુ ટુટુ અવાજ કરે છે. ઝડો મોરના જથ્થાથી
નમી જાય છે અને વસંતઋતુમાં પક્ષીઓ વનમાં ગણુગણુ અવાજ કરે છે.

પ્રેમ પાત્ર પ્રભુને સંભારીને તેના નામનું રમરણ કરીને આ-
નંદ ઉપજાવે એવા પ્રીતિના અવાજ વડે હે વસંતની સખી! કોઈ
પ્રભુના વહાલા વાંસળી વગાડે છે.

વસંત ઋતુમાં લોહો આનંદી દુનિયાના મોજ-શોખને ચંદ્રના
અન્વળાવાળા રાત્રિના પ્રકાશથી હે સખી! અંતઃકરણ શા માટે ખીલ
નાહ ? તે કહે.

હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ

મરેઠી વંશ.

પ્ર૦ મરેઠાની ઉત્પત્તિ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઉદેપુરના રાણા બીમસેનના પુત્ર દક્ષિણમાં જઈ ગયા હતા. તેઓ ભોંસલે નામના કુળથી પ્રખ્યાત થયા હતા તેઓ ખટમહનગરના રાજ્યમાં નોકરી કરતા હતા. તેમાં માલોજી ભોંસલેએ કંચી પહોંચી મેળવી. તેમને શાહજીનામે પુત્ર થયો. તેમનો વિવાહ મંડા કુળના જલ્દરાયની દીકરી જીજ્ઞાષા વેરે થયો. જ્યોતે તેમને એ પુત્ર થયા (૧) શિવાજી (૨) વ્યંકાજી.

૧ શિવાજી ૧૬૬૪—૧૬૮૦ ૧૬

પ્ર૦ શિવાજી મહારાજની જાલ્દય વંશનાં વર્ણન કરે ?

ઉ૦ આ મહાન પુરુષનો જન્મ સને ૧૬૨૭ માં થયો હતો. તેમના પાપને એ જગીર હતી. (૧) સતારા (૨) તંજવર. શિવાજી સતારામાં રહેતા હતા. તેમના પર દેખરેખ રાજ્યવાનું કામ દાદાજી ઠાંડે નામના બ્રાહ્મણને સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ વખતે મુસલમાનો તરફથી હિંદુ પ્રજાને ઘણી પીડા વેઠવી પડતી હતી. આથી દાદાજી ઠાંડેને પોતાના શિષ્યને ફક્ત લખતાં વાંચતાં શીખવી મહાભારત રામાયણ વગેરે વીરરસ ધાવ્ય સંભળાવી તેમનામ હિંદુપણાનું અભિમાન

આણ્યું. તથા અઞ્ચ શઞ્ચ વિત્રા શીખરી. તેજ વખતે રામદાસ
ગુરુએ પણ તેમને હિંદુ પ્રજાને મુસલમાનોના જીવનમાંથી છોડા-
વવા ઉપદેશ કર્યો.

પ્ર૦ શિવાજીએ રાજ્ય મેળવવાની કેવી રીતે શરૂઆત કરી ?

ઉ૦ પદાડી પ્રદેશમાં રહેતા માળવા લોકો સાથે દોરતી કરી તેમની
ટોળાઓના અગેવાન બન્યા. અને તે ટોળાઓ લગ્ન ગામડાં હટતા.
તેમાં મળેલી હુંદ લાગે પડતી વરેલી લેતા. આથી તેમની ટોળા-
ઓમાં પુષ્કળ માણસની જરૂરી થઈ. આવી રીતે માણસે વધવાથી
તેમણે નજદીક આવેલા અહમદનગર ને વિજયપુરના રાજ્યતાં ગામડાં
હુંદવા માંડ્યા. વિજયપુરના રાજ્યમાં શાહજી નોકર હતા, તેમને
શિવજીની આવી વર્તાણકથી ન રાજ થઈ વિજયપુરના રાજાએ ક્રેહમાં
નાખ્યા. તેા પણ શિવજી અટક્યો નહિ ત્યારે પોતાના બળવાન
સરદાર અફઝલખાનને પુષ્કળ લશ્કર લઈ શિવાજીને પકડી લાવવા
મોકલ્યો. શિવાજીએ યુક્તિ કરી અફઝલખાનને પોતાની ખાનગી
મુલાકાત દેવા બોલાવ્યો, અને ભેટલી વખતે પેટમાં વાધન પ મારી
મારી નાખ્યો આ વખતે અફઝલખાનનું લશ્કર નિશ્ચિંતતાથી
મોઝમજલ કંતું હતું. તેના ઉપર શિવાજી ૪ પદાડી લશ્કરે ઓચિંતો
હુમલો કરી નાશ કર્યો, અને તેનાં હથોડીઓ અને સર સામાન
લઈ લીધ. આવી રીતે શિવાજીએ પોતાના લશ્કરને હથોડીઓ
બંધ બનાવ્યું. વર્ષ ૧૬૬૪ અને ૧૬૭૦માં સુરત
હુડી પુષ્કળ ધન મેળવ્યું. આ વખતે કંપની સરકારની સુરતમાં વખાર
હતી તે ઉદાવો મુંગાઈ લઈ ગય.

પ્ર૦ શિવાજીને વશ કરવા ઓરંગઝેમે શી યુક્તિ કરી ?

ઉં શિવાજીના બાપ શાહજી ઇ.સ. ૧૬૬૩ માં મરણ પામતાં ૬ સ. ૧૬૬૪માં રાજ્યાલિષેક કરાવી શિવાજીએ પેતાના નામના સિકકા પડાવ્યા તેની આવી રીતે વધતી જતી મત્તા બેઠા મોગલ પાદશાહ ઓરંગઝેબને ચિંતા થઈ તેથી તેને સમજાવી લાવવા જયપુરના રાજા જયસિંહને મોકલ્યો. તેણે જયસિંહને અભયવરદન આપી ઓરંગઝેબ દરબારમાં હાજર થવા કહ્યું પણ ઓરંગઝેબે તેમને કેદ કર્યા.

પ્રૂ શિવાજી કેદમાંથી કેવી રીતે નાશી છુટ્યો ?

ઉં શિવાજી કેદલોક વખત મંદવાડનું બાનુ કાઠી પડી રહ્યા અને પછી પોતાને આરામ થયો એ ખુશાલીની બાબતમાં સાધુ તથા ક્ષત્રીઓને મીઠા-મીઠા કંડીઆઆપવા માંડ્યા. શરૂઆતમાં કેદલોક વખત આ કંડીઆ ઉપર દેખરેખ રાખવામાં આવી પણ પાછળથી પોલ ચાકતાં બાપ દીકરો બંને મીઠામીઠા બાત્રી કંડીઆમાં બેસી સાધુના વેશે નાશી છુટ્યા અને દક્ષિણમાં આવી ઓરંગઝેબને વચ્ચે પીડા કરવા લાગ્યાં. પછી ઓરંગઝેબે પકડવાને માટે ઘણી ઘણી લાલચો આપી પણ કબજામાં આવ્યા નહિ. વળી ઓરંગઝેબે પોતાના મામા સાઈસ્તખાનને પણ શિવાજીને વશ કરવા પુનામાં મોકલ્યો. હતા પણ શિવાજીએ વેશ બદલી તેને ઝખમી કર્યો તેથી તે નાશી ગયો.

પ્રૂ શિવાજીના રાજ્યાલિષેકની હકીકત કહો ?

ઉં ઓરંગઝેબ તેમજ અહમદનગરને વિજયપુરના રાજાઓના બીકમાંથી છુટ્યા પછી ઇ.સ. ૧૬૭૪માં મોટા કાઠમાઠથી રાયગઢમાં રાજ્યાલિષેક કર્યો તે વેળા તેણે પોતાની ટુળા સોનાની કરી તે સોનું બહુ જ્ઞાને જ્ઞાન તરીકે વહેંચ્યું. તંજાવરની બગીચ પોતાના ભાઈ વ્યંકેજીને

સોપી દીધી અને પોતે મેળવેલા રાજ્યનો અંદોખરત કરવામાં રોકાયો. આ મરાન પુરુષ પ્ર.સ. ૧૬૮૦માં મરણ પામ્યો. તેને બે કુંવર હતા (૧) સંભાળ ને (૨) રાજગામ, સંભાળ મોટા હોવાથી મોટાને ગાદી મળી.

પ્ર૦ શિવાળની રાજપદ્ધતિનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ શિવાળએ એક મુખ્ય પ્રધાન અને તેના હાથ નીચે આઠ પ્રધાન નીમી દરેકને એકેક ખાતાનો ઉપરી બનાવ્યો. તે આઠ પ્રધાનની મદદથી નવા કાયદા બાપી રાજ ચલાવે તે મુખ્ય પ્રધાન પેશ્વા કહેવાતો જીતેલો મુલકનો સારો અંદોખરત રાખવા દીધેલો બાણી સુખી હતી.

પ્ર૦ શિવાળના ગુણ તોય કહો ?

ઉ૦ બહાદુર, લલ્લેયો અને પરકમા હતો, શરીરે ડીંગણો હતો કોઈ કોઈ વખત સ્વાર્થ સાધવા રાજનીતિ વાપરવામાં કુશળ હતો. તેમણે હિંદુધર્મનો જીસ્સો રક્ષાયો આપી કરીને તેના પછાત વંશજોએ પણ મોગલો જેવા બળવાન દુશ્મનોએ કાવવા દીધા નહિ એટલુંજ નહિ પણ આગળ જતાં તે રાજ્યને પાયમલ કર્યું. આ બહાદુર નરે ખરેખર બાણીના પ્રસંગે હિંદુધર્મનું રક્ષણ કર્યું, તેથી એકકવિની કહેવત મુજબ “કાશીની કલા ગાઈ, મથુરાં મરીદ ભઈ, શિવાળ ન હોત તો સુનત હોત સખડા” મતલબ કે આ સમયે શિવાળ ન હોત તો મુસલમાનના જોર જીતમથી તમામ હિંદુને મુસલમાન થવાનો પ્રસંગ આવત.

૨ શંભાળ-૧૬૯૦-૧૬૯૮-૮.

પ્ર૦ શંભાળ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ગાદીએ આવી પોતાની સાવકી માને મારી નાખી શરૂઆતમાં તેણે

શિવાજીની માફક રાજ્યતો! અદેખરત હીક રાખ્યો પણ પાછળથી કહુસાનામના કેનોજીઆ અહ્મદશુની ખરાબ સોજતમાં પડી વિષયી અને વસતી ખન્યો તેથી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા રહી એટલું જ નહિ પણ આનો હાલ મોગલોએ લીધો.

પ્ર૦ સંભાજીના મરણ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ એક વખતે દાર્નો નીસો કરી સંભાજી તથા કહુસા અને બેઠાદતા તેવામાં ઔરંગઝેબના સરદારે પકડી બાદશાહની દબુરમાં મોકલી દીધા બાદશાહે સંભાજીને રહું કે જો તું મુસલમાન થાય તો તને છવતો છોકું ત્યારે સંભાજીએ મુસલમાની ધર્મનું અપમાન કરી પેગંબને ગાળો દીધી, અને બાદશાહને કહું કે તારી શાહનંદી પરણાવે તો મુસલમાન થાઉ. આ ઉપરથી ઔરંગઝેબે તેને ઘાતકી રીતે મારી નાખ્યો, અને તેના પુત્ર શાહુને કેદ કર્યો. ઔરંગઝેબને સંભાજી મરાયાથી અને શાહુ કેદ પકડાયાથી મરાઈ તરફથી શાન્તિ મળશે એમ લાગ્યું પણ મરાઠાઓએ તો સંભાજીના ઔરમાનલાસ રાજરામને ગાદીએ બેસાડી રાજ્યકા ભર ચલાવ્યો.

(૩) રાજારામ ૧૬૮૯—૧૭૦૦—૧૧.

પ્ર૦ રાજારામના સમયનું કુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ રાજારામનું મોગલોથી રક્ષણ કરવા માટે જીજીરના ગઢમાં રાખવામાં આવ્યો, પણ તેને ઔરંગઝેબના દીકરા કામબક્ષેવેરો ઘાલ્યો. આથી રાજારામ લાંચ આપી નાસી છુટ્યો. ઇ. સ. ૧૬૯૮. ત્યાર પછી બે વરસે એટલે ૬૦ સ. ૧૭૦૦માં મરણ પામ્યો. તેની પછી તેનો કુવર શિવાજી ગાદી ઉપર આવ્યો.

(૪) શિવાજી (૨) ૧૭૦૦-૧૭૦૮-૮

પ્ર. શિવાજીના સમયની જાણવા લાયક હકીકત કહે ?

ઉ. શિવાજી નાની ઉંમરનો હોવાથી તેની વતી તેની મા તારાબાઈ હોંશીયારીથી રાજકારભાર ચલાવવા લાગી પણ ઇ. સ. ૧૭૦૭માં મોગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબ મરણ પામતાં તેનો પુત્રબહાદુરશાહ ગાદી પર આવ્યો. તેણે શાહુને પોતાના મિત્ર તરીકે વર્તવાની શરતે કેદમાંથી છુટો કર્યો, તેણે દક્ષીણમાં આવી ગાદીનો પોતાનો હક જાહેર કર્યો પણ તારાબાઈએ તને રાજ્યની લગામ સોંપી નહીં તેથી શાહુ તેની સામે થયો. શાહુના પક્ષમાં ઘણા માણસો આવી મળવાથી તારાબાઈનું કાંઈ ચલ્યું નહીં, તેથી આખરે પોતે શિવાજીને લઈ કોલ્હા રજા રાજ કરવા લાગી અને સતારાની ગાદી શાહુને સોંપી આવી રીતે મેરઠી રાજ્યની બે સાખા થઈ મોટી સતારા અને નાની કોલ્હાદુર નાની સાખા અઘાપિ ચાલે, અને સતારાનું રાજ્ય ઇ. સ. ૧૮૪૮માં છેલ્લો રાજા (શાહજી) આપા સાહેબ અપુત્ર મરણ પામતાં અંગ્રેજ સરકારે ખાલસા કર્યું.

(૫) શાહુ ૧૭૦૮-૧૭૪૮-૪૦

પ્ર. આ રાજ્યનું નામ શાહુ કેવી રીતે પડ્યું ?

ઉ. ઔરંગઝેબના દરબારમાંથી શિવાજી અને સંભાજી ધાનામાંના નાની ગયા હતા, પણ આ નાની ગયો નહિ તેથી તેથી ઔરંગઝેબ મક્કરીમાં તેનું નામ શાહુ પડ્યું. ઔરંગઝેબે તેને કોઈ પણ પ્રદાનની હરકત પડવા દીધી નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેનો વિવાહ કોઈ

મરાઠા નાયકની કન્યા સાથે કરાવી આપ્યા હતા, વળી એ રંગ-
જેનની શાહજાદી પણ તેના ઉપર જુદું હેત રાખતી હતી.

પ્ર૦ શાહુ ઉપર મોગલ દરબારની શી અસર થઈ ?

ઉ૦ મોગલ દરબારનો વૈભવ જોઈ મોગલ શોખી થયો અને મોગલ
દરબારની માફક પોતાના દરબારમાં અત્તરના પુવારા ચઢાવવા લાગ્યો.
રાજ્યનો તમામ કારભાર પોતાને ગાદી આપવામાં મદદ કરનાર
બાલાજી પેશ્વાને સોંપી પોતે મોજશોખ કરવા લાગ્યો,

પ્ર૦ શાહુરાજના સમયના જોણવા લાયક બનાવ લખો ?

ઉ૦ બાલાજી પેશ્વાને મુખ્ય પ્રધાન બનાવ્યો, તેણે દિલ્હીના પાદશાહ પાસે-
થી મરેઠી રાજ્યનું સ્વતંત્રપણું તથા દક્ષિણની ચોથ ઉત્તરાવવાનું કબુલ
કરાવ્યું, પેશ્વા ૧૭૨૦ માં મરણ પામવાથી બાહુરાવને તે જગ્યાએ
નીમ્યો, વળી સેનાપતિ ખંડેરાવ અને સરદાર દામાજી મરણ પામ-
વાથી ખંડેરાવની જગ્યાએ તેના પુત્ર ત્રંબકરાવને અને દામાજીની
જગ્યા તેના ભત્રીજા ખિલાજી ગાયકવાડને આપવામાં આવી. ઇ. સ.
૧૭૩૪માં માળવા પર સ્તરી કરી પણ વિજય રજો નહિ. નીઝામ
ઉલ્લુકની શિખવણીથી ત્રંબકરાવ બાહુરાવની સામે થયો, પણ તેને
૧૭૩૪માં હોમો આગળ હરાવ્યો. વળી ઇ. સ. ૧૭૩૬માં નીઝામ
તથા દિલ્હીના પાદશાહને હોમો આગળ હરાવ્યો. ઇ. સ. ૧૭૩૬માં
બાહુરાવના ભાઈ ચીમનાજીએ પોર્ટુગીઝો પાસેથી વસાહતો ટીકો
લીધો. ઇ. સ. ૧૭૪૦માં બાલાજીને આપવામાં આવી તેના વખતમાં
ઇ. સ. ૧૭૩૪માં રાધોજી ભોંસલેએ બંગાળના નવાબ અલીગઢખાન
પાસેથી વરાહ પ્રાંત મેળવ્યો, ઇ. સ. ૧૭૪૮માં શાહુ રાજ અપુત્ર
મરણ પામ્યો તથા તેની પછી રાજરામ ગાદી ઉપર આવ્યો.

રામરાજ ઇ. સ. ૧૭૪૮—૧૭૭૭—૨૯

પ્ર० રામરાજના સમયમાં જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

હ૦ તેણે પેશ્વાથી સત્તર ચવાની ઇચ્છા કરી પણ ખાલાજીએ શાહુના વખતનું વીર રહ્યું હતું. આથી તેણે પેશ્વાના રાજ્યનો તમામ કારભાર સોંપી સતારામાં રાજ કરવા માંડ્યું અને પેશ્વાએ પોતાની ગાદીનું રથળા પુનામાં રાખ્યું. ઇ. સ. ૧૭૭૨ પેશ્વાના રાજમાં ગાદી માટે જટપટ થવાથી તેમને ઇ. સ. ૧૭૭૫-૮૨ સુધી અંગ્રેજો સાથે ત્રિવેદ કરવો પડ્યો. આ કામમાં સતારાની મરાઠી શાખાવાળાઓએ ઘોષ પણ પ્રધારનો ભાગ લીધો નહોતો. રામરાજ ઇ. સ. ૧૭૭૭માં અણુત્ર મરણ પામ્યો. તેથી મરાઠા સરદારોએ બેસિલે હુળના શાહુને દત્તક બાપ ગાદી આપી.

શાહુ બીજો ૧૭૭૬-૧૮૧૮-૪૧

પ્ર० શાહુ બીજાના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

હ૦ પુનામાં પેશ્વાએ સંપૂર્ણ અધિકાર ચલાવતા હતા પણ મરેઠાઓએ રાજ પરથી પોતાની સત્તા કાઢી નાખી નહોતી. આથી શાહુએ પેશ્વાથી સ્વતંત્ર થવા માટે ૧૮૦૧માં પ્રયત્ન કર્યો તેથી પેશ્વાએ શાહુ તથા તેના પુત્રોને કેદમાં નાખ્યા. ત્યાં તે ઇ. સ. ૧૮૧૮માં મરણ પામ્યો, આ રાજના સમયમાં અંગ્રેજ લોકોને પેશ્વા સાથે ૧૮૦૨ માં લડાઈ થઈ તે મરેઠી બીજા ત્રિવેદના નામથી પ્રખ્યાત છે અને ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં ત્રીજી લડાઈ થઈ આ છેલ્લી લડાઈમાં અંગ્રેજ સરકારે ખાજુરાવ પેશ્વા પાસેથી પુનાનું રાજ્ય ખાલખા થયું ત્યારે સતારાની ગાદી શાહુના પુત્ર બાગાસાહેબ (પ્રતાપસિંહ) ને આપી.

બાળાસાહેબ ઉર્ફે પ્રતાપસિંહ ૧૮૧૮-૧૮૪૦-૨૨

પ્ર૦ બાળાસાહેબની જાણના લાગક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ ફક્ત નામનોજ રાખ હતો. ઘણી ખરી સત્તા અંગ્રેજ સરકારને હસ્તક હતી, તેથી તેણે સ્વતંત્ર થવા લોડ ઓકલાંડના વખતમાં ૧૮૪૦માં તોફાન ક્યું તેથી તેની પાસેથી ગાદી લઈ તેના બાઈ આપાસાહેબ (શાહજી) ને આપી.

આપાસાહેબ (શાહજી) ૧૮૪૦-૧૮૪૮-૮

પ્ર૦ આ રાજાના મમતથી જાણના લાગક હકીકતનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ મરેડી વંશનો ફક્ત નામનોજ છેલ્લો રાખ હતો. તે ઇ. સ. ૧૮૪૮માં અપુત્ર મરણ પામવાથી લોડ ડોનલ્ડસોનીએ સતારાનું રાજ ખાલેલા કહ્યું તેથી મરેડી વંશનો અંત આવ્યો.

પેશવાવંશ

દાહરો.

પહેલા ખાલજી પછી, બાજીરાવ બદશાહ;
બાલાજી બામ્ન પછી, માધવરાવ નરપાળ;
નારણ માધવરાવને, સુવાઈ નામ સરદાર;
છેલ્લો બાજીરાવ થયો, પેશ્વાનો સરદાર.

વંશાવળી.

ખાલજી

૧૭૧૪-૧૭૨૦-૬

બાજીરાવ બદશાહ

૧૭૨૦-૧૭૪૦-૨૦

બાલાજી (૨)	૧૭૪૦—૧૭૬૧-૨૧
માધવરાવ	૧૭૬૧—૧૭૭૨-૧૧
નારાયણરાવ	૧૭૭૨—૧૭૭૩—૧
સવાઈમાધવરાવ	૧૭૭૪—૧૭૮૪-૨૧
બાજીરાવ (૨)	૧૭૮૫—૧૮૧૮-૨૩

૫૦ બાલાજી પેશવાની જાણુવા હાયક હકીકત કહો ?

૩૦ તે પ્રથમ તક્કાડુ કરતો હતો પણ શાહુ રાજાને ગાદી મેળવવામાં મદદ કરી તેથી ઇ. સ. ૧૭૧૪માં તેને મુખ્ય પ્રધાન પેશવાનો હોનો આપ્યો તેણે શાહુનો સારી રીતે કારભાર ચલાવ્યો. દીલ્હીના મોગલ બાદશાહ પાસે મરેઠી રાજ્યનું સ્વતંત્રપણું તથા દક્ષિણની ચોથ કબજા કરાવી એવામાં ઇ.સ. ૧૭૨૦માં તેનું મરણ થયું તેથી શાહુ રાજાએ તેના પુત્ર બાજીરાવને પેશવાપદે નીમ્યો.

૫૦ બાજીરાવના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો ?

૬૦ ઇ. સ. ૧૭૨૦ માં પેશ્વા થયો. આ સમયમાં મરેઠા સેનાપતિ ખંડેરાવ તથા તેના હાથ નીચેના દામાજી ગાયકવાડ મરણ પામ્યા ખંડેરાવની જગા તેના પુત્ર ત્રંચકરાવને તથા દામાજીની જગા ખીલાજીને આપી. ઇ. સ. ૧૭૩૪માં માળવા ઉપર સ્વારી કરી નિઝામ ઉલ્લુખ્તે પેશ્વા અને મરેઠા વચ્ચે અણગનાવ કરાવવા ત્રંચકરાવને ઉશ્કેર્યો આથી બાજીરાવે ૧૭૩૪માં ડોહાઈ આગળ ત્રંચકરાવને હરવ્યો તેમજ ઇ. સ. ૧૭૩૬માં નિઝામ તથા દીલ્હીના બાદશાહને બોલાવ આગળ હરાવી ખંડેરૂં લીધી ઇ. સ. ૧૭૩૬માં બાજીરાવના પુત્ર ચિમનાજીએ વસાઈ તથા રાઘોજી ભોંસલેએ વરાડ જીતી લીધો ઇ. સ. ૧૮૪૦માં આ

શુરવીર નર મરણ પામ્યો. તેને એ કુંવર હતા ૧ બાહરાવ, ૨ ચીમનજી તેમાં મોટો પુત્ર બાહરાજી રેશ્મા થયો.

પ્ર૦ બાહરાવના ગુણદોષ કહો ?

ઉ૦ શિવાજીની માફક આ માણસ પણ મરેડી સત્તા વધારવાની કોશીશ કરનાર હતો. પોતાના હાથ ન ચેના માણસોની પરીક્ષા કરી તેમની યોગ્યતા મુજબ હિંચા હોદ્દા આપતો હતો. વળી સરદારો જે મુલક છૂતતા તેમને જ છૂટેલા મુલકની સુમાર્ગરી આપતો આથી દરેકને પોતાનું પરાક્રમ બતાવીને હોંશ થતી હતી તેના હાથનીયે સિધિ-આ, હોદ્દાકર વગેરે સરદારો હલકી પદવી પરથી પોતાનું પરાક્રમ બતાવી હિંચા હોદ્દો મેળવી શક્યા હતા. શિવાજી મહારાજની માફક મરેડી રાજાની સત્તા વધારી ભગવો જુડો અટકની પાર ઉરાડવાની મહત્વકાંક્ષા રાખતો હતો અને તે ઇચ્છા તેણે કેટલેક અંશે પાર પાડી શાહુ પણ તેમના કામથી પ્રસન્ન થઈ કહેતા કે 'શાઆશ છે બહાદુર પિતાના બહાદુર પુત્રને કે વખતે તું મારો ભગવો જુડો રિમખીરિને પેલે પાર ઉડાવશે' તેણે રાજ્ય મેળવવાના જેવી ચપળતા બતાવી તેવી રાજ્યનો બંદોબસ્તે રાખવામાં બતાવી શક્યો નહિ એટલીજ તેનામાં ખોડ હતી.

પ્ર૦ બાહરાજી બીજાના વખતથી જાણુવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૪૦ માં ખેશ્વાપદે બાબા પછી તેના સમયમાં ઈ. સ. ૧૭૪૮માં શાહુ મહારાજ મરણ પામ્યા. તેને દીકરો નહિ હોવાથી રામરાજ ગાદીએ આવ્યો કેટલાક મરાઠા સરદારોની ઉશ્કેરણીને લીધે રામરાજએ ખેશ્વાથી સ્વતંત્ર થવા પ્રયત્ન કર્યો પણ બાહરાજીએ શાહુના વખતનું બનાવટી વસીઆતનામું રજુ કર્યું. અથી રામરાજએ

કંઠાળી જઈ પેશ્વાને તમામ સત્તા સોંપી સતારામાં રાજ કરવા લાગ્યો અને પેશ્વા પાસે તમામ રાજ સત્તા આપી. રામરામ ઇ. સ. ૧૭૭૮માં અપુત્ર મરણ પામ્યો. અને પછી તેનો દત્તપુત્ર શાહુ ખીજે ગાદી પર આવ્યો.

પ્ર૦ ખાલાજી પેશ્વાના વખતની પેશ્વાઈની સ્થિતિનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ પેશ્વાઈના વખતમાં મરેઠી સત્તાની પુનુપુરી ચઢતી થઈ ઇ. સ. ૧૭૪૩માં રાધોબા ભોંસલેએ બંગાળાપર સ્વારી કરી આથી નવાબ અલીવર્દીખાને વરાડ પ્રાંત આપી સત્તાક કરી ઇ. સ. ૧૭૫૭માં કર્ણાટક પર હલ્લો કરી ત્યાંના નવાબ પાસેથી તેમજ મદૈસુરના રાજા પાસેથી ખંડેશી લીધી ઇ. સ. ૧૭૬૦માં સદાશીવરાવ ભાગીએ ઉદગીર આગળ નીકળીને હરાવ્યો. ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં રઘુનાથરાવ પેશ્વાએ પંજાબ પર સ્વારી કરી. અહમદશાહ અબ્દલીના સુબાને કાઢી મુક્યો આથી અહમદશાહજીખાં લશ્કર લઈ મરેઠા ઉપર ઇ. સ. ૧૭૬૧માં ચઢી આવ્યો. અને પાણીપતના મેદાનમાં મરાઠાને હરાવ્યા.

પ્ર૦ પાણીપતના મેદાનનું ટુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૬૧માં અહમદશાહજીખાં લશ્કર લઈ ચઢી આવ્યો. તેના પક્ષમાં રોહીલા, અયોધ્યાના નવાબ તથા બીજા કટકાક મુસલમાના બળવા હતા, મરાઠાના પક્ષમાં જાટરાજ તથા સુરજમલ તથા રજપુતો, સિંધિયા, હોલ્કર, ગાયકવાડ વગેરે હિંદુરાજાઓ હતા મરાઠાઓનો સેનાપતી સદાશીવરાવ હતો. તે અધિચારી અને ઉતાવળીઓ હતા. તેને કેટલાક સરદારોએ ગ્રિકાઈની પદ્ધતિ પર-ચુક કરવાની સલાહ આપી. પણ ઉદગીરનો લડાઈમાં મેળવેલી વિજય અભિમાનને લીધે ભાઉ કોઈની સલાહ પસંદ પડી નહિ અને

રણુપંચામમાં સામે મોંએ લડાનો વિચાર રાખ્યો. આત્મ તેના ઉતાવળીઆ સ્વભાવને લીધે બટરાબ તથા રજકુતો નારાજ થઈ ચલ્યા ગયા, અહમદશાહે મરેહી સૈન્યને ઘેરી લઈ તેમનામાં બંને ધાસ દાણો અટકાવ્યો તેથી તેમને હિરાનગતિ ભોગવવી પડી છેવટે લડાઈ થઈ તેમાં મરાઠા હાર્યા અને સદાશીવગવ પેશ્વાનો મોટો પુત્ર વિશ્વાસરાવ તથા બીજા ઘણા પ્રખ્યાત સરદારો મર્યા, એટલુંજ નહિ પણ લગભગ બે લાખ મરાઠા રણુમાં પડ્યા. આ લડાઈ ઉપર હિંદુસ્તાનના હિંદુની કે મુસલમાનની ચઢતી પડતીને આધાર હતો. તેથીજ એક ધાર્મિક લડાઈની માફક મરાઠી તરફ હિંદુ રાજા, અને અહમદશાહ તરફ મુસલમાનો પણ પડીને આવ્યા હતા. મરાઠાના અવિચારી નાયકને લીધે હિંદુઓનો પરાજય થયો અને અહમદશાહ વિજયવાંત થયો.

પ્ર૦ બાલાજી પેશ્વાના મરણુ વિષે બાબત હો તે કહો ?

ઉ૦ પાણીપતના મેદાનમાં થએલી હારની દીલગીરી તેમજ તેમાં પોતાનો પુત્ર લસકર અને હોંશીઆર સરદારોના થએલા નાશની દીલગીરીને લીધે ઇ. સ. ૧૭૬૧માં બાલાજી પેશ્વા મરણુ પામ્યો તેને ત્રણ પુત્ર હતા (૧) વિશ્વાસરાવ (૨) માધવરાવ (૩) નારાયણરાવ. વિશ્વાસરાવ લડાઈમાં મરાએલો હોવાથી ગાદી પર માધવરાવ પેશ્વા આવ્યો.

માધવરાવ પેશ્વા ૧૭૬૧-૧૭૭૨-૧૧

પ્ર૦ માધવરાવ પેશ્વાના સમયનું હુંક વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ પેશ્વા ૧૭ વર્ષની ઉંમરે ગાદીએ આવ્યો તેથી તેનો કારભાર તેનો કાકા રાધોબા ચલાવતો. કેટલાક વયત પછી તેને રાધોબાથી

સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા થઇ તેથી રાજ્યમાં કુમાંપ પેઠા. આ તકને લાભ લઇ નિજામ પુના હુંદવા આવ્યો પણ તેને હરાવ્યો વળી ઇ.સ. ૧૭૬૫માં તથા ૧૭૬૭માં મહિસુર ઉપર સ્વારી કરી દેહરને હરાવી પુષ્કળ દંડ લીધો, વળી ૧૭૬૯માં રજપુત રાજ્ય તથા ગોહીલખંડમાં ખંડણી લેવાની હરાવી અને દિલ્હીના બાદશાહને પોતાને કબજે કર્યો. ઇ. સ. ૧૭૭૨ દેહર પર ચેરકુલી આગળગ્રીજ વાર હરાવ્યો. આવી રીતે ઉપરા ઉપરી વિજય મેળવી પોતાના ટુંક સમયમાં પેશ્વાહનો ફરીથી પુનરોદ્ધાર કર્યો. આ મહાન પુરુષ ઇ. સ. ૧૭૭૧માં મરણ પામ્યો. તેને પુત્ર નહિ હોવાથી તેના ભાઈ નારાયણરાવને ગાદી મળી.

પ્ર૦ માધવરાવના સમયમાં કયા કયા મહાદુર સરદાર હતા ?

ઉ૦ નાનાદત્તવીશ તથા સખારામ બાપુ કારભારી અને રામશાસ્ત્રી ન્યાયાધીશ, ત્રંબક મામા સરદાર વગેરે પ્રખ્યાત પુરુષ હતા, તેથી માધવરાવનો કારકીર્દી વધારે યશસ્વી થઇ.

પ્ર૦ નારાયણરાવના વિષે જાણુવા લાયક હકીકત કહે ?

ઉ૦ તેના કાકા રાધોબાએ પોતાની સ્ત્રી આ રંદીયાઇની શીખામણથી રાજલોભને લીધે ઘાટ કરાવ્યો. આથી નાનાદત્તવીશ, સખારામ બાપુ વગેરે મરાઠા સરદારો રાધોબાની સામે થયા અને નારાયણરાવની સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ્યો તેને સવાઇરાવ નામ ધારણ કરાવી ગાદીએ બેસાડ્યો ઇ. સ. ૧૭૭૩.

સવાઈ માધવરાવ ૧૭૭૪—૧૭૮૫—૨૧

પ્ર૦ આ રાજ્યના વખતમાં જાણુવા લાયક જે બનાવ બન્યા હોય તેનું ટુંક વર્ણન કરો?

કિં રાધે બાને ગાદી નહિ મળવાથી ગાદી મેળવવા માટે ઇ. સ. ૧૭૭૫માં સુત મુગમે મુંબઈના ગવર્નર સાથે ગાદી મળે તો સાબીને વસાઈ બેઠે આપવાની સરતે સલાહ કરી પણ માધવરાવે કલકત્તાના ગવર્નર જનરલ સાથે ૧૭૭૬ માં પોતાને મદદ કરે તે સરતે પુરંદર મુકામે સલાહ કરી તેથી મુંબાઈ સરકારને કલકત્તા સરકારે માધવરાવને મદદ કરવા માટે લખ્યું પણ પાછળથી કલકત્તા સરકારે માલમ પડ્યું કે માધવરાવ જેવો સરદાર રાખી લશ્કર તૈયાર કરે છે તેથી મુંબાઈ સરકારે રાધેબાની સાથે કરેલી સલાહ મંજૂર રાખી તે પહેલાં મુંબાઈ સરકારે મોકલેલી ટુકડીને હરાવી ઇ. સ. ૧૭૭૮ માં વડગામ મુકામે પોતાને શાવતી શરતો કબજા કરાવી સલાહ કરી પણ પાછળથી કલકત્તાના લશ્કરના સરદાર જનરલ ગોડાઉએ અમદાવાદ ને ડબોઈ જતી લીધાં તથા જનરલ પોપ્કામે ગ્વાલીઅરગઢ ઇ. સ. ૧૭૮૦ માં જતી લીધો આથી છેવટે માધવરાવે ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં સાલગાઈ મુકામે સલાહ કરી વિમલનો અંત આણ્યો.

પ્ર. માધવરાવના મરણ વિષે શું જાણો છો ?

કિં નાનાફડનવીસે રાધેબાના દીકરા બાજીરાવને કેદમાં નાખ્યો હતો. તે છોડવા માટે માધવરાવે નાનાને વારંવાર કહ્યું પણ બાજીરાવ અવિચારી, બાલો અને ઉતાવળીએ હોવાથી તેને છુટો કરવાથી પેશ્વાએ તકશાન પહોંચાડશે એમ સમજી નાનાએ તેને કેદમાંથી છોડ્યો નહિ. આવા નાનાના સખત દાખથી કંટાળી માધવરાવ પેશ્વાએ અગાસીમાંથી પડતું મુઠ્ઠી આપવાત કીધો. સલાહ માધવરાવને પુત્ર નહિ હોવાથી બાજીરાવ ગાદી ઉપર આવ્યો. ઇ.સ. ૧૭૬૫.

બાજરાવ (બીજે) ૧૭૯૫, ૧૮૧૮-૨૩

પ્ર૦ બાજરાવના સમયથી પેશ્વાઈનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ આ રાજ્ય નયળો અવિચારી અને આવલો હતો. અને માદીએ બેસીને તરત જ તેણે સિંધિયા વગેરેની શીખવણીથી નાનાને કંદમાં નાંખ્યો પણ પાછળથી તેને છુટો કર્યો, મરેડી રાજાને પડતીમાંથી ખચાવનાર આ મહાન પુરુષ ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં મરણ પામ્યો. આ માણસનો દામ ગયા પછી સિંધિયા અને હેલર પેત પેતાની મરણ મુજબ સ્વતંત્ર રીતે વર્તવા લાગ્યા તેમાં પેશ્વા સિંધિયાના પક્ષમાં હોવાથી જ સ્વતંત્ર રીતે હોદ્દકરે ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં પુના લુટલું આવી બાજરાવે ઇ. સ. ૧૮૦૨માં અંગ્રેજો સાથે વસાઈ મુકામે સલાહ કરી. સિંધિયા વગેરે સરદારો સાથે અંગ્રેજોએ લડાઈ જોડી તે મરાઠા બીજા વિગ્રહના નામથી ઓળખાય છે.

પ્ર૦ મરાઠા બીજા વિગ્રહની ટુંક હકીકત કહો?

ઉ૦ પેશ્વા અને હોદ્દકર લડ્યા તેમાં પેશ્વાએ અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી તે વાત સિંધિયા અને ભોંસલેને પસંદ પડી નહિ, અને અંગ્રેજો સાથે લડાઈ જોડી. તેમાં દિલ્હી, લાસ્વાદી, અસાઈ અને આરગમ આગળ લડાઈઓ થઈ તેમાં સિંધિયા અને ભોંસલે હાથ તેથી સિંધિયાએ સીરજીગંજ અને ભોંસલેએ દેવાગમ આગળ સલાહ કરી. આજ અરસામાં જસવંતરાવ હોદ્દકર બટ-રાજ્ય વગેરેને ઉસ્કરી અંગ્રેજ સાથે લડાઈ જોડી તેમાં દીવ અને ફરકાખાદ આગળ લડાઈ થઈ તેમાં તે હાર્યો તો પણ શાંત થયો નહિ તેથી તેની મરણ મુજબ સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો. ૧૮૦૩.

પ્ર૦ મરાઠી ત્રીજા વિગ્રહની ટુંક હકીકત લખો.

ઉ૦ બાજીરાવના સરદાર ત્રંગકજી ડેંગલેએ ગાયકવાડ સરકારના સરદાર બંગાધર શાસ્ત્રીનું પંદરપુર મુકામે ખુન કર્યું તે બાબતમાં વસાઈ મુકામે ૧૮૧૭માં બાજીરાવે સલાહ કરી, પણ તેણે અંગ્રેજોની સ્વતંત્ર થવાનો પ્રયત્ન ચલુ રાખ્યો અને ખડકીના રેસીડન્ટ એલ્ફીન્સ્ટન પર એવીનો હુમલો કર્યો પણ ખડકી, કારેગામ અને આસ્ટેની લડાઈમાં ફર્નલ સ્મીથે બાજીરાવને દરબાચો મેનો પ્રખ્યાત સરદાર બાપુ ગોખલે રણમાં પડ્યો તેથી તે ઇ. સ. ૧૮૧૮માં માનદકમ સાહેબને સ્થળે આગ્યો, તેને વરસદિવસે આડ લાખ રૂપીઆ આપવા કરી રાજ ખાલસા કર્યું, અને તેને ત્રિશુરમાં રહેવાની રજા આપી ત્યાં તે ૧૮૫૩માં અપુત્ર મરણ પામ્યો. તેના દત્તકપુત્ર નાના સાહેબે આગળ જતાં ૧૮૫૭ના બળવામાં આગેવાની પડતો બાગ લીધો હતો આવી રીતે પેશ્વાસનો અંત આવ્યો.

પ્ર૦ મરાઠી રાજ્યની પાંચ શાખા તેમજ તેમના વિષે જાણવા લાખક ટુંક વિવેચન કરો.

ઉ૦ (૧) પેશ્વા-રામરાજાના વખતથી સ્વતંત્ર થઈ પુણામાં રાજ કરવા લાગ્યો, છેલ્લા રાજા બાજીરાવ ખીજા પાસેથી ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં અંગ્રેજ સરકારે તે રાજ ખાલસા કર્યું.

(૨) સિંધિઆના-મુળ રાજસ્થાપક રાણોજી, બાજીરાવનો ખાસદાર હતો તેણે પોતાની બહાદુરી બતાવી ગ્વાલીઅરમાં રાજ સ્થાપ્યું. દોલતરાવ સિંધિઆએ ૧૮૦૨માં અને સિંધિઆના રાણી તારાબાઈએ ઇ.સ. ૧૮૪૩માં અંગ્રેજ સરકાર સાથે વિગ્રહ કર્યો હતો હાલમાં તે રાજ સલાહ શાંતીથી ચાલે છે.

(૩) હોલકર-મુળ રાજસ્થાપક મલહારજી હોલકર બાજીરાવનો ઘોડો સા-

ચવનારો હતો તેણે પોતાની બહાદુરી બતાવી બાજીરાવની પરવા-
નગીથી ઇંદોરમાં રાજ સ્થાપ્યું, યશવંતરાવ હોલકરે ૧૮૦૩-૪ માં
મરેઠી બીજા વિગ્રહમાં અને મહારાવ હોલકરે ૧૮૧૭માં મરેઠી
ત્રીજા વિગ્રહમાં અંગ્રેજ સરકાર સામે લડવામાં ભાગ લીધો હતો.
હાલમાં તે રાજ સત્તાહ શાન્તીથી ચાલે છે.

(૪) ભોંસલે-મુળ રાજ સ્થાપક રાધેજી, બાણજી બીજાનો સરકાર હતો.
તેણે ૧૭૫૩માં નાગપુરમાં રાજ સ્થાપ્યું. તેમણે મરેઠી બીજા અને
મરેઠી ત્રીજા વિગ્રહમાં અંગ્રેજ સામે ભાગ લીધો હતો. ઇ. સ.
૧૮૫૩માં રાધેજી ત્રીજો અપુત્ર મરણ પામવાથી તે રાજ ખાલસાકરું

(૫) ગાયકવાડ-આ રાજના મુળ પુરુષ પિલાજી શાહુ રાજના વખતમાં
નાયબ સેનાધિપતિ હતા. તેમના વંશજોએ ગુજરાતમાંનો કેદવાક
મુલક કબજે કરી પેશવાની સમ્મતીથી વડોદરામાં રાજગાદી સ્થાપી.
ખડેરાવ મહારાજ ઘણા લોકપ્રિય થયા ત્યાર પછીના મહારાવ
મહારાજ પર રેસીડેન્ટને ઝેર દીધાનું તહોમત આવવાથી ઇ. સ.
૧૮૭૫માં મદ્રાસમાં કેદ કરી તે રાજગાદી હાલના નામદાર શ્રી-
મંત સરકાર સંભાળી રાવ મહારાજને આપવામાં આવી છે જેઓ
હાલના જમાનાને યોગ્ય પ્રજાને કળવણી આપી તેમજ રાજકાર્મ-
માં માહિતગાર કરી જોડતા સુધારા દાખલ કરી સર્વ રાજ્યો
કરતાં પ્રજાના વધારે પ્રીતિપાત્ર બનાવતા જાય છે.

પ્ર૦ મરેઠી રાજ્યની ચદતીના કાગળ કહો ?

ઉ૦ એમનું લશ્કર ને ઘોડા કળવણેજા હતા. (૨) ઘોડા ઉપર ઝાંઝો
સર સમાન નાખતા નહિ. (૩) લશ્કરની ગોઠવણ કરવામાં ચા-
લાક હતા. (૪) પહાડી મુલક ને ઘટોના ભોમીઆ હોવાથી સંતાપ
જવામાં આવતા હતા (૫) પ્રસંગ આવે નાશી જતા હતા (૬)

દેવો કરવામાં ખાછા હકતા નહિ, (૭) રાજા અને લશ્કર ધર્માભિ-
માની તથા સ્વદેશાભિમાની હતાં, (૮) એશઆરામી વ્યભિચારી કે દારૂડીઆ નહતા. (૯) તાપ્તાની રમ્યત પર જીલમ કરતા
નહિ. (૧૦) મુલકનો બંદોબસ્ત કરવામાં તથા ન્યાય આપવામાં
હોંશીઆર હતા.

અ. પેશ્વાઈ તથા મરેડી રાજ્યની પડતીના કારણ કહો.

ઉ. (૧) શિવાજી પછીના રાજા દારૂડીઆ તથા વ્યભિચારી નીકળ્યા.
(૨) પોતાના રાજ્યનો બધો કારખાર પેશ્વાઈને સોંપ્યો (૩) સરદારો કુસંપ કરી માંહે માંહે લડ્યા (૪) મરેડી રાજ્યો
અભણ હતા (૫) છેલ્લા રાજ્યોમાં દેશાભિમાન નહિ હેવાથી
રાજ્યલોભને લઈ અંગ્રેજોને શરણે ગયા.

અ. ઔરંગઝેબ અને શિવાજીનો મુકાબલો કરો.

ઉ. (૧) યુદ્ધકળા, રાજનીતિ, દ્રઢતા, ચંચળાઈ અને પ્રપંચ કરવામાં
બંને સરખા હતા.

(૨) ઔરંગઝેબ કરતાં શિવાજીએ પોતાના લશ્કરમાં ધાર્મિક
જુસ્સો વધારે ઉત્પન્ન કર્યો તેથી શિવાજીના મરણ પછી તેનું રાજ્ય
બળવાન થયું પણ ઔરંગઝેબના મરણ પછી મોગલાનું રાજ્યની
પડતી થઈ. (૩) ઔરંગઝેબ જીતાયલી પ્રજા પર જીલમ કરી અ-
પ્રિય બનતો ત્યારે શિવાજીએ શરણ આપેલી પ્રજા પર પ્રેમ બતાવી
સારી રાજ્ય વ્યવસ્થા કરી પ્રજાને સંતોષ આપ્યો.

(૪) ઔરંગઝેબને મુસલમાન ધર્મનું અભિમાન હતું, તેજ પ્રમાણે
શિવાજીને હિંદુધર્મનું અભિમાન હતું.

(૫) શિવાજી પોતાના લશ્કર અને સરદારો ઉપર વિશ્વાસ રાખી

તેમને સ્વતંત્ર અધિકાર સોંપતો; અને સારું કામ કરનારની કદર કરી ઉંચી પાયરીએ ચઢાવી માન ભરતમે વધારતો. ત્યારે ઔરંગઝેબ પોતાના સરદારો અને લશ્કર તન્હ અવિશ્વાસથી જોઈ તેમના કામની દખરેખ નાખવા છુપા જાસુસો રાખતો તથા કોઈ સરદારની વધતી જતી સત્તા સાંખી શકતો નહિ તેથી સરદારો તેના હુકમને ન ચાલેજ અમલ કરતા. (૬) શિવાજીનું લશ્કર ઓછું કસાયલું પણ ઉમંગી, ચાલાક, સ્પદેશાભિમાની, નિમકહલલ અને પોતાના માલીકની આજ્ઞા માન્ય કરી કામ કરવા તત્પર રહેતું. ત્યારે ઔરંગઝેબનું લશ્કર કસાયેલું પણ આળસુ મોજીલું, વિષમ અને નિમકહરામ બની પોતાના સરદારની આજ્ઞાનો અમલ કરવામાં બેદરકાર હતું.

કંપનીઓની હકીકત

- પ્ર૦ યુરોપીયન પ્રજાને હિંદમાં આવવાનું કારણ કહો.
- ઉ૦ હિંદુસ્તાનની દોલતથી મોહ પામી તેમજ હિંદુસ્તાનનો માલ યુરોપમાં મોકલો વેચાતો હોવાથી યુરોપીયન પ્રજાને હિંદ સાથે આરોગ્યર વેપાર કરવાનો વિચાર થયો. આ દેશની શોધમાં સ્પેનનાં રાજાની મદદથી કોલમ્બસે ઇ. સ. ૧૪૯૨માં અમેરિકા શોધી કાઢ્યો, તેમાં સ્પેનના રાજાને ઘણો લાભ લાભ થયો તેથી પોર્ટુગાલના રાજાએ હિંદની શોધખોળ માટે જુદા જુદા વહાણવટીઓને મોકલ્યા તેમાંના વાસ્કોડગામા ઇ. સ. ૧૪૯૮માં પહેલવહેલો કાલીકટ બંદરે ઉતર્યો અને આ દેશ સાથે પહેલવહેલો પોર્ટુગીઝોએ વેપાર શરૂ કર્યો. ત્યારપછી વલંદા, અગ્રેજ ફ્રેંચ વગેરે પ્રજાઓ આવી.

પ્ર. પોર્ટુગીઝની તવારીખમાં જાણુવા લાયક લકીકત કહેા.

ઉ. તે લોકોનો પહેલો સરદાર વાસ્કોડગામા હિંદમાં આવ્યો. પણ આરમ્બ અને મુર વેપારીની શિખવણીને લીધે કાલીકટના રાજા ઝામેરીન સાથે અણખનાવ થયો, તેથી પહેલી સફરમાં જોઈએ તેવો લાભ મેળવી શક્યો નહિ. ફરીથી ઇ. સ. ૧૫૦૨ માં આવી કાચીન અને માનાનોરના રાજા સાથે મળી ઝામેરીનને હરાવ્યો ત્રાંજી સફર તેણે ૧૫૨૪માં કરી. તે ઇ. સ. ૧૫૨૭માં કાચીનમાં મરણ પામ્યો. તેની બીજી સફરથી તેણે વેપારની સાથે રાજ્ય મેળવવાનો આરંભ કર્યો તેનો બંદોબસ્ત કરવા મટે અલ્મેઇડાને ૧૫૦૩માં અને ૧૫૧૦માં આલ્બુકર્કને ગવર્નર તરીકે મોકલ્યો.

પ્ર. પોર્ટુગીઝ પ્રજાની પડતી થવાનાં કારણો કહેા?

ઉ. તેમણે જનાએલી હિંદી પ્રજા ઉપર ધર્મને બહાને બુલમ કર્યો તેથી બીજી જે યુરોપીયન પ્રજા વેપાર કરવા આવી તેમનાપર અદેખાઈ કરી ફક્ત આલ્બુકર્ક કે એલાએજ પોતાના તાબાની હિંદુ તથા મુસલમાન પ્રજાને સુખ આપ્યું, લાલમાં હિંદમાં તેમને તાબે દીવ દમણ ગોવા એ ત્રણ સંસ્થાન છે.

પ્ર. વલંદા લોકોની જાણુવા લાયક લકીકત કહેા.

ઉ. આ લોકોનો હોટમાન સરદાર ઇ. સ. ૧૫૨૪માં હિંદમાં આવ્યો તેમણે ચિન્સુરા, મછલીપટણ ને બાલાસોરમાં પેતાની વખાર નાખી વેપાર ચાલુ કર્યો તેમનો હિંદ કરતાં મસાલાના દ્વીપોમાં વધારે વેપાર ચાલતો હતો. મસાલાના દ્વીપમાં અંગ્રેજ પ્રજાનો સાથે અણખનાવ થયો અને તેમણે ૧૬૨૩માં અંગ્રેજનમાં ૬ અંગ્રેજોને તેમના નાકર ચાકરો સાથે માર્યા તથા તે બાબત કેટલાક પૈસા આપી

અંગ્રેજોનું મન મેળવી પોતે હિંદનો વેપાર છોડી દઇ મસાલાના દ્વીપમાં વેપાર ચલાવવા લાગ્યા. તેમનું છેલ્લું થાણું ચિનસુરામાં હતું તે ઇ. સ. ૧૭૫૯માં ક્લાઇવે જીતી લીધું. હાલમાં હિંદુસ્તાનમાં તેમાંનું એક થાણું નથી.

પ્ર૦ અંગ્રેજોના વેપાર સંબંધીની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ હિંદુ સાથે વેપાર ચલાવવા પહેલ વહેલી ઇંગ્લાંડમાં રાણી ઇલીઝબેથના સમયમાં ઇ. સ. ૧૬૦૦ માં ઇસ્ટ ઇન્ડીયા 'કંપની' ઇબી થઇ તે સમયમાં હિંદમાં પોર્ટુગીઝ અને વલંદની સત્તા જળવાન હતી. ઇ.સ. ૧૬૧૫માં સરદોમસરોતે જહાંગીર આદશાહના દરબારમાં કંપનીની વેપાર સંબંધી હકક અપાવવા મોકલ્યે હતો. આ પ્રજાએ પોતાની વખાર સુરતમાં નાખી વેપાર શરૂ કર્યો પણ શિવાજીએ ઇ. સ. ૧૬૬૩ અછે ૧૬૭૦માં સુરત છુટ્યું તેથી તેઓ પોતાની વખાર મુંબાઇમાં લઇ ગયા વળી ઇ. સ. ૧૬૮૯માં ચંદ્રગીરીના રાજા પાસેથી જમીન વેચાણ રાખી ફોર્ટ સેન્ટન્યોર્જ (મદ્રાસ) વસાવી પૂર્વકીનારે વેપાર ચલાવવા લાગ્યા ઇ. સ. ૧૭૦૦ માં સુટાન્ડી ગોવિંદપુર અને કલકત્તા (ફોર્ટ સેન્ટવિલાયમ) માંજમ પાસેથી વેચાણ રાખી બંગાળામાં વખારો નાખી ૧૬૫૦, ૧૬૫૫ ૧૬૯૮માં બીજી કંપનીઓ ઉભી થઇ પણ આજળ જતાં ઇ. સ. ૧૭૦૯માં તે બંધી જોડાઇ જઇ 'યુનાઇટેડ ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપની'ના નામથી વેપાર ચલાવવા લાગી. તે વખતે બીજી યુરોપીયન પ્રજા કરતાં ફ્રેંચ પ્રજા અંગ્રેજ વેપારીઓ સાથે વખારે હારિદાઇ કરતી હતી. વેપારીની ચડસા ચડસીમાંથી જન્મે પ્રજા રાજ્યની ચડસા ચડસી અને માહિમાહે લડી, તેમાં આખરે ફ્રેંચો પરાજય પામ્યા અને અંગ્રેજો જિતી થયા અને હિંદ સામ્રાજ્યના માલીક બન્યા.

પ્ર૦ ફ્રેંચ પ્રજાની જાણવા લાયક હકીકત કહેા.

ઉ૦ આ લોકની ઇ. સ. ૧૬૦૪માં પહેલવહેલી કંપની ઉભી થઈ ત્યાર પછી ૧૬૧૧-૧૫-૪૨-૪૪માં બીજી કંપનીઓ ઉભી થઈ પણ તે બધી ઇ. સ. ૧૭૧૯માં જોડાઈ ગઈ. તેમનાં વેપારનાં મુખ્ય સ્થાન પોંડેચરી, કાલીકટ ચાનાન, માદ્રિમ અને ચંદ્રનગર હતાં. આ પાંચ થાણાં ઇ. સ. ૧૭૬૧ની સંધીથી હજુ પણ તેમના કબજામાં છે. આ લોકો ઇ. સ. ૧૭૬૯થી વેપાર બંધ થાય.

પ્ર૦ આ પ્રજાઓ શિવાય બીજી કાંઈ પ્રજાઓએ દિંદપાથે વેપાર ચલાવ્યો?

ઉ૦ ડેન લોકોની ઇ. સ. ૧૬૧૨ અને ૧૬૭૦માં બે કંપનીઓ થઈ તેમણે ત્રાંકવીખાર, શ્રીરામપુર અને પોર્ટોનાવોમાં પોતાની વખતો કરી તે થાણાં ઇ. સ. ૧૮૪૫માં અંગ્રેજોએ વેચાતાં લીધાં ઇ. સ. ૧૭૨૩માં એસ્ટેન્ટ શહેરમાં કંપની ઉભી થઈ પણ તેણે ઇ. સ. ૧૮૩૩માં દેવાળું કાઢ્યું, સ્વીડનમાં ઉભી થયેલી કંપનીએ દિંદ સાથે વેપાર ચલાવ્યો નથી, કટલી કંપનીઓ રાજ્યના નામથી વેપાર ચલાવતી તેથી રાજ્યના માલિક પણ રાજ જ ગણાય. અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ કંપનીઓ પોતાના નામથી વેપાર ચલાવતી જે મુલક મેળવતા તે પોતાનો ગણાવે.

અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ સત્તા

દક્ષિણમાં અંગ્રેજ સત્તા.

પ્ર૦ દિંદમાં અંગ્રેજ રાજ્યની શરૂઆત થઈ તે વખતની દિંદની રાજકીય સ્થિતિની હકીકત કહેા.

ઉ૦ દિંદમાં અંગ્રેજ રાજ્યનો આરાદમાં સૌામાં મધ્ય ભાગે આરંભ થયો તે વખતે તેમનું મદ્રાસમાં અને પોતાનું પોંડેચરીમાં થાણું હતું.

ખન્ને પ્રજા કેટલોક વખત સંપથી રહી પણ પાછળથી કુસંપ થતાં ફેંચ સત્તા ભાંગી પડી અને અંગ્રેજો બળવાન થયા. ઐરંગ-જેખના મરણ પછી ફક્ત સ્થાન ત્રણ થયો હતો. આ સમયે તિબ્બત, કર્ણાટક, સહીસુર, ત્રિચીનાપલ્લી અને તંજાવર મુખ્ય રાજ્ય હતા.

અંગ્રેજોને ફેંચો સાથે કર્ણાટકનો પહેલો વિગ્રહ થયો તેની ટુંક હકીકત હશે.

ઉં. ફેંચ અને અંગ્રેજ વચ્ચે યુરોપમાં લડાઈ થઈ તેથી હિંદમાં પણ આ બેઉ પ્રજા વચ્ચે લડાઈ થઈ. આ વખતે અંગ્રેજ સરદાર ક્લાઇવ અને ફેંચ સરદાર ક્લોલે હતા. ઇ. સ. ૧૭૪૬માં લોએર્દોનેસ નામના ફેંચ સરદારે અંગ્રેજોનું મદ્રાસ જીતી લીધું પણ લોએર્દોનેસ કેટલાક રૂપિયા લઈ અંગ્રેજોને પાછું સોંપ્યું તે વાત ક્લોલેને ખબર નહિ, તેથી તેણે મદ્રાસ ફરીથી કબજે કરી અંગ્રેજોના ફોર્ટ સેન્ટોવીડ રક્ષા પર દરેકો કર્યો પણ અંગ્રેજો નવી મદદ આવી પહોંચવાથી જીતાયું નહિ, અને ક્લાઇવ તથા લોરેન્સે નવી મદદને લઈ પાંડીચેરી પર હરેકો કર્યો પણ જીતાય તેવું નહિ લાગવથી પાછા ફર્યા આ વખતે તંજાવરની ગાદી માટે બે ભાઈઓ જડતા હતા તેમાંના એકને મદદ કરવાથી અંગ્રેજોને દેવીકાટા મળ્યું. ઇ. સ. ૧૭૪૮ પછી યુરોપમાં સલહ થવાથી અહીં પણ લડાઈનો અંત આવ્યો. આ વિગ્રહ કર્ણાટકના પહેલા વિગ્રહના નામથી ઓળખાય છે તે ઇ. સ. ૧૭૪૬ થી ૧૭૪૮ સુધી ચાલ્યો.

અંગ્રેજો કર્ણાટકના ખીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણે છે ?

ઉં. આ વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૭૪૮ થી ઇ. સ. ૧૭૫૪ સુધી ચાલ્યો. અંગ્રેજ અને ફેંચો પેતપેતાની સત્તા સ્થાપન કરવા માટે દેશી રાજ્યોનો પક્ષ પકડી એકબીજા સાથે લડવા લાગ્યા, ૧૭૪૮માં હૈદરાબાદનો નિઝામ

અને અર્કોટના નવાખ મરણ પામતાં બંને ગાદીઓને માટે નવા હકદાર ઉભા કર્યા. નિળમે નાસીરજંગ સામે મુજફ્ફરજંગ અને અર્કોટના નવાસ અનવરુદ્દીન સામે ચંદાસાહેબને ઉભો કર્યો. અગ્રે-
ને નવાખ અનવરુદ્દીનના પક્ષમાં હતા તેથી ફ્રેંચો નિળમ તથા ચંદા સામે ઇ. સ. ૧૭૪૬માં અંબુરની લડાઈમાં નવાખને મર્યો અને ચંદા સાહેબને ગાદી પર બેસાડ્યો. ચંદાસાહેબ પાંડિચેરીની આજુ બાજુનાં ૮૧ ગામ ફ્રેંચોને આપ્યાં અનવરુદ્દીનનો પુત્ર ત્રિચીના-
પક્ષમાં બરાબ બેઠો. ફ્રેંચ સરદાર બુરસીએ નવાખનો જીજીગદ જીતી લીધો અને નિજામ નાસીરજંગને ત્રિચીનાપક્ષી આગળ હરાવી મુજફ્ફરને ગાદી આપી પણ મુજફ્ફરજંગને કોઈએ મારી નાંખવાથી તેણે બાઈ સલાબતજંગને બુરસીએ ગાદીએ બેસાડ્યો. તેણે ફ્રેંચોને ઉત્તર સરકાર તથા મહમ્મદીય આખ્યાં આવી રીતે દક્ષિણમાં ફ્રેંચ સત્તા મજબુત થઈ.

પ્ર. અર્કોટના ઘેરા વિષે શું બણો છો ?

ઉ. ફ્રેંચોએ પોતાના પક્ષવાળાઓની સારી રીતે સેવા બજાવી પણ અગ્રેને કંઈ કરી શક્યા નહોતા. તેમનો મિત્રદોસ્તઅલી ત્રિચીનાપક્ષીમાં ઘેરાયો હતો, તેથી ત્રિચીનાપક્ષીનો ઘેરો ઉઠાવવાની દોસ્તઅલીને ઇલાકાત ત્રિચીર કરતા હતા આ વખતે કંપનીના કારકુનના કામમાંથી છુટા થઈ લશ્કરી ખાતામાંથી ઇલાકાતમાંથી દાખલ થયેલા જ્વાબદાર ત્રિચીના પક્ષીનો ઘેરો ઉઠાવવાની યુક્તિ શોધી કાઢી તેણે પોતાના ગુરૂ લોરેન્સને કહ્યું કે આપણે ચંદા સાહેબના રાજધાની અર્કોટને ઘેરો ઘાલીએ તો ચંદા સાહેબ ત્યાંથી ઘેરો ઉઠાવી રાજધાનીનો ખચાવ કરવા આગશે. આ યુક્તિ બધાને પ્રસંદ પડવાથી ૨૦૦ ગોરાને ૩૦૦ દેશી મળી ૫૦૦ માણસનું લશ્કર આપી

કલામવને મોકલ્યો. કલામવે સહેલાઈથી અર્કાટ કબજે કરી. આ બાબતથી ચંદા સારેખને ખબર પડતાં પોતાના દીરા રાજ સારેખને ૧૦૦૦૦ માણસનું લશ્કર લઈ મોકલ્યો, તેણે શહે ને પર દિવસ ઘેરો ઘાલ્યો પણ કાંઈ વળ્યું નહિ, કલામવને નવી મદદ આવી પહોંચતા તેણે રાજ સારેખ સાથે લડાઈ જોડી તેમાં રાજ સારેખ હાર્યો ઇ. સ. ૧૭૫૧ કલામવે તેની પુંડ પકડી આનંદ ક્વારે પાક, બાહુર વગેરે સ્થળોએ તેને હરાવી તેના લશ્કરની પાયમાલી કરી અંગ્રેજોની ચાલી કરી અને નવાબ દોસ્તે અલ્લીને છુટે કર્યો આ જીત થઈ પછી અંગ્રેજોની ચઢતી થઈ અને ફ્રેંચોની પડતી થઈ કલામવ ૧૭૫૨માં વિલાયત ગયો ત્યાં ધણું મન પામ્યો. ફ્રેંચ સરદાર દુપ્લેને ફ્રેંચ સરકારે પછો બોલાવી લીધો ઇ. સ. ૧૭૫૪ તે ત્યાં અપમાન પામી ઇ. સ. ૧૭૬૩માં મરાઠુ પામ્યો તેની જગાએ ગોધયું નામના શાંત પ્રકૃતિના માણસને મોકલ્યો તેણે ઇ. સ. ૧૭૫૪માં અંગ્રેજ સાથે સલાહ કરી પણ તે જાણે વખત નહિ ટકતાં ફરીથી લડાઈ થઈ તે કર્ણાટકનાં ત્રીજા વિશ્વ નામથી ઓળખાય છે.

પ્ર૦ કર્ણાટકના ત્રીજા વિશ્વ હી હુંક હકીકત કહો ?

ઉ૦ ફ્રેંચ ગવર્નર ગોધુની જગાએ લાલી નામનો ફ્રેંચ સરદાર ગવર્નર થઈને આવ્યો તે અવિચારી ને ઉતાવળી બોલતો. તેણે આવીને તરત જ દેવીદ દિલો જીતી લીધો, ને અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા તજવીજ કરવા માંડ્યો. તેણે અવિચારથી નિમમના રાજપમાંથી ખુસીને બેલાવી લઈ પોતાની સત્તા ઓછી કરી અને અંગ્રેજો સાથે લડાઈમાં રિજય મળ્યો નહિ. વાંદેવાસની લડાઈમાં ઇ. સ. ૧૭૬૦માં સર આબરકુટે લાલી તથા ખુસીને હરાવ્યા અને કર્નાલ ફાર્ડે ઉત્તર સરદાર તથા

મજ્જીપટ્ટણુ જીતી લોધાં ને સરકુફે જીજી તથા પાંડેચેરી પણ જીતી
લીધાં છેવટે ૧૭૬૧માં ની સલાહથી તેમને પાંચ થાણા પાછા આપ્યાં,
જે હાલ પણ તેમના કબજામાં છે.

બંગાળામાં અંગ્રેજી સત્તા.

- પ્ર૦ અંગ્રેજી અમલ સ્થાપતા પહેલાંની બંગાળાની હકીકત કહો !
- ઉ૦ મોગલાઈની પડતીના વખતમાં મુર્શિદાલીખાન નામના સરકારે
બંગાળામાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપી મુર્શિદાબાદમાં પોતાની રાજધાની
કરી આ વખતે કાસીમ બજારમાં અંગ્રેજ, ફ્રેંચ અને વલંદાની
વખાર હતી. અંગ્રેજો કલકત્તામાં ફ્રેંચો ચંદ્રનગરમાં અને વલંદા ચિન્સુ-
રામાં મુખ્ય વેપારનું સ્થળ રાખતા હતા. આ નવાખ ઇ. સ. ૧૭૪૦
માં મરણ પામતાં તેની જગાએ અલ્લાવદીખાં નવાખ થયો તેને
અંગ્રેજો સાથે સારો મેળાપ હતો. મરાઠાના હુમલાથી અંગ્રેજી
વખારોનું રક્ષણ થવા માટે કલકત્તાની આબુખાબુ ખાઈ ખોદવાની.
અંગ્રેજો આપી હતી એની પછી એનો પાત્ર સુગંધોલ્લા ઇ. સ.
૧૭૫૬ માં નવાખ થયો તે બિહત, મુખે અવિચારી હોઈ અંગ્રેજોની
અદેખાઈ કરતો હતો.
- પ્ર૦ આ નવાખને અંગ્રેજો સાથે દુશ્મનાવટ થવાનું કારણ કહો.
- ઉ૦ નવાખને સંયતમાં કીશનલાલ નામનો માણસ નવાખથી નારાજ
થઈ અંગ્રેજોને આશ્રયે ગયો હતો તેને નવાખે પાછો માગ્યો તે
આપ્યો નહિ કલકત્તામાં પોતાની કોટડીની આબુખાબુ કોટ બાંધતા
હતા તે અટકાવવા નવાખે કહ્યું પણ માન્યુ નહિ તેથી નવાખે ગુસ્સે
થઈ અંગ્રેજી માલની કોડીઓ લુંટી. આ વખતે કેટલાક અંગ્રેજો
નાશી છુટ્યા પણ ૧૪૬ અંગ્રેજો પકડાયા તે બધાને પકડી લાવી

જોઈ અંધારી કોટડીમાં પુર્યા તેમાં હવા અજવાળાની તાણને લીધે તેમજ ઉતાળાની સખત ગરમીથી તથા પાણી નહીં મળવાથી એક રાતમાં ૧૨૩ મરણ પામ્યાં ફક્ત ૨૩ માત્રમ અધમુઆ નીળાં અળખનાર કલમ્તાના 'કાગઝુલ' ના નામથી ઝોળખવામાં આવેછે.

પ્ર૦ આ વેર અગ્રેજોએ કેવી નીતે વાળ્યું ?

ઉ૦ આ ખામતની મદ્રાસ ખખર પહોંચતાં કલાઈવ પગ રસ્તે અને યોદ્ધસન દનિયા રસ્તે કલકતે આવી પહોંચ્યા અને કલકત્તા કમળે કહ્યું: નવાખ ઉપર સ્વારી કરવા વિચાર કર્યો પણ પોતે ફાવી શકી- શું નહીં એમ સમજવાથી કલાઈવે નવી યુક્તિ શોધી કાઢી.

પ્ર૦ કલાઈવે નવાખને પરાજય કરવા શો ઉપાય કર્યો ?

ઉ૦ નવાખને સેનાપતિ મીરાજદર હતો તેને રાજ્ય આપવાની લાલચે નવાખના પક્ષમાંથી પોતાના પક્ષમાં લીધો, વળી નવાખની જીલ્લી રાજ્યસત્તાથી કંટાળી જઈ જગત શેઠ, ખજાનચી રાયદુલ બવગેરે કેટલાક માણસો કલાઈવને આવી મળ્યા, અને મીરાજદરને ગદી મળે અમુક રકમ કંપનીને આપવી, આકરાવ ચાલતો હતો તેવામાં નવાખને દલાલ અમીચંદ આવી ચઢ્યો તેણે કાવતુ છાનું રાખવા માટે સેંકડે પાંચ ટકા દલાલોના માગ્યા જે રકમ ત્રીસ લાખ રૂપીઆ જેટલી થતી હતી, કલાઈવે તેને જીડો દસ્તાવેજ કરી શાંત પાડ્યો અને પછીથી લડાઈનું કારણ ઉભું કરવા માટે ફ્રેંચના ચંદ્રનગર ઉપર હુમલો કરી તે શહેર લઈ લીધું. આથી નવાખે ગુસ્સે થઈ લડાઈ શરૂ કરી ખન્નેનાં લશ્કર ખત્રાસીના મેદાનમાં એકઠાં થયાં ઇ. સ. ૧૭૫૭

પ્ર૦ ખત્રાસીના યુદ્ધનું વર્ણન કરો ?

ઉ૦ નવાખ સુરાજદૌલા પાસે ૫૦ હજાર માણસનું લશ્કર અને ૫૦ તોપો હતી કલાઈવ પાસે ફક્ત ત્રણ હજાર માણસ અને આઠ તોપો હતી

કલાધવે પોતાને માટે ઉંચી અને ઝાડોની ઘટાવાળી જગા પસંદ કરી હતી. એવામાં માવડું થવાથી નવાખતો દારૂગોળો પીગમીને તકમો થયો, પણ કલાધવનો દારૂગોળો પીગમી ગયો નહિ. જે વખતે નવાખનાં માણસો ખાવા પીવા તથા નહાવા ધોવાની ખટપટમાં પડ્યાં હતાં તે વખતે કલાધવે તેમના ઉપર એવી તાણાપો માર્યો. નવાખનાં માણસો નિમકહલાત સનાપતિ મીનમકદ્દ મરાયો, અને મીરજીર નિમકહરામ થઇ કલાધવના પક્ષમાં લગી ગયો તેથી નવાખનું સૈન્ય હાર્યું. નવાખ રણક્ષેત્રમાંથી નાશી ગયો તેણે મીરજીરના પુત્ર મીરાને પકડી મારી નાખ્યો અને સરત મુજબ મીરજીરને ગાદી અપેક્ષાકે.

ઈ. સ. ૧૭૫૭.

પ્ર૦ મીરજીરના સમયમાં જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ પ્રથમના ઠરાવ મુજબ મીરજીરે પોતાના મદદગાર અંગ્રેજ અમલદારો તથા કંપનીને નાણાં આપવા ખજાનાની તપાસ કરી, પણ તે પુરાં થાય તેટલાં ન હોવાથી દરેક ભાગે પડતાં નાણાં લઇ સંતોષ માન્યો, અને નવાખે કંપનીને તેજ વખતે કલકત્તાની આજુબાજુની ૮૮૨ ચો માઇલ જમીન આપી જે હાલ ચોવીસ પગરજાના નામથી ઓળખાય છે. જે વખતે આ વહેંચણી ચાલતી હતી તે વખતે નવાખનો દલાલ અમીચંદ આવ્યો અને તેણે પોતાની રકમ માગી, પણ કલાધવે જુઠો દસ્તાવેજ બતાવી એક પાઈ સરખી પણ આપી નહિ. તેથી તે બિચારો ગાંડો થઇ મરણ પામ્યો.

પ્ર૦ કલાધવ જમીનદાર કેવી રીતે બન્યો?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૭૫૭ માં મીરજીરે કંપનીને ચોવીસ પગરજાની વસુલાત લેવાને હક આપ્યો તે હક વિહીના બાદશાહ શાહ ચાલમને ઈ. સ. ૧૭૫૯ માં કલાધવને બક્ષીસ કર્યો, તેથી કલાધવ જમીનદાર થયો. આગળ જતાં આ બાબત ઇંગ્લાંડમાં વાંધો ઉઠાં કલા-

ધવને તેના જીવનપર્યાંતનો હક આપી પછી તેનો કંપનને કંપનાએ લેવાનો હતો. આથી ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં તે મુલક હંમેશને માટે કંપનાને મળ્યો.

પ્ર૦ મીરજીદર પદ્મજી કરવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ મીરજીદર પાસેથી કંપનીના અમલદારે તેમજ કંપનીએ પુષ્કળ નાણાં કઢાવ્યાથી તેનો ખર્ચનો ખાલી થઈ ગયો તેથી તેણે હિંદમાંથી અંગ્રેજોને કાઢવા માટે વલંદાની મદદ માગી; આ ખર્ચ કર્નલ ફ્રેડને મળતા જ ઇ. સ. ૧૭૫૯ માં ચિન્સુરા ઉપર સ્વારી કરી તે સ્થળ કંપનને કરી લીધું, મીરજીદર પોતાની ફોજનો પગાર પણ પુરેપુરો ચુકવી શકતો નથી. તેથી તે પદ્મજી કરી નવાખની જગા તેના ધનવાન જમાઈ મીરકાસમને આપી ઇ. સ. ૧૭૬૦ મીરકાસમને ગાદી મળ્યા બદલ અંગ્રેજોને બરદવાન, મેદનીપુર અને ત્રિતાગોંગ પરગણા આપ્યાં.

પ્ર૦ કલાધવ બંગાળના પહેલો ગવર્નર ક્યારે ગયો અને વિલાયત જતા અગાઉ તેણે શાં શાં કામ કર્યાં.

ઉ૦ કલાધવની હોંશીયારી જોઈ કંપનીના ડિરેક્ટરોએ ઇ. સ. ૧૭૫૮ માં તેને બંગાળનો પહેલો ગવર્નર નીમ્યો. આ વખતે વલંદા, ફ્રેંચો અને દિલ્હીનો બાદશાહ શાહઆલમ જોર પર હતો. કલાધવે પ્રથમ શાહઆલમને પટણા આગળ હરાવ્યો, અને કર્નલ ફ્રેડ ચિન્સુરા આગળ વલંદાને હરાવ્યા, ફ્રેંચોનું મચ્છલીપટણ લઈ લીધું. કલાધવ ઇ. સ. ૧૭૬૦ માં વિલાયત ગયો, ત્યાં તેને ઘણું માન મળ્યું.

પ્ર૦ નવાખ મિરકાસમના વખતની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૭૬૦ થી ૬૩ સુધી રહ્યો. આ સમયે, હોંશીયાર અને દાઝ ખાણુનારો હતો, તેણે મુશિદાબાદથી રાજધાની બદલી મોંગીર

નામના નિર્ભય રથળમાં ફરી અને સમઠ નામના આર્મનીઅન
સ દારને રાખી પોતાનું લશ્કર ફળવવા લાગ્યો તેણે લશ્કરને સારી
રીતે ફળવી તૈયાર કયું નવાખ સ્વતત્ર થવાની મચ્છવાળા હોવાથી
અંગ્રેજો સાથે લડાઈ કરવાનું કારણ શોધવા લાગ્યો.

પ્ર૦ મીરકાસમને અંગ્રેજોને સાથે લડાઈ થવાનું કારણ કહો.

ઉ૦ કંપનનું રહાદારીનું દાણ માફ હતું, પણ ફેટલોક વખત પછી
કંપનીના નોકરો પણ દાણ આપવા લાગ્યા ત્વિ તેની નવાખની
ઉપજને નુકશાન થવા લાગ્યું. વળી પોતાના મધ્યલના વેપારાઓ
પાસે દાણ લેવાનું હોવાથી તેઓ માલ મોઢો પડવાથી વેપારને
ઘણું નુકશાન પહોંચવા લાગ્યું. આથી નવાખે ગુસ્સે થઈ મધ્યલનું
દાણ માફ કયું અને કાસીમે અમરમાની અંગ્રેજી માલની કોડીઓ
હટી આથી લડાઈ થઈ.

પ્ર૦ આ લડાઈનું શું પરિણામ આવ્યું ?

ઉ૦ અંગ્રેજોએ પ્રથમ પટણા પર સ્વરી કરી પટણા કબજે કયું.
પણ પાછળથી મીરકાસમે છતી લઈ તેમાં પકડાએલા ૨૦૦ અંગ્રે-
જોની કતલ કરાવી. ઇ.સ. ૧૭૬૩ પણ મેજર આડમ્સે તેને ઘેરીઆ
અને ઉધાનળા આગળ હરાવી મીરજાફરને બીજી વાર ગાદી
આપી. મીર કાસમ નાશી અરોધ્યાના નવાખ સમઠોલા પાસે
ગયો. તે કાગળ લખી તિલ્હીના પાદશાહ શાહઆલમની મદદ
માગી. પછી ત્રણે બણાએ પટણા ઉપરી સ્વારી કરી. પણ મેજર-
મનરોએ બકસર આગળ ઇ. સ. ૧૭૬૩ માં હરાવ્યા તથા મેજર
કર્નાક કાલ્પી આગળ ઇ. સ. ૧૭૬૫ માં સુમઉદૌલાને હરાવ્યો.
શાહઆલમ શરણે આવ્યો, અને મીર કાસમ નાસી ગયો.

પ્ર૦ કલાઈવે ફરીથી ગવર્નર તરીકે આવીને શાં શાં કામ કર્યા ?

ઉં છ. સ. ૧૭૫૬ માં વીલાયતથી આવ્યો. તે વખતે મીરકાસમ વગેરેને દરાવી તાબે કર્યા હતા. બુટો મિરજનદર મરણ પામવાથી તેની જગાએ તેના પુત્ર નજમઔદલાને આપી હતી. આ વખતે કલાઇવે અગત્યના કેટલાક સુધારા કર્યા. (૧) લશ્કરી નોકરોને બેવડું ભત્રું મળતું તે બંધ કર્યું (૨) લગામના ખર્ચ બાલ અયોધ્યાનાં નવાબ પાસેથી ૫૦ લાખ રૂપીઆ લઈ તેના મુલક પાછો આવ્યો, (૩) દેરા અને અલ્હાબાદ પ્રાંત દિલ્હીના આદશાહને પાછા આવ્યા. (૪) સરકારી નોકરીના પગાર વધારી લાંચ લતાં અટકાવ્યા (૫) ૬૦ લાખ રૂપીઆ દિલ્હીના આદશાહ શાહઆલમ-ને તથા તેટલીજ રકમ બંગાળના નવાબ નજમ ઔદલાને આપવાની કરી બંગાળા, બહાર અને ગાઢીયા પ્રાંતની વસુલાત હકક કંપનીને અપાવ્યો.

પ્રં કલાઇવની દ્વિરાજસત્તા પદ્ધતિ વિષે શું જાણો છો ?

ઉં નવાબે વસુલાતનો હક કંપનીને આપી ફોજદારી હક પોતે રાખ્યો. આથી કારભાર ચલાવવામાં ઘણી અડચણ પડવા લાગી તેથી નવાબને ૬૦ લાખનું પેન્સન બાંધી આપી ફોજદારી સત્તા પણ કંપનીએ લીધી. એ પ્રમાણે કલાઇવે બંગાળમાં બે અધિકાર (કંપની તેમજ નવાબનો) ઠરાવેલા હોવાથી તે દ્વિરાજ સત્તા પદ્ધતિ નામથી જાણખાઈ.

પ્રં કલાઇવે છેલ્લી વખતમાં સ્વદેશ જતાં અગાઉ કયા કયા સુધારાકર્યો ?

ઉં કંપનીના નોકરો લાંચ લેતા હતા તથા રદખતના ઉપર જુરમ કરતા હતા તે અટકાવી નોકરના પગાર વધાર્યા (૨) મુલકી અને લશ્કરી ખાતામાં સુધારો કર્યો (૩) લશ્કરી સિપાઇઓને બેવડું ભત્રું મળતું હતું તે બંધ કર્યું. આ શિવાય બીજા પણ કેટલાક સુધારાઓ કરી આ અંગ્રેજી રાજ્ય સ્થાપક વીરનર છ.સ. ૧૭૬૭

માં સ્વદેશ ગયો, ત્યાં તેને ઘણું માન મળ્યું, તથા માન દાખલ રત્ન જડીદ મુઠ્ઠી તથા નર બક્ષીસ આપી પણ તેના કેટલાક રક્ષમનોએ ખોટા આરોપ મુઠ્ઠી તેની ઉપર કામ ચલાવ્યું. માં તે નિર્બીક રહી, પણ છેવટે તે આપઘાત કરી ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં મરણ પામ્યો.

મહૈસુરમાં અંગ્રેજ સત્તા

- ૫૦ અંગ્રેજોનો મહૈસુરમાં પગ પેસારો થતા પહેલાં ત્યાંની રાજા-નીતિનું વર્ણન કરો.
- ૬૦ મહૈસુરમાં કૃષ્ણરાવ નામે હિંદુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તે નંદ રાજ નામે પ્રધાન હતો. રાજામાં રાજ ચલાવવાની સત્તા નહિ હોવાથી રાજાને કેટલુંક વર્ષાસન આપવું કરી નંદરાજે રાજ્ય પો-કળજે લીધું. નંદરાજની કોળમાં ક-તેલ મદમદ નામના નોકર હતો. તેને હૈદર અને શાખાશઅલી નામના બે પુત્ર હતા. ક-તેલમદમ-દના પછી શાખાશઅલી નોકરીમાં દાખલ થયો અને પછી તેણે કેટ-લોક વખતે હૈદરને પણ નોકરીમાં દાખલ કરાવ્યો. તે બહાદુર, ચંચળ, પણ લુંટારો અને લુચ્છો હતો તે પોતાની હોંશિયારથી ઉંચી પાયરીએ ચઢ્યો. અને છેવટે નંદરાજને ગાદીએથી ઉતારી મુઠ્ઠી મહૈસુરનો રાજા થયો. ઇ. સ. ૧૭૬૧

૩૦ હૈદરના સમયની જાણવા લાયક હકાકત કહેો.

૬૦ (૧) મેદુર અને કાલીકટ વગેરે લુંટી ઘણું ધન એકઠું કર્યું.

(૨) એના ઉપર માધવરાવ પેશ્વાએ ૧૭૬૫-૬૭-૭૨ માં સ્વા-રીઓ કરી દંડ તરીકે પુષ્કળ નાણું મેળવ્યું.

(૩) અંગ્રેજ મુલકમાં લુંટકાટ ચલાવી માટે અંગ્રેજો સાથે તેને ૧૭૬૭ થી ૧૭૬૯ સુધી લડાઇ થઇ. જે મહૈસુરના પહેલા

વિગ્રહના નામથી ઝોળખાય છે. તેમાં ચંપાચ, ત્રિનોમાલી અને અંબુર આગળ હાર થઈ અને મદ્રાસ મુકામે સલાહ થઈ.

(૪) અંગ્રેજીએ માહિમ આગળ તેનો ફેટલોડ મુન્ક દખાવ્યો તેમજ હૈદર ઉપર મનાડા ચઢી આવ્યા ત્તરે હરાવ મુજબ અંગ્રેજીએ તેને મદદ ન કરી તેથી હરાઈ થઈ તે મદૈસુરના આગળ વિગ્રહના નામથી ઝોળખાય છે. તેમાં પણ તેની હાર થઈ અને ચાલતા વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં તેનું મરણ થયું. તેની પછી તેનો પુત્ર ટીપુ ગાદી ઉપર આવ્યો.

પ્ર. ટીપુના વળતના અંબુર લાગક ખતાર કહો.

જિ. (૧) હૈદરના અંબુર મુકામે મદૈસુર ખીલે વિગ્રહ જતરી ગળ્યો પણ તેમ નહિ તપાસ્યો ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં મેગલોર મુકામે સલાહ કરી.

(૨) ૧૭૮૪માં કુર્ગ અને કાનડા સ્વામી પર કરી ત્યાંના લાખ માણુમાને જોર મુસલમાની મુસલમાન કર્યા.

(૩) ૧૭૮૮માં મલનારના નાયર લોખાને પરાણે મુસલમાન ર્યો.

(૪) જો કોઈ પણ માણુસ અંગ્રેજીનું માથું દાખી લાવે તેને દરેક માથા દોઢ પાંચ રૂપીઆ દનામ આપતો.

(૫) ટીપુએ અંગ્રેજીના મિત્ર ત્રાણકોરના રાગ્ન પર વગર કારણે ચઢાઈ કરી તેથી મદૈસુરનો ત્રોગ્ન વિગ્રહ શરૂ થયો, તે ઇ. સ. ૧૭૯૦થી ૧૭૯૨ સુધી ચાલ્યો, તેમાં શીમોગા, આરંકના તે શ્રિરંગપટ્ટણુ આગળ ટીપુ હાર્યો તે શ્રિરંગ પટ્ટણુ આગળ ઇ. સ. ૧૭૯૨માં સલાહ કરી.

(૬) ત્રીપુએ અંગ્રેજોને લિંદમાંથી કાઢવા બાટે તેપોલિયન બેના-
પાર્ટ તથા કાલુલના બાદશાહ હમાનશાહની મદદ માગી
તેથી લડાઈ થઈ તે મહેસુરના ઓળા વિચરના નામથી
ઓળખાય છે. ઇ. સ. ૧૭૯૯ માં ત્રીપુ રણમાં પડતાથી
લડાઈનો અંત આવ્યો.

ગવર્નરો

(૧) કલાઈવ.....૧૭૫૮	૧૭૬૭	૫૫	૯
(૨) હેરીવેલ્સટ.....૧૭૬૭	૧૭૬૯	,,	૨
(૩) જોન કાર્ટિયર...૧૭૪૬	૧૭૭૨	,	૩
(૪) વોર્ન હોરટંગ્સ ..૧૭૭૨	૧૭૭૪	,,	૨

પ્ર. હેરીવેલ્સટના વખતમાં જાણુવા લાયક બનાવ કહો.

ઉ. તેના વખતમાં હૈદર સાથે મહેસુરનો પહેલો વિચર થયો તે ઇ. સ.
૧૭૬૭ થી ૬૯ સુધી ચાલ્યો, તેમાં કર્તલ સ્મિથ અંગામ, ત્રિનો-
માથી અને અંબુર આગળ હૈદરને હરાવ્યો તેથી હૈદરે ૧૭૬૯ માં
મદ્રાસ સુધીને સત્તા હરી.

પ્ર. જોન કાર્ટિયરના વખતની જાણુવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. અંગ્રેજ નોકરો રોજ પર જીવન કરતા, અંગાળામાં ભવંર દુકાન
પડ્યો તેથી ત્યાંની વસ્તીનો ડું ભાગ મરણ પામ્યો.

પ્ર. વોર્ન હેરટંગ્સના વખતમાં ક્યા ક્યા બનાવ બન્યા?

ઉ. એ ઘોંસીલનો વડો મેમ્બર હતો. તે કલાઈવના જેવો હાંધિયાર
હતો પણ લડાઈના કામમાં તેની બરાબરી કરી શકે તેમ નહતું,
તે અંગાળાના કારાગરમાં પકડાયો હતો. કલાઈવે અંગ્રેજ રાજ્યનો
પાયો નાખ્યો. તેના ઉપર હેરટંગ્સે ઇમારત ચણી રાજ્યને આપાદ

કર્ચુ. ન્યાય અને વસુલાત ખાતાને જુદાં પાર્ટી કલેક્ટરો અને જડજો નીમ્યા તથા પોલીસ ખાતામાં સુધારો કર્યો અને ૧૭૭૩ માં કિંદના રાજ્ય વહીવટ માટે રેગ્યુલેટિંગ એક્ટ થયો તથા ઇ. સ. ૧૭૭૪ થી તેને ગવર્નર જનરલના સત્તા સળી.

ગવર્નર જનરલ.

- હેરિટિંગ હાકેમ આવાઓ, તેનેર કેર વર્ષ,
જનરલ પદ પામ્યા પછી, ડિપ-ચો હિરમાં હર્ષ ૧
- કાર્નવાલ તે પછી હવો, બાદબશોર મરદાર;
વેલેરવી પછી આવીઓ, કાર્નવાલ બીજવાર. ૨
- કામ ચલાવ્યું કોર્ટનું, આલોએ બે વર્ષ;
મીન્ટો મેવરાની પછી, જનરલ આમહરટ, ૩
- વિલિયમ બેન્ટીક ઓક્લાંડ, એલનબરો હાકીંગ,
ડેલ્હીસીની પછી હવો, શુરો સર કેન્ટીંગ. ૪
- એલ્જન લારેન્સને, મેયો જનરલ સાર;
નોર્થબ્રુક લીટન પછી, રીપન રેલી વાર, ૫
- રીપન દીઠો રાજવી, સ્થાનાકનો દેનાર;
ડકીન હાકેમની પછી, લે. સડહિન સરદાર. ૬
- એલ્જન કર્નલ પછી, મિન્ટો હાડીંગ નાય;
એમ્સર્ડ સાહેબનો, હતો પુર્ણ પ્રતાપ. ૭

વોર્નહેસ્ટીંગ ૧૭૭૪—૧૭૮૫—૧૧

- પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતના મુખ્ય બનાવ હશે.
૬૦ (૧) રેગ્યુલેટિંગ એક્ટ (૨) નાણાં મેળવવાનાં અયોગ્ય કામ.

(૩) મગડી પહેલો વિગ્રહ (૪) મહેસુરનો ખીજો વિગ્રહ.

(૫) ટીપુ અને ફો સત્તુ ખીજો. (૬) ફર્યાદ.

પ્ર૦ રેગ્યુલેટિંગ એક્ટ વિષે શું જાણીએ ?

ઉ૦ હિંદની રાજ્યવ્યવસ્થા માટે વિધાયત્રી પાર્લામેન્ટમાં એક કાયદો મંજૂર થયો તે રેગ્યુલેટિંગ એક્ટના નામથી પ્રસીદ્ધ છે તેમાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવ મંજૂર કર્યા.

(૧) કંપનીએ દર વર્ષે ચાર લાખ રૂપિયા ભરવા.

(૨) કલકત્તાના ગવર્નરને ગવર્નર જનરલનો ઇલકાબ આપવો. અને તેણે મુંબઈ તથા મદ્રાસના ગવર્નર પર અમલ ચલાવવો.

(૩) ગવર્નર જનરલને રાજ્ય કારભારનાં સલાહ આપવાને ચાર સલાહદોની કહિંસીલ નીમવી.

(૪) કલકત્તામાં સર આલત સ્થાપી એક મુખ્ય જડજ નીમી તથા મદદગાર જડજો નીમવા.

(૫) જડજોની નીમણીક ઇંગ્લાંડનો રાજા કરે.

(૬) સરકારી અમલદારે કાંઈ પણ માણસ પાસેથી લાંચ અગર અક્ષીસ લેવી નહી.

(૭) સરકારી નોકરોએ કાંઈ પણ જાતનો ખીજો ધંધો કરવો નહી.

પ્ર૦ નાણાં મેળવવા ક્યાં ક્યાં અયોગ્ય કામ કર્યા.

ઉ૦ કંપનીના ડિરેક્ટરોની નાણાંની ઉપરા ઉપરી માગણીથી તેમજ તેની મદદગાર કહિંસીલરોમાંથી ફક્ત મી. જાર્વેલ સિવાયના બાકીના તથા (મી. ફ્રાન્સીસ. જન કલેવરોંગ, કર્નલ મોન્સન) સામા થવાથી તેને અયોગ્ય કામ કરનાં પડ્યાં તેથી તેનો અમલ નિહાયો, અયોગ્ય કામો નીચે પ્રમાણે:-

- (૧) ખંગાળાના નવાખને ૬૦ લાખ રૂપીયાનું વર્ષાસિન સળદું તેમાં ૪૪ લાખ રૂપીયા કરી ૧૬ લાખ ખચાવ્ય.
- (૨) દાદહીના બાદશાહ શાહઆલમ પસેથી ડારા અને અલ્લાખાદ ખાંત લઈ ૫૦ લાખ રૂપીયા માટે અયોધ્યાના નવાખને વેચી દીધ.
- (૩) ખંગાળા, બદાર અને જોહીઆની સત્તદ ખદ્દને દર વર્ષે ૨૬ લાખ રૂપીયા બાદશાહને આપવા પડતા તે અંધ કર્યા.
- (૪) અયોધ્યાના નવાખ પસેથી ૫૦ લાખ રૂપીયા લઈ નવાખનો પક્ષ લઈ રાહીયાઓના નાશ કર્યો.
- (૫) કાશીના રાજા જૈનસિંહ કંપનને ૨૨૦ લાખ રૂપીયા ખંડની બરવા હેરિંગ્સે રક્ષાર માગી તે ન આપવાથી તેને ઉઠાડી મુકા વધારે ખંડણી લેવાની શરતે તેના ભત્રીજાને ગાદી આપી.
- (૬) ચંદ્ર સિંહને મદદ કરવાનું તહેમત મુઝ અયોધ્યાની બેગમ પાસેથી બેર જુલમથી બિલ કરાઈ રૂપા લીધા.

૩૦ - રાહી પહેલાં ત્રિવેદ વિષે શું જાણે છે.

ઉ૦ પુનાની ગાદી મેટિ રાધેબાએ નાનયાણુનાવતું બુદ્ધ કાવ્યું પણ નાના-કુટુંબ સ વગેરે સરકારોએ ન રાખવાવના દીકરાને અવાખ માધવ રાવ નામ ધાણ કરાવી કારણેર ચ નવવા મડો તેથી રાધેબાએ ગાદી મેળવવા સાઈ બેટ આપવાની સરત ધ. સ. ૧૭૭૫ માં સુરત મુકામે મુંબઈ સરકાર સાથે મલાઈ કરી પણ કલકત્તા સરકારને તે વાત ના પસંદ પડવાથી માધવરાવને મદદ કરના લખ્યું અને ધ. સ. ૧૭૭૬ માં પુરંધર મુકામે સલાહ કરી પણ માધવરાવ ફેંચ ફેંજ રાખી લશ્કર પધાર કરે છે એવી કલકત્તા સરકારને ખબર મળતાં મુંબાઈના સરકારની સલાત કબુલ રાખી, મરેહાઓએ મુંબાઈના લશ્કરને હરાવી. ૧૭૬૯ માં

વારગામ મુકામે કાવતી શરતો કરાવી પણ કલકત્તાના સૈન્યના ઉપરી ગોદાદે આવી મરેડી સૈન્યને હરાવ્યું. આથી ઇ. સ. ૧૭૮૨ માં સાલખાઇ મુકામે સલાહ કરી લડાઈના અંત આણ્યો. આ વિગ્રહ ઇ. સ. ૧૭૭૫—૮૨ સુધી ચાલ્યો.

પ્ર૦ મહેસુરના બીજા વિગ્રહની ટુંક હકીકત કહો.

ઉ૦ હૈદર ઉપર માધવરાવ પેશ્વા ચડી આવ્યો. ત્યારે શરત મુજબ મદદ કરી નહિ તથા માહીમ નજદીકનો ફટલો મુલક અંગ્રેજોએ દખાવ્યો તેથી હૈદરે લઢાઈ જેડી શરઆતમાં ૧૭૮૦ માં પેશ્વાઓક આગળ કર્નલ બેલીને તથા ચીલાંબ્રમ આગળ સર આવરકુટને ઇ. સ. ૧૭૮૧ માં હૈદરે હરાવ્યા પણ પાછળથી સરકુટે ૧૭૮૧ પોટોનાવો પોલીસાર, સોલીંગર અને ચીલાંબ્રમ આગળ હૈદરને હરાવ્યો. તેવામાં ૧૭૮૨ માં ચિતુરમાં હૈદરનું મરણ થયું તેના પછા તેના પુત્ર ટીપુએ લઢાઈ ચાલુ રાખી પણ તેમાં નહીં ફાવવાથી ઇ. સ. ૧૭૮૪માં મેંચેસર મુકામે સલાહ કરી લડાઈના અંત આણ્યો.

પ્ર૦ હેરિટિંગ્સ પર આલેવી ફરીવારની હકીકત કહો.

ઉ૦ ઘોંસીસના મેમ્બરોની શીખતણીથી નંદકુમાર નામના બ્રાહ્મણે હેરિટિંગ્સ ઉપર લાંચ લેવાનું તમોમત મુક્યું. પણ તેણે કોઇ કામમાં ખોટો દસ્તાવેજ બનાવેલો માલુમ પડવાથી તેને ફાંસી દીધી અને હેરિટિંગ્સના તમોમતનો મુકદ્દમો ઉડી ગયો ઇ. સ. ૧૭૮૫માં હેરિટિંગ્સ વિદાયત ગયો ત્યારે અયોધ્યાની બેગમ અને કાશીના રાજા પાસેથી જોર જુલથી નાણાં કઢાવ્યા બાદત કેસ ચલ્યો તેમાં તે દશ લાખ રૂપીઆ ખરચ કરી નિર્દોષ કરી છુટી ગયો પાછળથી તેને નાણાંની સારી મદદ ડીરેક્ટરોએ કરી.

પ્ર૦ ફાકસના બીજા વિષે શું બણે છો?

ઉં દિંદની રાજ્ય વ્યવસ્થા માટે ફોકસ નામના પ્રધાને ખીલ ધણું તેમાં નીચે પ્રમાણે જલમો હતો.

(૧) કંઈ જાણ સંસદી ગણ્યમત્ત લઈ પ્રવેશાંતે મોંખી

(૨) દિંદની કાનૂન ચલાવવ ૧૬ મહાસદોની ટોંચાલ નીમવી
માના ૭ માણસ વેળાર કરે અને ૬ માણસ તેનો કાર-
લાલ કરે પણ આ ખીલ મળુંર થઈ નહિં.

પ્ર૦ ખીલના ખીલ વિષે જાણવા લઈક લખીકત રહો.

ઉં ફોક્સના ખેલમાં દેલોક સુધારો થટાડો કરી ખીલના પ્રધાને ખીલ મુકયું તે પસાર થયું તેમાં નીચે પ્રમાણે જલમો હતો.

(૧) કલકત્તાની કૈસીલમાંથી એક મેમ્બર કમી કરી મુંબઈ અને
મદ્રાસના ગવર્નરને પણ એક એક કૈસીલ આપવી.

(૨) દિંદના કારભાર પર દેખરેખ રખવા માટે “ જોડં ઓફ
કટ્ટોલ ” નામની મંડળી રચાપવી. તેઓ તેઓ ડિરેક્ટરના
કામ પર દેખરેખ રાખે. આ ખીલ પાસ થયું.

લોર્ડ કાર્નવાલિસ ૧૭૮૬—૧૭૯૩-૭

હેસ્ટિંગ્સ સાહેબ ૧૭૮૫ માં િલાયત ગયા તે વખતે નવો
ગવર્નર જનરલ આવતા સુધી “ પ્રેક્ટિસન સાહેબ ” ૨૦ માસ સુધી
ગવર્નર જનરલના કામ કર્યું, પણ તેમના વખતમાં કંઈ જાણવા
લાયક અનાવ અન્યો નથી. ત્યાર પછી લોર્ડ કાર્નવાલિસે તે જગ્યાનો
ચાર્જ સંભાળી લીધો.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતના મુખ્ય અનાવ કહો.

ઉં (૧) રૂમ ખંડીમાં સુધારો. (૨) મહર્ષિમુરનો ત્રીજા વિગ્રહ (૩)
સુધારા.

પ્ર૦ જમાબંધી (વસુકાવ) માં શા શા ફેરફાર કર્યો.

ઉ૦ તેણે જમાબંધીના ત્રણ પ્રકાર દર્શાવ્યા.

- (૧) જમીનદારી-મોટા જમીનદારોએ પોતાના તાબાના જમીનનો કુલ અંકડો સરકારમાં ભરવો તે રીત ખંભાળામાં ચાલે છે.
- (૨) ગમવારી-લોકોએ પોતાના ગામનો કુલ અંકડો સરકારમાં ભરવો. તે રીતે વાવવ્ય પ્રાંત પંજાબ અને મધ્ય પ્રાંતમાં ચાલે છે.
- (૩) રફયતવારી-દરેક ખેડુને પોતાના તાબાની જમીનની કુલ વિઘોટી સરકારમાં ભરવી. આ રીત મુંબાઈ અને મદ્રાસ પ્રદેશમાં ચાલે છે.

પ્ર૦ મહેસુરના ત્રીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ લડાઈ ઇ. સ. ૧૭૬૦થી ૧૭૬૨ સુધી ચાલી. દીપુએ અંગ્રેજોના મિત્ર ત્રણકોરના ગણ ઉપર વગર કારણે ચઢાઈ કરી તથા અંગ્રેજોએ નિબંધિત પોતાના મિત્રોનાં નામ લખી આપ્યાં, તેમાં દીપુનું નામ નહિ હોવાથી લડાઈ શરૂ થઈ. શીમેગા આરીકરી આગળ ૧૭૬૧ માં તથા શ્રીરંગપટ્ટણ આગળ ૧૭૬૨ માં દીપુ હાર્યો અને શ્રીરંગપટ્ટણમાં સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો.

પ્ર૦ કોર્નવોલિસના વખતમાં ચચેલા સુધારા કહો.

ઉ૦ (૧) ખંભાળાના જમીનદારોને જમીનદારીની રીત બંધી આપી. (૨) ઈન્સાફ માટે કલેક્ટરમાં હાઇકોર્ટ સ્થાપી (૩) તોફાનોના પગાર વધારી લાંચ લેતા અટકાવ્યા. (૪) કલેક્ટરને જાહેરનાં કામ જુદા પાડ્યાં (૫) ગંડી સાફ કરનારનાં પગાર વધાર્યાં. (૬) દરેક વેપારીને ત્રણ હજાર ટન સુધી વેપાર કરવાની છુટ આપી. તે ઇ. સ. ૧૭૬૩ માં સ્વદેશ ગયો.

સરજોનશોર ૧૭૯૩-૧૭૯૮-૫

પ્ર૦ સરજોનશોરની જાળવા લાયક હકીકત કયો ?

ઉ૦ આ ગવર્નર જનરલને દિંદુસ્તાનનું જોડનું જ્ઞાન હતું તેણે બીજા કોઈ અંગ્રેજને ન હતું. તેના વિચાર દેશી રાજ્યોના કારભારમાં હાથ નહિ. ધાવનાં સત્તાહ શાંતિથી રાજ્ય ચલાવવાનો હતો.

પ્ર૦ તેના વખતની જાળવા લાયક હકીકત કયો.

ઉ૦ (૧) નિજમ ઉપર નાનાફકનરીશ ચઢી આગ્યો ત્યારે કરાર મુજબ અંગ્રેજોએ તેને મદદ કરી નહિ, તેથી નિજમે મિર્કદરાચાહની અંગ્રેજ છાવણી કાઢી મુકી, પોતાનું લશ્કર મેળવવા ફ્રેન્ચ-સરકારો રાખ્યા.

(૨) ૧૭૯૫ માં કબીરકોતો - વાગ મદમદઅલી મરણ પામવાથી તેની ગાદી તેના પુત્ર ઝોમહતમે આપી.

(૩) અયોધ્યાનો નવાબ અમોદઅહતા, ૧૭૯૭ માં મરણ પામ્યો ગાદીને માટે તકરાર ઉઠતાં અંગ્રેજોએ ખરા હકદાર સાદત-અલીને ગાદી આપી. બીજા હકદાર વઝીરઅહલીને ફેદ કર્યો. આ પ્રમાણે કારભાર કરી ડી. સ. ૧૭૯૮ માં તે સ્વદેશ ગયો.

લોર્ડ વેલેસ્લી (મોર્નિંગટન) ૧૭૯૮-૧૮૦૫-૭

પ્ર૦ લોર્ડ વેલેસ્લીની રાજ્યનીતિ કેવી હતી ?

ઉ૦ જેમ અને તેમ રાજ્યોની સત્તા ઝોડી કરી બ્રિટીશ રાજ્ય વધારવાની મહેચ્છા હતી.

પ્ર૦ પોતાની રાજ્ય મેળવવાની ઇચ્છા કેવી રીતે પાર પાડી ?

ઉં આજલા ગવર્નર જનરલના સમયમાં અંગ્રેજોની મદદ નહી મળવાથી નિઝામ, મરેઠા, ટીપુ વગેરે ફ્રેંચ નાયકો રાખી પોતાની અરજ મુજબ વર્તતા હતા. તેમને પોતાના પક્ષમાં લેવા વિચાર કર્યો, અને નિમ્નમ સાથે સલાહ કરી સિકંદરાબાદમાં અંગ્રેજ છાવણી રાખવી, પણ ટીપુ તથા મરેઠા કબજામાં આવ્યા નહિ.

પ્રં વેલેરલીના વખતના મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉં (૧) મહેસુરી યોદ્ધા વિગ્રહ (૨) ટીપુના રાજ્યની વહેંચણી (૩) મરાઠી બીજો વિગ્રહ (૪) ખાલસા કરેલા રાજ્ય (૫) ભરતપુરનો ઘેરો.

પ્રં મહેસુરી વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉં ટીપુએ નિમ્નમના રજીની સલાહ કરવાની તા પાડી. એટલેજ નહિ પણ અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા માટે કાબુકના નાજી શુમાનશાહ તથા ફ્રેંચ સરકાર તેપોલીઅન બેનાપાર્ટ સાથે સંદેશાઓ ચલાવવા લાગ્યો તેથી લડાઈ ચક્ર માલવેલી, સદાશીર અને શ્રીરંગપટણ આગળ લડાઈઓ થઈ તેમાં ટીપુ કાર્યો અને શ્રીરંગપટણ આગળ લડતાં લડતાં ટીપુ રણમાં પડ્યો તેથી વિગ્રહનો અંત આવ્યો છ. સ. ૧૭૯૮.

પ્રં ટીપુના રાજ્યની વહેંચણી વિષે શું જાણો છો ?

ઉં આ રાજ્યની ત્રણ ભાગે વહેંચણ કરી (૧) મહેસુરની આજુ-બાજુનો મુલક કૃષ્ણનાયના કુંવરને આપ્યો (૨) પૂર્વ તરફનો ભાગ પોતે લઈ મરાઠા ઇલાકામાં બેઠી દીધો (૩) કેટલોક ભાગ પોતાના મદદગાર નિમ્નમ તથા મરેઠાને વહેંચી આપ્યો. ટીપુના બે કુંવરને વેલેરમાં કેદ કર્યા. પણ આગળ બતાવેલો વેલેરના બંડમાં ભાગ લાંબોજો જણાવાથી કલકત્તે મોકલાવી દીધા.

પ્ર૦ મરાઠા બીજા વિશ્વ યુદ્ધ વખતે બાલુવા લાયક લોકો કહો.

ઉ૦ નાના કડનીસ ૧૮૦૦ માં મરાઠા પામતાં મરાઠી રાજ્યમાં કુસંપ પેટા પેશ્વા માછરાવ સિંધિયાના પક્ષમાં હોવાથી મરાઠા રાજા હાકરે ૧૮૦૦ માં પુના હાથે રાજાની પેશ્વાને હરાવ્યો તેથી બાજી રા. સ. ૧૮૦૨ માં વસંત મુકામે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી આથી સિંધિયા તથા ભોંલેએ નારાજ થઈ લડાઈ બંડી.

પ્ર૦ આ લડાઈનું શું પરિણામ આવ્યું.

ઉ૦ વસાઈ આગળ આર્થર વેલેસ્લી અને દિલ્હી તથા લાસ્વારી આગળ લોર્ડ લોફ સિંધિયાને હરાવ્યો તેમજ આગામ આગળ આર્થર વેલેસ્લીએ સિંધિયા તથા ભોંલેને હરાવ્યા આથી સિંધિયાએ સિરજાપુર ગામ આગળ ને ભોંલેએ દેવગામ આગળ સલાહ કરી ઇ. સ. ૧૮૦૩

પ્ર૦ હાકર સાથેની લડાઈનું શું પરિણામ આવ્યું ?

ઉ૦ બટ રાજાને હાકરની રા. પુતાનામાં લુટાટ ચલાવી તેથી મોન્સસ ફોર્સ અને લોર્ડ લોફ દીગ અને ફરકાબાદ આગળ હરાવ્યો પણ તામે થયો નહિ તેથી તેને ફાવતી શરતો કબુલ કરી તેને શાન્ત પાડ્યો ઇ. સ. ૧૮૦૪.

પ્ર૦ બરતપુરના ઘેરા રીષે શું બાણી છો ?

ઉ૦ બરતપુરના રાજાએ હાકરને મદદ કરી માટે લોર્ડ લોફ એ ગઢને ઘેર્યો પણ તે જીતાયો નહિ ઇ. સ. ૧૮૦૫

પ્ર૦ વેલેસ્લીએ ક્યાં ક્યાં રાજ્ય ખાત્રસા કર્યા.

ઉ૦ (૧) ઇ. સ. ૧૭૬૯ માં તંજાવરના રાજાને પેન્શન બાંધી આપી તેનું રાજ્ય ખાત્રસા કર્યું. (૨) ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં સુરતના

- નવાખતે પેન્સન બાંધી આપી રાજ્ય ખાલસા કયું. (૩) ૧૮૦૧ માં કણાઉકના નવાખતે પેન્સન બાંધી આપી તેનો મુલક તમે કર્યો. (૪) ૧૮૦૧ ફરફાબાદના નવાખતે પેન્સન બાંધી આપી તેનું રાજ્ય ખાલસા કયું. (૫) અયોધ્યાના નવાખ સાથે રૂબ-રૂબ નેરના કરાર લખાવા લખ વાયવ્ય પ્રાંત મેળવ્યા (૬) ૧૮૦૧માં નિગમ પાસેથી લશ્કરી ખર્ચે બદલ બાલાઘાટ પ્રાંત મેળવ્યો. આવી રીતે પોતાની ધારણા પાર પાડી ૧૮૦૫ સ્વદેશ ગયા.

લોર્ડ કાનવાલિસ-ખીજવાર ૧૮૦૫

- પ્ર૦ કાનવાલિસને શા માટે ફરી મોકલવામાં આવ્યો ?
- ઉ૦ વેલેરલીના લડાયક રાજ્ય નીતીના સમજે સલાહશાંતિની જરૂર હોવાથી તથા નાણાના તંગી પડવાથી કાનવાલિસને મોકલવામાં આવ્યો, પણ તે વૃદ્ધ હોવાથી અત્યંત ધીમી નાદુનસ્ત હોવાના કારણથી લોર્ડ લેકને મળવા જતા ગાજીપુર આગળ મરણ પામ્યા.
- મ. સ. ૧૮૦૫

સરખ્યાજ ખાલ્સા ૧૮૦૫-૧૮૦૭-૨

- પ્ર૦ આ ગદર્નર જનરલના વખતની બાણવા લાયક હકીકત કહો.
- ઉ૦ તે કૌંસીકનો વડો મેમ્બર હતો. તેની રાજ્ય નીતિ પણ સરખોવ-શેરના માફક ઢીલી હોવાથી સિંધિયા તથા હોલ્કર પોતાની મરજી મુજબ વર્તવા લાગ્યા તેઓ મદદ મેળવવા માટે શીખ રાજ પાસે ગયો. પણ મદદ નહિ મળવાથી તેમણે મ. સ. ૧૮૦૫ માં સલાહ કરી. વેલેરના દેશી લશ્કરને હુકમ કરવામાં આવ્યો કે (અ) બધા એ એકજ જાતનો પહેરવેશ પહેરવો. (બ) સરખી જાતની દાઢી મુજબ રાખવાં. તમામે શુન્ય કપાળ રાખવાં. આવી

જતના હુકમો થવાથી તેમણે જાણ્યું. કે આપણને પ્રિરિત બનાવી વિનાયત લઈ જશે તેથી તેમણે બંડ કર્યું. તે જનરલ ગીલેસ્પીએ ઇ. સ. ૧૮૦૬ માં સમાવ્યું. આ બંડમાં દીપુના કુંવરોની શાખાણુ હતી. એમ સરજી તેમને કલકત્તે મોકલી દેવામાં આવ્યા, બાર્લોની રાજ્યનીતિ પસંદ નહિ પડવાથી ડિરક્ટરોએ તેને મદ્રાસનો ગવર્નર નીમી તેની જગાએ લોડમિન્ટોને મોકલ્યો.

લોડ મિન્ટો ૧૮૦૭-૧૮૧૩-૬

પ્ર૦ લોડ મિન્ટોનું હુંક વર્ણન કરો.

- ઉ૦ (૧) ત્રાવણકોરના દિવાને તોફાન કરવાથી તે રાજ્ય જમ કર્યું
(૨) ૧૮૦૯ માં ફ્રેચોનો મોરી અને કુર્બોન બેટ જીની લોધા
(૩) રશિયન ધાર્મિક લીધે આ પંજાબમાં મેટકાફ આ અફઘાની-સ્તાનમાં એલ્ફીન્સ્ટોને કાઠરાનમાં માલકમને મોકલી મલાહ કરી.
(૪) ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં કંપનીના પટ્ટામાં ફરકાર કરી કંપનીને ફક્ત ચીનમાં વેપાર કરવાની સનંદ આપી અને હિંદમાં બધા અંગ્રેજોને વેપાર કરવાની છુટ આપી. તે ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં સંકેશ ગયો.

લોડ હર્સ્ટિંગ્સ (મોયરો) ઇ. સ. ૧૮૧૪-૧૮૨૩-૬.

પ્ર૦ તેના વખતના જાણવા લાયક મુખ્ય બનાવ કહો.

- ઉ૦ (૧) નેપાળ સાથે વિગ્રહ (૨) પીંઢારી વિગ્રહ (૩) મરાઠી ત્રીજો વિગ્રહ [૪] સુધારો.

પ્ર૦ નેપાળી વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

- ઉ૦ સરહદ ઉપરનો કેટલો મુલક દખાવી અંગ્રેજ મુલકમાં હુંદકાટ ચલાવી તેથી લગાઈ થયું. અંગ્રેજ સરદાર ગીલેસ્પી, લુડ, માલી

અને આક્ટરનેની હતા. શરૂઆતમાં ગંધેશીને વિજય મળ્યો તરફ પણ પાછળથી આક્ટરનેનીએ ઇ. સ. ૧૮૧૪ માં નળમદ જતી લઈ અંગ્રેજોની ચઢતી કરી. અને મહુત, જાવાનપુર અને હરિદર નેની લડાઈએ માં ગુરખાઓને હરાવ્યા તેથી તેમણે ૧૮૧૬ માં ગેંગાકી મુખને સલાહ કરી વિચલનો અંત આણ્યો. આ વિચલ ઇ. સ. ૧૮૧૪ ૧૮૧૬ સુધી ચાલ્યો.

પ્ર૦ પિંડારી વિચલ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ મોરલાલ સત્તા ગોંડી વવાથી તેમાંથી નિર્ઘમી થયેલા લોકોની આ લુંટાઈ ટોળાઓ બંધાએલી હતી, તેમને સિંધિયા, હોલકર વગેરે તરફથી છાની મદદ મળતી હતી. તેઓ લુંટફાટ કરી પ્રજાને શાંતિ દુઃખ દેતા હતા. તેમના આગેવાનો (૧) અમીરખાન (૨) કરીમખાન (૩) ચીતુ અને (૪) વસીલ મહમદ હતા. હેસ્ટિંગ્સે તેમને વશ કરવા સત્તા લાખ રૂપિયાનું હસ્તક એકઠું કરી તેમના રહેઠાણ મધ્ય હિંદુસ્તાનને નજરે તરફથી ઘેરી તેમના ગામ આગવા માંડ્યાં. આથી છેવટે તેઓ શરણે થયા. તેથી અમીરખાનને ટોળી જંગીર આપી. કરીમખાન ગોંડાપુર ગયો. ચિતુ જંગલમાં નાસી ગયો. ત્યાં તેને વાઘે મારી નાખ્યો, અને વસીલ મહમદ સિંધિયાને આપ્યો ગયો. આ કામમાં સરજેન સાલ્કમે સારી મદદ કરી હતી. ઇ. સ. ૧૮૧૭.

પ્ર૦ મરાઠી ત્રીજા વિચલ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ આ વખતે પેશ્વા હોલકર અને ભોંસલેએ લડાઈ નેડી અ પેશ્વા વસાઈની સલાહ કર્યા પછી અંગ્રેજોએ સ્વતંત્ર ચતા હોલકર સાથે મસલત ચલાવતો હતો, તેમજ ગાયકવાડ સરકારે હિસાબ કરવા સાથે અંગ્રેજોની બાંહેધરીથી ગંગાધર શાસ્ત્રીને પુરે મોકલવા હતા,

તેમનું બાજરાવના પ્રધાન ત્રંબકજી કેંગલેએ પંઢરપુરમાં ખુન કરાવ્યું. આ અંગ્રેજોએ ત્રંબકજીને ફેદ કરી બાજરાવ નાથે ૧૮૧૭માં વસાઈ મુકામે મલાહ કરી પણ બાજરાવે રેસીડન્ટ એક્સીસ્ટન્ટના બંગલા પર હલ્લો કર્યો. ખડકી, કારેગાવ અને આરટેની લડાઈઓ થઈ તેમાં બાપુ ગોખલે નામનો વીર મરદાર મરાવાડી બાજરાવ અંગ્રેજ સરદાર માલકમ સાહેબને શરણે આવ્યો. તેથી તેને આઠ લાખનું વર્ષાસન બાંધી આવી કાનપુર પાસે બીયુર ગામમાં રહેવાની રાજ આપી તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું. ૧૮૧૭. બાજરાવ ઇ. સ. ૧૮૫૩ માં મરણ પામ્યો અને પેચાઈનો અંત આવ્યો.

જ બોંસલે-નાગપુરમાં પરસાજી કરીને ગાંડા જેવો રાજ્ય મંજૂર કરતો હતો. તેને મારી તેનો પિતરાઈ આપ સાહેબ ગાદી પર આવ્યો તેણે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી નાગપુરમાં અંગ્રેજ લશ્કર રાખ્યું, પણ પાછળથી ૧૮૧૭ માં અંગ્રેજ રેસીડન્ટ જેન્કીન્સન પર હલ્લો કર્યો. આથી તેને જમલપુર અને નાગપુર આગળ હરાવ્યો, આપા સાહેબ નાશી ગયો અને તેની જગ્યાએ બીજા રઘુજીને ગાદીએ બેઠાડ્યો. તે અપુત્ર મરણ પામતાં ૧૭૬૩ માં તેનું રાજ્ય ખાલસા કરવામાં આવ્યું.

ઘ હોલકર-૧૮૧૧ માં જસવંતરાવ હોલકર ગાંડો થઈ મરણ પામતાં તેના બાળપુત્રને ગાદીએ બેસાડી તેની સ્ત્રી તુળસીબાઈ કારભાર ચલાવતા લાગી તેનો વિચાર અંગ્રેજો સાથે સલાહસંપ રાખવાનો હતો. પણ સરદારને વાત પસંદ નહિ પડવાથી તેને મારી નાખી લડાઈ જોડી. અંગ્રેજ સરકાર હીસ્લોપે માહીદપુર આગળ ૧૮૧૭માં હોલકરના લશ્કરને હરાવી મંદેસર મુકામે સલાહ કરવાની ફરજ પાડી.

પ્ર. આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં કયા કળા મુખ્ય થયા.

ઉ. (૧) ફેગવણી વધી (૨) વતમાન પત્ર નીકળતાં, (૩) અંગ્રેજી ફેગવણીની શરૂઆત થઈ.

પ્ર. ખીજા પરચુરસ કયા બનાવ બન્યા ?

ઉ. કચ્છના રાવ બહારમલજ પ બ્રહ્મ થયા. (૨) ફ્રેંચ અને ડચનાં થાણાં પાછાં આપ્યાં. (૩) ઇ. સ. ૧૭૧૯ માં સીંગાપોર બ્રેટ મળ્યો પછી તે ઇ. સ. ૧૮૨૩ માં સ્વદેશ ગયો ત્યાં સારી ને કરી કરવા બદલ તેને છ લાખ રૂપીયાની કિંમતનો વજરો મળ્યો. તરીકે મળ્યો.

લોર્ડ આમહસ્ટ ૧૮૨૩-૧૮૨૮-૫

પ્ર. આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં કયા કળા મુખ્ય બનાવ બન્યા.

ઉ. (૧) પહેલાં બ્રહ્મવિગ્રહ (૨) બનાવરની જી.

પ્ર. બ્રહ્મવિગ્રહની જાણવા લાયક હુંક હકીકત કહો ?

ઉ. આ રાજ્યની સ્થાપના ઇ. સ. ૧૭૧૦ માં આલેક્ષા નામના સંદાગ કરી હતી હાલના રાજાના જુલમથી કે લોક લેકો અંગ્રેજોને અંગ્રેજો આવી રહ્યા હતા પછા આપ્યા નિતયા તે રાજાએ અંગ્રેજો સરદારમાં હુંકાટ કરવા માડી વિગ્રહ શરૂ કર્યો. અંગ્રેજો સરદાર સર આર્થિયાલ્ડ કેમ્પબેલ હતો અને ફ્રેંચ સરદાર મહા બાદલ તથા નરકાધિપતિ હતા આ સંદાગ ગવર્નર જનરલને પકડી બાંધી લઈ જવા માટે સોનાની સાંકળો લાવ્યા હતા. ત્યાંના હવા પાણી રોગીષ્ટ હોવાથી લગભગ વીસ હજાર મણુમેનો નશ થયો. બ્રહ્મ લોકો બહુ વિદ્વાના બળથી હિંદી વશકરનો નાશ કરે છે. આવી ગેરસમજને લીધે ૪૭ મી દેશી પદ્ધતના સિપાઈઓ તેની સાથે લડવામાં આનાકાની કરવા લાગ્યા, અને ખંડ ક્યું, પણ તે સમાવ્યું અને બળવાખોરોને શિક્ષા કરી. છેવટે પેમા

પેગાંસ અને રંગુન આગળ બ્રહ્મીઓને ઇ. સ. ૧૮૨૫ માં હરાવ્યા તથા તેમણે ૧૮૨૬ માં ચાન્દાબો મુકામે સલાહ કરી.

પ્ર૦ ભરતપુરના ઘેરા વિષે શું બાણી છે ?

ઉ૦ ભરતપુરનો રાજા ઇ. સ. ૧૮૨૫ માં અપુત્ર મરણ પામતાં તેનો ભાઈ બળવંતસિંહ ગાદીપર આવ્યો, પણ તેને મારનારના સગા દુર્જનશાલે ઉઘાડી મુક્યો, આથી અંગ્રેજોએ બળવંતસિંહનો પક્ષ પકડી લોર્ડ કામ્પરમિયરને મોકલ્યો તેણે ૧૮૨૭ માં ભરતપુરનો અજીતગઢ જીતી લઈ ૧૭૦૫ માં લોર્ડ લેકને મળેલી નામોશી ટાળી, આમ્હરરટ ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં સ્વદેશ ગયો તેની જગ્યાએ બેન્ટિક સાહેબ આવ્યા.

લોર્ડ વિલિયમ બેન્ટીક ૧૮૨૮-૧૮૩૫-૭

પ્ર૦ એમના સમયની બાણી લાપક લકીકત કહે ?

ઉ૦ તેણે અંગ્રેજ સત્તા વધારવા પર નજર નહિ કરતાં દેશીઓનું બલુ કરવા પ્રયત્ન કર્યો. તેથી તે બધા ગવર્નર જનરલમાં ઘણો ઉત્તમ ગણાય છે. વેલોરના બંધ વખતે તે મદ્રાસમાં ગવર્નર હતા.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલે કયા કયા સુધારા કર્યા ?

ઉ૦ (૧) બ્રહ્મી વિગ્રહમાં ચએલો ખર્ચ પુરો કરવા માટે વસુક્ષાત ખાતામાં સુધારો કરી સ્થાયી ખર્ચમાં ઘટાડો કર્યો, તથા માળવી અશીલુ ઉપર જકાત નાંખી.

(૨) સતી થતાનો કુર રિવાજ બંધ કરાવ્યો ૧૮૨૯

(૩) હા ફાર્સીઆનો નાશ કર્યો અને પકડોએલાઓને જાલપુરમાં તંબુ વણવને ઉદ્યોગે વળગાડ્યા, આ કામમાં કપ્તાન સલીમને સારી મદદ કરી.

(૪) કંપનીના પદામાં ફેરફાર કરી કંપનીને ફક્ત રાજ્ય ચલાવવાનું કરાવ્યું, અને બધા અંગ્રેજોને હિંદ તથા ચીનમાં વેપાર કરવાની છુટ આપી. ગવર્નર જનરલની હેંસીંગમાં ત્રણને બદલે ચાર મેમ્બર કર્યા.

(૫) રાજા કે નવાબ અપરાધ કરે તો તેને પણ શિક્ષા કરવાનો કાયદો કર્યો.

(૬) જલદી ન્યાય મળે તેવો ધારો દાખલ કર્યો.

(૭) દેશી લોકને જડજની નોકરી આપવાનો કાયદો કર્યો.

(૮) કચેરીઓમાં ફારસીને બદલે અંગ્રેજી ભાષા દાખલ કરી.

(૯) દેશીઓને અંગ્રેજી તથા સંસ્કૃત કેળવણી આપવા શરૂ કરી.

(૧૦) નરમેધ તથા દુધપીતિ કરવાનો રિવાજ બંધ કરાવ્યો.

(૧૧) કાયદાનું કમીશન નીમી લોર્ડ મેકડોલે પાસે સુધારો કરાવ્યો,

(૧૨) વાણ્ય પ્રાંતના વસુલાત ખાતામાં સુધારો કરી ગામવારી કરાવી.

(૧૩) આયબોટો રાફ થઇ અને યુરોપમાં જવાનો ટુકડા રરતો નીકળ્યો.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલે ક્યાં ક્યાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં.

ઉ૦ (૧) કાચારને રાજા અપુત્ર મરણ પામતાં તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું.
ષ. સ. ૧૮૪૨.

(૨) કુર્ગનો રાજા ગાંડો થઇ રહ્યતને દુઃખ હેતો હતો, તેથી પ્રજાની મરજીથી તે રાજ્ય ખાલસા કર્યું. ૧૮૪૪. કુર્ગના રાજામાં આ કારણથી પ્રજાને હિંદુઆરખધીનો કાયદો લાગુ નથી.

(૩) મહેસુરના રાજ્યમાં અધિર ચાલતું હોવાથી તે રાજ્ય ઉપર જપ્તી બેસાડી. એ પ્રમાણે કારભાર કરી બેન્ડિક સાહેબ ૧૮૪૫ માં રિલાયત ગયા.

સર ચાલર્સ મેટકાફ ૧૮૩૫-૧૮૩૬-૧

પ્ર. આ મવનર જનરલ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. તે નિલિખમ બેન્ટિકના માને મળતા હતા. તેણે લોકો પેતાના વિચાર સ્વતંત્ર રીતે જાહેર કરી શક માટે વર્તમાન ત્રેને સંપૂર્ણ છુટ આપી; પણ આ વિચાર વિલાયતમાં કોન્ઝરવેટીવ પક્ષને પસંદ નહિ પડવાથી તેમને પાછા બેનાવી લોડ ઓફરડને મોકલ્યાં.

લોડ ઓફલાંડ ૧૮૩૬-૧૮૪૨-૬

પ્ર. લોડ ઓફલાંડના સમયમાં જાણવા લાયક મુખ્ય અનાવ કયા બન્યા ?

ઉ. (૧) અયોધ્યમાં બંડ (૨) સતારાના રાજ્યના દ્રોહ (૩) અફઘાન પહેલો વિગ્રહ (૪) ચિનાઇ પહેલો વિગ્રહ.

પ્ર. અયોધ્યાના બંડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. અયોધ્યાના નવાબ સાદતઅલી મરણ પામતાં અંગ્રેજોએ મરનરત્વ કાઢાને ગાદી આપી પણ બેગમે દત્તકવૃત્ત લઇ બંડ મચાવ્યું ઓફલાંડે તે શાંત કરી નવબના કાઢાને ગાદી આપી.

પ્ર. સતારાના ગબ્બ દ્રોહી વિષે જાણવા લાયક હુક હકીકત કહો.

ઉ. સતારાના પ્રતાપસિંહે અંગ્રેજ સામે થવા કાવતરું રચ્યું તેથી અંગ્રેજોએ તેને હાડી મુકી તેના બાઇ બાબા સાહેબને ગાદી આપી ઇ. સ. ૧૮૩૬-૪૦.

પ્ર. અફઘાન વિગ્રહ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. કાબુલના રાજા શુમાનશાહના મરણ પછી તેનો બાઇ શાહમુજ ગાદી પર આવ્યો, પણ તે દમ વગરનો હોવાથી તેને હાડી મુકી દોસ્તમહમદ ગાદી ઉપર બેઠો. શાહમુજ ત્યાંથી નાશી આવી પંજાબના શીખ રાજા રણજીતસિંહના આશ્રય નીચે લુધીઆનામાં રહેતો હતો. આ

સમયે રૂશિયન ધાસ્તીને લીધે લોર્ડ આર્લાડે અમીર સાથે સલાહ કરવા માટે કપ્તાન બર્નને મોકલ્યો. ઇ. સ. ૧૮૩૭ અમીરે તે એલચીને પોતાના મુલકમાં પેસવા દીધો નહિ, ને રૂશિયન એલચીને માન આપ્યું. આથી આર્લાડે ખરા હક્કદાર શાહસુજને ગાદી આપવાની ગોઠવણ કરી, રાજજીતસિંહ સાથે સલાહ કરી તેને પણ આર્લાડ પોતાના પક્ષમાં લીધો અને અંગ્રેજને શીખ પલટણા લઈ શાહસુજ કાબુલ ઉપર ચઢ્યો. રાસ્ત મહમદ વગેરે લોકો ઉત્તર તરફ નાકો અને કાબુલ કંદહર પીઝતી જતી લઈ ૧૮૪૦ માં શાહસુજને ગાદીએ બેસાડ્યો, અને રક્ષણ માટે ફેરલુંક અંગ્રેજ લશ્કર રાખ્યું. દોસ્ મહમદે ઉત્તર તરફથી આવી લડાઈ ચલાવી પણ બનરહ સેને ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં પવાન આગળ હરાવી કેદ પકડ્યો, અને કલકત્તા મોકલાવી દીધો.

પ્ર. કઈથી તોફાન થવાનું કારણ કહો.

ઉ. (૧) શાહસુજને પંદેશી રાજાએ ગાદી આપી તેથી તેના ઉપર પ્રભુનું હેત ન હોતું. (૨) અંગ્રેજ લશ્કરની ચાલ ખરાબ હતી (૩) દોસ્તમહમદના દીકરા અકબરખાનની ઉશ્કરણી વગેરે કારણોથી અફઘાનોએ અકબરખાનની સરહારી નીચે બંડ કરી એલ્ફીન્સ્ટન, મેકનોટન, અને શાહસુજને મારી નાંખ્યા. અને હિંદમાં પાછા આવવ નીકળેલા અંગ્રેજ લશ્કરનો વિશ્વાસઘાતથી નાશ કર્યો.

આ માહા સત્યાર કહેવાને ફક્ત ડોક્ટરબ્રોડિગ બચ્યો તેણે જલાલાબાદમાં જઈ રૉબર્ટ સેલને આ હકીકત કહી આ સ્થિતિ ચાલતી હેતી તેવામાં આર્લાડના આદાની મુદત પુરી થવાથી તે સ્વદેશ ગયો, અને તેની જગ્યાએ એલનમરો આવ્યા. ઇ. સ. ૧૮૪૨.

પ્ર૦ ચિનાસ વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ચીનમાં અશીશની અઢી વધતી જતી હોવાથી અંગ્રેજ વેપારીઓને વેપારનો મના કરવા રાજ્યએ ફરમાવ્યું. પણ તે ગણકાર્યું નહિ તેથી ચીનના રાજ્યએ અંગ્રેજ વેપારીઓની પેટીઓનો નાશ કર્યો. આ વતની કલકત્તાના ગવર્નર જનરલને અખર પડતાં લૉર્ડ ગોફની સરદારી નીચે લશ્કર મોકલ્યું, તેણે ચીનાઓને હરાવ્યા અને પાંચ ખંદોમાં વેપાર કરવાની છુટ મેળવી. વિગ્રહનો અંત આણ્યો. ઇ. સ. ૧૮૪૨.

લૉર્ડ એલનખરો. ૧૮૪૨-૧૮૪૪-૨.

પ્ર૦ આ ગવર્નર જનરલના વખતમાં મુખ્ય બનાવ કયા બન્યા ?

ઉ૦ (૧) અફઘાન વિગ્રહનું વેર વાળ્યું, (૨) સિંધ વિગ્રહ (૩) સિંધીયા નિગ્રહ.

પ્ર૦ અફઘાન વિગ્રહનો અંત કવી રીતે આવ્યો ?

ઉ૦ જલ લાખાદમાં ટકી રહેલા જન૦ સેલને મદદ કરવા તેમજ કંદહારમાં ટકી રહેલા જન૦ નોટને મદદ કરવા જન પોલીક તથા જન૦ ઇંગલાંડને મોકલ્યા, તેમણે અફઘાનોના સરદાર અકબરખાનને કંદહાર આગળ લાવે દાર ખવરાવી દેદીઓને છોડાવી શાબુલના બખ્તરની હજારો દુકાનો ખાલી મુકી વિજયની યાદગીરી દાખલ સોમનાથ મહાદેવના દહેરાનાં મુખડનાં કમાડ લઈ બધું લશ્કર હિંદમાં પાછું આવ્યું ૧૮૪૨. દોસ્તમહમદને છુટો કરી તેના હેરામાં મોકલી દીધો.

પ્ર૦ સિંધ વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ અફઘાન વિગ્રહ વખતે સિંધના અમીરોએ તેમના મુલકમાં થઈને જતા અંગ્રેજ લશ્કરને અડચણ કરી.

(૨) અંગ્રેજી માત્ર પર જકાત નાખી (૩) સિંધમાં રેસીડન્ટ રાખવાની ના પાડી તેનું સમાધાન કરતા એલનપરાનાએ અમીરો સાથે કેટલાક સંદેશો ચલાવ્યા પણ તેનું કંઈ પરિણામ નહિ આવવાથી સર ચાર્લ્સ નેપિયરને લશ્કર લખતે મોકલ્યો તેણે મીવાની અને હેઠરાખાદ આગળ અમીરોના લશ્કરને હરાવી સિંધ પ્રાંત ખાલસા કર્યો. ઈ. સ. ૧૮૪૩.

પ્ર૦ સિંધિયા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૮૪૩માં જંગોળ સિંધિયા મરજી પામતાં તેની સ્ત્રી તારાખાઈ હતક લઈ કારભાર ચલાવવા માંગ્યો તેને અંગ્રેજોએ નમ્રેલા કારભારી સાથે ખનતું નહિ હેવાળા અંગ્રેજોએ કારભારી-પણ લઈ લગાઈ જોડી સફરહુ ગોફે મહારાજપુર અને પતીઆરની લડાઈમાં સિંધિયાના લશ્કરને હરાવ્યું અને ૧૮૪૪ માં ગ્વાલીયર મુકામે સલાહ કરી વિગ્રહનો અંત આણ્યો એલનપરાના કારભારથી નારાજ થઈ ડિરેક્ટરોએ તેને પાછો ખેલાવી લઈ તેની જગાએ લોર્ડ હાડિંગ સાહેબને મોકલ્યા ૧૮૪૪

લોર્ડ હાડિંગ સાહેબ ૧૮૪૪—૧૮૪૮-૪

પ્ર૦ તેમના વખતમાં જાણુવા લાયક ખનાવ કયા ખનાવ ?

ઉ૦ તેનો એક હાથ તિજિના રહસ્યામમાં કપાઈ ગયેલો હતો. તે લડવૈયો અને જહાદુર હતો, તેના વખતમાં (૧) શીખ પરેસો વિગ્રહ અને કેટલાક સુધારાઓ થયા છે.

પ્ર૦ શીખ લોકો વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ ધર્મ ૧૪૬૬માં ગુરૂ નાનકે રચાણ્યો. તે ધર્મમાં હિંદુ તથા મુસલમાનો દાખલ થઈ શકતા. જ્યાં સુધી તેમના તરફ કાંઈ

અનુધર્મીઓનો વિપદવ નોતો ત્યાં સુધી નેઓ ધણી શાંતીથી રહ્યા પણ અગળ જાતાં ધર્મધર્મનાં ઔરંગઝેરે તથા તેના વરઝેએ તેમના હિર જલમ ગુજરવામી નેઓ લડાયક પ્રજાની પરેલ વહેના ગુજે વિદિપિંહે તેમને લશ્કરી કેળવણી આપવા માંડી ધાર્મિક જુસ્સો ઉત્પન્ન કર્યો આગળ જતાં કાબુલના ખાદશાહ ઝમાનશાહે ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં ગુડ રખજી-મિંહને પંજાબનો સુબો નમ્યો આ વખતે તેની હિમ્મત વીશ વર્ષની હતી, તેની સાથે ૧૮૦૬ માં લોર્ડ મિન્ટો સાહેબ ફેરકકને મેકલી તેમજ ઓક્ટોબર સાહેબે અકબાન વિચાર વખતે સલાહ કરી હતી તે તેણે પોતા જીવતાં સુધી પાળી. ઝમાનશાહના મરણ કેડે અમીરે માં માંહોમાંહે કુસંપ થતાં પોતે સ્વતંત્ર થઈ પંજાબ તામે કરી રાજ્યપદ ધરણ કયું. તે ઘણાં જાળવાન હતો તેમજ પ્રજા, લશ્કર અને સરદારો ઉપર સારે માન હતા અંગ્રેજો પણ તેમના પરાક્રમથી છક થઈ ગયા હતા, અને તે પંજાબના સિંહના ઉપમા આપી હતી. આ વર- નર ઇ. સ. ૧૮૪૯ નાં મરણ પામતાં ગાદી માટે માંહોમાંહે કુસંપ થયો તથા અંગ્રેજોને વચ્ચે પડવું પડ્યું.

પ્ર૦ શીખ વિચાર વિષે જે જાણના હો તે કહેા.

ઉ૦ રજા તિલિંહના મરણ પછી કરમનિંહ નિલાતિંહ અને શેનિંહ ગાદી ઉપર આવ્યા પણ રાજ્ય તપ્પટ દત્ત લધે થોડા વખ- તાં તેમના દગ કાકી મરણ થયાં અથા હેંવટે જીજી તિંહની રાજા ચદાકું રે જાળકુંવર ફલીપતિંહને ગાદીએ બેઠાડી કાગ્યાર ચલાવ્યાં થયો અને નાનસારમાં મદદ કરવા માટે (૧) કાલતિંહ (૨) જીલા તિંહ (૩) ગુલામતિંહ અને (૪) જીતિંહની ખાલસા

નામની સલા હરાવી આ ખાલસા સલાનું લશ્કરી બળ વધી પડ-
વાથી બ્રિટિશ તદ્દમાં લુંટકાટ ચલવવા માંડી, આથી અંગ્રેજોને
તેમનું બળ અટકવવા લગત જોડતી પડી અંગ્રેજ સરદાર સમીય
અને ગોંડે મુડા, શીરોજપુર આગળ ૧૮૪૫ માં તથા અલીવાલ
અને સોબાહિન આગળ ૧૮૪૬ માં શીખ સરદાર શામસિંહ તેજ-
સિંહ, લાલસિંહ અને છત્રસિંહને હરાવી ૧૮૪૬માં લાહોર મથામે
સલાહ કરવાની ફરજ પાડી. તેમાં લગાવના ખર્ચ બદલ એક કરોડ
રૂપીઆ લેવાની તથા લાહોરમાં અંગ્રેજ રેસાઇન્ટ રાખવાની શરતો
થઈ. અને વિચરતો અંત આવ્યો.

પ્ર૦ હાડિંગ સાહેબે કયા કયા સુધારા કર્યા ?

ઉ૦ (૧) હોંશીઆર લડનાઓને ચાંદ આપવાનો ઠરાવ કર્યો (૨)
છોડીઓને દુષપતી કરવાનો ચાલ બંધ કર્યો (૩) ઓઢીઆમાં
થયે નરમેધ અટકાવ્યો (૪) નાક, કાન, કડાં, કાપવાનો કુર
રિવાજ બંધ કર્યો. (૫) રાહાદારી હાંમલ માફ કરાવી વેપારને
ઉત્તેજન આપ્યું. (૬) ફરડીમાં શિલ્પશાળા સ્થાપવામાં આવી. આ
અને બીજા કેટલાક સુધારા કરી ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં સ્વદેશ મથા.
ત્યાં તેમને ઉમરાવ પદવી આપવામાં આવી. તેમની જગાએ ઇ. સ.
૧૮૪૮ માં ડેલહૌસી આવ્યા.

લોડ ડેલહૌસી ઈ સ. ૧૮૪૮-૫૬-૮.

પ્ર૦ તેમના વખતમાં જણાવ લાયક યા બનાવ બન્યા ?

ઉ૦ (૧) બીજો શીખ વિચલ (૨) બીજો બ્રહ્મી વિચ. (૩) ખાલસા
કરેલા દેશી રાજા (૪) કંપનીના પટામાં ફેંકાર (૫) સુધરા

પ્ર૦ શીખ સંઘના બીજા વિચલ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ મુલતાનના સુબા લાલા મુળરાજે તેજાન મથાવી અંગ્રેજ સરદાર

મી. અગન્યુ તથા મી. એન્ડરસનને મારી નાંખાવ્યા તેથી લડાઈ થઈ. અંગ્રેજ સરદાર જોડવડ તથા લોડ ગોફ હતા. અને શીખ સરદાર શેરસીંગ, હત્રસીંગ અને મુઘરાજ હતા. કોમેરી, મદુસેન અને રામનગર આગેવાન. સ. ૧૮૪૮ માં તથા ચીલીખનવાલા અને ગુજરાત આગળ ૧૮૪૯માં લડાઈ થઈ. ચીલીખનવાલાની લડાઈમાં અંગ્રેજના ૩૮ અમલદાર અને ૬૦૦ સિપાઈઓ માર્યા ગયા. તેમજ ત્રણ પલટણના વાવટા તથા ૪ તેણે શીખ લોકોએ લઈ લીધી પણ પાછળથી ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં ગુજરાતની લડાઈમાં લોડ ગોફ શીખ લશ્કરને સંપૂર્ણ હરાવ્યું, અને પંજાબ પ્રાંત ખાલસા કરી દુલિપસિંહને ૫ લાખ ૮૦ હજારનું વર્ષાસન બાંધી આપ્યું. તે ખિસ્તી ચર્હ વિભાગતમાં રહેતા હતા.

પ્ર૦ પંજાબ પ્રાંતની વ્યવસ્થા શી રીતે કરી ?

ઉ૦ શીખ રાજાને સાક્ષીઆણું બાંધી આપી તે પ્રાંતનો વહીવટ ચલાવવા સર જોન લોરેન્સ તથા સર રોબર્ટ નેપીયરને મુક્યા. તેમણે ત્યાંની રઠવિતપરના ભારે દર હઠકા કરી તથા ફટકાક દુધારા દખલ કરી બાણું માન મેળવ્યું. લોકો પાસેથી દથીઆર લઈ લીધાં, અને દેશનો સાને બંદોબસ્ત કર્યો. શીખ લોકો આ રાજ્યથી જેટલા બધા સુખી થયા, કે આગળ જતાં દેશી લશ્કરના બળવા વખતે નિમકહલાલી બતાવી બળવો બેસાડવામાં મદદગાર થયા.

પ્ર૦ બીજા બ્રહ્મી વિચિત્ર વિષે બનણુવા લાયક હકીકત કહે.

ઉ૦ રંગુનના મુખ્યએ અંગ્રેજ વેપારીઓને હુકમાન કર્યું તથા અંગ્રેજ અમલદારોનું અપમાન કરવા લાગ્યો, તેથી લોડ કેલહૈરીએ જનરલ ગોડવીન અને લેમ્બર્ટને ફોજ આપી મોકલ્યા. તેમણે ૧૮૫૨ માં બ્રહ્મીરાજાને રંગુન અને પેગુ આગળ હરાવી પેગુ પ્રાંત ખાલસા

કર્યો. રંગુન, અક્યામ, આમહરટ વગેરે બંદરો અંગ્રેજી આગ્રય નીચે આણ્યા પછી વણા આપાદ થયાં છે.

પ્ર. આ ગવર્નર જનરલે કયાં કયાં રાજ્ય ખાલસા કર્યાં ?

ઉ. કોઈ દેશી રાજા અપુત્ર મરી જાય તેને દત્તકપુત્ર લેવાનો હકક બંધ કર્યો તથા જે રાજ્યમાં અંધેર ચાલતું હોય તેવાં રાજ્ય પણ ખાલસા કરી અંગ્રેજી સત્તા વધારી, તેણે ખાલસા કરેલાં રાજ્ય નીચે મુજબ.

મુલક.	સાલ.	કારણ.
(૧) સતારા	૧૮૪૯	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૨) પંજાબ	૧૮૪૯	લડાઈમાં હરાવી ખાલસા.
(૩) રંગુન	૧૮૫૨	બક્ષી બીજા વિગ્રહમાં
(૪) ઝાંસી	૧૮૫૩	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૫) નાગરપુર	૧૮૫૩	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૬) વરાહ	૧૮૫૩	નિઝામ પાસેથી લશ્કરી ખર્ચ માટે
(૭) સમલપુર	૧૮૫૩	રાજા અપુત્ર મરવાથી.
(૮) અયોધ્યા	૧૮૫૬	રાજામાં અંધેર ચાલવાથી.
કર્ણાટક, પુના, તાન્જોર	૧૮૫૩	રાજા મરણ પામવાથી તેમના વા સોના પેન્સન બંધ કર્યો.

પ્ર. કંપનીના પટામાં શા શા ફેરફાર થયા ?

ઉ. (૧) કંપનીમાં ૨૪ ડિરેક્ટરોને બદલે ૧૮ રાખ્યા (૨) અંગલામાં લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નર નીમ્યા (૩) સીબીલર્સની પરીક્ષા આપવાની હિદીઓને છૂટ મળી. (૪) કંપનીના પટાની મુદત મરજી મુજબ રાખી (૫) સદર અદાલતો અને સુદીમોર્ટો જેડી દીધી.

પ્ર. આ ગવર્નર જનરલે કયા કયા સુધારા કર્યા ?

ઉ. ટપાલ ખાતામાં સુધારો કર્યો. (૨) રેલ્વે અને તાર પહેલ વહેલાં

દાખલ થા (૩) ગુનો મનાવનારને મારવાની મના કરી. (૪) ઇન્કતેર, શાતળા અને ખેતીવાડા ખાતાં કાઢ્યાં. (૫) કળવણી ખાતામાં સુધા. ૧ થી આ પ્રમાણે અમલ કરા. ઇ. સ. ૧૮૫૬માં રહેલ ગયો અને મની જગત્ લોર્ડ નિર્ગમિતમાયા.

લોર્ડ કેનિંગ ૧૮૫૬—૧૮૬૧-૫

પ્ર. તેમના વખતમાં જાણવા લાયક કયા નવા નવા બન્યા.

ઉ. (૧) દેશી લશ્કરીનો બળવે (૨) ઇંગ્લીશ વિગ્રહ (૩) ચિનાઈ બળે (૪) અફઘાનિસ્તાનનો ફેરફાર.

પ્ર. બળામાં કારણ કહે.

ઉ. (૧) દેશી નામનો દત્તકપુત્ર લેવાનો દમ બંધ થવાથી દરેક રબાને પોતાના રાજ માટે ચિંતા થઈ. (૨) શકમ (પાંચ) બળે હુકમ કરવામાં આવ્યા કે સર-રજવા મોકલ ત્યાં નોકરી કરવા જવું (૩) રહેલે તાર વગેરે દાખલ થાયથી અજ્ઞાન લોકમાં આંધાર પડે. ખ્રિસ્તી ગામની બિલ તલમ જવાસ ઉડેલી ગય (૪) રાજકુલના નાંખવાના નવા કાતુસા દાતવડે ચાલી ખાલવાના તેને એ. હોરે ગાયની અને બાંજર બેડે સુન્દરી ચાખી ચોપડેલી છે એવી અફવા ફેલાવથી લશ્કરી માણસનાં મન હંચાં થયા. (૫) દાખલાં રાખી શાંતવા બુદ્ધિ ન અમલદારના ખોટા આવાં કેટલાક કાલ ન લમ જળવા થયા.

પ્ર. બળવામાં કાગિવાલ કયા કયા લેનાર કોણ કોણ હતા?

ઉ. (૧) બાબર, ગાંધી, માતા, દેવ, લશ્કર, (૨) બાબર, પેશવા; દત્તકપુત્ર નાના નાહેન (૩) દિલ્લીના બા-શાહ અહમદશાહ તથા તેના પુત્ર (૪) ગેંધાની બેગમ. (૫) બરેલીનો નવાબ (૬) તાર (૭) આસાની રાણી લક્ષ્મીબાઈ (૮) નિઘના બલુ દેશી લશ્કર અને સુન્દરા.

૧૦ બળવો સમ વનાર વરદાનેનાં નામ કહેા.

૩૦ (૧) વરદાને લેરેન્મ ૨) હેવલોક (૩) રેન્ની યોરેન્મ (૪)
સંહ્યુ ૧૭ (૫) નાલ (૬) કમ્પએલ (૭) જન૦ ઓદ્રામ (૮)
નીન્મ ન (૯) હડમન વ ર મન્દા ન કતા.

૩૦ બળ ની સમાન્ન લકીકત કહેા.

૩૦ બર અપુ મિરત, કા. પુર વગેરે સ્થળે ના સિંહાષ્ટમેને નવી કાનું પે
આપવ મડી તે લીધી નહિ આથી તેમને વન્તરક કર્યા. થી
તેમને ઠેક લે છેક લે બપોર આપી બંડની શ આન કરી અને બધા
બળવાખોરો એકઠા થઈ દિલ્હી ગયા અને તે શહેર ક જે લખ
બાદશાહ બહાદુરશાહને ગાદીએ બેસાડી તેની આગેવાની નીચ બંડ
ચાલુ રાખ્યું પણ અંગ્રેજ સરદાર હડમન બહાદુર થી તેની સામે
થયે, એવામાં પંજાબથી શીખ લશ્કરની મદદ લઈ લેરેન્ ના આવી
પહોંચવાયા બળવાખોરોને નસાડી બાદશાહને કેઃ કર્યો અને રગુન
મોકલાવ્યો તથા તેના બે કુંવરોને મારી નાખ્યા. ૧૮૫૦માં બળ-
વાખોરોનો અગે ૧૦ નાના સાહેબ બન્યો. અને તેણે ૪૫૦ અં-
ગ્રેજોને અભય વાન આપી મારી નાખ્યા, પણ બહાર સરદાર
હે લોકે બળવાખોરોને વશ કર્યા નાના સાહેબ પકડાયો નહિ, પણ
નાશા ગયો મધ દિલ્હમાં બળવાખોરોનો આગેવાની ભર્યો ભગ
ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ તથા નાના સાહેબના બ્રિટિશ તાત્પા
ટાપીએ લીધો, ઝાંસીની રાણી લડતાં લડતાં રણમાં પડી અને
તાત્પા સાહેબ પકડાયો તેને ૧૮૫૮ માં ફાંસી દીધી. સિધિઆ,
હોલ્કર, ગાયકવાડ, નિઝામ વગેરે રાજાઓએ તેમજ શીખ, ગુર્ખા
વગેરે પ્રજાએ બળવો બેખાડવા સરકારને ઘણી કીમતી મદદ આપી
પોતાની વફાદારી બતાવી આપી આખરે ઇ. સ. ૧૮૫૮ માં
બળવો શાંત થયો.

પ્ર० બળવા પછી હિંદની રાજ્યનીતિમાં શો ફેરફાર કર્યો ?

ઉ० (૧) હિંદનો કારભાર કંપની પાસેથી લઈ પાર્લામેન્ટે મહારાણીને સોંપ્યો. (૨) હિંદુસ્તાન ખાતે સેક્રેટરી નીમી તેને મદદ કરવા ૧૫ મેમ્બરની કૌંસીલ નીમી. (૩) હિંદના ગવર્નર બનરજને વોઈસરાયનો હલ્લાખ આપ્યો. (૪) દરેક પ્રલાકમાં હાયકોર્ટો સ્થાપી. (૫) કાયદા બનાવનારી સભામાં દેશી મેમ્બરોને દાખલ કર્યાં (૬) કંપનીના ગોરા લશ્કરને બ્રિટીશ લશ્કરમાં જોડી દીધું.

પ્ર० મહારાણીના હંદેશ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ० દેશી રાજ્ય રૈયતને શાન્ત કરવા માટે મહારાણીશ્રીએ નીચે પ્રમાણેનું ફરમાન બહાર પાડ્યું તેને હિંદનો મેળાચાર્ય કહે છે. (૧) દત્તપુત્ર લેવાની છુટ આપવામાં આવે છે. (૨) નાત જાતનો બેદ રાખ્યા સિવાય લાયકાત મુજબ નોકરી આપવામાં આવશે. (૩) તમામ જાતોને સરખી રીતે ઇન્સાફ આપવામાં આવશે, (૪) ધર્મ અથવા નાત સંબંધમાં સરકાર હાથ ધાલશે નહિ (૫) બળવામાં આગેવાની બર્યો ભાગ લેનારને શિક્ષા કરવામાં આવશે. (૬) શરણે આવતાં બળવાખોરોને માફી આપવામાં આવશે. (૭) કંપની સરકારે દેશી રાજ્યો સાથે કરેલા કાલકરારો અમે પાળીશું તેમજ પળાવીશું. આ હંદેરો ઇ. સ. ૧૭૫૬ ના નવેમ્બર માસનો પહેલી તારીખે દરેક મોટા શહેરમાં વાંચવામાં આવ્યો હતો.

પ્ર० બળવામાં થયેલા ખર્ચની ખોટ પુરી પાડવા માટે શા ઉપાય કર્યા.

ઉ० બળવામાં આશરે ૫૦ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ થયું તે ખોટ પુરી પાડવા માટે વસુક્ષાત ખાતાના ઉપરી મી० વિલ્સનને હિંદમાં મોકલ્યો તેણે (૧) ઇન્ડિયન (ઉપજ) ટેક્સ તથા લાઇસન્સ (અમુક વસ્તુઓ

વેચવાનો પરવાનો)ટેક્સ નાખ્યા. (૨) નાણાને ઠેકાણે ચલણી નોટો દાખલ કરો.

પ્ર. ધરાની વિગ્રહ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ. ધ. સ. ૧૮૫૬માં ધરાની શાહે અંગ્રેજોને હેરાત જીતવામાં અડચણ કરી આથી જન. ઔદ્યોગે જમ ધરાનીઓને હરાવી નરમ પાડ્યા, તેથી શાહે ૧૮૫૭માં પેરી મુકામે સલાહ કરી.

પ્ર. ચિનાઇ બીજા વિગ્રહ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. કેનીન સુબાએ અંગ્રેજ વેપારીઓને હરકત કરી તેમના માલને નુકસાન પહોંચાડ્યું તેથી ધ. સ. ૧૮૫૭માં ઇંગ્લાંડથી એલજીને જમ ચિનાઇઓને હરાવ્યા અને હોંગકાંગ બેટ જીતી લીધો, અને ચીનના અંદરેમાં વેપાર કરવાની છુટ અપાવી. આ વાઇસરાયના વખતમાં ૧૮૬૧માં ફોજદારી કાયદો મંજૂર થયો. આ લલા વાઇસરાયે બજવાના વીકટ સમયમાં પણ ધૈર્ય રાખી બંડો-રો પ્રતિ દયા બતાવી તેથી તે દયાળુ કેનિંગ કહેવાયા તેઓ ધ. સ. ૧૮૬૧ ની આખરે સ્વદેશ ગયા, અને તેમની જગાએ લોડ એલજીન સાહેબ આવ્યા,

લોડ એલજીન ૧૮૬૨—૧૮૬૩—૧

પ્ર. આ વાઇસરાયના વખતના જાણવા જેવા બનાવ કહો.

ઉ. (૧) ૧૮૬૧ ના કાયદાને આધારે હિંદુસ્તાનમાં ત્રણ દેશી ગૃહસ્થ અને ત્રણ અંગ્રેજ વેપારીઓની કૌસીલ નીમી. (૨) વહાબી લોકોએ બંડ ઉઠાવ્યું, તે સમાવ્યું, (૩) અમેરીકામાંની ચાલતી લડાઇને લીધે ઇંગ્લાંડ રૂ નહિ જવાથી હિંદુસ્તાનના રૂના ભાવ વધી સદા ચાલ્યા. આ વાઇસરાય ૧૮૬૩ માં સીમલા પાસે ધર્મશાળા નામે ગામમાં મરી ગયા, અને તેમની જગાએ લોડ લોરેન્સ આવ્યા.

લોર્ડ લેરેન્સ ૧૮૬૩—૧૮૬૮-૫

પ્ર. તેમના વખતમાં બનેલા મુખ્ય બનાવ કયો.

ઉ. (૧) ભૂતાન વિગ્રહ (૨) ગાદીઆ અને વાયવ્ય પ્રાંતમાં દુકાળ.
(૩) પરચુરણ બનાવ. (૪) સુધારા.

પ્ર. ભૂતાન વિગ્રહ વિષય શું બાણી છે?

ઉ. ક્યારે પરગણું કબજે લેવા માટે લેરે-સેક્રેટારી કંપીઆ ભૂતાનના રાજાને આપવા માંડ્યા, પણ તેણે આપ્યું નહિં. તેથી લડાઈ થઈ, તેમાં અંગ્રેજોને નુકશાન વેડવું પડ્યું છેવટે અંગ્રેજોએ ૨૫૦૦૦ કંપીઆ આપવા કરી તે પરગણું કબજે લીધું.

પ્ર. આ વાઈસરાયના સમયમાં કયાં કયાં દુકાળ પડ્યો ?

ઉ. ૪૦ સ. ૧૮૬૬ માં એઠીઆમાં અને ઇ. ઇ. ૧૮૬૮ માં વાયવ્ય-પ્રાંતમાં દુકાળ પડવાથી ઘણાં માણસો મરણ પામ્યા. સરકારે ફેટલાક બાંધકામ કાઢી લોકોને દુકાળની પીડામાંથી મુક્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યો.

પ્ર. કયા કયા પરચુરણ બનાવ બન્યા ?

ઉ. ૧ ગાયકવાડ તાબાના વાઘેર લોકોએ બંડ કર્યું તે સમાવ્યું, ૨ ૧૮૬૩ માં કાબુલનો અમીર દોસ્તમહમદ મરણ પામતાં તેના દીકરા મહોમંદે લડ્યા તેમાં છેવટે શેરઅલ્લી ગાદી ઉપર આવ્યો, તેને અમીર તરીકે કબુલ રાખ્યો (૩) અફઘાનિમાં ચાલતી લડાઈ બાંધ થવાથી લિંદના રૂના લાગ નરમ પડવાથી સટાર અને ઘણું નુકશાન વેડવું પડ્યું. [૪] આબીરીનીયાના રાજા સાથે ૧૮૬૭માં લડાઈ થતાં રાજાને હરાવી તેના કુવરને ગાદી આપી.

પ્ર. આ વાઈસરાયે કયા કયા સુધારા કર્યા.

ઉ. (૧) લશ્કરને માટે કસરતશાળા સ્થાપી, (૨) અયોધ્યાના બેકુતોની

નેશનલ કોંગ્રેસની સભા ડરાવી. આવા આગ વણા સુધારા કરી સ્થિત સુધારી (૩) કાલેરાની ઉપતિ શોધી મળવા ડક્ટરો નીમ્યા, આ વોઇસરાય ઇ. સ. ૧૮૬૮માં વિદાયત ગયા અને તેની જગાએ લોર્ડ મેયો આવ્યા.

લોર્ડ મેયો. ૧૮૬૮—૧૮૭૨—૩.

પ્ર૦ આ વોઇસરાયના સમયના મુખ્ય બનાવ કહેા.

ઉ૦ (૧) અંગ્રાજીમાં દરબાર ભરી સમીર શેરસહીત માન આપ્યું, તથા તેમને સર્વોચ્ચ નું બાંતી આપ્યું (૨) મહારાણીના બીજા કુવર ડયુક ઓફ એડિનબરો હિંદમાં પધાર્યા તેમને હિંદી રાજ્ય પ્રજાએ સાફ માન આપ્યું (૩) સુધારા, (૧) મીડના જકાતમાં સુધારો કર્યો (૨) પ્રાંતવાર ઉપજ અર્ચનો હિસાબ જુદો પાડ્યો. (૩) રેલ્વે અને નહેરોમાં સુધારા કર્યા. આ વોઇસરાય સેવમના હુલ્ડમાં પકડાઈલા કેદીઓના તપાસ કરવા અંદામાનમાં ગયા, ત્યાં કોઈ કુપ્ત આધાર કેદીએ છરો મારી મારી નાખ્યા ૧૮૭૨ આ વોઇસરાયે સુધારા કરી મેન્ટિક સાદબતી પેઠે માન મેળવ્યું, તેમની જગાએ લોર્ડ નોર્થબ્રુક આવ્યા.

લોર્ડ નોર્થબ્રુક ઇ. સ. ૧૮૭૨-૧૮૭૬—૪

પ્ર૦ તેમના વખતના જાણવા લાયક બનાવ કહેા.

ઉ૦ (૧) ઇ. સ. ૧૮૭૪માં બંસાળામાં મોટો દુકાળ પડ્યો તેના સંકટમાંથી રેલને બચાવવા માટે નહેરુ, સડક તળાવ વગેરે અધિકમ ઉધારી ઉધોગે વળગાડ્યા. (૨) ગાયકવાડ કેસ-મહારાજા મલહરાવ ગાયકવાડ ઉપર વડોદરા રેસીડન્ટ કર્નલ ફેરને ઝેર દીવાનું તહોમત આવ્યું તેની તપાસ કરવા માટે ત્રણ દેશી અને ત્રણ યુરોપીઅન અધિકારીઓનું કમીશન નીમ્યું. દેશી ગૃહસ્થો (મહારાજા જયાજીરાવ

(સંધિયા, જોપુરના મહારાજા રામચંદ્ર; અને રાજા સર દિનકરરાય હતા) તે તે તહેમત ખોટું લાગ્યું, યુરોપીઓએ તે તહેમત સાબીત ગણ્યું આવે. મત ફેર હોવા છતાં તેમના રાજ્યમાં ઘણું અંધેર ચાલે છે તથા રાજ્ય ચલાવવાને ન લાયક છે એમ ગણી તેમને ઇ. સ. ૧૮૭૫માં પદશ્રેષ્ઠ કરી મદ્રાસમાં કેદ કર્યા અને ત્યાં તેઓ ૧૮૮૨ માં મરણ પામ્યા. વડોદરાની ગાદીએ હાલના નામદાર મહારાજા સયાજીરાવને ખંડેરાવ મહારાજાનાં વિધવા રાણી પાસે દત્તક લેવડાવી ગાદી સોંપા (૩) મહારાણી શ્રી વિક્ટોરીઆના પાટવી કુંવર પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ હિંદમાં પધાર્યા ઇ. સ. ૧૮૭૫. તેમને દેશી રાજા રામચંદ્ર તંત્રી સામે સત્કાર મળ્યો. વિલાયતમાં પ્રધાનમંડળ બદલાયાથી પેતાની મુદત પુરી થતાં પહેલાં વોઈસરાય વિલાયત ગયા અને અને તેમની જગાએ લોર્ડ લીટન સાહેબ આવ્યા. ૧૮૭૬

લોર્ડ લીટન ઇ. સ. ૧૮૭૬-૧૮૮૦-૪

પ્ર. તેમના સમયમાં મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ. (૧) દિલ્હીનો દરબાર. (૨) મદ્રાસ ઇલાકામાં દુકાળ (૩) અફઘાન ખીજો વિગત.

પ્ર. દિલ્હી દરબાર વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટે મંજૂરી આપવાથી મહારાણીએ દિલ્હીમાં દરબાર ભર્યો લગ્ન દરબાર ભરી “કૈફરે કિદતું પદ” ધારણ કર્યું.

પ્ર. તેમના સમયમાં પહેલા દુકાળની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. મદ્રાસ અને મુંબઈ ઇલાકામાં ભારે દુકાળ પડ્યો, તેમાં ભુખ મરતી મરતાં માણસો આવવાને ઘણી મહેનત કરી તો પણ પૈસા લાખ માણસ મરણ પામ્યાં અને ૧૧ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ થયું તે

પુર પાડવાને તથા ફરીને તેવી આફતમાંથી બચવા માટે લાઇસન્સ ટેકસ તથા ધંધા રોજગાર ઉપર વેરા નાખ્યો, મુંબઈ, મદ્રાસમાં મીઠાની જકાતમાં વધારો કર્યો. દારૂ, તાડી, અરીસુ, જંગલ વગેરેના ઇબ્જરા કરી ઉપજ વધારી અને ગેઇટીંગ એક્ટ કરી વર્તમાનપત્ર ઉપર અંકુશ નાખ્યો. દેશીઓને હથિયાર નહિ રાખવાનો કાયદો કર્યો. વિલાયતી માલપરની જકાત કાઢી નાંખી.

પ્ર. અફઘાન બીજા વિગ્રહ વિષે શું બન્યું હો ?

જિ. અંગ્રાજામાં દરબાર ભરી શેરઅલ્લીને અમીર માની દર વર્ષે ૧૨ લાખ રૂપીઆ આપવાનો લીટને હરાવ કર્યો હતો છતાં અમીર એવફા થઈ રૂશિઅન એલિયીને માન આપ્યું અને અંગ્રેજ એલિયીને પોતાના મુલકમાં પેસવા દીધો નહિ આથી લડાઈ થઈ. ઇ. સ. ૧૮૭૮ માં અંગ્રેજ લશ્કર ખેઝર ખોલત અને કુશમવાટને રસ્તે અફઘાનિસ્તાનમાં દાખલ થયું તેમણે કાબુલ, ગીજની કંદહાર ને જલાલાબાદ જીતી લીધાં. અમીર તુર્કિસ્તાન તરફ નાઠો. અને ત્યાંજ મરણ પામ્યો. તેની જગાએ તેનો દિકરો યાકુબખાન અમીર થયો. તેણે અંગ્રેજો સાથે સલાહ કરી પણ ઇ. સ. ૧૮૭૯ ની માફક પાછળથી યાકુબખાને અંગ્રેજ રેસીડેન્ટ સરલુઇ કાય ન્યારીને તેના રસાલા સાથે દગાથી મારી નાંખાવ્યો તેથી ફરીથી જઈ યાકુબખાનને હરાવી કેદ પાડી હિંદમાં આણ્યો અને તેના દીકરા અબ્દુલ રહેમાનને ગાદી આપી. અફઘાન વિગ્રહ ચાલતો હતો તેવામાં પ્રધાનમંડળ બદલવાથી લીટન સાહેબ રાજીનામું આપી વિલાયત ગયો અને તેમની જગાએ લીમરસ પક્ષના લોર્ડરીચન સાહેબ આવ્યા ઇ. સ. ૧૮૮૦.

લોર્ડ રીપન ઇ. સ. ૧૮૮૦-૧૮૮૪-૪

- પ્ર૦ રીપન સાહેબના સમયના મુખ્ય ખનાવ કહેા.
- ઉ૦ (૧) અફઘાન વિગ્રહનો અંત (૨) સુધારા.
- પ્ર૦ અફઘાન વિગ્રહનો કેવી રીતે અંત આણ્યો ?
- ઉ૦ અફઘાન વિગ્રહમાં થતા હજારો માણસોનો નાશ અને લગ્ન બુદ્ધિથી ખર્ચ બેઠા તેમજ આખરે પાછા આવવું એવો તેમનો વિચાર હતો. તે આવ્યા તે સમયે યાદુગમખાનના લાખ અયુગખાને હેરાતમાં ખંડ કર્યું તે સમાવવા કંદહારનું લશ્કર ગયું. પછી તેને હરાવી અયુગખાન કંદહારને ઘેરા ઘાલ્યો. તેથી કાબુલથી ખન૦ રાજપટી સેને જઈ અફઘાનોને હરાવ્યા અને અયુગખાને નસાડ્યો તથા દોસ્તમદમદના વંશજ અખતુલ રહમાનને ગાદી આપી લશ્કર પાછું આવ્યું ઇ. સ. ૧૮૮૧.
- પ્ર૦ તેમણે કય. કયા સુધારા કર્યા ?
- ઉ૦ (૧) અફઘાન લડાઈમાં થએલા ૨૦ કરોડના ખર્ચમાંથી એ. થા. લાગા ખર્ચ ધોંગાંડ પાસેથી અપાવ્યો (૨) મીઠાના કરમાં ઘટાડો કર્યો. (૩) લોર્ડ સેલ્ફ ગવર્મેન્ટ એટલે મ્યુનિસિપલિટી સ્થાપવા સુધા. કરી લોર્ડને રાજકાળમાં લાગ લેતા કર્યા. (૪) વર્તમાન પત્રોને છુટ આપી. (૫) ખાનગી શાળાઓને ગ્રાન્ટ આપવાનો ધારો કર્યો (૬) મ્હેસુરના મહાનજી પુખ્ત વયના થવાને લીધે તેમનું રાજ્ય તેમને પાછું સોંપ્યું. (૭) દશ દશ વર્ષે વસ્તીપત્રક કરવાનો ધારો કર્યો (૮) ગરીબ લોકનાં સ્થળને માટે મહુડાંનું ખીલ રદ કર્યું (૯) દેશી માત્ર સરકારી ખાતામાં વાપરવાનો ઠરાવ કર્યો (૧૦) દેશી જડળે યુરોપીયન તહોમતદારનો ઇન્સાફ કરે એવો ઠરાવ કર્યો. (૧૧) નાણાં ખાતામાં સુધારો કર્યો. (૧૨)

પ્રજા તરફનું ધણું માન પામી. ઇ. સ. ૧૮૮૪માં આબલો વોઇસ-
રોય વિલાયત ગયો, અને તેમની જગાએ લોર્ડ ડફરીન આવ્યો.

લોર્ડ ડફરીન ૧૮૮૪-૧૮૮૮-૪

પ્ર૦ આ વોઇસરાયની કારકીર્દીનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ (૧) ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં રાજપીંડીમાં દરબાર ભરી અફઘાની-
સ્તાન જમીર અખદૂલ રહેજાનને અંગ્રેજ પક્ષમાં રહેવાની શરતે
બાર લાખનું વર્ષાસન ઠરાવી આપ્યું (૨) અહ્મદશના રાજ થીખે
સાથે વાકું પડવાથી ઇ. સ. ૧૮૮૫ માં લડાઈ થઈ તેમાં થીખેને
ઠરાવી અહ્મદશ ખાલસા કરી રાજાને રતનાગીરીમાં કેદ કર્યો. (૩)
ખર્ચનો વધારો અને નવાબ સરહદ પર જયવા મટે અધિકાર
કરવા માંડ્યું. તેથી ખર્ચ વધી પડ્યું. તે પુરુ પાડવ માટે મીઠાના
કરમાં વધારો કર્યો. હન્કમટેક્સ નાખ્યા. અને સરકારી ખાતામાં
ખર્ચ કમી કર્યું (૪) દેશી રાજ્યોમાં ખતાવ. ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં
સિંધીઆ અને હોલ્કર સરકાર મરજ પામતાં હોલ્કરની ગાદીએ
ખાળા સારેખ અને સિંધીઆ સરકાર નાની ઉમરના હોગથી પંચ
મારફત વહીવટ ચલાવવા માંડ્યો. (૫) દેશી રાજ્યોમાં અંગ્રેજ
દિવાન રાખવાની છુટ આપી (૬) ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં મહારાણી
શ્રી ઇન્દ્રાવતી ગાદીએ રાજ્ય કરતા ૫૦ વર્ષ થયાં તેના ઉત્સાહમાં
હિંદમાં ઘણે સ્થળે જ્યુબીલી મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો, અને
લોકોએ ખેતાની વફાદારી ખતાવી આપી. આ વોઇસરાયની મુદત
ઇ. સ. ૧૮૮૮ માં પુરી થતાં તે વિલાયત ગયા અને તેમની
જગાએ લેન્સડાઉન આવ્યો.

લોર્ડ લેન્સડાઉન. ૧૮૮૮-૧૮૯૩-૫

પ્ર૦ આ વોઇસરાયના વખતના જાણવા લાયક ખતાવ કહો.

૬૦ (૧) કારમીરના મહારાજને રાજ્ય ખટપડથી પદભ્રષ્ટ કરી રાજ્ય કારભાર ચલાવવા પંચ નીમ્યું, ઇ. સ. ૧૮૮૯ (૨) મણિપુરના રાજ્યએ તોફાન કરી બ્રિટિશ રેસીડન્ટને મારી નાખવાયા તેને હરાવી. રાજ્ય તેના પિતરાઇઓમાંના એક પાંચ વર્ષના બાળકને આપી રાજ્ય કારભાર પંચ માન્દ્રત ચલાવવા માંડ્યો. (૩) પરચુરણ બનાવો. સમતિવચનો કાયદો પસાર કર્યો. મુંબઈ તથા મદ્રાસ પ્રલાભમાં કેટલાક ભાગમાં દુકાળ પડવાથી સરકારે બાંધકામ ઉધાડી નિરાધારને બચાવ્યા. મુંબઈની પાર્લમેન્ટમાં લોકપ્રિય દાદાભાઈ નવરોજી મેમ્બર નિમાયા, ૧૮૯૪માં વોઇસરાઇ અને ગવર્નરની ધારાસભામાં કેટલાક પ્રજા તરફના મેમ્બરો નીમવાનો ઠરાવ થયો. આજ વર્ષમાં અબદુલ રહેમાનને ૧૨ લાખને બદલે ૧૮ લાખનું સાલીઆણું કરી આપ્યું, અને તે વોઇસરાઇની મુદત પૂરી થતાં ઇ. સ. ૧૮૯૩ માં વિલાયત ગયા, અને તેમની જગ્યાએ લોર્ડ એલ્જન સાહેબ આવ્યા.

લોર્ડ એલ્જન ૧૮૯૪—૧૮૯૯-૫

પ્ર૦ તેમની હાકમીનાં સમયનું ટુંક વર્ણન કરો.

૬૦ ઇ. સ. ૧૮૯૬ માં વરમાદની તાણને લીધે હિંદના ઘણા ભાગમાં દુકાળ પડ્યો તેથી સરકારે બાંધકામ ઉધાડી નિરાધારનું રક્ષણ કર્યું (૨) બ્યુએનિક પક્ષેગ (ગાંડીઆ તાવ) નો રોગ શરૂ થયું મુંબઈ, થાણા, સુરત, ૩૨વી, કલકત્તા વગેરે સ્થળે ફેલાયો (૩) મહારાણીને ૧૮૯૭ માં રાજ્ય કરતાં ૬૦ વર્ષ થયાં તેના આનંદમાં કાયમંડ બ્યુબીલીનો મહો સવ પાળ્યો. (૪) સરહદ પરના પહાડી લોકોએ તોફાન કર્યું તેમને હરાવી તાબે કર્યા. તેમાં હિંદને ઘણું ખર્ચ વેડવું

પડ્યું. (૫) ૧૮૬૮ માં વર્તમાન પત્રો ઉપર અંકુશ મુક્યો. આ વોઈસરાય ૧૮૯૬માં સ્વદેશ ગયા, અને તેમની જગ્યાએ લોર્ડ કર્ઝન આવ્યો.

લોર્ડ કર્ઝન ૧૮૯૯-૧૯૦૬—૭

પ્ર૦ આ વોઈસરાયના સમયનું ટુંક વર્ણન કરો.

હિ૦ (૧) સને ૧૮૯૯ એપ્રિલે સંવત ૧૯૫૬ માં હિંદના પશ્ચિમ ભાગમાં ભયંકર દુઃકાળ પડ્યો. નિરધારોના બચાવ માટે સરકારે ઠેકાણે ઠેકાણે ખાંધકામ ઉઘાડી લોકોને મદદ કરી. યુરોપથી આવતી ખાંડ ઉપર જકાત નાખી દેશી ખાંડના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપ્યું. (૩) ઇંગ્લાંડને આફ્રિકાના ટ્રાન્સવાલના સ્વતંત્ર સ્થાન સાથે લડાઈ થતાં હિંદી લશ્કર મોકલાવ્યું. (૪) ચીનમાં ખ્રિસ્તી લોકોની કતલ થવાથી યુરોપી રાજ્યોનાં લશ્કર ચીન ઉપર ગયાં તે વખતે પણ અત્રેથી દેશી લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું. (૫) સને ૧૯૦૧ માં મહારાણી શ્રી વિક્ટોરીઆનો સ્વર્ગવાસ થયો તેથી તેમના વડા પુત્ર “ શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડ, ” ગદી પર આવ્યા [૬] સને ૧૯૦૧ માં થોડો વરસાદ થયો, તથા પુષ્કળ ઉંદર પડવાથી પાકને નુકશાન થયું [૭] સન ૧૯૦૨ માં શહેનશાહ ૭ માં એડવર્ડનો ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક થયો, અને સને ૧૯૦૩ ના જાનેવારીની તા.૧ લીએ હિંદમાં ભવ્ય દરબાર ભરી શહેનશાહના રાજ્યાભિષેકનું જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ થયું. (૮) ઇન્ડિયન પૅન ૩૫૦૦ રૂપિયાની આવક પર હતો તે બંધ કરી ૧૦૦૦ ના આવક પર કરાવામાં આવ્યો. (૯) ટિબેટ તથા ખરાન સાથે વેપારના કરાર કર્યા. (૧૦) જાપાન અને રશિયાને લડાઈ થતાં જાપાને રશિયાને નમાવ્યું. બંગાળના ભાગલા પડ્યા, આથી બંગાળી પ્રજાના મન

દાખલા. વોમ્મરાય ઇ. સ. ૧૯૦૬ માં સ્વદેશ ગયા અને તેમની જગ્યાએ લોર્ડ મિન્ટો આવ્યા.

લોર્ડ મિન્ટો ૧૯૦૬-૧૯૧૧-૫

અ. લોર્ડ મિન્ટોના સમયના મુખ્ય બનાવ કહો.

ઉ. પાટવી કુંવર પ્રિન્સ ઝોહ વેલ્લ તેમનાં ધર્મપત્ની સાથે હિંદમાં પધાર્યા, તેમને દેશની પ્રજાએ આન આપી રાજ્યભક્તિ બતાવી આપી. (૨) હિંદી પ્રધાનની કૌસીલમાં આ દેશના બે મેમ્બરની નામજાક કરી અને રાજકીય સુધારે કરવા બદલ કમીશન નીમ્યું. (૩) સને ૧૯૦૬ માં લોકોને રાજકાજમાં સહીતીયાર થાય એવા શુભ હેતુથી પ્રલાકાની અને મુખ્ય સરકારની કૌસીલમાં હિંદી પ્રજા તરફ વધારાના સલાહકારો નિમાયા તથા વોમ્મરાયની કૌસીલમાં એક દેશી મેમ્બર નીમાયો. (૪) ૧૯૧૦ માં લોકપ્રિય શહેનશાહ સાતગા સેલ્વડ સ્વર્ગવાસી થવાથી તેમની જગ્યાએ હાલના નામદાર મહારાજ શહેનશાહ ૫ માં જ્યોર્જ ગાદીએ બેઠા લોર્ડ મિન્ટો સને ૧૯૧૧ માં વિદાયન ગયા. અને તેમની જગ્યાએ લોર્ડ હાર્ડિંગ સહેજ પધાર્યા.

લોર્ડ હાર્ડિંગ ઇ. સ. ૧૯૧૧-૧૯૧૬-૫

અ. આ વોમ્મરાયના સમયનું વર્ણન કરો ?

ઉ. આપણા હાલના નામદાર શહેનશાહ ૫ માં જ્યોર્જ પોતાના ધર્મ પત્ની મહારાણી મેરી સાથે હિંદમાં પધાર્યા. અને સને ૧૯૧૧ના ડિસેમ્બરની ૧૨ મી તારીખે હિંદના પ્રાચીન પાટનગર દિલ્હીમાં બજાજ દાઠમાઠથી ભરતખંડના અકલર્તિ મહારાજ તરીકે ગાદી પર

ધંગ્લાંડના શહેનશાહે હિંદમાં રાજ્યાભિષેક કરવો એવો આ પ્રથમનો શુભ પ્રતંગ હોવાથી હિંદી પ્રજા ખુશ થયું.

પ્ર૦ આ ભૌગોલિક પ્રસંગે હિંદી પ્રજાને કયા કયા લાભ મળ્યા ?

ઉ૦ (૧) ડેળવણીમાં વધારો કરવા માટે દર વરસે ૫૦ લાખ રૂપિયા આવશ્યક થતી આપવાનો ઠરાવ કર્યો (૨) કલકત્તાથી પાટનગર બદલી આપ્યા હોયને અનુકૂળ પાતું દિલ્હી ને રાજધાનીનું નગર બનાવ્યું. (૩) બંગાળના ભાગના રદ કરી બંગાળી પ્રજાના મન મનાવ્યાં (૪) નવા દેશી રાજ્યો પાસે સરકારનું લેણું હતું તે માફ કરાવ્યું. (૫) સૌ રૂપિયાના કરજારો ગરીબાઇને લીધે કેદમાં હતા તેમને છોડી મુકી દેવું સરકારે પતાવ્યું.

પ્ર૦ સંન ૧૮૧૪ માં જાણુવા લાયક શો બનાવબન્યો.

ઉ૦ આસ્ટ્રીઆએ પોતાના પ્રિન્સનું ખુન થવાના કારણસર સર્વિઆ સાથે લડાઇ જાહેર કરી તેથી રુશિઆ સર્વિઆનો પક્ષ પકડી આસ્ટ્રીઆ સામે થયું. તેથી જર્મનીએ આસ્ટ્રીઆનો પક્ષ પકડી બેલ્જિયમને રસ્તે ફ્રાન્સપર ચઢાઇ કરી આથી ફ્રાન્સ, ધંગ્લાંડ, ઇટાલી, રોમાનીઆ વગેરે રાજ્યોએ રુશિઆનો પક્ષ લઇ જર્મની સામે લડાઇ જાહેર કરી. તેમજ સામા પક્ષમાં જર્મની, આસ્ટ્રીઆ, તુર્કિસ્તાન, બલ્ગેરીઆ વગેરે રાજ્યો હતાં. આ મહાભારત યુદ્ધની અસરથી આખી દુનિઆપર વેપાર ધંધાને ઘણું નુકસાન પહોંચ્યું હતું. જર્મનીના અન્યાયી વર્તન તેમજ મધ્યમસર રાજ્યોને પણ નુકસાન કરવાની રાજનીતી હોવાથી યુનાઇટેડસ્ટેટસ અને દક્ષિણ અમેરિકાનાં કેટલાક રાજ્યોએ પણ જર્મની સામે લડાઇ જાહેર કરી હતી. આપણા પક્ષમાં સત્ય અને ન્યાય હોવાથી પરમત્તમાએ આપણા મહારાજાને વિજય અપાવ્યો, અને આ મહાભારત યુદ્ધનો અંત

આળો. સને ૧૯૧૬માં આપણા લોકપ્રિય વોઈસરોય હાર્ડિંગ સાહેબ તરફથી શુભ આશિષ મેળવી વિલાયત ગયા અને તેમની જગાએ લોર્ડ ચેમ્સફર્ડ સાહેબ આગ્યા તેઓ પોતાની ઉઠાર રાજનીતિ ખતાવી હિંદી પ્રજાનું હિત કરવા પ્રયત્નશીલ થયા અને હિંદી પ્રજા તરફથી પૂર્ણ માન મેળવી સ્વદેશ ગયા.

ગવર્નર જનરલો

વોરન હેસ્ટીંગ્સ	૧૭૭૪—૧૭૮૫—૧૧
મેક્કર્સન	૧૭૮૫—૧૭૮૬—૧
કાર્નવાલીસ પહેલીવાર	૧૭૮૬—૧૭૯૩—૭
સરમનશેર	૧૭૯૩—૧૭૯૮—૫
માર્કિર્વસ ઓફ વેલેસ્લી	૧૭૯૮—૧૮૦૫—૭
કાર્નવાલીસ બીજીવાર	૧૮૦૫—૧૮૦૫—૦
સર જ્યાર્જ આર્લો	૧૮૦૫—૧૮૦૭—૨
લોર્ડ મિન્ટો	૧૮૦૭—૧૮૧૩—૬
લોર્ડ હેસ્ટિંગ્સ [મોયરો]	૧૮૧૪—૧૮૨૩—૯
લોર્ડ આમ્હર્સ્ટ	૧૮૨૩—૧૮૨૮—૫
લોર્ડ વિલયમ બેન્ટક	૧૮૨૮—૧૮૩૫—૭
મેટકાફ	૧૮૩૫—૧૮૩૬—૧
ઓકલાંડ	૧૮૩૬—૧૮૪૨—૬
એલનબરો	૧૮૪૨—૧૮૪૪—૨
હાર્ડિંગ	૧૮૪૪—૧૮૪૮—૪
ડેલહૌસી	૧૮૪૮—૧૮૫૬—૮

વોઇસરાય

કોર્નિંગ	૧૮૫૬—૧૮૬૨—૬
ગ્રેલ્હન	૧૮૬૨—૧૮૬૩—૧
લોરેન્સ	૧૮૬૩—૧૮૬૮—૫
મેયો	૧૮૬૯—૧૮૭૨—૩
નોર્થબ્રુક	૧૮૭૨—૧૮૭૬—૪
લીટન	૧૮૭૬—૧૮૮૦—૪
રીપન	૧૮૮૦—૧૮૮૪—૪
રુકેન	૧૮૮૪—૧૮૮૮—૪
લેન્સડાઉન	૧૮૮૮—૧૮૯૩—૫
ગ્રેલ્હન	૧૮૯૪—૧૮૯૯—૫
કર્ઝન	૧૮૯૯—૧૯૦૬—૭
મીન્ટો	૧૯૦૬—૧૯૧૧—૫
હાર્ડિઝ	૧૯૧૧—૧૯૧૬—૫
ગ્રેમ્સફર્ડ	૧૯૧૬—૧૯૨૧—૫
લોર્ડ રીડિંગ	૧૯૨૧—૧૯૨૫—૪
અર્લ વિન્ટર	૧૯૨૫ થી ચાલ

જાણુવા લાયક ઉપયોગી હકીકત.

અંગ્રેજી અમલ થવા પછી થયેલાં બંડ.

- (૧) વેલોરનું બંડ-૧૮૦૬ (સર જોર્જ બાર્બી.)
- (૨) સુડાણીનમી દેશી પલ્લવુનો બખ્તો ૧૮૨૫ (આમ્બસ્ટર્ડ)
- (૩) ૧૮૫૭ નો બગબો [લોર્ડ ક્રેનિંગ]

હિંદી પ્રજામાં ખીજી પ્રજાની રહેલી આસરો.

- (૧) ગ્રીક આસર—(૧) દેવગામાં જોવામાં આવતું કાતરાણી કામ (૨) બૌદ્ધ પુતળાના ચહેરા ગ્રીક ધાટના છે. (૩) ખગોળ વિદ્યામાં રમલના પાસા જોવાની રીત (૪) લશ્કરી કવાયત. (૫) દહેરાના ધુમટ અને બંદૂકની ખનાવટ.
- (૨) અનાયર્થ આસર—(૧) સમીપુજન, સુરકાળું અને નાળાએર હોમવાની ક્રીડા (૨) અણુચક પથર અને લાકડાના ફુંકાની પુજા (૩) ખાડા, ખડરાં અને સનુખોનાં ગળિદાન આપવાની રીત.
- (૩) શક લોકની આસર—[૧] લિંગપુજન અને નગપુજા [૨] કાઠી, ખટ, રજપુતો શકલોકના વંશજ હોવાનું અનુમાન કરે છે.
- (૪) બૌદ્ધ ધર્મની આસર—(૧) એરિસાના મહા બૌદ્ધ અપસંગ જેવો છે. (૨) ખાંજરાપેળો, દવાખાનાં દન આપવાની રીત તથા મગાં ગ્રાણીઓને પાળવાની રીત (૩) માંસ હરને બદલે જનરપનિયો અદાર (૪) જગન્નાથમાં રથયાત્રાને સહોત્સવ.
- (૫) હુસલમાનોની આસર—(૧) સ્ત્રીઓને ઓઝવ પડે રાખવાનો રીવાજ (૨) માતોના પેટા વિભાગો (૩) બાળલગ્ન (૪) બે રહેલથી કન્યા આપણ લેવાના રિવજના પાંચા (૫) પુસ્તકોની આજ્ઞાને લીધે વિદ્યાર્થીની પડતી.

પરદેશી હુમલા.

- (૧) ઇ. સ. પુ. ૧૫૦૦ મિરિઆતી રાણી સેગારામિસે સ્વારી કરી તેને યુદ્ધિહિરના વંશજોએ હરાવી.
- (૨) ઇ. સ. પુ. ૧૩૦૮ મિસરના રાજા મિસોઆસે સ્વારી કરી તેને સહદેવના વંશજોએ હરાવી.

- (૩) ઇ. સ. પુ. ૫૧૮ ઇરાનના રાજા દરવેશગુસ્તપે સ્વારી કરી કેટલોક ભાગ પંજાબનો જીતી લીધો.
- (૪) ઇ. સ. પુ. ૩૨૭ ગ્રીસ દેશના મહાન સિકંદરે સ્વારી કરી ક-તેહ મેળવી, પરંતુ પૌરમના પાકમથી ખુશ થઇ તત્તવાર આપી ને જીતેલો ભાગ પાકો સોંપી દીધો.
- (૫) ઇ. સ. પુ. ૩૧૨ સેલ્યુકસે કાશ્મીરપર સ્વારી કરી, પણ ચંદ્રગુપ્ત હરાવ્યો,
- (૬) ઇ. સ. પુ. ૧૮૧-૧૬૧ બાકત્રીઆના ગ્રીક લોકની સ્વારી.
- (૭) ઇ. સ. પુ. ૧૦૦ થી ઇ. સ. ૫૦૦ શક લોકોએ સ્વારી કરી સિંધમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું.
- (૮) ઇ. સ. ૬૩૬ માં હિસ્માને ભગ્ય પર સ્વારી કરી, પણ હાર્યો.
- (૯) ૬૬૨-૬૫૪ મુસલમાનોની સિંધ પર સ્વારી પણ હાર્યા.
- (૧૦) ૭૧૨ માં મહમદકાસમે સિંધ પર સ્વારી કરી દાહીરને હરાવી સિંધ પ્રાંત જીત્યો.
- (૧૧) ૭૧૭માં સળકતગીને પંજાબપર સ્વારી કરી ત્યાંના રાજાને હરાવ્યો.
- (૧૨) ૧૦૦૧ થી ૧૦૨૪ સુનીમાં મહમદ ગીઝની-હિંદ પર ૧૭ સ્વારીઓ કરી ખુબકળ દ્રવ્ય લઇ ગયો.
- (૧૩) ૧૧૭૬ થી ૧૨૦૨ સુધીમાં શાહજુહીન (મહમદ) ઘોરીએ નવ સ્વારીઓ કરી પણ રાજ્ય તાબે કર્યાં.
- (૧૪) ૧૨૧૭ માં મોગલરાજા ચંધીસખાને સ્વારી કરી.
- (૧૫) ૧૨૯૭-૧૩૦૪ મોગલોએ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના વખતમાં ૭ હુમલા કર્યાં.
- (૧૬) ૧૩૯૮ માં મમકંદના રાજા તૈમુરે સ્વારી કરી હજારો ગામ લુટ્યાં અને કતલ કરી.

- (૧૭) ૧૫૨૬ બાબરે સ્વારી કરી ઇશ્લાહીમને હરાવી રાજ્ય લઇ લીધું.
 (૧૮) ૧૭૩૮ માં ઇરાનના રાજા નાદિરશાહે મહંમદ રંગીલાપર
 સ્વારી કરી હરાવી ઘણું દ્રવ્ય લુંટ્યું તથા નિર્દોષ રમયતની
 કતલ કરી.

(૧૯) ૧૭૪૭-૧૭૬૧ સુધીમાં અહમદશાહનીએ હિંદ પર પાંચ સ્વારી કરી
સલાહ (કેલકરાર)

- (૧) એલાશાપેલ-૧૭૪૮ અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ વચ્ચે [૧] એક બીજાનો
 મુલક પાછો આપવો. [૨] હિંદુસ્તાનમાં બન્ને પ્રજાએ સંપીસંપીને
 રહેવું.
 (૨) મદ્રાસ-૧૭૫૪ અંગ્રેજોને ફ્રેંચ (૧) એક બીજાનો મુલક પાછો
 આપવો (૨) દેશી રાજાઓના ઝઘડામાં પડવું નહિ. (૩) નવાબ
 તથા નિઝામને એક બીજાએ કબુલ રાખવા.
 (૩) કલકત્તા-૧૭૫૭ સુરાજ આદલ્લા અને કઝાઇવ વચ્ચે (૧) નવાબે
 કલકત્તાનો કિલ્લો બાંધવાની પરવાનગી આપવી (૨) બંગાળનાં ચાણું
 અંગ્રેજોને સોંપવાં. (૩) અંગ્રેજી માલતું દાણુ માફ કરવું (૪) કંપ-
 નીને નુકશાનીનો ખદલો આપવો.
 (૪) પુના-૧૭૬૪ નિઝામ અને માધવરાવ પેશ્વા (૧) નિઝામે ૩૨ લાખ
 રૂપિયા પેશ્વાને આપવા (૨) એક બીજાને સંકટ વખતે અરસપરસ
 મદદ કરવી.
 (૫) મદ્રાસ-૧૭૬૯ હૈદર અને અંગ્રેજ (૧) એક બીજાનો લીધેલો મુલક
 પાછો આપવો (૨) સંકટ વખતે સામ સામે મદદ કરવી.
 (૬) સુરત-૧૭૭૫ રાધોબાને મુંબઇ સરકાર (૧) અંગ્રેજો રાધોબાને
 ગાદી અપાવે (૨) ગાદી મળ્યા બદલામાં રાધોબાએ વસાઇને સાબી
 બેટ અંગ્રેજોને આપવા.

- (૭) પુરંધર-૧૭૭૬ પેશ્વા અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજોએ રાધોખાનો પક્ષ
છેડી દેવે. તે બદલ પેશ્વા વસાઈ અને સાળી બેટ અંગ્રેજને આપે.
- (૮) વારગામ-૧૭૭૬ પેશ્વા અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજોએ પેશ્વાનો મુલક
પાછો આપવો (૨) ભરૂચ સિંધિયાને આપવું. (૩) આ શરતો
પળા. સુધી બે અંગ્રેજો પેશ્વાને કબજે સોંપવા.
- (૯) સાલાખાઈ ૧૭૮૨ મરેઠા અને અંગ્રેજ વચ્ચે (૧) પેશ્વાએ રાધો-
ખાને ૨૫ હજારનો પગાર આપવો (૨) અંગ્રેજને સાર્ટી અને વસાઈ
આપવા (૩) અંગ્રેજને પોર્ટુગીઝ શિવાય કોઈપણ યુરોપીયન પ્રજા
રાજ્યમાં રહેવા દેવી નહિ.
- (૧૦) મેંગલોર-૧૭૮૪ ટીપુ અને અંગ્રેજ વચ્ચે [૧] ટીપુએ અંગ્રેજ
કદીઓને છેડી દેવા (૨) તંપીસંપીને રહેવું (૩) એક ખીખનો
લીધેનો મુલક પાછો આપવો.
- (૧૧) ત્રિરંગપટ્ટણ-૧૭૯૨ ટીપુ અને અંગ્રેજ (૧) ત્રણ કરોડ રૂપીઆ
તથા અડધું રાજ્ય અંગ્રેજને આપવું (૨) અંગ્રેજ કદીઓ છેડી
મુકવા (૩) નીઝામ તથા મરેઠાને કેટલોક મુલક આપવો સરતો
પાળતા સુધી ટીપુના કુંવરને અંગ્રેજ છાવણીમાં રાખવા.
- (૧૨) હૈદરાબાદ-૧૭૯૮ નિઝામ તથા અંગ્રેજ (૧) કંટીન્ટ દસ્કર
રાખવું (૨) અંગ્રેજ શિવાય ખીજી યુરોપીયન પ્રજાને પોતાના રા-
જ્યમાં રાખવી નહિ.
- (૧૩) હૈદરાબાદ-૧૮૦૧ અંગ્રેજ અને નિઝામ (૧) કંટીન્ટ દસ્કરના
ખર્ચ પેટે બાળઘાટ પ્રાંત આપવો.
- (૧૪) અયોધ્યા-૧૮૦૧ અંગ્રેજ અને નવાબ વચ્ચે [૧] નવાબે
અંગ્રેજને વાયવ્ય પ્રાંત આપવો, તેને બદલે અંગ્રેજોએ નવાબનું
રક્ષણ કરવું.

- (૧૫) ભરતપુર-૧૮૦૫ અંગ્રેજ અને ભરતપુરના રાજા વચ્ચે (૧) હોદ્દા સાથેનો સંબંધ તોડી નાખવો (૨) દીગ તથા ૨૦ લાખ રૂપિયા અંગ્રેજોને આપવા.
- (૧૬) સેગાદલા-૧૮૧૬ ગુર્ખા અને અંગ્રેજ (૧) ખટમંડુનાં રેસીડંટ રાખવો (૨) સીમલા અંગ્રેજોને આપવું (૩) સીટીમલ રાજાનો મુલક પાછો આપવો.
- (૧૭) પુના-૧૮૧૭ બાજરાવ અને અંગ્રેજ [૧] અંગ્રેજ સૈન્યના ખર્ચ ખદલ ફેટલાક મુલક પેશ્વાએ અંગ્રેજોને આપવો (૨) પર નાજ્યોના વાંધા અંગ્રેજ મારફત પતાવવા.
- (૧૮) બાન્દ્રા-૧૮૨૬ અંગ્રેજ અને બ્રહ્મીરાજા વચ્ચે (૧) આજ્ઞામ આરાજાન અને તીનાસરીમ અંગ્રેજોને આપવા [૨] બ્રહ્મરાજાએ ખર્ચ ખદલ ૧ કરોડ રૂપિયા અંગ્રેજોને આપવા.
- (૧૯) હાદોર-૧૮૪૬ અંગ્રેજ અને શીખ વચ્ચે (૧) સતલુજ અને ગિઆસ વચ્ચેનો મુલક અંગ્રેજોને આપવો (૨) લગામના ખર્ચ ખદલ દેઠ કરોડ રૂપિયા (૩) દુનીપસિંહ મોટી ઉમરનો થતા સુધી પંચ મારફત કારભાર ચલાવવો.
- (૨૦) હૈદરાબાદ-૧૮૫૩ નિઝામ અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજ સૈન્યના ખર્ચ ખદલ વરાડપ્રાંત અંગ્રેજોને આપવો.
- (૨૧) રંચુન-૧૮૫૨ બ્રહ્મીરાજા અને અંગ્રેજ (૧) અંગ્રેજ ફોર્મોને છોડી મુકવા (૨) પેશુ પ્રાંત અંગ્રેજોને આપવા.
- (૨૨) ગંદામક-૧૮૭૨ અંગ્રેજ અને યાકુબખાન (૧) કાનુલ કુરમ અને બોલનધાટ અંગ્રેજોને આપવા (૨) કાનુલમાં રેસીડંટ રાખવો. (૩) પરરાજ્યોના વાંધા અંગ્રેજ મારફત પતાવવા.

અંગ્રેજ સરકારને હિંદમાંથી મળેલો મુલક

નામ	સાલ	કોની પાસેથી	કેવી રીતે
મદ્રાસ	૧૬૭૯	અંગ્રેજીરીના રાજ પાસેથી	વેચાણ
મુંબાઈ	૧૬૬૮	ઈંગ્લાંડના રાજ પાસેથી	વેચાણ
બંગાલા બહાર, ઓઢીયા	૧૭૫૬	દિલ્હીના આદલશ પાસેથી	બક્ષીસ
મદૈચુર	૧૮૬૯	ટીપુ પાસેથી	લડાઈમાં
વાયવ્ય પ્રાંત	૧૭૯૯	અયોધ્યાના નવાબ પાસેથી	લશ્કરના ખર્ચ પેટે
કર્ણાટક	૧૮૦૧	કર્ણાટકના નવાબ પાસેથી	ખાલસા
બાલાધાટ	૧૮૦૧	નીઝામ પાસેથી	સલાહમાં
બર્ય, પાવાગઢ	૧૮૦૩	સિંધિયા પાસેથી	લડાઈમાં
સીલોન	૧૮૧૬	વલંદા પાસેથી	સલાહમાં
અમદાવાદ, મહારાષ્ટ્ર	૧૮૧૮	પેશ્વા પાસેથી	ખ.લસા
આસામ, આરાકાન, ત્રિનાસરીમ	૧૮૨૯	બ્રહ્મીરાજ પાસેથી	લડાઈમાં
કુર્ગ	૧૮૩૪	રાજ્યના અધેશથી	ખાલસા
સિંધ	૧૮૪૩	અમીરો પાસેથી	લડાઈમાં
સતારા	૧૮૪૯	બીનવારસી	ખાલસા
પંજાબ	૧૮૪૯	શીખ બીજા વિગ્રહમાં	લડાઈમાં
નાગપુર, ઝાંસી	૧૮૫૩	બીનવારસી	ખ.લસા
પેશુ	૧૮૫૩	બીજા બ્રહ્મી વિગ્રહમાં	સલાહમાં
વરાહ	૧૮૫૩	નિઝામ પાસેથી	લશ્કરી ખર્ચ પેટે
અયોધ્યા	૧૮૫૬	નવાબ પાસેથી અધેશ રાજ્ય વ્યવસ્થાથી	ખાલસા

પંચમહાલ

૧૮૬૧ સિંધિયા પાસેથી

ઝાંસીના બદલામાં

યુદ્ધ બ્રહ્મદેશ

૧૮૮૬ ત્રીજા બ્રહ્મી વિગ્રહમાં

ખાલમાં

મુકાબલો

દુષ્ણી અને લાલી

- (૧) અંગ્રેજનું મુળ કાદવામાં બન્ને સરખા હતા.
- (૨) દુષ્ણીએ ફ્રેંચ સરખા વધારી, લાલીએ ખીલકુત્ર ખોધ.
- (૩) યુદ્ધ દૌરસત્યમાં દુષ્ણી કરતાં લાલી હોંશીયાર હતા.

કલાધવ અને શિવાજી

- (૧) કલાધવે અંગ્રેજ રાજ્યનો અને શિવાજીએ મરાઠી રાજ્યનો પાયો નાંખ્યો.
- (૨) બંને ઝાઝુ ભણેલા નહોતા.
- (૩) કલાધવે અમીચંદને અને શિવાજીએ અક્બરખાનને દગો દીધો,
- (૪) રાજ્ય સાચવી રાખવામાં બંને સરખા હતા.
- (૫) બંનેમાં લશ્કરી ગુણ સરખા હતા.

કલાધવ અને દુષ્ણે

- (૧) દેશી રાજ્યોની ખટખટ કરવામાં બંને સરખા હતા.
- (૨) કલાધવના જેવું દુષ્ણેમાં યુદ્ધ દૌરસત્ય ન હતું
- (૩) કલાધવ દેશી લશ્કરનો પ્રેમ મેળવી શક્યો પણ દુષ્ણે મેળવી શક્યો નહિ.

કલાધવ અને હેસ્ટિંગ્સ

- [૧] કલાધવે અંગ્રેજ રાજ્યનો પાયો નાખ્યો તેના ઉપર હેસ્ટિંગ્સે હમારત ચળી.

[૨] કક્ષાધવ દેશી રાજ્યો સાથે મિત્રતાથી વર્ત્યો પણ હેરિંગ્સે દેશી રાજ્યો પાસેથી ધન મેળવવા જીવ્રમ કર્યો.

વેલેસ્લી અને ડેલહૌસી

- (૧) જન્નેની રાજ્યનીતિ ખ્રિષ્ટિશ સત્તા વધારવાની હતી.
- (૨) વેલેસ્લી કરતાં રાજ્ય સાચવવામાં ડેલહૌસી ચઢીઆતો હતો.
- (૩) વેલેસ્લીની રાજ્યનીતિ શાંતીવાળી હતી, પણ ડેલહૌસીની તેની નહિ હોવાથી બળવો થયો.

એન્ટીક અને રીપન

- (૧) લોડાનો પ્યાર મેળવવામાં અને રૈયતનું ભડુ કરવામાં સરખા હતા.
- (૨) કુળવણીનો ફેલાવો કરવામાં જન્ને સરખા હતા.
- (૩) દેશી લોડાને મોટા હેઠા આપવામાં સરખા હતા.
- (૪) હિંદને દેવાના બોળમાંથી હિંગારવાના વિચારવાળા હતા.
- (૫) વસુલાત ખાતું સુધારવા તરફ જન્નેનું લક્ષ સરખું હતું.
- (૬) એન્ટીક સારામાં સારો ગવર્નર જનરલ ગણાયો, તેમ રીપન સારામાં સારો વોઈસરોય કહેવાયો.

લીટન અને ડફ્રીન.

- (૧) હિંદપર ખર્ચનો બોળે નાખવામાં જન્ને સરખા હતા.
- (૨) લીટને લાઇસન્સ ટેક્સ નાંખ્યો ત્યારે બીજે ઇન્કમ ટેક્સ નાંખ્યો.
- (૩) લીટને ટ્રેસર-હિંદ ઉત્સવ કર્યો, તેમ ડફ્રીને જયુબીલી મહોત્સવ કર્યો,
- (૪) જન્ને કાંઝરવેટીવ પક્ષના હતા.

કુંડે જીવન ચરિત્રો.

કલાર્ક-મ. સ. ૧૭૨૫ માં જનમ્યો હતો. સને ૧૭૪૪ માં હિંદમાં આવી વેપારી ખાતામાં દાખલ થયો; પણ અનુકુળ નહિ પડવાથી લશ્કરી ખાતામાં દાખલ થયો. અકોટને ઘેરે વગેરે અંદા સાહેબ વગેરે દરારી પ્રખ્યાત થયો. ૧૭૫૭ સીરાજુદ્દૌલાને દરારી અંગાળામાં અંગ્રેજી સત્તા સ્થાપી. ૧૭૬૫-૧૭૬૬ માં ગવર્નર થયો. ૧૭૬૭ માં વિસાયત ગયો. ત્યાં તેના દુશ્મનોએ લાંચ લીધાને આરોપ મુકી કામ અટકવું, તેમાં તે જીત્યો, પણ આપઘાત કરી ૧૭૭૪ મરણ પામ્યો.

દુપ્લી-મ. સ. ૧૭૩૧ માં હિંદમાં આવ્યો. તે હોંશીઆર હોવાથી પહેલેથીને ગવર્નર થયો. અને નિકામ તથા કર્ણાટકના રાજ્યોના પક્ષ પકડી અંગ્રેજોને હિંદમાંથી કાઢવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. પણ દુર્લ્લ ઔરંગઝેબમાં હોંશીઆર નહિ હોવાથી કલાઇવે તેની ધાણા કુળ કરી, તે ૧૭૬૩ માં મરણ પામ્યો.

ચંદા સાહેબ-એ દોસ્તઅલીનો જમાઇ હતો. એને મરેઠાઓએ બંદીખાને નાખ્યો હતો. ત્યાંથી દુપ્લીએ સાત લાખ રૂપિયા આપી છોડાવ્યો હતો. ૧૭૫૧ માં નવાબ અનવરુદ્દીનને અંબુરની લડાઈમાં મારી તેને કર્ણાટકની નવાબ બનાવ્યો, ચંદા સાહેબે અંગ્રેજોના મિત્ર મહમદઅલીને ત્રિચીનાપલ્લીમાં ઘેર્યો હતો, પણ અંગ્રેજોએ તે ઘેરે ઉઠાવી મહમદઅલીને છોડાવી કર્ણાટકનો નવાબ બનાવ્યો.

નાના ફૂડનવીસ-એ માધવરાવ પેશ્વાનો કારખારી હતો, જ્યારે પુનાની ગાદી મટે રાધોબા પ્રયત્ન કરતો હતો, તે વખતે આ પ્રખ્યાત નર માધવરાવના તરફ હતો, એણે ૧૭૬૪માં કુર્દલાની લડાઈ

કર્તા તિજામને હરાવી રેશ્વ ની ગયેલો કાર્ગિ પાછી મેળવી જંગમુંથી આ મહાન નર જીવતો હ. ત્યાં સુધી તેણે પેશ્વાએને પરતંવતામાં પાવા દીધી નહિ પણ પડતીમાંથી બચાવી ને ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં મરણ પામ્યો, ત્યાર પછી કુતંબ દાખલ થવાથી પેશ્વાનું મત્ત નો નાશ થયો.

નંદકુમાર-એ ગાને આદ્યેણુ ને મોટો જગીરદાર હતો, કોંસી-જના મેમ્બરોની શીખવણીથી વારન હેસ્ટિંગ્સ ઉપર લાંચ લોધાનું તહેમત મુકી કામ ચલાવ્યું, પણ તેના ઉપર ખોટું ખત બનાવવાનું તહેમત આવવાથી ગુનેગાર હરાવી ફોંલી દીધી.

લૉર્ડ લેક-ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં હિંદમાં સેનાપતિ થયો તેણે દિલ્હી, લારગરી અને અસાધ આગળ વિજય મેળવી તિધી માને હરાવ્યો અને મરેઠાના કબજામાંથી બદશાહ સહઆત્મકને છોડ્યો. ઇ. સ. ૧૮૦૫ માં ભરતપૂરનો અજીતગદ જીતવા સ્વારી કરી પણ હારીને પાછો આવ્યો ઇ. સ. ૧૮૦૭ માં ઇંગ્લેન્ડ ગયો.

રૉબર્ટ સેલ-આ સંહાર અધિકાર લડાઈમાં પ્રખ્યાત થયો તેણે પરવાન આગળ દોરતમકમદને, અને જલ્લાલખાદ આગળ અકબરખાતે હરાવ્યો. તે ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં મુકીની લડાઈમાં માર્યો ગયો.

લૉર્ડ ગૉર્ડ-એણે તિંધીઆને પતીયાર આગળ તથા શીખ લેતોને ગુજરાતની લડાઈમાં હરાવી નામના મેદવી. વળી ચીનાઓને હરાવી ચીનના બંદરમાં અંગ્રેજોને વેપાર કરવાની છુટ અપાવી.

અંગ્રેજી રાજ્યથી થએલા ફાયદા.

(૧) લોકોના જાનમાલનું સારી રીતે રક્ષણ થાય છે.

- (૨) વિદ્યા વધવાથી સ્વતંત્રતાના વિચાર પેદા થયા, અને પોતાના હક માગવા તૈયાર થયા.
- (૩) દેશ ઉપર ઘણો ખર્ચ હોવા છતાં દેશ આબાદ છે.
- (૪) રેલ્વે, તાર, ટપાલ દાખલ થવાથી વેપારને ઉત્તેજન મળ્યું.
- (૫) ચાંત્રક કળા તરફ લોકોનું વલણ થયું.
- (૬) રાજ્યની શાન્તિને કોઈ લોકો દેશ પરદેશ જઈ સારી રીતે વેપાર નેજા ગાર કરી શકે છે.

મરેઠી રાજ્યની ચઢતીનાં કારણ.

- (૧) એમનું દશકર ને ઘોડા કસાયલા હતા.
- (૨) ઘોડા ઉપર ઝાંઝો સરસામાન નાખતા નહિ તેથી નાસવાનું મુગમ પડતું.
- (૩) દશકરની ગોડવણી કરવામાં આલાક હતા.
- (૪) પહાડી મુલક અને ઘાટોના ભોમીઆ હોવાથી સંતાપ જવામાં મુગમતા પડતી.
- (૫) પ્રસંગ આવે નાશી જવામાં ચુકતા નહી.
- (૬) ધર્મભિમાની તેમજ દુશ્મનને યાપ ખવડાવતા પાછા પડતા નહિ.
- (૭) એકચારામી, દાડીઆ કે વ્યભિચારી નહોતા.
- (૮) પોતાની રઠવત ઉપર જીલમ કરતા નહિ.
- (૯) મુલકના જંદોખરત ઉપર તથા રઠવતને ઇન્સાફ આપવામાં હોશીયાર હતા.

મરેઠી રાજ્યની પડતીનાં કારણો.

- (૧) શિવાજી મહારાજ પછીના રાજા વ્યસની અને આળસુ હતા.
- (૨) પોતાનો રાજકાર્ય પેશ્વાને સોંપી સત્તા ધટાડી.

- (૩) સરદારોમાં સંપ નહી હોવાથી માંહેામાંહેા વઢયા.
 (૪) મરેઠી રાજ્ય અલગ હતા.
 (૫) પાછળના રાજ્યોમાં દેશાલીમાન નહિ હોવાથી, તથા રાજ્ય લોભથી અંજને શરણે ગયા.

રાજકીય પરવાના (પટા)

- (૧) ૧૭૭૩માં રેગ્યુલેટીંગ એક્ટ થયો, આથી કંપનીને રાજ્યસત્તા મળી
 (૨) ૧૭૮૬માં ફોક્સે બીલ મુકયું તેમાં કંપની વેપાર કરે અને રાજકારનાર પાર્લામેન્ટ ચક્કાવે પણ તે નામંજુર થયું,
 (૩) ૧૭૮૪માં પીટનું બીલ જમ થયું; તેથી ડિરેક્ટરો ઉપર દેખરેખ રાખનાર બોર્ડ ઓફ કંટ્રોલ નામે સભા નીમાઈ.
 (૪) ૧૮૩૩ના ધારાથી કંપનીનો વેપાર કરવાની પંધી કાવામાં આવી અને હિંદ તથા ચીનમાં વેપાર કરવાની બધા અંગ્રેજોને છુટ આપવામાં આવી.
 (૫) ૧૮૫૮ના ધારાથી કંપનિનું રાજ્ય ઈજ્જાંડની રાણીને હાથ આવ્યું
 (૬) ૧૮૬૧ના ધારાથી મુંબાઈ તથા મદ્રાસની કૌંસીલમાં કાયદા બાંધવા માટે દેશી ગૃહસ્થો દાખલ કરવામાં આવ્યા અને સુપ્રીમકોર્ટને કામે લાઈકોર્ટ દાખલ કરી.
 (૭) ૧૮૮૩માં ઇલબર્ટ બીલ પાસ થયું, તેમાં દેશી જડજો ગોરાઓનો ઇન્સાફ કરે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.
 (૮) ૧૯૦૬માં હિંદી પ્રજા રાજગીવટમાં લાગ લેતી થાય ને સારૂ ઇલાકા અને મુખ્ય સરકારી કૌંસીલમાં વધારે સલાહકારો નીમાના હક્ક મલ્યો.

હિંદની રાજ્ય વ્યવસ્થાનું ટુંક વર્ણન.

૧૪૫૮માં મહારાણીશ્રી પિકટોરીઆના હસ્તકમાં હિંદ આવ્યું ત્યારથી આ દેશનો રાજ્ય કારોબાર ચલાવવા માટે જે પ્રતિનિધિ મોકલવા માંડ્યો તે હિંદનો વોઇસરાય કહેવાય છે. ઇંગ્લાંડમાં હિન્દના વહીવટ ઉપર દેખરેખ રાખવા એક સેક્રેટરી અને પંદર સભાસદોની એક કૌન્સિલ નીમી તેને “ઇન્ડિઆ કૌન્સિલ” કહે છે, હિન્દી રાજ્ય વહીવટ ચલાવવા વોઇસરાયના હાથ નીચે એક ગૌસીસ છે તેમાં સેનાપતિ સથે નવ મેમ્બર નીમાય છે, તેમાં એક દેશી મેમ્બર રોય છે, વોઇસરાયના હાથ નીચે કાયદા બાંધારી સભામાં ઉરના નવ મેમ્બરો ઉપરાંત ૩૫ સરનાર તરફના અને ૨૫ લોકો તરફના મળી કુલ ૭૦ સભાસદો બેસે છે, દેશનો કારોબાર સરળતાથી ચલાવવા માટે દેશના વિભાગ પાડી મુંબાઇ મદ્રાસ ને બંગાળામાં ગવર્નર નીમે છે, બકાર ને ઓઢીના સયુક્ત પ્રાંતો, પંજાબને બ્રહ્મદેશના ઉપરો હાકેમ તરીકે લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર નીમે છે, આસામના મધ્યપ્રાંત, સરહદ ઉપરના વાયવ્ય પ્રાંત અજમેર, કુર્ગ આંદામાન ને બલુચીસ્તાન ઉપર ચીફ કમીશ્નર નીમે છે.

ગવર્નરના હાથ નીચે વહીવટ કરનારી અને કાયદા બાંધનારી સભાઓ હોય છે, વહીવટ કરનારી કૌન્સિલમાં ગવર્નર અને ત્રણ મેમ્બરો હોય છે તેમાં એક દેશી હોય છે, કાયદા બાંધનારી સભામાં ઉપરના ત્રણ સીવાય ૨૧ પ્રજાના પ્રતીનિધી અને બાકીના સરકાર તરફથી નીમાયલા મળી કુલ ૪૮ સભાસદો હોય છે. તે બધા એ બે વર્સે બદલાય છે. લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરને પણ ઉપરના જેવી બે સભાઓ હોય છે, એ કૌન્સિલોની સલાહ પ્રમાણે દરેક પોતપોતાના મુશ્કેલો વહીવટ કરે છે, ચીફ કમીશ્નરને અવી કૌન્સિલો હોતી નથી, દરેક ઇલાકામાં પ્રાંતો હોય છે, એ પ્રાંતોના ભાગને જિલ્લા અને

જીલ્લાના ભાગને તાલુકા કહે છે. પ્રાંતના ઉપરીને કમીશનર, જીલ્લાના ઉપરીને કલેક્ટર અને તાલુકાના ઉપરીને મામલતદાર કહે છે તે અધિકારીઓએ વસુલાતખાતા ઉપરાંત ફેજદારી ગુના સાંભળવને પણ અધિકાર હોય છે. કલેક્ટરોને મદદ કરવા માટે આસિં કલેક્ટરો અને ડેપુટી કલેક્ટર હોય છે.

દેશનો અદોખસ્ત રાખવા માટે પોલીસખાતું સ્થપાયેલું છે. જીલ્લાના ઉપરીને પોલીસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ કહે છે. એના હાથ નીચે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરો અને તેના હાથ નીચે પોલીસ સબઇન્સ્પેક્ટરો હોય છે તેઓ દેશમાં ચોરી ખુન, ઘાડ વગેરે ગુના અટકાવી દેશમાં સલાહશાન્તિ સાચવે છે. ગુનેગારોને પકડી ન્યાય માટે માઇસ્ટ્રોને સોંપે છે. ઇલાકાના પોલીસ અધિકારીને પોલીસ કમીશનર કહે છે.

દરેક ઇલાકામાં ન્યાય ખાતાનો વહીવટ ચલાવવા માટે પણ હાઇકોર્ટ સ્થાપવામાં આવી છે હાઇકોર્ટના જડજોમાં દેશી જડજો હોય છે. જડજોના તાબામાં જીલ્લા જડજો અને તેમના તાબામાં સબજડજો કે મુનસફ છે, સબજડજોના હુસાન્સાદથી નારાજ થએલા અનુક્રમે જીલ્લા જડજો અને હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરે છે. હાઇકોર્ટ ઉપરની કે ગવર્નમેન્ટ ઉપરની અપીલ ગ્રીવી કૌન્સિલમાં કે હિંદી સેક્રેટરીને ત્યાં થાય છે.

લોર્ડ રિપનના સમયથી લોકો રાજકાજમાં ભાગ લેતા થાય એ શુભ ઉદ્દેશથી લોગલબોર્ડ અને મ્યુનિસિપાલિટીના હક્ક બધી લોકોને માહિતગાર કર્યા, અને હાલ ધીમે ધીમે છુટ આપી ગવર્નર અને વોલ્ફરાયની કૌન્સિલમાં પણ લોક પ્રતિનિધિ તત્વ દાખલ કર્યું છે. આથી રાજ તરફની પ્રજાની વફાદારી દૃઢ થઇ છે.

તાબાનાં દેશી રાજ્યો પર દેખરેખ રાખવાનો પણ બંદોબસ્ત કરેલો છે, હૈદરાબાદ, કાસ્મિર, વડોદરા, ગ્વાલિયર ને મદ્રાસના યની સીધી દેખરેખ નીચે છે તેના ઉપરી અધિકારીને રેસિડન્ટ કહે છે. કેટલાંક રાજ્યો પર ગવર્નર દેખરેખ રાખે છે. તેમના તરફથી નીમવામાં આવેલા અધિકારીને એજન્ટ ટુ ધી ગવર્નર કહે છે. જલ્લાની હદમાં આવેલાં નાનાં રાજ્યોની દેખરેખ કલેક્ટર રાખે છે, અને તે તે સંસ્થાનના પોલિટીકલ એજન્ટ કહેવાય છે.

અંગ્રેજી રાજ્ય બંધારણના ખર્ચ નિભાવ માટે સરકાર જુદી જુદી રીતે ઉપજ લે છે. એ ઉપજ જમીનવેરો, રેલ્વે, જકાત, આબકારી અક્ષીણ, મીઠું નહેરો, સ્ટાંપ, જંગલખાતું, ટપાલ ટંકશાળ, તાર, વગેરે ખાતાં સ્થાપેલાં છે. ઉપજ કરતાં વધારે ખર્ચ કરવાનું હોય તો સરકાર કરજે નાણાં લે છે, અને ધીરનારાઓને બ્યાજ આપે છે. ઉપજમાંથી જે ખર્ચ થાય છે તેમાં લશ્કર, રેલ્વે, પોલીસ, જિલ્લાખાતું, ઉધરાતખાતું, નહેરો ટપાલ, તાર, ટંકશાળ ન્યાય વગેરે ખાતા ચાલે છે. દુઃખાગની આપત્તિથી બચાવવા માટે દર વરસે ઉપજમાંથી દોઢ કરોડ રૂપિયા અનામત રાખવામાં આવે છે. દિંદમાં અંગ્રેજી રાજ્યનું વાર્ષિક આવક લગભગ એક અબજ રૂપિયા છે. અને ખર્ચ પણ લગભગ તેટલું જ છે.

સહાયઓ.

સ્થળ	સાલ	કાની કાની વચ્ચે.	પરિણામ.
ડોમોઇ	૧૭૩૪	બાહુરાવ પેશ્વાએ	ત્રાંબકરાવને હરાવ્યો.
ભોપાળ	૧૭૩૬	„	નિઝામને હરાવ્યો.
અંબુર (૧)	૧૭૪૧	મરેડાએ	કર્ણાં નવાબદોરત- અલીને માર્યો.

મદ્રાસ	૧૮૪૬	ફ્રેંચોએ	કર્ણાં નવાખને હરાવ્યો.
અંબુર (૨)	૧૭૪૦	દુપ્લીએ	નવાખ અનવરદીનને હરાવ્યો.
અર્કોટ	૧૭૫૧	કલાઇવે	રાજા સાહેબને હરાવ્યો,
આન્ત			
કાવરેપાક	૧૭૫૨	"	"
બાહુર	૧૭૫૨	મેજર લોરેન્સે	ફ્રેંચોને હરાવ્યા.
પલાસી	૧૭૫૭	કલાઇવે	નવાખ સુરાજદૌલાને હરા.
ચીન્સુરા	૧૭૫૯	કર્નલ ફોર્ડ	વલંદાને હરાવ્યા.
વાંદેવાસ	૧૭૬૦	સરકુટે	લાલી તથા બુસીને હરા.
ઉદગીર	૧૭૬૦	સદાશીવ ભાઉએ	નિઝામને હરાવ્યો.
પટણા (૧)	૧૭૬૧	મેજર દર્નાક	બાદશાહ આલમને હરા.
ધેરીઆ	૧૭૬૩	મિસ્ટર આડમ્સે	મીર કાસમને હરાવ્યો.
પટણા (૨)	૧૭૬૪	કર્નાકે	મીર કાસમને શાહ આલમને તથા સુજાદૌલાને હરાવ્યા
બકસર (૨)	૧૭૬૪	મેજર મનરોએ	ઉપરના ત્રણેને હરાવ્યા.
ચંગામ	}	૧૭૬૭	કર્નલ સ્મીથે હૈદરને હરાવ્યો.
ત્રિનોમાલી			
અંબુર			
ચેરકુલી	૧૭૭૨	માધરાવે	હૈદરને હરાવ્યા.
પોલીનોર	૧૭૮૦	હૈદરે	કર્નલ બેક્લીને હરાવ્યો.
ચીલામથેમ	૧૭૮૧	હૈદરે	સર આયરકુટને હરાવ્યો.
પોર્તિનોવો	}	૧૭૮૧	સર આયરકુટે હૈદરને હરાવ્યો.
પોલીનોર (૨)			
શાલીંગર			

સીમોઆ	}	૧૭૯૧ કાનિવાલીસે	ત્રીપુને હરાવ્યો,
અરીકેરા			
કુર્દલા		૧૭૯૫ મરેહાએ	નિઝામને હરાવ્યો
મ લવેલી			
સદ શીર		૧૭૯૯ અંગ્રેજોએ	ત્રીપુને હરાવ્યો
શ્રીરંગપટ્ટણ			
પુના		૧૮૦૧ જશવંતરાવ હોલકરે	પેશ્વાને હરાવ્યો
અસાઈ		૧૮૦૪ જનનં વેલેસ્લીએ	સિંધિઆ તથા ભોંમ- લેને હરાવ્યા.
દિલ્હી	}	૧૮૦૩ લોર્ડ લેકે	સિંધિઆને હરાવ્યો.
બાસવારી			
આરાગામ		૧૮૦૩ જનનં વેલેસ્લીએ	સિંધિઆ તથા ભોં- મલેને હરાવ્યા
દિગ		૧૮૦૩ ફ્રેજર તથા મોન્સને	હોલકરને હરાવ્યો.
ફરકાખાદ		૧૮૦૪ લોર્ડ લેકે	હોલકરને હરાવ્યો.
ભરતપુર		૧૮૦૫ લોર્ડ લેકે ઘેરા બાલ્યો	પશુ જીતાયું નહિ.
મહુન		૧૮૧૫ જન. આકટરલોનીએ	ગુર્ખાને હરાવ્યા.
મકવાનપુર	}	૧૮૧૬	
હરિહરપુર			
ખડકી			
કોરેગામ		૧૮૧૭ અંગ્રેજોએ	બાહરાવ પેશ્વાને હરાવ્યો
આરે			
રંગુન		૧૮૨૪ કુમ્પબેને	બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા

ગ્રામ પેગામ		૧૮૨૫ કમ્પએલે	બ્રાહ્મીઓને હરાવ્યા.
બરતપુર (૨)		૧૮૨૭ લોર્ડ ક્રામ્પટનીયરે ગઢ જીત્યો.	
પરવાન		૧૮૨૭ રોમટ્ટે સેને દોસ્તમહમદને હરાવ્યો.	
કંદહાર		૧૮૪૨ જન. નોટે અફઘાનોને હરાવ્યા.	
મીયાની દિફામાદ		૧૮૪૩ નેપીયરે સિંધના અમીરને હરાવ્યો.	
મહારાજપુર પતીઆર		૧૮૪૩ લેડ્ઝ ગોફ અને જન. એ સાહબે સિંધીખાને હરાવ્યા.	
મુઝકી શીરોજપુર		૧૮૪૫ અંગ્રેજોએ શીખ લેફ્ટને હરાવ્યા.	
અલીવાલ સોખરાહન.		૧૮૪૬ "	"
કોન્ડરી સદુસેન રામનગર	}	૧૮૪૮ "	"
ચીલીઅનવાલા		૧૮૪૯ શીખ અને અંગ્રેજ તેમાં અંગ્રેજોને નુકસાન થયું.	
ગુજરાત		૧૮૪૯ લોર્ડ ગોફે શેરસાંગને હરાવ્યો.	
રંગુન પેગુ		૧૮૫૨ જન. ગોડવીને બ્રહ્મીઓને હરાવ્યા.	
કંતાન		૧૮૫૭ અંગ્રેજોએ ચીનાઓને હરાવ્યા.	
ભુતાન		૧૮૬૪ અંગ્રેજોએ ભુતાનના રાજાને હરાવ્યો.	
મર્વદ		૧૮૮૦ જન. રોમટ્ટે અફઘાનોને હરાવ્યા.	

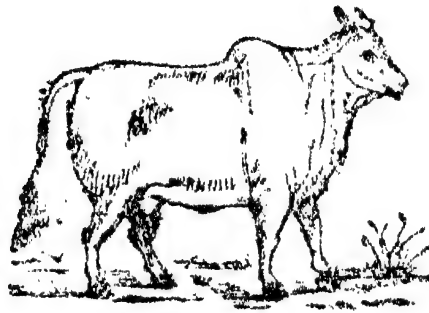
માડલેજ
મીનલાગદ
લીગટું
તેરાંગ
મણીપુર
મુંખાપ

૧૮૮૫ અંગ્રેજોએ અમ્હીઓને હરાવ્યા

૧૮૮૮ અંગ્રેજોએ તિમેટના રાજાને હરાવ્યો

૧૮૯૧ જન. ગ્રેહામે મણીપુરના રાજાને હરાવે

૧૮૯૩ હિંદુ મુસલમાન તેમાં અંગ્રેજોએ બન્ને
વચ્ચે ફાલડ થયું. પક્ષને નરમ પાડ્યા

ભૂગોળ.

આફ્રિકા ખંડ.

પ્ર० આફ્રિકા ખંડની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ० આ ખંડની શોધખોળ ૧૯ મી સદીના મધ્યભાગમાં થયેલી છે તે પહેલાં તેની હકીકત જાણવામાં આવી ન હતી તેથી તેને અંધકારમય ખંડ કહેતા. પણ તેની અંદરના કેટલાક ભાગની શોધખોળ થઈ નથી. પણ તેમાં આવેલો મિસર દેશ પ્રાચીન-કાળમાં વિદ્યાકળા તથા હુનર ઉદ્યોગમાં તેમજ સુધારામાં ઘણું આગળ પડતો હતો.

પ્ર० ખીખ ખંડની સાથે સુકાળલો કરો.

ઉ० વિસ્તારના પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી વસ્તિવાળો, અખાત વગરનો, મોટા રણવાળો અને વેપારની બાજતમાં નદીઓમાં વહાણો ન ફરી શકે તેથી ઘણી અગવડતાવાળો ખંડ છે. ખીખ ખંડની પ્રજા સુન્દરેલી હાલતમાં છે ત્યારે આ ખંડની પ્રજા જંગલી અવસ્થામાં છે. પ્રજાની અજાનતાને લીધે યુરોપવાસીઓએ જાણે માંહીમાંહે વહેંચી લીધો હોય તેમ તેમણે ઘણાંખરા જાણીતા ભાગમાં પોતાની સત્તા બેસાડી છે.

પ્ર० આ ખંડની સીમા કહો.

ઉ० ઉત્તરે ભૂમધ્ય સમુદ્ર, પૂર્વે હિંદી મહાસાગર, રાતો સમુદ્ર અને સુવેજની નહેર, દક્ષિણે દક્ષિણ મહાસાગર તથા પશ્ચિમે આટલાંટીક મહાસાગર આવેલો છે.

પ્ર० આફ્રિકાનો વિસ્તાર કહો.

ઉં યુરોપ ખંડ કરતાં વિસ્તારમાં ત્રણ ગણો મોટો એટલે ક્ષેત્રફળ ૧ કરોડ ૨૦ લાખ ચો. માઈલ છે, ઉત્તર દક્ષિણ લંબાઈ ૫૦૦૦ માઈલ તેમજ પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળાઈ ૫૦૦૦ માઈલ છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાની આબોહવા કહો.

ઉં મોટાં રણ હોવાથી હવા ઘણી ગરમ અને સુકી છે. સહરાના રણમાં તથા અંદરના ભાગમાં અને ઉત્તરના ભાગમાં વરસાદ આવતો નથી. વિષુવવૃત્ત ઉપર પુષ્કળ વરસાદ પડે છે. કિનારાની આબોહવા સારી હોઈ યુરે પીઅનોને માફક આવે તેવી છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઉનાળો અને વર્ષાઋતુ છે, શિયાળાની ઋતુ નથી. કિનારે આવેલા પર્વતો હવાને બેજ સુસી લે છે તેથી અંદરનાં ભાગની હવા ઘણે ભાગે સુકી હોય છે.

પ્ર૦ આ ખંડની કુદરતી રચનાનું વર્ણ કરો.

ઉં આ ખંડ ઉચ્ચ પ્રદેશ હોઈ કિનારાની જમીન નીચી છે. મધ્યના ઉચ્ચ પરદેશની સરહદ પર પર્વતો આવેલા હોવાથી અંદરના ભાગમાં જવાની મુશ્કેલી પડે છે સિદ્રાના અખાત અને ઇજીપ્તની વચ્ચે નીચામાં નીચું મેદાન આવેલું છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા ખંડની પેદાશ કહો.

ઉં આ ખંડની ઘણીખરી જમીન ઉજ્જડ છે. રણના પ્રદેશમાં ખજુર થાય છે. ઉત્તર તરફની ક્ષણદરૂપ જમીનમાં-ચોખ્ખા; ઘઉં, રૂ, ખાજરી ખુંદ, અને તમાકુનો પાક થાય છે. કાંગો નદીના પ્રદેશમાં અને ગીનીના કીનારા પરની જમીન ઉપર મોટાં જંગલો છે, તેમાં તાડ, અખતુસ, સુશડ, ગુંદર, રબર તથા ઇમારતી લાકડાં થાય છે, દક્ષિણ ભાગમાં પાંદડાં વગરના ઝાડ થાય છે. જાનવરોમાં સીંહ,

રમના, જરાફ, ઊંટ ઝીંપા, હિતોસેરા, ગોરિલા ચીમ્પાનઝી અને હાથી જોવામાં આવે છે. જંગલમાં મોટા સપનજરે પડે છે. શાહ-મૃગ, તથા જુદી જુદી જાતના પક્ષીઓ હોવાથી ખીજાનો વેપાર ધમધોકાર ચાલે છે. આફ્રિકામાં એક જાતની માખી થાય છે તે ઘોડા, ઊંટ, ખગદ અને કુતરાનો નાશ કરે છે. ત્યાંના ઊંટને એ ખુંધ હોય છે.

ખનીજ પેદાશમાં—દક્ષિણ આફ્રિકામાં સોનાની અને હીરાની ખાણો છે. મીઠાની ખાણો છુટક છુટક આવેલી છે. એટલાસ પર્વતમાંથી લોહું, તાંબુ અને સીસું જડે છે. મોટી મોટી નદીઓની રેતીમાંથી સોનું મળી આવે છે.

૩૦ આફ્રિકામાં રહેતી પ્રજાનું વર્ણન કરો.

૭૦ આફ્રિકામાં લગભગ સવાપંદર કરોડ માણસની વસ્તી રે. વસ્તીનો વધારો પશ્ચિમ સુદાનમાં છે. સહરા અને પોર્ટુગીઝ આફ્રિકામાં વસ્તી ઓછી છે. ઉત્તરમાં મિસરી, મુર. આરબ અને આબીસિનિ. જાતની વસ્તી છે, મધ્યમાં હબસી અને દક્ષિણમાં હોટેન્ટો છે, આફ્રિકન પ્રજા કેળવણીમાં ધણી પછાત, વહેમી અને જંગલી છે. પહેલાં શુલામનો વેપાર ચાલતો, પણ હાલમાં બંધ પડ્યો છે. ફ્રાન્સ, ઇંગ્લાંડ, નેધર્લેંડ, પોર્ટુગલ, જર્મની વગેરે દેશોમાંથી લોકો ત્યાં જઈ વસ્યા છે તેથી ત્યાંના લોકો ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળતા થયા છે. દક્ષિણ આફ્રિકામાં અને પૂર્વ આફ્રિકામાં વેપાર અર્થે હીંદુસ્તાન અને અરબસ્તાનમાંથી કેટલાક લોકો જઈ રહેલા લાગ્ય છે.

૪૦ આફ્રિકાની વેપાર સબંધી જાણવા લાયક હકીકત કહો.

૭૦ લોકો અધમ અવસ્થામાં હોવાથી આ ખંડ વેપારમાં પણ પાછળ પડતો છે. વળી અખાત નહિ હોવાથી તેમજ નદીના માર્ગો પણ

સારા નથી. યુરોપિઅન પ્રજાના વસવાટને લીધે કેટલેક સ્થળે રેલ્વે શરૂ થઈ છે, તે રસ્તે વેપાર ચાલે છે. વેપારની વધારે સગવડ માટે દક્ષિણથી ઉત્તર તરફ જવાય તેવી મોટી રેલ્વે બાંધવા વિચાર ચાલે છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા ખંડની મુખ્ય નિકાસ કહો.

ઉ૦ હીરા-(દ. આફ્રિકા) સોનું (નાતાલ ગોલ્ડક્રેસ્ટ) શાહમૃગનાં પીછા ઉન, રૂ, બુંદ, ગળી અને ગુંદર તથા કેટલાંક ઈમારતી લાકડાં બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાના લોકોનાં ધર્મ સંબંધી વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઉત્તર અને પૂર્વ આફ્રિકાની પ્રજા મુખ્યત્વે મુસલમાન ધર્મ યાને છે. કેટલાક બાગમાં યુરોપિઅનોના સહવાસથી ખ્રિસ્તી ધર્મના ફેલાવો થયો છે. અને બાકીના મુર્તિપૂજક છે.

પ્ર૦ આફ્રિકાનાં મુખ્ય રાજ્ય કહો.

ઉ૦ આ ખંડમાં મેરોકકો અને અબીસિનિઆ નામનાં જ સ્વતંત્ર રાજ્ય છે બાકીનાં ઘણાં ખરેખર પ્રદેશ યુરોપિઅન પ્રજાના તાબામાં છે. તેમાં સર્વથી વધારે મુલક ઈંગ્લાંડની હુકમત નીચે છે. ફ્રાન્સ અને કેટલાક જર્મની બેલ્જિઅમ સ્પેન પોર્ટુગલ અને ઇટાલીને તાબે છે. મીસર ઉપર તુર્કસ્તાનના સુલતાનની નામની સત્તા હતી હાલમાં તમામ વહીવટ અંગ્રેજોના હાથમાં છે,

પ્ર૦ આફ્રિકામાં પર્વતો કયા કયા છે.

ઉ૦ ઉત્તરમાં-એટલાસ પર્વત બાર્બરી સંસ્થાનમાં આવેલો છે.

પશ્ચિમમાં-ગગ પર્વત અપરગીનીની ઉત્તરે, અને કેમેરૂન કેમેરૂનમાં છે. દક્ષિણ તરફ-ડેકનગર્ગ નાતાલની પૂર્વમાં.

પૂર્વમાં-કીલીમા-ખરે જર્મન પૂર્વ આફ્રીકામાં, કેનીઆ ખ્રિસ્તીશ પૂર્વ આફ્રીકામાં આવેલો છે.

પ્ર૦ આફ્રીકા ખંડની નદીઓ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઉત્તર તરફ વહેનારી નાઇલ વીક્ટોરીઆ ન્યાંજા સરોવર આગળથી નીકળી આલ્બર્ટન્યાંજા સરોવરમાં થઈ ભુમધ્ય સમુદ્રને મળે છે. તેને આગળ જતાં બહરેલગઝલ અને ભૂરીનાઇલ નદીઓ મળે છે. નાઇલના મુખ ઉપર રોઝેટા અને ડામીએટા નામના અગત્યનાં બંદર આવેલાં છે તેના મુખ આગળનો ડેલ્ટા ઘણો ફળદ્રુપ છે. ગંગા ભુમનાની માફક આ નદીમાંથી નહેરો કાઢી તેનું પાણી મીસર દેશની ખેતીવાડીના ઉપયોગમાં લે છે. કારણ કે સહરાના રણના લીધે મીસરમાં વરસાદ આવતો નથી. આથી મીસર દેશની ખેતીનો આધાર આ નદી ઉપરજ રહેલો છે. પશ્ચિમમાં વહેનારી નાઇલક સુદાન દેશમાંથી નીકળી ગીની ન અખાતને મળેછે. આ નદી બેલીયા કે ક્યારા નામથી પણ ઓળખાય છે. કંગો કે જેમ આફ્રિકામાં સાથી મોટી નદી હોઇ મોઝરો સરોવર આગળથી નીકળી આટલાંટીક મહાસાગરને મળે છે. સેનીગલ અને ગાંબીઆ સેની-ગાંબીઆમાં વહી આટલાંટીક મહાસાગરને મળે છે, પુર્વમાં-લીમ્પોપો-ટાન્સવાલની ઉત્તરે પોર્ટુગીઝ પુર્વ આફ્રીકામાં વહી ડિંડી મહાસાગરને મળે છે. ઝાંબેઝી મધ્ય આફ્રીકામાં વહી મોઝાંબીકની ખાડામાં પડે છે. આ શીવાય સીરે, વાલ, ઓરેન્જ વગેરે કેટલીક નદીઓ આવેલી છે.

પ્ર૦ આફ્રીકામાં આવેલાં સરોવર કહો.

ઉ૦ વીક્ટોરીઆન્યાંજા, આલ્બર્ટન્યાંજા, ટાંગાનીકા કોમેરૂની પુર્વમાં આવેલું છે. ગેગવિઓલો-રોડેસીઆમાં, ન્યાંજા મોઝાંબીકની પશ્ચિમે, ગામી દક્ષિણમાં રોડેસીઆની પુર્વ અને ચાડ સુદાનમાં આવેલું છે. ભુતી દુનિઆમાં આ ખંડના સરોવર ઘણુ મેટાં છે.

પ્ર૦ આફ્રીકાના રણ કહેા.

ઉ૦ સહારાનું રણ ઉત્તરમાં આવેલું છે અને કંઈક દક્ષિણ મધ્ય આફ્રીકામાં આવેલું છે. સહારાના રણમાં જે ગુંગળાવી નામે એવો પવન વાય છે. તેને સીમુમ કહે છે.

પ્ર૦ આફ્રીકા ખંડના મુખ્ય અખાત કહેા.

ઉ૦ ઉત્તર કિનારે મિઝોના અખાત, ટિપોલીની ઉત્તરે અને કાએસનેઃ અખાત ટ્યુનિસની પુર્વે છે. પશ્ચિમ કિનારે ગિનીનો અખાત, બેનિનનો અખાત અને ગિઆટ્રાનો અખાત આવેલો છે. અને પુર્વમાં ડેલગોઆ ઉપસાગર, સોદાલા ઉપસાગર અને એડનનો અખાત છે. આ શિવાય ટેમ્બલ, ફાલ્સ, અંલગોઆ ઉપસાગર દક્ષિણ આફ્રીકામાં છે. મોઝામિકની ખાડી ખંડ અને માડાગાસ્કર બેટની વચ્ચે આવેલો છે,

પ્ર૦ બાણવા લાયક ભુશિર ગણાવો.

ઉ૦ બોન ભુશિર અસે સ્યુટાભુશિર ઉત્તર કિનારે વર્ડી અને કેપબ્લાકે અને પાલમાસ પશ્ચિમ કિનારે, કેપ ગોડ ગુડ હોય અને આગુલ-લાસ દક્ષિણ કિનારે, કોરીન્ટઅસ, ડેલગાડો અને ગ્વાડાલુપ પુર્વ કીનારે આવેલી છે. બોન છેક ઉત્તરખાંદુ, કેપવર્ડ પશ્ચિમખાંદુ આગુલલાસ છેક દક્ષિણખાંદુ અને ગ્વાડાલુપ છેક પુર્વખાંદુ છે.

પ્ર૦ આફ્રિકામાં આવેલા દ્વિપકલ્પ કહેા.

ઉ૦ આટલાંટીક મહાસાગરમાં અગ્ગેર્સ મીડરા, કેપવર્ડ પ્રિન્સેમ બેટ અને સેન્ટોમસ ખાટુંગાલને તાબે છે. કેનેરી અને આનાબોન, તથા ફર્નાન્ડોપો સ્પેન તાબે છે, સેન્ટહેલીના અને એશેન્સન અગ્રેજીને તાબે છે. મડીરા ટાપુની હવા સારી છે. કેનિરિમાં કેનેરિક નામનો જ્વાળા મુખી પર્વત આવેલો છે. સેન્ટહેલીનામાં નેપોલિઅન બો-

નાપાર્ટને તથા બેર સરદાર કોંજને કેદ કરવામાં આવ્યા હતા. નેપોલિયન ઇ. સ. ૧૮૨૧ માં મરણ પામ્યો હતો. તેનું મડદુ ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં પેરીસ લઈ ગયા હતા. હિંદી મહાસાગરમાં માડગાસ્કર યુર્બોન (રીયુનિયન) અને કોમોરો ટાપુ ફ્રાન્સને તાબે છે. મેરિશિઅસ, સત્યલ અને સોકાટ્રા અંગ્રેજોને તાબે છે. માડગાસ્કરની રાજધાની તાનાનારીબો છે. મેરિશિઅસથી ખાંડ બહાર દેશ જાય છે, અને તેને તાબે રેડીરસ નામનો બેટ છે. સોકાટ્રામાંથી એળાઓ બહાર દેશ જાય છે. સોકાટ્રો મુંબઈ સરકારની દેખરેખ નીચે છે.

૩૦ આફ્રીકાના વીભાગ કહેા.

૭૦ ઉત્તર આફ્રીકા, ૨ પશ્ચીમ આફ્રીકા, ૩ પુર્વ આફ્રીકા ૪ મધ્ય આફ્રીકા અને દક્ષિણ આફ્રીકા.

૩૦ ઉત્તર આફ્રિકાના દેશ તથા રાજકીય વીભાગો રાજધાનીનાં શહેર સાથે ગણાવો.

(૧) બાર્બરી સંસ્થાનો:—

ભાગ.	રાજધાનીનાં શહેરો				
મેરોકકો	મેરોકકો
અલ્જીરિયા	અલ્જીર્સ
ટ્યુનિસ	ટ્યુનિસ
ટ્રિપોલી	ટ્રિપોલી

(૨) ઇજીપ્ત કે મીસર કેરો

(૩) ઇજીપ્શીઅન સુદાન ખાટુમ

(૪) આબીસીનીઆ એડીસઆબેબા

- (૫) સહરા એમડેઝ
(૬) સુદાન ટીબ્બક્ટુ

પ્ર૦ પશ્ચીમ આફ્રીકાના દેશ રાજધાની સ.થે કહો.

- ઉ૦ (૧) લોઅર સેનીગાલ સેન્ટલુધ
(૨) સીએરા લીઓન બાથર્સ્ટ
(૩) સીએરા લીઓન ફ્રીટાઉન.
(૪) લીબિરીયા મનરોવીઆ
(૫) ગોલ્ડકોસ્ટ કેપટાઉનસલ
(૬) ડાહોમાં એબેમી
(૭) લાગોસ લાગોસ
(૮) દક્ષિણ નાઇજરીઆ ઓલ્ડ કેલેબાર
(૯) ફ્રેંચ કાંગો લાઇ બિરવીલે
(૧૦) ટાંગો ફ્રીસ્ટેટ બોમા

પ્ર૦ પુર્વ આફ્રિકામાં કયા દેશ આવેલા છે ?

- ઉ૦ (૧) બ્રિટિશ પુર્વ આફ્રિકા... ... મોમ્બાસા
(૨) ઝાંઝીબાર ઝાંઝીબાર.
(૩) જર્મન પુર્વ આફ્રિકા દારેસલામ.
(૪) પોર્ટુગીઝ ઇસ્ટ આફ્રિકા મોઝામ્બિક.

પ્ર૦ મધ્ય આફ્રીકાના દેશ રાજધાનીનાં શહેર સાથે કહો.

- (૧) રોડેશિઆ રોડેશિયરી.
(૨) બ્રિટિશ મધ્ય આફ્રિકા બ્લેનટાયર

પ્ર૦ દક્ષિણ આફ્રીકામાં કયા દેશ આવેલા છે ? તેની રાજધાની સાથે કહો.

- ઉ૦ [૧] કેપ ટાઉન... ... કેપ ટાઉન.

(૨) નાતાલ	પીટર મારિટ્ઝબર્ગ.
(૩) ઓરેંજરીવર કોલોની	બ્લોમ્ફોન્ટીન.
(૪) ટ્રાન્સવાલ	પ્રિટોરિયા.
(૫) બેસુટાલેન્ડ	મેસેક.

દેશવાર હકીકત.

પ્ર. બાર્બરી સંસ્થાનની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. ચાર રાજ્યો મળીને થએલો આ દેશ આફ્રિકાની ઉત્તર તરફ આવેલો છે. પહોળાં આ દેશમાં ચાંચીઆ છોકો લૂંટફાટ કરતા પણ હાલ અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ સરકારે તેમને બંધ કર્યા છે; કિનારા પરની ઝડપુ સાધારણ છે, પણ બીજી વિશા તરફ રણનો ગરમ પવન વાવા કરે છે.

પ્ર. બાર્બરી સંસ્થાનના ભાગ કહો.

ઉ. (૧) મોરોકકો, (૨) અલ્જીરિયા, (૩) ટ્યુનીસ અને (૫) ટ્રિપોલી

પ્ર. મુખ્ય પર્વત કયા છે?

ઉ. એટલાસ પર્વત બેન બ્રશિરથી આટલાંટિક મહાસાગર સુધી ગયેલો છે.

પ્ર. લોકો વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. લોકો આરબ છે અને તેઓ મુર નામથી ઝોળખાય છે, તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. ત્યાં ચાહુદી લોકોની પણ વસ્તી છે. તેઓ શ્રીમંત છે.

(૧) મોરોકકો.

પ્ર. મોરોકકોની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ. ઉત્તરમાં પશ્ચિમ તરફ આવેલો આ ભાગ ફળદ્રુપ છે. ત્યાંનો સુલ-

તાન “દીન સુસ્તોનો શાહનદો” ગણાવે હતો, પણ હાલમાં આ સંસ્થાન ફ્રેંચ સરકારની દેખરેખ નીચે છે. રાજ્ય સત્તા જીતી ગઈ છે.

પ્ર. ત્યાંની મુખ્ય પેદાશ કહેા.

ઉ. તમામ જાતનું અનાજ થાય છે. તથા મકાઈ, ખજૂર, બદામ, ઓલીવ અને શીંગડો પાક પુષ્કળ થાય છે. હુનર ઉદ્યોગમાં ટોપી, શેત્રંજી તથા મોરોકો ચર્મ (ચામડાં પકાવાય છે) બને છે.

પ્ર. મુખ્ય અયાત કંઈ છે ?

ઉ. સુતરાઉ અને ગરમ કાપડ, ખાંડ અને ચા બહારથી આવે છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ. મોરોકો-રાજધાનીનું શહેર છે ?

ફેઝ-મુસલમાનોનું પવિત્ર શહેર હોઈ ટોપી શેત્રંજી અને મોરોકો ચર્મને માટે પ્રખ્યાત છે.

ટાંગર-જુદા જુદા રાજ્યોના એલચી આ શહેરમાં રહે છે

(૨) અલ્જીરિયા.

પ્ર. અલ્જીરિયાની જાણવા યોગ્ય સામાન્ય હકીકત કહેા.

ઉ. મોરોકોની પૂર્વ આવેલા હોઈ પહેલો સુરિશ શાહનદોએ તાબે હતો, પણ હાલમાં ફ્રેંચોને તાબે છે. આ પ્રદેશ ફળદ્રુપ છે.

પ્ર. આ ભાગની મુખ્ય પેદાશ કંઈ છે ?

ઉ. ઘઉં, ઓલીવ, તમાકુ અને દ્રાક્ષ તથા ૩ પુષ્કળ થાય છે, તેમજ એસ્પાર્ટો નામનું ઘાસ [જેના કાગળો બને છે] તે બહાર દેશ બાય છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેર કહેા.

ઉં અદ્વૈત-રાજધાનીનું શહેર ભુમધ્ય સમુદ્ર પર આવ્યું છે. તે સુંદર હોવાથી રૂપેરી શહેર તરીકે ઓળખાય છે.

(૩) ટયુનીસ.

પ્રં આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉં આ લાગ ફ્રેન્ચના આશ્રય નીચે છે.

પ્રં મુખ્ય નિકાશ કહો.

ઉં એસપાર્ટોધામ, ઓલીવનું તેલ, દારૂ, વાદળી, ઢોર અને અનાજ.

પ્રં જાણવા લાયક શહેરો કહો.

ઉં ટયુનીસ-રાજધાનીનું શહેર ભુમધ્ય સમુદ્ર પર છે, ત્યાં રેશમી તથા ગરમ કાપડ બને છે. આ શહેરની પાસે કાર્થેજ શહેરનાં ખંડેર આવેલા છે.

(૪) ટ્રિપોલી.

પ્રં ટ્રિપોલીની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો ?

ઉં આ પ્રાંતમાં બાકી અને ફ્રાંસનો સમાવેશ થાય છે, તે તુર્કિસ્તાનના સુલતાનની સત્તા નીચે હતો, પણ ૬૦ સં ૧૯૧૨ માં ઇટાલિએ જીતી લીધો છે.

પ્રં ટ્રિપોલીની મુખ્ય નિકાશ કહો.

ઉં શાહમુગનાં પીંછાં, હાથીદાંત અને ચામડાં પરદેશ જાય છે.

૨. મિસર (ઇજિપ્ત).

પ્રં મિસરની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉં પ્રાચીનકાળમાં સુધારાની ટોચે પહોંચેલો અને દુનિયાના નાક સમાન ગણાતો હતો, હાલમાં પણ ત્યાંની પ્રાચીનકાળમાં બંધાવેલી

પિરામીડો હાલના મુસાફરોને ત્યાંની અસલી જાહોજલાલી જણાવી છક કરી નાખે છે, ત્યાંના હાકેમને ખેદિવ કહે છે તે આજ સુધી તુર્કીને તાબે ફક્ત નામનો હતો, પણ હાલની થઇ ગયેલી લઘા ધમાં ત્યાંનો કારમાર અંગ્રેજ સરકારની દેખરેખ નીચે ચાલે છે.

પ્ર૦ મિસરની મુખ્ય પેશ કહો ?

ઉ૦ પાસે સહરાનું વિશાળ રણ આવેલું હોવાને લીધે ત્યાં ખીલકુલ વરસાદ આવતો નથી તેથી ખેતીનો તમામ આધાર નાઇલ નદીના પાણી પર આધાર રાખે છે, નદીના પુરને લીધે ત્યાંની જમીન ફળદ્રુપ બની છે તેથી ખેતીના પાકમાં મુખ્યત્વે રૂ, ઘઉં, ચોખા, જવ થાય છે, તે બહાર દેશ જાય છે.

ઉ૦ મુખ્ય આયાત કયું છે ?

ઉ૦ સુતરાઉ કાપડ, કોયલા, તમાકુ, ગળી અને ધાતુ બહારથી આવે છે.

પ્ર૦ જાણવા હાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ૦ ફેરો (કાયરો) રાજધાનીનું નાઇલ નદીને કાંઠે આવેલું આફ્રિકામાં મોટા શહેર છે, તેમજ વેપારનું મથક છે.

એલેક્ઝાન્ડ્રિયા—મહાન સિકંદરે ઇ. સ. ૩૩૨ માં પસાવેલું પશ્ચિમ કિનારે મોટું બંદર અને વેપારનું ઠેકાણું છે.

સુએઝ, પોર્ટસૈયદ—સુએઝની નહેરમાં લુમધ્ય સમુદ્ર તરફનું છેલ્લું.

રોડેટાં ડામીએટા-નાઇલ નદી પર આવેલાં અગત્યનાં બંદર છે.

૩. ઇજિપ્તિયન મુદાન.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા હાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉં આખિસીનિઆની ઉત્તરે આવેલો મુલક છે તે ઘણો ખરો ઉજ્જડ છે તેની દેખરેખ ધણી અને અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં છે. હવા ગરમ અને સુકી છે. લોકો મુખ્યત્વે આરબ અને હયસીઓ છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો ?

ઉં ખજુર, રૂ, ગળી, તમાકુ અને ગુંદર તથા હાથીદાંત બહાર જાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉં ખાટુમ રાજધાનીનું શહેર ઐતિહાસિક જગા અને વેપારનું અગત્યનું સ્થળ છે, નાઇલ અને બૂરીનાઇલનાં સંગમ પર છે. ઇ. સ. ૧૮૮૫ માં અંગ્રેજ સરકાર ગોર્ડનને મારી નાંખવામાં આવ્યો હતો પણ લોર્ડ ક્રિચનરે ઇ. સ. ૧૮૯૮ માં આ મુલક જીત્યો હતો.

સુઆકીમ—ધણિશઅન સુદાનનું બંદર છે.

સેનાર—પહેલાંનું મોટું શહેર હતું.

ઓઝરમાન—જુની રાજધાની હતી.

૪. સુદાન (હબશીનો દેશ)

પ્ર૦ આ દેશમાં આવેલાં મુખ્ય રાજ્ય કયાં છે ?

ઉં બંબારાં, ટિમ્બકટુ, ગોડો, બાજર્મિ, કાનેમ અને વાગાઇ ફ્રેન્ચ સરકારની દેખરેખ નીચે છે. સોકોટો બોર્નુ અને નાઇલ નદીની પશ્ચિમનો મુલક બ્રિટિશ સરકારની દેખરેખ નીચે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉં ટિમ્બકટુ—મુખ્ય શહેર હોઇ વેપારનું મથક છે.

૫ આખીસીનિયા.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉં ઇજીપ્તની દક્ષિણ આવેલો સ્વતંત્ર પ્રદેશ છે. તેમાં પહાડ સરોવરો અને પુષ્કળ ઝરાળો હોવાથી તે આફ્રિકાનો સ્વદેશમાં કહે છે. તેની આબો હવા સારી છે, લોકો જંગલી હાલતમાં છે.

પ્રં મુખ્ય પેદાશ કય છે ?

ઉં કેટલેક ઠેકાણે વર્ષમાં ત્રણ પાક થાય છે. ખેતીની પેદાશમાં રુ, શેરડી, ખુદ ગળી અને કેળાં છે, મીઠું સુરખાર, ગંધક અને રૂપું મુખ્ય ખનીજો છે.

પ્રં મુખ્ય નદીઓ અને સરોવર કયાં છે ?

ઉં ભુરીનાઇલ મુખ્ય નદી અને ડેમ્બયા સરોવર છે.

પ્રં મુખ્ય શહેર કયાં છે ?

ઉં ગાંડર પહેલાંની રાજધાની અને ધાર્મિક શહેર ગણાય છે.

એડીસ અબેબા—હાલની રાજધાની છે.

મગદલા—મજબુત કિલ્લો છે. તેને અંગ્રેજોએ ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં જીત્યો હતો.

પશ્ચિમ આફ્રિકા.

પ્રં આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો !

ઉં આ ભાગ ગાંબિયા, ઉપલોગીની અને નીચલા ગીનીયા અનેલો છે તેની હદ શીએલુશિર સુધી છે, તેમાં અંગ્રેજ, ફ્રેંચ, પોર્ટુગીઝ, સ્પેનીશ જર્મન અને બેલ્જિઅમનાં રાજ્ય છે. કિનારા પરનાં સુરક્ષિત સ્થળો તેમના કબજામાં છે. હવા ગરમ અને સુખાકારી છે. આ ભાગમાં હાસી, ખિસ્તી અને મુસલમાનોની વસ્તી છે.

પ્રં આ પ્રદેશની મુખ્ય પેદાશ કયો.

ઉં રતાળું, રૂળાં મકાઇ, બાજરી જુવાર, ખીન, ગળી અને મરી છે.

તેમાંથી મુખ્યત્વે કોપરેલ, મગફળી, હાથીદાંત, રબર અને તાડનું તેલ તથા સોનાની રજ બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર. મુખ્ય આયાત કહો ?

ઉ. સુતરાઉ કાપડ, બાંદુક, દારૂગોળો, દારૂ અને સાંચકામ દેશાવરથી આવે છે.

પ્ર. મુખ્ય પર્વત અને નદીઓ કહો ?

ઉ. કોગ અને કેમમેશન પર્વત તથા સેનીગાલ, ગાંખીઆ ન.છજર, કાંગો અને બીજી કેટલીક નાની નદીઓ આવેલી છે.

પ્ર. આ દેશના મુખ્ય ભાગ તથા જાણવા લાયક શહેર કહો.

- ઉ. (૧) નાચ્લો સેનીગાલ સેંટલુઇ.
 (૨) ફ્રેંચની ગીની
 (૩) ફ્રેંચ આઇવરી કોસ્ટ...
 (૪) હાહોમી એથોમી.
 (૫) ફ્રેંચ કાંગો લાઇબરિયે.
 (૬) પોટુગીઝ મુલક તેમાં પોટુગીઝની અને કાંગો અને આંગો-લાના પોટુગીઝ ભાગો છે.
 (૭) સ્વતંત્ર રાજ્ય (૧) લીબેરીઆમાં મનોવીઆ શહેર છે. આ રાજ્ય પ્રજાસત્તાક છે. (૨) કાંગો સ્વતંત્ર રાજ્ય તે બેજી-અમની દેખરેખ નીચે છે.
 (૮) અંગ્રેજનો મુલક
 (૧) બ્રિટિશ ગાંખીઆ બાધસ્થ
 (૨) સીએરાલીઓન ક્રીટાઉન
 (૩) સુવર્ણ આરો (ગોલ્ડકોસ્ટ) કેપકોસ્ટ કાસલ
 તાગોસ લાગોસ.

(૫) દક્ષિણ નાઈજીરીઆ

ઓલડકેલેઆર.

(૬) ઉત્તર નાઈજીરીઆ

યાકુબા.

૯) જર્મન મુલકમાં [૧] ટોગોલેન્ડ અને [૨] કેમેરૂન કોસ્ટ મુખ્ય સંસ્થાન છે [૩] ફ્રીઓ લુશિરથી ઓરેન્જ સુધીનો પ્રદેશ પણ જર્મનોના કબજામાં છે. તેમાં વિંધામક મુખ્ય શહેર છે.

(૧)સ્પેનના મુલક—(૧) ફર્નાનડોપો અને (૨) અનાતોનના ટાપુ છે. પુર્વ અને મધ્ય આફ્રિકા.

પ્ર૦ આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ પુર્વ કિનારો પણ પશ્ચિમ કિનારાની માફક નીચો હોય જુદા જુદા રાજ્યોમાં વહેંચાયેલો છે, નીચાણવાળા પ્રદેશની હવાગરમ અને અતારોગ્ય છે, પણ ઉંચાણ પ્રદેશની હવા સારી છે, લોકો મૂર્તિપુજક છે. ગુલામોનો વેપાર બંધ થયેલો છે. આરબ અને હિંદીઓ વેપાર માટે આવી રહેલા છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ સોનું, રત્તર, હાથીદાંત અને ગુંદર

પ્ર૦ જાણવા લાયક નદીઓ કહો.

ઉ૦ ઝાંબેઝી—મોઝામ્બિકની ખાડીમાં અને સીરેન્યાસા સરોવરને મળે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક મુખ્ય ભાગ અને શહેરો કહો.

ઉ૦ (૧) પોર્ટુગીઝ પૂર્વ આફ્રિકા—તેમના (અ) મોઝામ્બિક અને (વ) સોફાલા મોટો પ્રાંત છે. તેમાં લોરસામાર્ક ડેલાગોઆ અખાત પર મોટું બંદર છે.

(૨) જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા—દારએલામ મુખ્ય શહેર છે. અને કિલિ માનઝારો નામનું ઉંચું શિખર આવેલું છે.

- (૩) બ્રિટિશ મધ્ય આફ્રિકા પ્રોટેક્ટોરેટની રાજધાની બ્લેનટાયર છે. અહીંથી રૂ, બુંદ, મરચાં, તમાકુ હાથોદાત, ચા, મગફળી અને રબર બહાર દેશ જાય છે, ખનીજમાં સોનું, લોખંડ, કોબલ્ટ અને તાંબુ જથ્થાપંથ નીકળે છે.
- (૪) બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકાનું મુખ્ય શહેર મોન્નાસા છે. આ બંદર પૂર્વ આફ્રિકામાં મોટામાં મોટું છે. ત્યાંથી યુ-ગંડા સુરી રહેલો છે. લોકો રોશીઆર છે. શેરડી, બુંદ, અને તમાકુ મુખ્ય પેદાશ છે.
- (૫) ઝાંઝીબાર અને પેમ્બાનો ટાપુ ઝાંઝીબારના સુત્રતાનની દેખરેખ નીચે છે તેમાં ઝાંઝીબાર મુખ્ય શહેર છે. ઘણા હિંદુ વેપારીઓ વેપાર માટે આવે છે, ત્યાંથી લવિંગ, હાથીદાંત, કાપરેલ અને રબર બહાર દેશ જાય છે.
- (૬) સોમાલી લેન્ડ-બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ સરકારને તાબે છે. બ્રિટિશની રાજધાની બર્જાસ અને ફ્રેંચની રાજધાની જમ્બુટી છે.
- (૭) ઇરિટ્રિયા-ઇટાલીના તાબાનો મુલક હોઇ તેનું શહેર અસોમા રાતા સમુદ્ર પર બંદર છે. અહીંની મુખ્ય નિકાશ મીકું છે.

દક્ષિણ આફ્રિકા.

પ્ર૦ દક્ષિણ આફ્રિકાની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો?

ઉ૦ આમાંના ઘણા ખરો ભાગ અંગ્રેજોના કબજે છે તે સમશીતોષ્ણુ ઝીખંધમાં આવેલો હોવાથી હવા સારી અને યુરોપિયનને તે રહેવા લાયક છે. લોકો કારીર, જીલુ અને હોટેટન્ટ જાતના હોઇ જંગલી છે, પણ હાલમાં ધીમે ધીમે સુધરતા જાય છે. વેપાર અર્થે ઘણા હિંદીઓ પણ અહીં આવી વસેલા છે. આ ભાગમાં હીરા અને સોનાની ખાણો પ્રસિદ્ધ છે.

પ્ર૦ દક્ષિણ આફ્રિકાના લાગે જાણવા લાયક હકીકત સાથે કહો.

ઉ૦ કેપ-પ્રોવિન્સ, નાતાલ, ટ્રાન્સવાલ, અને ઓરંજ નદીનું સંસ્થાન. મોડેશિઆ, આમુરેલાંડ અને સ્વાઝીલાંડ સંસ્થાનો છે. બેમુઆલેંડ, રક્ષણ હેઠળનો મુકત છે. કેપ પ્રોવિન્સ, નાતાલ, ટ્રાન્સવાલ અને ઓરંજ ક્રિસ્ટેને ઈ. સ. ૧૯૧૦ થી સંયુક્ત દક્ષિણ આફ્રિકાના નામથી જાહેર કરી કારભાર માટે નામદાર શહેનશાહ તરફથી ગવર્નર જનરલ મુકતમાં આવે છે. એની રાજધાની પ્રિટોરીઆ છે, પણ કાયદા બાંધતારી સભા કેપટાઉનમાં મળે છે.

(૧) કેપ પ્રોવિન્સ.

પ્ર૦ જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ ઈ. સ. ૧૪૮૬ માં પોર્ટુગીઝોએ શોધી કાઢ્યો, પણ ૧૮૧૫ સુધી વર્તમાને કબજે હતો અને ત્યાર પછી ઈંગ્લાંડને કબજે આવ્યો છે ત્યાંની તવા ગરમ અને સુકી છે. ગ્રેટકાફ નામના મેદાનમાં વરસાદને લીધે પુષ્પળ ઘાસ ઉગે છે અને ઘેટાં તથા શાહમૃગ ઉછેરવામાં આવે છે તેથી ઉત્તર બહાર દેશ જાય છે, તે શિવાય શાહમૃગનાં પીછાં, ચામડાં તાંબાની કાચી ધાતુ, સોનું અને હીરા પણ પરદેશ મોકલવામાં આવે છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પર્વત, જીશર, અને ઉપસાગર કહો.

ઉ૦ ન્યુવેવેલ્ડ અને ટેબલ મુખ્ય પર્વત છે. ગુડહોપ અને આગ્વહ. લાસ જીશર તથા ટેબલ ફોર્સ અને અલગોઆ ઉપસાગરો છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉ૦ કેપટાઉન-રાજધાનીનું શહેર તથા વેપારનું કેન્દ્ર છે.

કામગીરી-હીરાની ખાણો માટે જાણીતું છે.

ઈસ્ટલંડન, પોર્ટઈલીઝબેથ-અંદર હોઈ ત્યાંની ઉન ચાંમડાં ને શાહમૃગનાં પીછા બહાર જાય છે.

(૨) નાતાલ અને ઝુલુલે-૬.

પ્ર. નાતાલ વિષે જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ. પોર્ટુગીઝ વહાણવટી વારકાડીઆગામાએ ઇ. સ. ૧૪૯૭ના ડિસે. ૨૫ની રૂપ માં તારીખે આ ભાગ શોધ્યો હતો અને આ દિવસ નાતાલનો હતો તેથી આ ભાગનું નામ નાતાલ રાખ્યું હતું દક્ષિણ આફ્રિકામાં અહીંની જમીન ઘણી ફળદ્રુપ તથા આબોહવા સારી હોવાથી તેને દક્ષિણ આફ્રિકાનો જમીનો કહે છે.

પ્ર. આ પ્રદેશમાં મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ. જમીન ફળદ્રુપ હોવાથી મકાઈ, ઘઉં શેરડી ચોખ્ખા, ૩ અંન કેળાં વગેરે ઉત્પાદકરીતેની તમામ પેદાશ પુરુષ થાય છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ. પિટરમારિટબર્ગ-રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર છે.

નાતાલ (ડરબાન)-મુખ્ય અંદર અને વેપારનું કેન્દ્ર છે.

(૩) ટ્રાન્સવાલ સંસ્થાન.

પ્ર. આ ભાગની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. વાલનદીની ઉત્તરે આવેલું હોવાથી તેમનું ટ્રાન્સવાલ નામ પાડ્યું છે. આ ભાગમાં બોર (ડચ) લોકોની વસ્તી છે, તેમણે ૧૮૬૯ થી ૧૯૦૨ સુધી સ્વતંત્ર થવા માટે અંગ્રેજો સાથે લડાઈ ચલાવી હતી, પણ તેમાં તેઓ હાર્યા હતા પણ તેને કાલોનીયલ સંસ્થાન બનાવ્યું છે, આ લડાઈમાં હિંદી લશ્કરે ઘણી બહાદુરી બતાવી હતી.

આ સંસ્થાનમાં સોનાની પુષ્કળ ખાણો છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ વિષે શું જાણો છે ?

ઉ૦ જમીન તથા આબોહવા સારી હોવા છતાં લોકો ખર્નજ પદાર્થ પર વધારે ધ્યાન આપતા હોવાથી ખેતી પર લક્ષ આપતા નથી. ખનીજમાં સોનું, કાયલા, લોદું, હીરા, રૂપું અને કાચા છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરો કહો ?

ઉ૦ ટ્રેટોરીઆ-રાજધાનીનું શહેર છે.

જોહાન્સબર્ગ-હીરા તથા સોનાની ખાણો માટે પ્રસિદ્ધ છે.

ઓરંજ ક્રીસ્ટલ.

પ્ર૦ જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઓરંજ નદી પરથી આ સંસ્થાનનું નામ પડ્યું છે, આ પ્રદેશમાં હવા સુષી પણ સારી છે, નાતાલ અંગ્રેજીની સત્તામાં આવ્યા પછી ડચ (બોર) લોકોએ આ સ્વતંત્ર સંસ્થાન સ્થાપ્યું હતું પણ પાછળથી અંગ્રેજોની સત્તા સામે થવાથી ઇ. સ. ૧૬૦૨માં અંગ્રેજોએ જીતી લઈ તેમને સ્થાનીક સ્વરાજ્યને હક્ક આપ્યો છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કયું છે ?

ઉ૦ લાસનો પ્રદેશ હોવાથી મેઠાં બકરાં ઉછેરવાનો તથા ઉત્તર બહાર દેશ મોકલવાનો મુખ્ય ધંધો છે, આ શિવાય શાહમૃગનાં પીર્ણા, ચામડાં, કાયલા અને હીરા બહારદેશ જાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો ?

ઉ૦ બ્લોમફોન્ટીન-રાજધાની અને વેપારનું મુખ્ય ઠેકાણું છે.

(૫) બાસુટોલેન્ડ.

પ્ર. જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ. તે ઓરેન્જની પૂર્વમાં આવેલું હોય તેમાં પુષ્કળ અનાજ થાય છે અને ઘાસવાળી જગામાં દોર ઊછેરવામાં આવે છે, ઘઉં અને મકાઈ ખેતીનો મુખ્ય પાક છે.

(૬) સ્વાઝીલાંડ.

પ્ર. સ્વાઝીલાંડની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ. બુલુવાંડના ઉત્તરે આ ટ્રાન્સવાલની પૂર્વમાં આવેલું બ્રિટિશ સંસ્થાન છે.

(૭) બેશુઆનાલાંડ.

પ્ર. બેશુઆનાલાંડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. કેપટોલોનની ઉત્તરમાં બ્રિટિશોના રક્ષણ હેઠળનો મુક્ક છે. તેમાં મુખ્ય પેદાશ મકાઈ અને ચામડાં છે.

(૮) રોડેશીઆ.

પ્ર. રોડેશીઆની સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉ. રોડેશ નામના બ્રિટિશ રાજનીતિજ્ઞ અને વેપારી પુરુષનાં નામ પરથી આ પ્રાંતનું નામ રોડેશીઆ પડ્યું છે. ઉત્તર રોડેશિઆના લોકો દેશી રાજઓના ત્યામાં પણ બ્રિટિશની દેખરેખ નીચે છે. દક્ષિણ રોડેશીઆ અંગ્રેજ તાબે છે.

પ્ર. મુખ્ય પેદાશ કહો ?

ઉ. ઉત્તરના ભાગમાં ખીજમાં તાંબુ અને વનસ્પતિમાં ઇંડી આ રત્નને સાગ પુષ્કળ થાય છે દક્ષિણમાં ખીજમાં સોનું અને ખેતીમાં અનાજ રૂ અને તમાકુ થાય છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કહો ?

ઉ૦ સેલીસબરી રાજધાનીનું શહેર છે.

બુલવયો-શહેર અને વેપારનું કેન્દ્ર છે.

અમેરિકા ખંડ.

પ્ર૦ અમેરિકા ખંડની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ખંડ કેટલોક સમય અજાણ્યો રહ્યો. તેની શોધ ઇ. સ. ૧૪૯૨ માં ક્રોલમ્બસ નામના વહાણવટીએ રપેનના રાજાની મદદથી કરી. તેથી તેને નવી દુનિયા કહે છે. છેક પ્રાચીન સમયમાં જુના ગ્રીક અને રોમન લોકો આ ખંડને આટલાન્ટિસ નામે ઓળખતા, આ ખંડ પશ્ચિમ ગેળાર્ધમાં આવેલો છે. આ ખંડની શોધ ક્રોલમ્બસે કરી હતી પણ અમેરીગોવેસપુસી નામના ખલાસીના નામ ઉપરથી આ ખંડનું નામ અમેરિકા પડ્યું છે.

પ્ર૦ ક્રોલમ્બસે આ ખંડની શોધ કેવો રીતે કરી ?

ઉ૦ યુરોપીઅન પ્રજાને હિંદનો માલ આરબ વેપારીઓ મારફત મળતો તે માત્ર થયો એથી પડતો હોવાથી હિંદની સાથે આરોઆર વેપાર કરવાની ઇચ્છા થતાં તેથી શોધ કરવા જુદી જુદી પ્રજાઓ તૈયાર થઈ. આ શોધમાં ભાગ લેનાર ક્રોલમ્બસ પણ હતો તેણે પોતાનાં વહાણ આટલાન્ટિક મહાસાગરમાં હંકાર્યાં. થોડા વખત તેની નજરે બ્રહ્માદીપ સમુદ્ર પડ્યો. તેને તેણે હિંદનો ખેટ ધારી 'વેસ્ટ ઇન્ડીઝ' નામ આપ્યું, અને ત્યાંના રહેવાશીઓને ઇન્ડીઅન નામથી ઓળખવા લાગ્યો.

પ્ર૦ યુરેશિયા અને નવી દુનિયાનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ યુરેશિયાની લંબાઈ પૂર્વ પશ્ચિમ વધારે છે, ત્યારે નવી દુનિયાની

લંબાઈ ઉત્તર દક્ષિણ છે. નવી દુનિયા માં પર્વતોની હાર ઉત્તર દક્ષિણ ગએલી છે, ત્યારે યુરેશિયાના પર્વતોની હાર પૂર્વ પશ્ચિમ છે. અમેરિકા ખંડ સપાટ મેદાનનો પ્રદેશ છે અને યુરેશિયા ઉચ્ચ પ્રદેશનો મુલક છે. અમેરિકામાં રણ નથી. યુરેશિયામાં રણ છે. અમેરિકા ત્યારે કટિબંધમાં આવેલો છે. યુરેશિયા ઘણું ખડ ઉત્તર સમશીતેષ્ણ કટિબંધમાં આવેલો છે. અમેરિકાના મેદાનમાં દરિયાઈ પવનની અસર જણાતી નથી. જુની દુનિયાની વચ્ચે કાશિઅન સમુદ્ર અને મેડિસીકોનો અખાત છે.

પ્ર૦ અમેરિકા ખંડની સીમા કયો ?

ઉ૦ પશ્ચિમ પાસિફિક માહસાગર અને બહેરિંગની સામુદ્રધુની છે બહેરિંગની સામુદ્રધુનીને લીધે એ એશિયા ખંડથી છુટો પડેલો છે ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર આવેલો છે. પૂર્વે આટલાંટિક અને દક્ષિણ દક્ષિણ મહાસાગર છે

પ્ર૦ આ ખંડનો વિસ્તાર કેટલો છે ?

ઉ૦ એનું ક્ષેત્રફળ દોઢ કરોડ ચો. માઈલ એટલે યુરોપ ખંડથી ચાર ગણું અને હિંદુસ્તાનથી આઠ ગણું મોટું છે. અને જુની દુનિયાથી અડધા ક્ષેત્રફળ જેટલો છે. એની વચ્ચારેમાં વચ્ચારે લંબાઈ ૯૦૦૦ માઈલ અને ઓછામાં ઓછી પહોળાઈ પનામાની સંયોગીભુમિ આગળ ૩૧ માઈલ છે. જેને ઓછીને હાલમાં સુએઝની માફક નહેર બનાવવામાં આવી છે. આ ખંડનો ઉત્તરનો ભાગ ઉત્તર અમેરિકા અને દક્ષિણનો દક્ષિણ અમેરિકાના નામથી ઓળખાય છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાનો મુખ્યભાગ કયો ?

ઉં બન્ને ત્રિકોણાકાર, બન્નેનાં શેરામિંદુ દક્ષિણ તરફ બન્નેના ઉત્તર કિનારા તરફ દ્વિપસમુદ્ર, બન્નેના પૂર્વ કિનારા કરતાં પશ્ચિમકિનારા ઓછા ખાંચાવાળો, બન્નેના પર્વતોની દાર ઉત્તર દક્ષિણ, પશ્ચિમ કિનારા પર મોટા મોટા પહાડો પર્વ કિનારા તરફ નાના પહાડો આવેલા છે. વળી બન્નેની નદીઓની વચ્ચેના અંશ દશા પશુમળની આવેલા છે. પણ ઉત્તર અમેરિકામાં જેવાં મેટાં સૌંદર આવેલાં છે, તે દક્ષિણ અમેરિકામાં નથી. ઉત્તર અમેરિકાનો પૂર્વ કિનારો સહેજ ખાંચા ખાંચાવાળો છે, પણ દક્ષિણ અમેરિકાને પૂર્વ કિનારો તદ્દન સપાટ છે, ઉત્તર અમેરિકાની ચારનદીઓ પાસિફિક મહાસાગરમાં પડે છે; પણ દક્ષિણ અમેરિકાની એક નદી પાસિફિક મહાસાગરમાં પડતી નથી. ઉત્તર અમેરિકાનો ઘણો ભાગ શમશીનોત્ક કટિબંધમાં છે. પણ દક્ષિણ અમેરિકાનો ઘણો ભાગ ઉષ્ણકટિબંધમાં છે દક્ષિણ અમેરિકામાં જેવાં રાક્ષસી વિસ્તારનાં જંગલ છે, તેવા ઉત્તર અમેરિકામાં નથી.

ઉત્તર અમેરિકા.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકાની સીમા કહો.

ઉં ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર, પૂર્વે આટલાંટીક મહાસાગર અને મેક્સિકોનો અખાત, દક્ષિણે પાસિફિક મહાસાગર અને પનીમની નહેલ, પશ્ચિમે પાસિફિક મહાસાગર અને બહેરીંગની સામુદ્રધુની છે.

પ્ર૦ વીસ્તાર કહો.

ઉં આ ખંડનો આકાર ત્રિકોણ જેવો હોય શીરોમિંદુ પનામાં છે, તેનો વિસ્તાર એંશી લાખ ચો. માઇલ. એની વધારેમાં વધારે લાખ ૪૫૦૫ માઇલ છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકામાં કયા કયા પર્વતો છે.

ઉં રાફી પશ્ચિમમાં ઠેઠ ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી પહોંચેલો છે. તેને સ-
માન્તર આવેલો ડુંગરોની હારનો ઉત્તર તરફનો ભાગ પ્રરફડ અને
દક્ષિણનો ભાગ સીએરાનીવેડા નામે ઓળખાય છે. એપેલેશીઅન
પર્વત દક્ષિણમાં આલ્પમીના ઉચ્ચ પ્રદેશથી શરૂ થઈ સેન્ટલારેન્સ
નદી જાય છે માઉન્ટસેન્ટ ઇલીઆમ અલસ્કામાં ઉંચું શીખર છે
ઝાર જોખા અને પોપોલ્કો પટ્ટ મેક્સિકોમાં બવાળામુખી પર્વત છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકામાં જાણીતી લાયક નદીઓ કહો.

ઉં યુકોન કોલામ્બિયા, અને કોલોરેડો આ ત્રણ નદીઓ પાસીફિક
મહાસાગરને મળે છે. કોલોરેડો ૩૦૦ માઇલ સુધી એક માઇલ
ઉંચા એવા એ પર્વતોની વચ્ચે થઈને વહે છે નદીના આવા ર-
સ્તાને કેતન કહે છે, માઉન્ટી અને સસકેટ એવન ઉત્તર મહાસા-
ગરને મળે છે, સેન્ટલારેન્સ, મીસીસીપી મીસુર અને રીઓગ્રાંડ
ડેલનોર્ટ આલ્લાટીક મહાસાગરને મળે છે, સેન્ટલારેન્સ નદી સુ-
પીરીઅર સરોવર પાસેથી નીકળે છે, આગળ જતાં એરી અને
આન્ટારીઓ સરોવર વચ્ચે થઈને વહેતાં તે નીઆગરા નામથી ઓ-
ળખાય છે, નીઆગરા નામનો જગજહેર ધોધ આ નદીનો જ
બનેલો છે.

પ્ર૦ નીઆગરા ધોધનું વર્ણન કરો ?

ઉં આ ધોધ સેન્ટલારેન્સ નદીમાંથી બનેલો છે, તેના એક ટાપુને લીધે
એ ભાગ થાય છે, ઉત્તર તરફનો ધોધ કાનડાને તાબે અને દક્ષિ-
ણ તરફનો યુનિટેડ સ્ટેટ્સને તાબે છે, કાનડાનો ધોધ ૧૬૦૦ ફુટ
પહોળો અને ૧૬૦ ફુટ ઉંચો અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો ધોધ ૬૦૦
ફુટ પહોળો પણ ઉપરના કરતાં વધારે ઉંચો છે. આ ધોધમાંથી
દર સેકન્ડે સાત લાખ ટન પાણી પડી પીરતાળીશ લાખ ઘોડાના

બળ જોટલી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે, આ બધી શક્તિને કામમાં લઈ જુદાં જુદાં યંત્ર ચલાવે છે, આ ધોધના પાણીનો અવાજ ત્રીસ ચાળીશ માઇલ સુધી સંભળાય છે, તેથી તેનું નામ નિઆગરા (પાણીની ગર્જના) પડ્યું છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક સરોવર ક્યાં છે ?

ઉ૦ સુપીરીયર-આખી દુનીઆમાં મીઠા પાણીનું મોટામાં મોટું સરોવર છે, અને એક છેડેથી બીજે છેડે આગમોટ વાગે મુસાફરી કરતાં વીસ કલાક લાગે છે, લુરોન, એરી, ગ્રેટસ્લેવ, ગ્રેટબેર, આથાબસ્કા મશિગન અને શાલ્ટ વગેરે સરોવર આવેલાં છે, આ શિવાય બીજાં કેટલાંક નાનાં ગણ આવેલાં છે આથી આ ખંડને સરોવરનો ખંડ કહે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકા અને પુર્વ કિનારાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ હડસન, બાશીન, સેન્ટલારેન્સ, ફન્ડી, મેકિસકોના અખાત તથા કારિબિયન સમુદ્ર આવેલા છે, હડસનનો ઉપસાગર ઇ. સ. ૧૬૧૦ માં શોધી કાઢ્યો બાશીન ઉપસાગર ૧૬૧૫માં શોધી કાઢ્યો, તેમાં જહેન અને શીલ નામનાં માછલાં પુષ્કળ થાય છે, ફન્ડી અખાત સાંકડો હોવાથી તેમાં ભરતીનું પાણી ઘણું ઉંચું ચઢે છે, કાષ્ઠક વખતે ભરતીનું પાણી સપાટી કરતાં ૯૦ ફુટ ઉંચું ચઢે છે, મેકિસકોના અખાતમાંથી ગલ્ફસ્ટ્રીમ નામનો ગરમ પ્રવાહ નીકળે છે ગ્રીનલાંડ ન્યુફાઉન્ડલાંડ, કેપ્શિલ્ડન, પ્રીન્સ એડવર્ડ અને ઇન્ડિયાના ટાપુઓ આવેલા છે, લાથેડોર, નોવરોશીઆ, યુકાટાન અને ફ્લોરિડા દ્વીપકલ્પો છે, કાડ, હાટેરાસ, સેબલ મુખ્ય જુથિરો છે. હડસન ડેવીસ, બારો સ્મીથ બેલીએલ વગેરે સામુદ્રધુનીઓ છે.

પ્ર૦ પશ્ચિમ કિનારાની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉં આ કિનારા ઉપર કાર્નિઆનો અખાત વોનકુવર અને ક્વીન શા-
લોટ મુખ્ય દ્વીપો ચલારકા અને લોઅર કાલિ ફોર્સનું આ દીપક-
લ્પો; તથા બહેરિંગની સામુદ્રધુનો અને પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની ભૂ-
શિર છે,

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકાની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉં સમશીતોષ્ણ કટીબંધમાં આવેલો હોવાની યુરેશિઆ કરતાં
ઠંડો પ્રદેશ છે, એમાં પુર્વ પશ્ચિમ પહાડ નથી, આથી ઉત્તર
મહાસાગરનો ઠંડો પવન-આખા પ્રદેશ પર ફરી વળે છે, પશ્ચિમ
તરફ ઉત્તર દક્ષિણ પહાડ હોવાને લીધે પાસિફિક મહાસાગરનો
ગરમ પવન આવી શકતો નથી, બાષ્પીન ઉપસાગરમાંથી ઠંડો પ-
વન આવે છે, આથી પુર્વ કિનારો વધારે ઠંડો છે પાસિફિક મ-
હાસાગરના પ્રદેશમાં અને મેક્સિકોના અખાત પર પુષ્કળ વરમાદ
આવે છે, સેન્ટ લારેન્સ અને ઈંગ્લિશચેનલ લગભગ એકજ અક્ષાં-
શપર હોવા છતાં ઠંડા પ્રવાહને લીધે સેન્ટ લારેન્સ અખાતનું પાણી
ઠરી જાય છે. એકંદરે આ ખંડ યુરોપિયન પ્રજાને રહેવા લાયક છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકાની પ્રાણીજ અને ઉદભિજ પેદાશ કહો.

ઉં ઉત્તર મહાસાગર, હડસનનો અખાત અને લાબ્રોડોરાના કિનારા
પર અતિશય ઠંડીને લીધે લીલા અને શેરાળ થાય છે, ત્યાંના
દક્ષિણના પ્રદેશમાં મોટાં જંગલો હોય તેમાં પાઇન એપલ ઓક
અને પોપલરનાં ઝાડ થાય છે મધ્યના મેદાનમાં પુષ્કળ ધાતુ ઉગે
છે, આ ધાતુનાં મેદાન ત્રેરી નાથી ઝોળખાય છે. ખેતીની પે-
દાશમાં-મકાઈ ઘઉં રૂ, તમાકુ, શેરડી અને ખટાટા થાય છે, મેવા-
માં નારંગી અંબર લીંબુ, સફરજન વગેરે થાય છે. જનવરોમાં
ઘોડા ઢોર અને ઘેટાં ગ્રામ્ય જનવર છે. જંગલમાં રીંછ હરણ

રેનડીઅર ખીવર બાઇસન સીલ વગેરે રૂપવાળાં જનવરો થાય છે. નદીખામાં મોટા મોટા મગરો નજરે પડે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકામાં ક્યાં ખતીજો નીકળે છે ?

ઉ૦ સોનું રૂપ નિકલ અને સીસું પશ્ચિમના ઉચ્ચ પ્રદેશમાંથી, કાલસા લોખંડ અને ફેરોસિન પુર્વના ઉચ્ચ પ્રદેશમાંથી તથા તાંબુ સુપિરીઅરના સરોવર કિનારા ઉપરથી અને રૂ મેક્સિકોમાંથી જથાખંધ મળ્યા આવે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરીકા ખંડમાં રહેતી પ્રજાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ ખંડમાં હગજગ સાડાખાર કરોડ મહસુની વસ્તી છે, તેમાં પોણા ભાગ કરતાં વધારે યુરોપિઅન પ્રજા છે, તેઓ ઘણે ભાગે પ્રોટેસ્ટન્ટ માર્ગના હોઇ સ્પેનિશ, અંગ્રેજી અને ફ્રેંચ ભાષા બોલે છે. બાકીની વસ્તી સીધી અને મુળ વતની રાતી ચામડીવાળા ઈંડીઅનોની છે. ઉત્તરનાં ટાપુ અને કિનારા ઉપર એરિમોના-મની કીંગ્ડમી પ્રજા રહે છે. મેક્સિકો અને મધ્ય અમેરીકામાં સ્પેનીશ પ્રજા રહેતી હોવાથી તેઓ રોમન કેથોલીક ધર્મ માને છે.

પ્ર૦ આ ખંડનો જાણવા લાયક વ્યપાર કહો.

ઉ૦ ઉત્તર અમેરીકાનો મુખ્ય વ્યાપાર યુરોપખંડતેમા વિશેષ કરી ગ્રેટ બ્રિટન સાથે છે અહીંથી બંગલોનો પેદાશ અનાજ અને કાચો માત્ર ખદાર દેશ જાય છે. મુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં ઘણાં કારખાનાં હોવાથી તર્કયાર થયેલો મલ આપણા દેશમાં આવે છે. ખદાર દેશથી ચા, ખુંદ કદામ અને બીજી ધાતુ આવે છે.

પ્ર૦ આ ખંડનો વ્યાપાર ચલાવવાની સગવડો કેવી છે ?

ઉ૦ ઉત્તર અમેરીકાના જળમર્ગોએવા તો સારા છે કે રેલ્વે થમા અગાઉ લોકોએ જળમાર્ગે મુસાફરી કરી આ ખંડની શોધ કરી હતી. નદીઓ

અને સરોવર ઉપર બંદરો એવાં તે સારાં છે કે આગમોટો આવી શકે છે કાનડમાં જળમાર્ગ એવા સારા છે કે જમીન ઉપર પણ મુકયા શિવાય બધા લાગમાં મુસાફરી કરી શકાય છે યુરોપથી છ દીવસમાં સ્ટીમર મારફતે અમેરીકા આવી શકાય છે, આટલાં દિવસમાં પાસાંશીક મુઠ્ઠી છ મોટી રેલ્વે ખેલી છે. આપા કારણથી વેપાર ચલાવવાની બધી સારી સગવડ મળે છે.

પ્ર૦ ઉત્તર અમેરિકામાં જાણવા લાયક કયાં રાજ્ય છે ?

લાગ

મુખ્ય શહેર

ઉ૦ (૧) બ્રિટિશ ઉત્તર અમેરીકા

ઓટાવા.

(૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ

વોશિંગટન.

(૩) મેક્સિકો

મેક્સિકો.

(૪) મધ્ય અમેરીકા

ન્યુગવટેમાલા.

(૫) વેસ્ટ ઇન્ડીઝ દ્વીપો

હવાના.

બ્રિટિશ અમેરિકા.

પ્ર૦ જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ લાગ એક નાની સરખી દુનીઆ છે. અહીં બધા પ્રકારની આબો-હવા છે. દરેક જાતની વસ્તુઓ પાકે છે, તથા બધી જાતની ખેતીને નીકળે છે. અહીંના લોકો ઝપાટાખંધ સુધરતા જાય છે. તેમજ લાકડાં અને કાલમાનો એટલો બધો જાય છે કે તે થોડા વખતમાં બધી ઉન્નત દશામાં આવશે, એમ અનુમાન કરે છે. એમાં કેનેડાનું મોટું રાજ્ય અને ન્યુફાઉન્ડલેન્ડનો નાનો ટાપુ છે. એનું ક્ષેત્રફળ ૩૫ લાખ ચો. મા. છે.

પ્ર૦ કાનડાના રાજ્યની સીમા કહો.

ઉં ઉતરે ઉત્તર મહાસાગર, પુર્વે આટલાંટીક મહાસાગર, દક્ષિણે યુનાઇટેડ સ્ટેટસ અને પશ્ચિમે અલસિકા તથા પાસિફિક મહાસાગર છે.

પ્રં કાનડાની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉં અહીં યુરોપના જેવી દરેક જાતની આબોહવા જણાય છે. દરેક મોસમમાં અહીંની હવા યુરોપના કરતાં સૂકી છે. શીયાળાની મોસમમાં પણ ઠંડાણે જરૂર પડે છે.

પ્રં બ્રિટિશ અમેરિકાની પેદાશ કહો.

ઉં ઇમારતી લાકડું અનાજ અને કડોળ પુષ્કળ થાય છે. આ રાજ્યના માનીટાયા પ્રાંતના ઘઉં દુનીયામાં ઉત્તમ ગણાય છે. કાંડ અને સામાન નામની માછલીઓનો મોટો વેપાર ચાલે છે તેથી કેટલાક આ દેશને 'મચ્છીમારનું સ્વર્ગ' કહે છે. નરમ રૂંવાટીવાળાં જાનવરોનો તેમનાં ચામડાં માટે શિકાર કરે છે.

પ્રં બ્રિં અમેરિકાની ખનીજ પેદાશ કહો.

ઉં સોનું લોદું, તાંબુ, કાચલા અને નીકેલની પુષ્કળ ખાણો છે. બ્રિટીશ કાલંબીઆમાંથી પુષ્કળ સોનું નીકળે છે,

પ્રં મુખ્ય આયાત નીકાશ કહો.

ઉં ઉન, ઉનનાં કપડાં, લોદું લોદાનો સમાન સુતરાઉ કાપડ, ચા, કાશી ખાંડ વગેરે બહાર દેશથી આવે છે અને અહીંથી ઇમારતી લાકડાં દોર ઘઉં અને માવલી બહાર દેશ જાય છે.

પ્રં આ દેશનો વસ્તીનું લર્ણન કરો.

ઉં આશરે ૫૦ લાખ માણસની છે, તે મુખ્યત્વે અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ પ્રજાની બનેલી થોડા વખતથી હિંદુસ્તાનમાંથી પણ કેટલાક લોકો વેપાર માટે જઈ રહ્યા છે, કિવબેક પરગણામાં ફ્રેંચોની વસ્તી વધારે છે.

૩૦ રાજ્યપદ્ધતિ કહો.

ઉ૦ આ રાજ્યના નાના સેક્ટર્ગર્નિંગ (પોતાની મેળે રાજ્ય ચલાવમાં) સંસ્થાનોનું બનેલું છે. બધાં સંસ્થાનોના ઉપરી તરીકે ઇંગ્લાંડથી ગવર્નર જનરલ નીમવામાં આવે છે, પણ કાયદા બાંધવાની સત્તા બધા સંસ્થાનોની બનેલી પાર્લામેન્ટને સોંપવામાં આવી છે. લોકો કેળવણી પ્રતિ ખાસ લક્ષ આપી તેની પાછગ મોટી રકમ ખર્ચે છે.

૩૦ જાણવા લાયક પર્વત અને નદીઓ કહો.

ઉ૦ મુખ્ય રોકી પર્વતની દાર ઉત્તર દક્ષિણ આવેલી છે. તેનાં બાઉન અને હુકમ નામનાં જાણવા લાયક શિખર છે.
નદીઓમાં-સેન્ટલારેન્સ, મેકન્ઝી, ફ્રેજર, લાલ અને મસ્કે એવન મુખ્ય છે.

૩૦ આ દેશમાં સરોવરો કયાં છે.

ઉ૦ ગ્રેન્ડે, સુપીરિયર, હુરોન એરી, આન્ટારિઓ, વિનિપેટ ગ્રેટસ્લેવ વિગેરે છે.

૩૦ જાણવા લાયક શહેર અને તેમની હકીકત સાથે કહો.

ઉ૦ ઓડવા-રાજધાનીનું શહેર હોમ ત્યાં પાર્લામેન્ટ ભરાય છે.

આ શહેર લોકડાંના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

ટોરો-કાનડામાં ખ્રિસ્તીધર્મનું સ્થળ છે.

કવીએક-રમણીય શહેર છે. તેમાં ફ્રેન્ચોની વસ્તી વધારે છે ઇ. સ. ૧૭૫૬માં જનરલ વુલ્ફની સારદારા નાંચે અંગ્રેજોએ ફ્રેન્ચો પાસેથી કબજે લીધું હતું.

મેન્ટ્રીઅલ-કાનડામાં મોટામા મોટું શહેર છે.

વિનિપેગ-માટ્રીટોઆ પ્રાંતની રાજધાની થઈના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે

લાલીનાસક-કાનડામાં નૌકાસૈન્યનું ઠેકાણું છે.

સેન્ટબ્લેન-ન્યુઝીલેન્ડની રાજધાની હોઈ મેટું બંદર છે, તે તે વહાણ બાંધવાના ઉદ્યોગ માટે જાણીતું છે.

વિક્ટોરિયા-બ્રિટિશ કોલમ્બીયા પ્રાંતની રાજધાની વોન કુવર બેન્ટની દક્ષિણે છે.

ન્યુફાન્સાંડ.

પ્ર૦ આ બેન્ટની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ ટાપુ પહાડી હોઈ કાનડા રાજ્યની જુદા સંસ્થાન તરીકે છે તેના ઉપરી તરીકે ગવર્નર છે તેનો ટેબલેસ આ બેન્ટ ઉપર તેમજ સામ્રાટોર નામના દ્વીપકલ્પ પર છે, આ બેન્ટ કોડ નામની માછલીના વેપાર માટે ખાસ પ્રખ્યાત છે. ફ્રેંચ પ્રાંતને આ ટાપુ પાસેથી માછલા પકડવાનો ખાસ હક છે. અહીંના જંગલોમાં કાચળ બનાવવાના માવાનાં લાનડાં પુષ્કળ થાય છે. લોટું કાચલા તાંબુ, વગેરે ખનાવે જાય. બંધ મળી આવે છે. તેની રાજધાની સેન્ટબ્લેન છે.

ગ્રીનલાંડ-[લીલો ટાપુ].

પ્ર૦ આ ટાપુ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ઉત્તર મહાસાગરમાં ૬૦૦ ઉ. અક્ષાંશથી ધ્રુવ સુધી આવેલો છે. તે ડેન્માર્કને તાબે છે આ પ્રદેશમાં પુષ્કળ ઠંડી પડવાને લીધે જ-મીન ઉપર બરફ પડી રહે છે. તેથી ત્યાં લીલ અને સેવાળ જાતની વનસ્પતિ થાય છે, હમેશાં તેની જમીન પર લીલોતરી ઉગે છે તેથી તેનું નામ (ગ્રીન=લીલો, લેન્ડ=જમીન) ગ્રીનલાંડ પાડ્યું છે.

(૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટ.

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ દેશ વ્યાપાર અને રિજાનની નિયમિત ખીલવણીથી અજબ રીતે આબાદ થઈ, ફૂતીઆમાં એક બળવાન રાજ્ય અન્યું છે, ખેતી, બનાવટ અને ખનીજોને લીધે આ દેશ સૌ વરસમાં નધારી શકાય તેટલી ઝડપથી સુધારાની ટોચે પહોંચી સમૃદ્ધિવાન બન્યો છે.

પ્ર૦ આ દેશની સીમા કરો.

ઉ૦ ઉત્તરે બ્રિટિશ અમેરિકા, પૂર્વે આટલાંટિક મહાસાગર, દક્ષિણે મધ્ય અમેરિકા અને પશ્ચિમે પાસીફિક મહાસાગર આવેલો છે.

પ્ર૦ આ દેશની આબોહવાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આ દેશમાં તમામ જાતની હવા નજરે પડે છે. પૂર્વ કાગમાં સખન ઉનાળો અને શિયાળો દાખવે છે. પશ્ચિમ બાજુની હવા સૂકી અને ગરમ છે. પાસીફિકના કિનારા ઉપર તથા મેક્સિકોના અખાત આજળ પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે.

પ્ર૦ મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉ૦ જવ, રાઈ, બાજરી મકાઈ, ઘઉં, ચોખ્ખા અને ૩ પુષ્કળ થાય છે.

પ્ર૦ ખનીજ પેદાશ કહો.

ઉ૦ કાંચલા, લોહું, સોનું અને રૂપું તેમજ બીજી કેટલીક ધાતુઓ જથ્થાબંધ નીકળે છે. તમામ ધાતુઓ ખોદી કાઢી તેનો જોશ્યે તેવો ઉપયોગ કરે છે.

પ્ર૦ આ દેશના હુન્નર ઉદ્યોગ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ ખેતી, દોર ઉછેરવાનો અને ખાણ ખોદવાનો તથા લઘુકામ બનાવાનો ઉદ્યોગ મોટા પાયે પર ચાલે છે. વેપાર કરવાનાં બહોળાં સા-

ધન હોવાથી પરદેશ સાથેના વેપાર ધણી ઝડપથી વધે છે. હાલમાં ચાલી ગયેલા રહાન વિગ્રહને લીધે યુરોપમાં બનતી ચીજોનો તોટા આ દેશે તેમજ બપાને પુરો કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય પેદા કર્યું હતું. આ ઘણી દારૂ, રેશમ અને સુકો માલ બહાર દેશથી આવે છે અને તેને બહારે અનાજ રૂ, લેખાંડ, પોલાદ ચીજો તાંબુ, તમાકુ તથા કેરોસીન અને કેટલોક યાંત્રિક માલ બહાર દેશ જાય છે.

પ્ર૦ વસ્તી અને રાજ્યપદ્ધતિનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઇંગ્લાંડથી પ્યુરીટનોએ આવી આ સંસ્થાનને ઇ. સ. ૧૬૨૦ માં વસાવ્યું હાલમાં લગભગ સવાનવકરોડ માણસની વસ્તી છે. વસ્તીનો ગુખ્વલાગ જર્મન અને અંગ્રેજો છે. તેમજ ૮૦ લાખ સીંધીઆ અને ત્રણ લાખ મુળ વતનીઓ છે. આ સંસ્થાને ઇ. સ. ૧૭૭૬નાં પોતાની માતૃભૂમિ (ઇંગ્લાંડ) થી છુટી પડી પોતાનું સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપન કર્યું. અહીંના લોકો પ્રોટેસ્ટન્ટ માર્ગના છે, તેઓ કેળવણી ઉપર ઘણું લક્ષ આપે છે. હામ હામ મોટાં માટાં વિશ્વ વિદ્યાલયો છે. શ્રીમંત વર્ગ વિશ્વના કામમાં મોટી રકમો બક્ષીસ તરીકે આપે છે. આ રાજ્ય ૪૫ સ્વતંત્ર અને ૭ દેખરેખ રાખવાનાં રાજ્ય મળી કુલ ૫૨ સંસ્થાનનું બનેલું છે. રાજ્ય પ્રજાસત્તાક હોઇ પ્રેસીડેન્ટ કેબ્રેસની મદદથી રાજ્ય ચલાવે છે. કેબ્રેસની બે સભા છે. (૧) લોકો તરફથી ચુંટાએલા સભ્યોની (૨) સેનેટ.

પ્ર૦ આ દેશનાં જાણીતા લાયક પર્વત અખાત; ભૂશિરો અને દ્વીપાદિપો કયા છે.

ઉ૦ રોકી અને એપેલેચિયન પર્વતની હારો પશ્ચિમે અને પૂર્વે છે. મેકિસકો અને કાલકેનિઆનો અખાત દક્ષિણ અને પશ્ચિમે છે.

ક્રાડ હાટેરાસ સેબલ જૂશિરો પૂર્વમાં આવેલી છે, ફ્લારીકા અને અલારકા મુખ્ય દ્વિપકલ્પો છે.

પ્ર. આ દેશમાં આવેલી મુખ્ય નદીઓ કઈ છે ?

ઉ. મિસિસિપી મિસુરી આ ખંડમાં મોટામાં મોટી નદીઓ હોઈ મે-કિસકોના આખાતમાં પડે છે.

હડસન, સરકવેના. અને પેટોમાક આટલાંટિક મહાસાગરને મળે છે.

સેકેમેન્ટો અને કોલમ્બિયા પાસિફિક મહાસાગરને મળે છે.

રીઓકો લોરેડો-કાલીફોર્નિયા આખાતમાં પડે છે.

પ્ર. આ દેશના જાણવા લાયક શહેરો પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ. ન્યુયોર્ક-આખા અમેરિકામાં મોટામાં મોટું શહેર છે. દુનિયામાં ફક્ત લંડન એના કરતાં વધારે મોટું છે ત્યાં એટલી ખંધી પ્રમા-રતો પ્રાધવાની જમીનની તાણ છે કે વીસ વીસ અને પચીસ પચીસ માળનાં પ્રાંધવામાં આવ્યાં છે.

બ્રુક્લીન-મુખ્ય ખંદર છે આ શહેર અને ન્યુયોર્કની વચ્ચે દુનિ-આમાં મોટામાં મોટો બ્રુક્લીન બ્રુક્ છે, તે ૬૦૦ ફુટ લાંબો અને ૮૫ ફુટ પહોળો છે, એટલો તો ઢિંચો છે કે મોટાં મોટાં વહાણો આરખોટ નીચે થઈ સહીસલામત જાય છે.

ચિકાગો-મીચીગન સરોવર પર અનાજ અને માંસના વેપારને માટે આખી દુનીયામાં મશહૂર છે; દુનિયાનું મોટામાં મોટું દુર-ખીન આ શહેરની વેવશાળામાં છે. સને ૧૮૬૩ માં અમેરિકા શોધ્યાને ૪૦૦ વર્ષ થયાં તેની યાદગીરીમાં જંગી પ્રદર્શન ભર-વામાં આવ્યું હતું.

વોશીંગ્ટન-પોટોમાક નદી ઉપર યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની રાજધાનીનું શહેર છે, આ દેશની પાર્લામેન્ટ આ શહેરમાં મળે છે.

શીલાન્ડેશીયા—આસતેલ, ગરમ કપડાં તે જાયજાના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

સાનફ્રાન્સિસ્કો—પાસિફિક મહાસાગર પર મોટું શહેર છે ઇ. સ. ૧૮૧૯ ના ધનતીકંપથી આ શહેરનો ઘણો ભાગ નાશ પામ્યો હતો.

સેન્ટલુઇસ—આરો, લોટું અને સાંયકામના વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે.

બોસ્ટન—વ્યાપાર અને કેળવણીનું મોટું સ્થળ છે.

બાલ્ટીમોર—૩, તમાકુ અને કેરોસીનના વેપાર માટે જાણીતું છે.

પીટર્સબર્ગ—લોહાના કામ માટે પ્રખ્યાત છે.

ન્યુઓર્લીઅન્સ—૩ અને ખાંડના વેપારનું મથક છે.

મેક્સિકો.

પ્ર० મેક્સિકોની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ० પહેલાં આ દેશ સ્પેનને તાબે હતો, પણ હાલમાં તે સ્વતંત્ર થઈ પ્રજાસત્તાક અન્યો છે. આ મુલક પહાડી અને જંગલોથી ઘેરાયેલું છે, અહીં તમામ જાતની હવા હોય ફક્ત ઉનાળો અને ચોમાસુ એવા બે ઋતુઓ છે, એનો વિસ્તાર સત્તાવીસ લાખ ચોરસ કીલોમીટર ચોરસ માપલ છે.

પ્ર० સીમા કહો ?

ઉ० ઉત્તરે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ પૂર્વે મેક્સિકોનો અખાત, દક્ષિણે મધ્ય અમેરિકા અને પશ્ચિમે પાસિફિક મહાસાગર છે.

પ્ર० આ દેશની મુખ્ય પેદાશ કહો.

ઉં જંગલની પેદાસમાં ઇમારતી લાકડું થાય છે. ખેતીની પેદાશમાં રૂ, બુંદ તમાકું, ખાંડ, બહોં બાજરી, મકાઈ છે. ખતોજ-રૂપા અને સોનાની ખાણો પુષ્કળ છે.

પ્ર૦ આ દેશના હુન્નર ઉદ્યોગનું વર્ણન કરો.

ઉં આ દેશમાં મુખ્ય ઉદ્યોગ ખાણુ ખોદવાનો તથા ખેતીનો છે. વેપાર માટે રેલ્વેનું જોડતું સાધન નથી. રૂપું શણુ છુદ્દ અને ચામડાં બહાર દેશ જાય છે. અને મુતરાઉ કાપડ તથા સાર્યા કામ બહારથી આવે છે.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક પર્વત કહો.

ઉં મુખ્ય પર્વત રાકી હોઇ ઓરીઝોઆ અને યોયોકેટ્ટીચાટલ બ્લાન્કામુખી પર્વત છે.

પ્ર૦ રાજ્યસત્તાક વિષે શું જાણો છો ?

ઉં આ દેશમાં સ્પેનીશ લોકોની વસ્તી હોઇ રોમન કેથોલિક પંથ માને છે. પહેલાં સ્પેનિશ તાબે હતું, પણ લાંબામાં પ્રજાસત્તાક હોઇ રાજાનાં રાજ્ય અને વધુ વહાવાનાં રાજ્યનું બનેલું છે.

પ્ર૦ જાણુવા લાયક શહેરોનું તેની પ્રખ્યાતી સાથે વર્ણન કરો.

ઉં મેક્સિકો-રાજધાનીનું નગર સુંદર અને શ્રીમંત છે.

ગુઆટેલમરા-સુતરાઉ તથા ગરમ કાપડની બનાવટ માટે જાણીતું છે.

પ્યુબ્લગલા-હુન્નર ઉદ્યોગનું મોટું કેન્દ્ર છે.

વેરાક્રુઝ-મોટું બંદર મેક્સિકોના અખાત પર આવેલું છે. આ બંદરેથી રૂપું બહાર દેશ જાય છે.

મધ્ય અમેરિકા.

પ્ર૦ આ વિભાગની જાણુવા લાયક મુખ્ય લક્ષીકત કહો.

૩૦ મેક્સિકો અને પનામાની નહેર વચ્ચે આવેલો આ વિભાગ રપેનિ-
યાર્ડોએ વસાવેલાં નાનાં વાનાં સિતા પ્રજાસત્તાક રાજ્યોથી બનેલો
છે. તેમાં પુષ્કળ જંગલોથી પર્વતો આવેલા છે. તેઓ વારંવાર
દાટવાથી આ દેશને ઘણું નુશાન થાય છે.

૩૧ આ દેશની પેદાશ તથા હુન્નર ઉદ્યોગ કહો.

આ પ્રદેશ ઘણો ફળદ્રુપ છે. મુખ્ય પેદાશ-ખુંદ, કેકો, ખાંડ, ગળી
તમાકુ અને કેળા છે, જંગલોમાં અબનુસ અને સુગંધી ઝાડ થાય
છે. ખાણોમાંથી રૂપુ તથા સોનું નીકળે છે. ગળી, કેળાં, ખુંદ અને
અબનુસ બહાર જાય છે.

૩૨ આ વિભાગમાં આવેલાં સંસ્થાનો, તેની રાજધાની તથા પ્રખ્યાતી
સાથે કહો.

૬૦ (૧) ક્વાટેમાલામાં ન્યુ ક્વાટેમાલા મધ્ય અમેરિકામાં મોટું
શહેર છે.

(૨) હોન્ડુરીસમાં ટેગુસીગાલ્પા રાજધાનીનું શહેર છે.

(૩) બ્રિટિશ હોન્ડુરાસમાં બેલીઝ રાજધાનીનું શહેર છે.

(૪) હૅરિસ્ટારિકમાં સાનજોસ રાજધાનીનું ખુંદના વેપાર માટે
પ્રખ્યાત છે.

(૫) સાલ્વાડોરમાં સાલ્વાડોર રાજધાની છે. આ રાજ્યમાં
પુષ્કળ ધરતીકંપ થાય છે.

(૬) નિકારાગુઆમાં માનાગુઆ રાજધાનીનું શહેર છે.

(૭) પનામામાં પનામા રાજધાનીનું શહેર છે. આ સંયોગી
ભાગને ખોદીને નહેર બનાવાનું કામ પ્રથમ ઇ. સ. ૧૮૮૧ માં
શરૂ કર્યું હતું. ૧૯૧૫ પૈસાની તાણને લાંબે બંધ રહેલું ઇ. સ.

૧૯૦૪ થી શરૂ કરી ઇ. સ. ૧૯૧૫માં પુર્ન કર્યું. આ નહેરુ ઇંદ્ર માઈલ લાંબી અને ૧૫૦ ફુટ પહોળી છે. આ નહેરુ ખેતીમાં સુવેગની નહેરુ કરનાર બહાદુર મંજનેર લેસેપે આગેવાની પડતો ભાગ લીધો છે.

વેસ્ટ ઇન્ડિઝ ટાપુઓ.

પ્ર૦ આ ટાપુઓની સામાન્ય લક્ષીકત કહો.

ઉ૦ આ દ્વીપો ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકાની વચ્ચે ઉબ્બ કટિબંધમાં આવેલા છે. આ બધા ટાપુઓની હવા ઘણી સારી છે. જમીન ફળદ્રુપ હોઈ તેમાં-શેરડી, તમાકુ, બુંદ, રૂ અને, કાકાઉ થાય.

પ્ર૦ આ ટાપુઓના બહુવા લાયક વિભાગો તેમની રાજ્યસત્તા સાથે કહો.

ઉ૦ મોટા આંટિલિસ, ક્યુબા હાઇટી, પોર્ટોરિકો અને જમેકાથી બનેલા છે. ક્યુબા અને પોર્ટોરિકો યનાઇટેડ સ્ટેટ્સને તામે હોઇ તેનું મુખ્ય શહેર હવાના છે. ત્યાંની સીગારેટ વખણાય છે. હાઇટી બે પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું બનેલું છે તેમાં એક સીંધીઓનું જમેકા બ્રિટિશ સંસ્થાન હોઇ રમ નામના દારૂને માટે પ્રખ્યાત છે. તેની રાજધાની કિંગ્સટાઉન છે. આ શિવાય બીજા શેનશિયાગો અને હેમીલ્ટન શહેર છે. હેમીલ્ટન અરાફુકની પેતાશ માટે પ્રખ્યાત છે. (૨) નાના આંટિલિશ--વિંડવર્ડ અને લિવર્ડ ટાપુઓનો બનેલો સમૂહ છે. લીવર્ડ ટાપુઓમાં ડોમિનીકા, આંગિલુઆ રેન્ટ-કિટ, મોટાસિરાત અને વર્જીન આ પાંચ ટાપુઓ મળી એક બ્રિટિશ સંસ્થાન બને છે, વિંડવર્ડ ટાપુઓમાં બાર્બેડોઝ, સેન્ટલુશીઆ સેન્ટવિસેન્ટ અનેડા અને ટોબાગો મુખ્ય ટાપુઓ છે. આ બધામાં બોર્બેડોઝ અને સેન્ટવિસેન્ટ, સેન્ટલુશીઆ, અનેડા

આ બે બ્રિટિશ સંસ્થાનો છે. ટોબેગો અને ટ્રિનિડાડ તાજાનું બ્રિટિશ સંસ્થાન છે. ત્રીજા રાજધાનીનો ટાપુ છે. ટ્રિનિડાડમાં ૧૧૦ એકરનું ડામર (પીચ)નું સરોવર આવેલું છે.

(૩) બહામા-બ્રિટિશ સંસ્થાન હોય તેની રાજધાની નાસો છે, તેમાં હેમ્પ વાદળા અને મીઠાની મુખ્ય પેદાશ છે.

(૪) અમ્યુડા-પરવાળાનો અનેલો સમુદ્ર બ્રિટિશોને તાબે છે તેની હવા સારી છે અને નૌકાસૈન્યનું સ્થળ છે.

વેસ્ટ ઇન્ડીઝ ટાપુઓમાં વાડેલુપ અને માર્ટીનિક ફ્રાન્સને તાબે તથા સેંટામસ અને સાટક્રુઝ ટેનમાઈને તાબે છે.

દક્ષિણ અમેરિકા.

૩૦ આ વિભાગની જાણવા લાગક સામાન્ય રહીકત કરો.

૬૦ કુદરતી અનુકુળતામાં ઉત્તર અમેરિકા કરતાં ઉત્તરી સ્થિતિવાળો છે, એટલે ઉત્તર અમેરિકામાં મોટાં ફળદ્રુપ મેદાનો ઓળંગી શકાય તેવાં પહાડો પૃથ્વી બાધી શકાય તેવી નદીઓ, કાંપને ખેતર બનાવી શકાય તેવાં જંગલો અને પુષ્કળ કોચલા અને લોખંડ છે, પણ દક્ષિણ અમેરિકામાં તો પહાડો એવા ઉંચા છે કે ઓળંગી બધ શકાય નહિ. જંગલો એવાં રાક્ષસી વિસ્તારનાં અને ઘાડા છે કે કાંપને ખેતર બનાવી શકાય નહિ કોચલા અને લોખંડ એટલા બધા થોડા છે કે મોટાં કારખાનાં ચલાવી શકાય નહિ વળી રેલ ધરતીરૂપ અને જલાળામુખીનું ફાટવું એ બનાવો એવા સાધારણ છે કે દેશની સમૃદ્ધિ જલદી વધે નહિ.

૩૦ આ ખંડમાં આવેલા મુખ્ય પર્વત રહો.

ઉં આંડિઝ પનામની નહેરથી શરૂ થઈ ઠેઠ હોર્નલુશિર સુધી ગયો છે. આ ખંડની અંદર ખીણ એક સળંગ હાર આવેલા નથી પણ આ ખંડમાં લગભગ ૧૩૦ નવા પાણી પડેલા આવેલા છે એનાં ઉંચાં શિખરો એકાનકાગુ ખા, ચીલીમી, સોનાટા, અને ઇલિમાની, બેલો-વિઆમાં કોટોપાકસિસ અને પિંચોરાઓ ઇકવેડોરમાં આવેલા છે.

પ્ર. આ ખંડના મેદાનો વિશે જાણવા લાયક હકીકત શી છે ?

ઉં આંડિઝ પર્વત અને પૂર્વે કિનારાની વચ્ચેના મેદાનમાં ત્રણ વિભાગ થઈ શકે છે. (૧) ઉત્તરમાં એરિનોકો નદીનો પ્રદેશ ઉંચા ખાસના મલક છે તેને લાનોસ કહે છે (૨) આમાઝોન નદીનો પ્રદેશ ઘાટા જંગલથી ભરપૂર છે તેને સેફસ કહે છે. (૩) લામ્પાટા નદીનો ટુંકા ખાસના મેદાનના પ્રદેશ છે તેને પામ્પાસ કહે છે.

પ્ર. આમાઝોન નદીવાળા જંગલનું વર્ણન કરો.

ઉં ૨૦૦ માઇલ લંબાઈ અને ૮૦૦ માઇલ પહોળાઈવાળું રાક્ષસી વિસ્તારનું જંગલ છે એમાં પુષ્કળ વેલાઓ છે તે વેલાઓ એક ઝાડને ખીજા ઝાડ સાથે એવી રીતે ગુંથી દે છે કે ઉપરના પક્ષી અને વાંદરા-ઓને જમીન જોવાની કે જમીનને અડકવાની તક મળતી નથી.

પ્ર. આ ખંડમાં કયું રણ આવેલું છે.

ઉં ઉત્તર ચિલિ અને પેરુના કિનાર પર અત્યંત માનું રણ આવેલું છે. તેમાં ખીજકૃદ વરસાદ આવતો નથી.

પ્ર. આ ખંડમાં જાણવા લાયક સરોવર અને નદીઓ કહો.

ઉં સરોવરો ટિટિકાકા બેલોવિઆના ઉચ્ચ પ્રદેશમાં મીઠા પાણીનું સરોવર છે. આલાગ ન ટિટિકાકાની પાડાશમાં ખારા પાણીનું સરોવર છે. નદીઓ—આમાઝોન—દક્ષિણ અમેરીકામાં મોટામાં મોટી અને

દુનિયામાં પહોળામાં પહોળી નદી છે. અને ત્રિપુવત્તની ઉત્તર તેમજ દક્ષિણ તરફથી નદીઓ મળતી હોવાને લીધે તેમાં હમેશાં રેત ચઢે છે. એમાં પાણીનું એટલું બધું ગેર છે કે એમાં મુખથી ૨૦૦ માઇલ સુધી દરીયાના પાણીમાં એનો પ્રવાહ મલમ પડી આવે છે. તે નદીમાં ૫૦૦ માઇલ સુધી ભરતીનું પાણી આવી શકે છે. એનું મુખ ૨૦૦ માઇલ પહોળું છે. અને વણી નદીમાં મળે છે. રિઓનીગ્રે અને મહીરા આમાં જોડતો મળતારો મુખ્ય નદીઓ છે. પારાના અને પારાગ્વે મળી લાપ્લાટા નદી બને છે તે આટલાંકિ મદ્રાગરને મળે છે આ સિવાય ટોકાંટિન્સ, સાન્ક્રાન્સિસ્કો, એરિનોકો વગેરે નદીઓ છે.

પ્ર૦ આ ખંડના કિનારાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આફ્રિકા બાદ કરતાં ખીજા ખંડના કિનારા કરતાં આ ખંડનો કિનારો, ઓછા ખાંચાવાળો છે. આ કિનારા પર ડરાયન, વેને ઝુઇલા, બ્રાઝીલ જવાયાગ્રિવલ અખાત આવેલા છે. આમાં અના અને લાપ્લાટા નદીના મુખ અખાત જોવા છે. ફાલાંડ ટેરાટેલકુએગો જીઆન, ફર્નન્ડીઝ અને ગેલાપેગોસ મુખ્ય દ્વીપો છે. ગેલિનોસ ઉત્તરે, સેંદરોક પૂર્વમાં, કેપહોર્ન દક્ષિણમાં અને પાનાના પશ્ચિમમાં આવેલી ભૂમિરો છે.

પ્ર૦ આ ખંડની આબોધવા વિશે શું જાણો છો.

ઉ૦ આ ખંડ હજુ કટિબંધમાં આવેલો હોવા છતાં જંગમો તે પદાડને લીધે બહુ જગમી પડતી નથી. અહીંની હવાગરમ અને ઠંડકવાળી છે. ઉત્તર કિનારે, અગ્નિખુગામાં બેજવાળી ગરમ હવા છે આમાં જોન નદીના પ્રદેશમાં પુષ્કળ વરસાદ પડે છે. એવા ઉચ પ્રદેશની હવા કુદરતી રીતે ઠંડી છે.

પ્ર૦ આ ખંડની પેઠાશ કહો.

ઉ૦ શેરડી, બુંદ, ડોકો, તમાકુ ગરમ મસાલો, રૂ, બટાટા, મકાઈ, ચોખા અને ઘઉં વગેરે અનાજ થાય છે. ખંડિયાં રખર અને જાવનાશક કિવનાઈન (મિંઢાના) નાં જાડ પુષ્કળથાય છે દુધીઆમા મોટામાં મોટું કમળનું ફુલ વિકસારિઆ રેશુ નામનું છે તે આ ખંડમાં થાય છે. જંગલે ને લીધે વહાણ અનાવવાના ઇમારતી કામનાં લાકડાં જથાગંધ મળી આવે છે. ટાપીર, લામા: આલપાકા, પ્યુમા જે-ગુઆર, લાંબી પુંછડીવાળા વાંદરા મુખ્ય જનવર છે. મગર મોટા સાપો, અને રંગમેરંગી પક્ષીઓ અહીં ઘણાં થાય છે.

પ્ર૦ આ ખંડની મુખ્ય ખનીજ પેઠાશ કયાં છે.

ઉ૦ સોનું રૂપુ તાંબુ અને રલાઈ તથા હીરા, માણેક વગેરે જવાહીરો મળી આવે છે. અંજીવની ખાણો હીરની ખાણો માટે દુનિઆમાં પ્રસિદ્ધ છે.

પ્ર૦ આ ખંડની વાતીની જાણવા લાયક લક્ષીકત કહો.

ઉ૦ ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમાં વસ્તી ઘણી જોઢી જેટલે લગભગ મુંગલ પ્રલાકા જેટલી પોણાચાર ટંગડ માણુમની છે. લોકોમાં ખ્રિસ્તી મિશ્રપ્રજ્ઞ સીધી, અને અસલ વતનીઓ છે. આ ખંડનો સંસ્થાના સ્પેન અને પોર્ટુગલે વહાવેલા દોવાથી ત્યાંના લોકો મુખ્ય ધર્મ રોમનકેથેલિક છે.

પ્ર૦ આ ખંડની રાજ્ય સત્તાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ ઇ. સ.ની સોળમી સદીમાં આઝીવ પોર્ટુગીઝોએ અને પાડોશી રોનતા લોકોએ વસાવ્યાં, તેઓ જોગણીસમી સદીમાં સ્વતંત્ર થયા અને પ્રજાસત્તાક મંજૂર સ્થાપ્યાં. આઝીવ સને ૧૮૮૬ માં સ્વતંત્ર થઈ પ્રજાસત્તાક અન્યું.

પ્ર૦ આ ખંડના દેશ તથા રાજધાની સાથે કહો.

દેશનું નામ.				રાજધાનીનું શહેર.
(૧) ક્રાઇમ્પિઆ	બોગોટા.
(૨) વેનેઝુએલા	કારાકાસ
(૩) ગિયાના	
૧ ટ્રિટિક ગિયાના	ન્યોર્થ ટાઉન.
૨ ક્રેન્ય ગિયાના	કાયેન.
૩ કય ગિયાના	પારાગારિએ.
(૪) આઝોલ	રિઓડેઝીનેરા.
(૫) મકવેરોર	કલીટા.
(૬) પેર	લીમા.
(૭) બોલોવિઆ	લોપાઝ.
(૮) ચીલી	સાંટીઆગો.
(૯) પારાગ્વે	આશેન્સન.
(૧૦) યુરાગ્વે	માદાપીડીઓ.
(૧૧) આરગેન્ટીના	બુએનોસયેરમ.

(૧) કેલંબીયા.

અ. આ દેશની જાણવા લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

હ. આ દેશની પશ્ચિમે પનામાની નહેર હોઇ દક્ષીણ અમેરીકાની ઉત્તરે આવેલું પ્રખ્યાતતાક નાજ્ય છે. અમેરીકાની શોધ કરનાર ક્રીસ્ટમસના નામ પરથી આ દેશનું કેલમ્બીયા નામ પડ્યું છે. મુખ્ય પેત્ર-શર્મા હુંદ કીમતી ધાતુઓ અને રત્ન છે. આ રાજ્યમાં લગભગ સવાચાર લાખ માણસની વસ્તી છે.

પ્ર. જાણવા લાયક મુખ્ય શહેરો પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ. બોગોટા રાજધાનીનું નગર છે, અને કોર્ટેજના મુખ્ય બંદર છે.

(૨) વેનેઝુએલા

પ્ર. આ દેશની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ. આ દેશ કોલમ્બીઆની પૂર્વે કારીબીઅન સમુદ્ર અને વ્યાઝીવની વચ્ચે આવેલો છે, તેની રાજ્યસત્તા પ્રજાસત્તાક છે. એમાં કાસી કવીએરની કુદરતી નહેર છે. હુંદ, કોપા, રૂ, તમાકુ, અને શેરડીની મુખ્ય પેદાશ છે. સોનું અને તાંબુ, મુખ્ય ખનીજ છે જંગલમાં રબર અને વેનીલા પુષ્કળ થાય છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેર પ્રખ્યાતી સાથે કહો.

ઉ. કારાકાસ રાજધાનીનું શહેર છે તે ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં ધરતીકંપને લીધે નાશ પામ્યું હતું. મારા કાઈઓ મુખ્ય બંદર છે.

(૩) ગિયાના.

પ્ર. આ દેશની સામાન્ય હકીકત ત્રણે શું જાણો છો ?

ઉ. આ દેશ વ્યાઝીવની ઉત્તરે અને આટલાંટિક મહાસાગરની પૂર્વમાં આવેલો છે. તે અંગ્રેજ ફ્રેંચ અને વલંદાને તાબે છે. આ દેશમાં વરસાદ પુષ્કળ આવે છે. ફ્રેંચ ગિયાનામાં ફ્રાન્સથી દેશ નીકાલ કરેલા કેદીઓને મોકલવામાં આવે છે. અહીંની મુખ્ય પેદાશ ખાંડ, રમ નામનો દારૂ અને ગરમ મસાલો છે. સોનાની ખાણો પણ છે.

પ્ર. જાણવા લાયક શહેરો કહો.

ઉ. જ્યોર્જ ટાઉન—બ્રિટિશ ગિયાનાની કાયેન ફ્રેંચગીઆનાની અને પારામારીઓ—ડચગીઆનાની રાજધાની છે.

(૪) આઝીસ.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ દક્ષિણ અમેરિકામાં મોટામાં મોટો દેશ હોય ઇ. સ. ૧૭૮૧ માં પોર્ટુગાલથી સ્વતંત્ર થઈ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય થયું છે. આ પ્રદેશને લાણી સાગ ઘાટા જંગલોથી ઘવાયેલો છે. ત્યાં જાત જાતના રંગ ભેરમાં પુષ્કળ પક્ષીઓ થાય છે. કુદરતની અતિશય ઉદારતા અડચણ રૂપ થઈ પડી છે. ખુંદ, રૂ. તમાકુ, ગુંદર ઇંડિયા રખર થાય છે. આમાઝોન નદીના જંગલવાળા પ્રદેશમાં રંગનાં લાકડાં સાગ વગેરે ઉપલબ્ધ કટીરંધની વનસ્પતિ થાય છે. હીરા, સોનું, કોબાલ્ડ, તાંબુ અને પાશાની ખાણો પુષ્કળ છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરનું તેની પ્રખ્યાતિ સાથે વર્ણન કરો.

ઉ૦ રીઓડીઝાનેરા—રાજધાની અને મુખ્ય બંદર છે. ત્યાંથી ખુંદ બહાર દેશ જાય છે. પારા મુખ્ય બંદર હોય માંડયા રખરની નિકાશ માટે જાણીતું છે. બાહીઆ બંદર છે.

(૫) ઇકવેડોર

૧૦ આ દેશની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

૦ આ દેશ વિપુલવૃત્ત ઉપર આવેલા હોવાથી તેનું નામ ઇકવેડોર પડ્યું છે. આ દેશમાં કુદરતી રીતે જોટલી ગરમી પડતી જોઈએ તેટલી આબોહવામાં ફેરફાર કરનાર કેટલાક કારણોને લઈ પડતી નથી. આમાં મુખ્ય વસ્તી માંડઅનોની છે. ચીમ્બોરોઝો અને કોટો-પાકસી જવાળામુખી પર્વતો છે, પીન્ચીન્યા નામનો સૌથી લયંકર જવાળામુખી આ દેશમાં આવેલો છે. આ બધા આન્ડીઝ પર્વતનાં

શિખરો છે. આ દેશ ખેતીનો પ્રદેશ છે. કોકો રબર ખુંદ અને સિકોનાની મુખ્ય પેદાશ છે. સોનુ, પારા, સીસું, તાંબુ અને લોખંડ પહાડોમાં મળા આવે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ૦ કિવરા રાજધાનીનું શહેર હોઇ વિષુવવૃત્તપર આવેલું છે એની આબુઆબુ પુષ્કળ જગાળાબુખી પર્વત છે. ગ્વાયાકિવલ- સુંદર ખંદર છે. વારંવાર વતી કંપ થતા હોવાથી લોકો વાંસનાં ઘર બાંધીને રહે છે.

(૬) પેરૂ

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉ૦ આ દેશ દક્ષિણની દક્ષિણે અને આઝિલની પશ્ચિમે ઇડિયોનાની ધણી વસ્તીવાળું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. સોનું, રૂપ, કેરોસીન, પારા તાંબુ અને લોખંડ જથ્થાબંધ નાકળે છે, સિકોના. સાસાપરીલા, ઈંડિયન રબર, ખુંદ અને કોકો મુખ્ય પેદાશ છે. ગુઆનો નામે દરિયાઈ પક્ષિની હજાર ખાતર તરીકે વાપરવામાં આવે છે. પહેલા અહીંની રૂપાની ખાણો ધણી પ્રસિદ્ધ હતી.

પ્ર૦ આ દેશમાં જાણવા લાયક શહેર કયાં છે ?

ઉ૦ ઇલાલીમા—રાજધાનીનું જુનમાં જુનું સ્પેનિશ શહેર છે. પીઝારો નામના સ્પેનિઅર્ડે આ શહેર ખ. સ. ૧૫૩૫ માં વસાવ્યું હતું. કુઝકો જુના ઇંકારના રાજ્યની રાજધાની હતું. અહીં સૂરના દેવજનું રમણીય ખંડેર છે.

(૭) બેલોવીઆ.

પ્ર૦ આ દેશની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ બેલિવાર નામના આદમીની મદદથી આ રાજ્ય પ્રજાસત્તાક થયું

હતું તેથી આ દેશનું નામ બેલોવિઆ પડ્યું છે. આ રાજ્ય પેરૂની અગ્નિકાલમાં આવેલું હોઈ તેમાં ૨૩ લાખ માણસની વસ્તી છે. ચોખા, જવ, ઝોટ, મકાન, રૂ. કોકો, છાંડિઆ રબર, ગળી અને બટાટા ખેતીની પેદાશ છે. કલાઈ, તાંબુ, રૂપ, સીસું, મીઠું અને ગંધક મુખ્ય ખનીજો છે.

પ્ર૦ આ દેશના જાણવા લાયક શહેર કહો,

ઉ૦ લાપાઝ ગૅન્ઝાનીનું શહેર વેપાર માટે પ્રખ્યાત છે પેટાસી રૂપાની ખાણો માટે પ્રખ્યાત છે.

(૮) ચીલી.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉ૦ દેશ આન્ડિઝ પર્વત અને પાટિલિક મહાસગરની વચ્ચે કે હર્ન લુશિર સુધી ગયે નો છે. તેમાં લગભગ તેત્રીસ લાખ માણસની વસ્તી છે. ઉત્તર તરફ જવડેજ વરસાદ આવે છે. લોખ બણા ઉઘોગી છે. એટ્રાકાગુઆ જવળામુખી પવત છે. વડે. બાજરી રૂ, અને શેરડી ખેતીની પેદાશ છે. તાંબુ અને રૂપાની ખાણો પ્રસિદ્ધ છે, તેમજ સુરોખાર પણ જથાબંધ જડે છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેરોનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ સાન્ટિઆગો—મુખ્ય શહેર આન્ડિઝ પર્વતની તળેટીમાં આવેલું છે.
વાલ્પારૈસો—મુખ્ય બંદર હોઈ ૫૬°, તાંબુ ને ચમડાં પરદેશ મોકલે છે.

(૯) પારાગ્વે.

પ્ર૦ આ દેશની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો ?

ઉં આ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય ખંડના મધ્ય ભાગે આવેલું છે તેમાં જગ-
ભગ દશ લાખ માણસની વસ્તી છે. આ દેશમાં નારંગી, ચામડાં,
તમાકુ, સાગનાં લાકડાં અને પરાગ્વે નામની ચા બહાર જાય છે.

પ્રં જાણવા લાયક શહેર કયા છે ?

ઉં આસેન્સન-રાજધાનીનું શહેર છે.

૧૦ યુરાગ્વે

પ્રં આ રાજ્યની સામાન્ય હકીકતનું ટુંક વર્ણન કરો.

ઉં પૂર્વ કિનારે આવેલું આ નાનકડું ૧૨ લાખ માણસની વસ્તીવાળું
ત્રિકોણાકારક પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. મુખ્ય ધર્મો દેવ અને વેદો
ઉછેરવાનો છે, અહીંથી ચામડાં, ઉન, શીંગડાં અને ચરખી બહાર
દેશ જાય છે. અનાજ ધઉં ને મકાઈ પાકે છે.

પ્રં આ દેશનાં જાણવા લાયક શહેર કહો.

ઉં માંટીવિડીઓ-રાજધાનીને બંદર છે.

૧૧ આરજેંટીના

પ્રં આ દેશની સામાન્ય હકીકત વિષે શું જાણો છો ?

ઉં એન્ડ્રઝ પર્વતના પૂર્વ તરફના ઢોળાવ તરફ ખંડના દક્ષિણે નાનકડાં
રાજ્યોનું આ એક રાજ્ય બનેલું છે. પાટોગોનિઆના મુલક ઉજડ
છે. આખી દુનિઆમાં ઉંચામાં ઉંચા લોકો પાટોગોનિઆના છે.
આ દેશની દક્ષિણે આવેલો ટેરાડેલુઓગો બેટ અડધો આ દેશને
અને અડધો ચીલીના રાજ્યને તાબે છે. આ બેટમાં લોકો હોડીમાં
ઘર બાંધી રહે છે અતિશય ઠંડી પડવાથી લોકો થોડો દેવતા નીચે

બળતો રહેવા દે છે, તેથી તેનું નામ (ટેરા-જીનીન, પુએગો દેવતા) ટેરાડેલપુએગો પડ્યું છે. આ રાજ્યની મુખ્ય પેદાશ ઉન, ચામડાં અળસી, મકાઈ તમાકુ અને ખંડ છે.

પ્ર૦ આ દેશનાં જાણવા લાયક શહેર કયાં ?

ઉ૦ બુએનોસએયર્સ (સારી હવાનું સ્થળ) દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં મોટામાં મોટું શહેર છે. રોસારીઓ—મુખ્ય બંદર છે.

ફાકલાંડ ટાપુઓ.

પ્ર૦ આ ટાપુની સામાન્ય હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ માગેલનની સામુદ્રધુની પુર્વે ૩૦૦ માઇલ દુર આવેલા આ ટાપુ ખ્રિસ્તોને તાબે છે. તે એ ટાપુનો બનેલો છે, તેની મુખ્ય નિકાશ ઉન છે.

પ્ર૦ જાણવા લાયક શહેર કયાં.

ઉ૦ સ્ટેન્લી અગાધનું શહેર હોઈ મુખ્ય બંદર છે.

ઓ.શિઆનીઆ.

પ્ર૦ આ ટાપુઓ દુનિયાના કયા વિભાગમાં આવે છે ?

ઉ૦ પૃથ્વી ઉપર મોટામાં મોટો પાસિફિક મહાસાગર છે. તેની બંદર આવેલ તમામ ટાપુ ઓશિઆનીઆના નામથી ઓળખાય છે, જ્યારે માગેલન નામના વહાણવટીએ આ મહાસાગરમાં મુસાફરી કરી ત્યારે આ ટાપુનો હવા શાન્ત હતી તે ઉપરથી તેણે આ મહાસાગરને પાસિફિક (શાન્ત) મહાસાગર નામ આપ્યું. આફ્રીકાની ટાપુ આગળ આ મહાસાગરની વધારેમાં વધારે ઉંડાઈ (૨૮૦૦૦ ફુટ) એટલે દિમાકયના એવેન્સ્ટ ગિબ્બર બેટલી છે આ ટાપુનું ક્ષેત્રફળ લગભગ ૪૦ લાખ ચો. માઇલ હોઈ વરતી લગભગ સવા સાત કરોડ માણસની છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના કયા અને કેટલાક વિભાગ પાડ્યા છે તે કહો.

ઉ૦ (૧) મલયેશિયા (૨) આસ્ટ્રેલિશિયા. (૩) પોલીનીશિયા (૪) મેક્સીકોશિયા અને (૫) માઇક્રોનીશિયા.

(૧) મલયેશિયા.

પ્ર૦ આ ટાપુની જાણવા લાયક સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ટાપુની સમુદ્ર એશિયા ખંડના અગ્નિ ખુણામાં આવેલો છે, તે પાંચ ટાપુઓના સમુદ્ધનો બનેલો છે, મલય લોકોની તેમાં વસ્તી વધારે હોવાથી તેનું નામ મલયેશિયા પડ્યું છે,

પ્ર૦ તેમાં આવેલા પાંચ ટાપુઓના સમુદ્ધ તેમની જાણવા લાયક હકીકત સાથે કહો.

૧ સંડાટાપુઓ—તેમાં સુમાત્રા, જાવા, બાકા. આ ટાપુઓ જાણવા લાયક છે, આ ટાપુઓમાં ટિમોર શિવાય બાકીના બધા ક્ષેત્ર લોકોને તાબે છે.

સુમાત્રા કાળાં મળી તમાકુ, બુંદ કપ્પર, લોખાન વગેરે માટે પ્રખ્યાત છે, પશ્ચિમ કિનારા પર પહાંગ વલ્લંદાનું સ્થાન છે બાકા ટાપુ કલાઈની જાણી માટે પ્રખ્યાત છે.

જાવા—તેમાં લગભગ ૪૦ લાખ જામુખી પર્વત છે તેની જમીન ફળદ્રુપ હોવાથી તેમાં બુંદ, ડાંગર ખાંડ મરી અને સિંકાના પુષ્કળ થાય છે, ઇ. ઇ. ૧૮૮૩માં ફેક્ટાઇ નામનો જવ.જામુખી ફાટવાથી આખો ટાપુ નાશ પામ્યો હતો એનું મુખ્ય શહેર બેરેલિયા છે તેમાં ક્ષેત્ર ગવર્નર જનરલ રહે છે.

૨ બાકાટાપુ ત્યાંના લોકો હબ્બુ હિંદુધર્મ પાળે છે, તે જાવાની પૂર્વમાં આવેલો છે, જાવાની પૂર્વમાં આવેલો લે.મયાક સંજાવા

ઝોમ્બે રેનિમ્પર સેન્ટલપુડ અને ફલોરસ ડચ લોકોને તાબે છે અને ટિમેર પોર્ટુગીઝને તાબે છે.

- ૩ બોર્નિઓ—અહીંના જંગલોમાં ઉરાંગઉટાંગ નામના વાંદરા થાય છે, સારાવાર, લાખુઅન અંગ્રેજના અને જુનેષ ત્યાંના દેશી રાજાને તાબે હોષ બાકીના ડચ લોકોને તાબે છે, આ ટાપુમાંથી કોલસા, સોનું અને હીરા નીકળે છે. મુખ્ય નિકાસ સેંગા છે.
- ૪ શીલીપાદન—યુનાટેડ રેટસને તાબે હોષ નાના નાના ૧૦૦૦ ટાપુનો સમુદ્ર છે, તે બધામાં લુડોન ટાપુ મુખ્ય છે અમેરિકનો કાઉન કોલોનીની માફક રાજસત્તા ચલાવે છે, મેનીલ રાજધાનીનું શહેર હોષ ચીરટને માટે પ્રખ્યાત છે.
- ૫ સેલીગસ ચાર સરખા દ્વીપકલ્પોનો બનેલો ટાપુ હોષ ડચ લોકોને તાબે છે તેની મુખ્ય નીકાસ ખુદ, કાચબાનીઢાલ અને જાયફળ છે.
- ૬ મોલુકકા અથવા મસાલાના ટાપુઓ પણ ડચ લોકોને તાબે છે તેમાં આંબોઇના સીરામ, અને જંદા ટાપુ મુખ્ય છે. આ બધા ટાપુઓમાં પુષ્કળ ગરમ મસાલો, લરિંગ જાયફળ અને એલચી થાય છે. આ ટાપુની રાજધાની આંબોઇના છે.

(૨) આસ્ટ્રેલેશિયા.

- પ્ર૦ આસ્ટ્રેલેશિયા કયા કયા દ્વિપસમુદ્ર મળીને બનેલો છે ?
- ઉ૦ આસ્ટ્રેલેશિયા ખંડ અને તેની આસપાસ તથા ન્ઝીલાંડ પણ આસ્ટ્રેલેશિયાનો બનેલો છે.

આસ્ટ્રેલિયા.

- પ્ર૦ આસ્ટ્રેલિયાનો સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉં આ ટાપુ દુનિયામાં મોટો હોવાથી કાઠ કાઠ વાર તેને ખડક છે. તેની શોધ ઇ. સ. ૧૫૦૩ માં ફ્રેંચ બલાસીએ કરી હતી પણ ત્યાર પછી લગભગ સો વર્ષો ફર્નાડોઝ ડિકિવરોસે જોયો અને આ ટાપુનું નામ ટેરા આસ્ટોલસ (દક્ષિણની જમિ) પાડ્યું હતું. કેપ્ટન કુકના સારા રિપોર્ટ પરથી બ્રિટિશ સરકારે ત્યાં સંસ્થાન સ્થાપવાનો ડરાવ કર્યો. ત્યાં ઇ. સ. ૧૭૮૮ ના જાનેવારીની તા. ૨૬ મીએ પહેલ વહેતું સીડનીમાં સંસ્થાન સ્થાપી ત્યાં બ્રિટિશ પાવટો રોપ્યો અથી ત્યાંના લોકો આજે પણ તે દિવસના જીંડેર તહેવાર તરીકે પાળે છે. ઇ. સ. ૧૮૫૧ માં પહેલ વહેતી સાંતની ખાણ હાથ લાગી ત્યારથી તેની વસ્તી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના કુદરતી નિયંત્રતાનું વર્ણન કા.

ઉં હિંદુસ્તાનથી દોઢો મોટો હોવા છતાં ફક્ત એક જ મોટી નદી છે. આંબળવાણાં પ્રાણીઓ ઘણા મુકે છે. આપણે અહીં ઝાડનાં પાદડાં ખરી પડે છે ત્યારે ત્યાં ઝાડનાં છાલ ખરી પડે છે. ચોપણાં જનાવરો ખે પગે દોડે છે. પક્ષીઓ મધુર અવાજ કાઢતાં નથી, પુલમાં ખુલ્લોદાર સુંગધ નથી યુરોપિયનો ત્યાં જન્મ વસ્વા ત્યારે અનાજ ખાલકુલ ધતું નાંહ આમ જનવરો પણ નહોતાં આવી માલ લઈ જવા લાવવામાં તથા ખેતી કરવામાં અને દુધ મેળવવામાં ઘણી અડચણ પડતી.

પ્ર૦ આ ટાપુની કુદરતી રચના કહો.

ઉં આ ટાપુનો આકાર નાહો હોઈ મધ્ય ભાગ ઉજ્જડો રણુવળા પ્રદેશ છે. તે આફ્રિકાને ઘણી રીતે મળતો આવે છે, તેની હવાસુષ્ક અને ગરમ છે. વરસી લગભગ સાડા ત્રણ ફીટ માણસની છે. પહાડો અને દરિયા રચ્યોનો પ્રદેશ નીચો છે. પશ્ચિમ કિનારા

કરતાં પૂર્વેના કિનારે વધારે ફળદ્રુપ છે. અધ્યેના પ્રદેશ રણુનો છે.

પ્ર૦ આફ્રિકા અને આસ્ટ્રેલિયાનો મુખ્યભેદો કરો.

ઉ૦ બંનેમાં દ્વિપકલ્પો નથી. બંનેમાં અખાતો નથી. બંનેની રચના સાદી છે. બંનેના પૂર્વ કિનારા પર મોટા પહાડો છે. અને મધ્ય ભાગમાં રણ આવેલાં છે. બંનેની અંદર પુષ્કળ જમીન આવેલી છે જેથી નહેરો વાંટ પાણી લાવવાની જરૂર છે.

પ્ર૦ આ ટાપુમાં જાણવા લાયક પહાડ, નદી અને સરોવર કયાં છે ?

ઉ૦ થોર્ક બુશિરથી બામની સામુદ્રકિનારી સુધી આવેલા પર્વતનું ઉંચું શિખર કોશોકરો છે. જવાળામુખી પર્વત નથી. નદીઓમાં મુરે અને ડલિંગ છે. મુરે વિકટોરીયા સરથાનમાંથી તીક્ષ્ણા સેન્ટવિન્સેન્ટના અખાતને મળે છે તે મોટામાં મોટી છે. ટોરેન્સ અને એમેડિઅસ નામનાં ખારા પાણીનાં સરોવર છે.

પ્ર૦ આ ટાપુનો જાણવા લાયક કિનારો કહો.

ઉ૦ ઉત્તરે કાર્પેન્ટારિયા, દક્ષિણે ગ્રેટબીરડાલિઅન ખાતર. ટોરેન્સ, અને સેન્ટવિન્સેન્ટ અખાત આવેલા છે.

થોર્ક, હેવે અને લુવિન બુશિરો આવેલી છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના આબોહવા તથા પેદાશ કહો.

ઉ૦ દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં હોનાથી આપણા કરતાં ત્યાંની રૂતુ ઉલટી છે એ એટલે આપણે બહી ઉનાળો હોય ત્યારે ત્યાં શીયાળો અને આપણે શીયાળો હોય ત્યારે ત્યાં ઉનાળો હોય છે. મધ્યના રણમાં જણો સખત અને ગરમ પવન વાય છે. ઘણાખરે વરસાદ પૂર્વ કિનારાપર પડે છે. આસ્ટેલીઆના વનસ્પતી બીજ ખાંડો કરતાં જુની પડે છે. અહીંના ઝાડનાં પાંદડાં ઉભા લટકતાં હોય છે. બાવળ અને યુકે.

લીપ્ડસનાં ઝાડ પુષ્કળ થાય છે. આ ઝાડ લગભગ ૩૦૦ ફુટ ઉંચા અને ૨૦ ફુટ વ્યાસની જાડતાનાં થાય છે. તેનું લાકડું, ગુંદર અને તેલ ઘણા ઉપયોગી પદાર્થ છે, ખેતીની પેદાશમાં ઘઉં, ઓટ, શણ, તમાકુ એ ખા શેરડી અને રૂ, મુખ્યત્વે થાય છે, જનાવરોમાં આંચળનાળાં, જનાવરોને ચેટે કોથળી હોય છે તેમાં પોતાનાં અચ્ચાં રાખે છે. તેમાં કાંગાર મુખ્ય છે. આ સીવાય લાગરખડ, એમુકેસેવાના લારીંગજેસ (હસતું પક્ષી) કાળા હંસ અને શાકમૃગની જાતનાં પક્ષી છે, સસલાની જાત પુષ્કળ છે આખી દુનિયાના ઘેરાનો ચોથો ભાગ અહીં થાય છે ખનીજમાં સોનાનો જથ્થો પુષ્કળ નિકળે છે. તે સીવાય તાંબું, કલાઈ, રૂપું અને કાચલા પથ્થર મળી આવે છે.

પ્ર૦ શોક્ષે તથા હુન્નર ઉદ્યોગ વીષે શું જણાવે છે ?

ઉ૦ અહીંના લોકોનો મુખ્ય ઉદ્યોગ ખેતી, ઘેરા ઉછેરવાનો અને રાંતનાની ખાણો ખોદવાનો ઉદ્યોગ છે. અહીંથી સેનું, ઉત, માખણ, ચામડા ચરખી, ઘોડા ખાંડ બહાર દેશ જાય છે, અને કાપડ. ધાતુઓ, સાંચાકામ અને આ બહાર દેશ આવે છે. વેપારને અનુકૂળતા માટે જળમાર્ગો જોઈએ તેવા નથી.

પ્ર૦ તેના મુખ્ય વિભાગો રાજધાની સાથે કેટલા.

નામ.	રાજ્યધાનીનું શહેર.
ઉ૦ (૧) કચીન્સલાંડ	બિરમેન
(૨) ન્યુ સાઉથવેસ્ટ	સિડની.
(૩) વિક્ટોરિયા	મેલ્બોર્ન ફ્રનવારા
(૪) સાઉથ આસ્ટ્રેલીયા	આડેલેડ

(૫) વેસ્ટ આસ્ટ્રેલિયા

પથી.

(૬) તારમાનીઆ

હોબાર્ટ ટાઉન

૫૦ ઉપરના છ સંસ્થાનની સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ કમીન્સલાંડના પુર્વ ભાગમાં ગ્રેટ કોનર રીફ (પરવાળાંનાં મોટા ખડકો) આવેલા છે, આ ખ.કલગલગ ૧૦૦ માઈલ પહોળા હોઈ વહાણો આવવામાં સુગમતા કરી આપે છે. ન્યુસાઉથવેલ્સ જુનામાં જુનું સંસ્થાન છે. તેની રાજધાનીમાં ટંકશાળ ન્યુનિવર્સિટી અને વેધશાળા છે. કિટોરીઆમાંથી પુષ્પકળ સોનું નીકળે છે. તેની રાજધાનો આખા આસ્ટ્રેલિયાની રાજધાની છે, ત્યાંથી રાજધાનીનું રથળ ફેનવરા હાથ જવા વિચાર ચલાવે છે. સાઉથ આસ્ટ્રેલિયાનો ઘણો ભાગ રણતળા હોઈ તેમાં તાંબુ પુષ્પકળ નીકળે છે, તારમાનીઆ તારમાન નામના બેક વર્લ્ડમાં ૪. સ. ૧૬૪૨ માં શોધી કાઢ્યો હતો તે ઉપરથી તેનું નામ તારમાનીઆ પડ્યું છે. આ ટાપુમાં પુષ્પકળ મેવો થાય છે તેની હવા યુરોપીઅનોને આકર્ષે આવે એવી છે.

૨ ન્યુઝીલાંડ.

૫૦ ન્યુઝીલાંડની જાણના જેવા સામાન્ય હકીકત કહો.

ઉ૦ આ ટાપુ અંગ્રેજોને તામે છે, તેને ૧૭ ૪. સ. ૧૬૪૨માં તારમાને શોધી કાઢ્યો હતો એમાં ઘણા જાણામુખી પર્વતો આવેલા છે, એ જો મોટા ટાપુનો બનેલો છે બન્નેની વચ્ચે કુક નામની સામુદ્રધુની આવેલી છે. ત્યાંના મૂળ વતની ' માયોરી ' નામથી જાણખાય છે, જિન કાલેલું માંસ, સોનું અને ગુદર બહાર દેશ જાય છે અને કાપડ ખાંડ અને સાંચાકામ બહાર દેશથી આવે છે.

પ્ર૦ આ ટાપુના જાણવા લાયક સ્થલ કહો.

ઉ૦ વેલીંગ્ટન—રાજધાનીનું શહેર ટાપુને મધ્ય ભાગે આવેલું છે.
આકલાંડ—મોટામાં મોટું શહેર છે.

(૩) મેક્કેનેશિઆ

પ્ર૦ મેક્કેશિઆમાં આવેલા ટાપુની હકીકત સાથે કહો.

ઉ૦ મેક્કેશિઆનો અર્થ “ કાળા બોક્કેનો ટાપુ ” થાય છે તેમાં

(૧) ન્યેગીનિનો મોટો ટાપુ છે તેનો પશ્ચિમનો ભાગ વત્રાંદા ને ઉત્તરનો જર્મનિને અને દક્ષિણનો ભાગ ઇંગ્લાંડને તાબે છે. ઇંદીઆ રત્તર અને સંજેના ઝાડ પુષ્કળ થાય છે. સોનું મોતી, કોપરાં સુખડ બહાર દેશ જાય છે.

(૨) રીએ અંગ્રેજોનું સંસ્થાન છે ત્યાંથી ખાંડ અને કોપરાં બહાર દેશ જાય છે.

(૩) સ્પીરમાર્ટ આફ્રી પેક્કેગામાં શોલોમ । ટાપુ અને સાટાકુઝ અંગ્રેજોને તાબે છે, ન્યુકેલીટોનિઆ ફ્રાન્સને તાબે છે.

૪ માઇક્રોનિશિઆ

પ્ર૦ આ જમુહની જાણવા લાયક હકીકત કહો ?

ઉ૦ આ તાના તાના વચ્ચે ટાપુઓનો અનેલો સમૂહ છે. બાલાદ્રોન, કોરોલૈન ટ્રિવાય બીગ્ગ ટાપુઓ પળવાળાંના અનેલા છે. ગિલ્બર્ટ ઇંગ્લાંડને અને ગ્રામ્સ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને તાબે છે, બાકીના બધા જર્મનીને તાબે છે.

૫ પોલીનેશિઆ.

પ્ર૦ આ સમૂહની જાણ । લાયક હકીકતનું વર્ણન કરો.

ઉં ઓસ્ટ્રેલિયા અને અમેરિકા વચ્ચે આવેલા પુષ્કળ ટાપુઓના આ સમુદાય થયો છે અહીંની ઋતુ સુંદર અને હવા ખુશનીમાં છે લોકો મલાય જાતના દલાવર અને જમરા છે. નાળીયેર આદુ, કંદ ફળો વગેરે બહાર જાય છે.

પ્ર૦ તેમાં આવેલા ટાપુની હકીકત કહો.

(૧) સાન્ડવિચ ટાપુઓમાં હવાઇ ટાપુ મોટો છે, મુખ્ય શહેર હો- નોલુલુ છે.

(૨) ટાગા(ક્રાન્ડલી) ટાપુ મંગ્લાડને તામે છે, આ શિવાય કુક, (હવાંટાપુ) એલીસ, ફ્રિનિક્સ, ટોફિલો, અને મેનીલીકી અંગ્રે- જીને તામે છે.

(૩) સામો (વહાણવટીના ટાપુ) યુનાઇટેડ સ્ટેસ અને જર્મનીને તામે છે.

(૪) અરલ સોસાયટી, લોઆર્ડિપેલેજો અને માટવીસાસ ક્રાન્સને તામે છે.

(૬) એન્ટાર્કટિકા (દક્ષિણ ધ્રુવનો પ્રદેશ.

પ્ર૦ આ સમુદાયની જાણવા લાયક હકીકત કહો.

ઉં દક્ષિણ ધ્રુવ તરફ કેટલોક નવે પ્રદેશ શોધી કાઢવામાં આવ્યો છે તે “ એન્ટાર્કટિકા ” નામથી ઓળખાય છે તેમાં જેરીનુસ નામનો મોટો જવાળામુખી પર્વત આવેલો છે. એના બડકા ૨૦૦૦ ફુટ ઉંચા જાય છે શિયાળામાં જ્યારે ઘણા દિવસ સુધી સૂર ઉગતો નથી, ત્યારે તેનો પ્રકાશ અજવાળું આપે છે. ગ્રેકામલડ દક્ષિણ શેટલાંડ, દક્ષિણ જ્યોર્જિયા વગેરે એટ આવેલા છે, ત્યાંની જમીન

પર સહાકારી બરફ રહે છે. અને ઠંડી હવાને લીધે જમીન ઉજળડ
રોઈ મનુષ્યનો બીલકુલ વસ્તી નથી

બાણવા લાયક પરચુરણ બાબતો.

ખંડો-સઉથી મોટો ખંડ એશિયા અને નાનામાં નાનો યુરોપ અને
વસ્તીમાં મોટામાં મોટો એશિયા અને એછી વસ્તીવાળો દક્ષિણ
અમેરિકા છે. સળંગ વસ્તીવાળો અને સુધારામાં શ્રેષ્ઠ યુરોપ અને
રાજ્ય-નિરતારમાં અનુક્રમ અંગ્રેજ, રશિયા અને ચીનનું છે, વસ્તીમાં
અનુક્રમે ચીન, અંગ્રેજ અને રશિયા છે.

રાજ્યપદ્ધતિ-ધણે ભાગે એશિયામાં રાજસત્તાક, યુરોપમાં રાજ પ્રજા-
સત્તાક અને અમેરિકામાં પ્રજાસત્તાક છે. આફ્રિકામાં પરદેશી તા-
બાના ખંડ છે.

શહેરો-સૌથી મોટું લંડન સૌમાં વધારે શોખીન પારિસ ઉંચા મકા-
નવાળું ન્યુયોર્ક છે.

દ્વીપો-સૌથી ઉંચો મોટો હાલમાં અનુક્રમે આફ્રિકા, આસ્ટ્રેલિયાને
ગ્રેનલાંડ છે.

પર્વતો-સૌથી ઉંચો હિમાલય અને લાંબો આંડિઝ છે.

નદીઓ-લાંબામાં લાંબી મિસિસિપી મિસુરી અને પહેાળામાં પહેાળી
આમાઝોન છે.

સરોવરો-મીઠા પાણીનું મોટામાં મોટું સુપીરીયર અને ખારા પાણીનું
મોટું કારિપચન છે. ખારામાં ખારું મત (ડેડ સી) સરોવર છે.

દુનીયામાં મનુષ્ય કૃત અજાયબીઓ ચીનમાંના કાટ ટેમ્સટ-
નસ મોરકોનો ઘંટ આથો તાજમહલ, બુકલીનનો બ્રુક્લીનબ્રુક.

મોટાં રાજ્યના મુલકો,

૧ ઇંગ્લાંડના મુલકો.

૧ યુરોપમાં—ગ્રેટબ્રિટન આયર્લેન્ડ, જર્મની, માલ્ટા, ગ્રીસ, ઇટાલીના
૨ એશિયામાં—હિંદુસ્તાન સામ્રાજ્ય, સંલોન, એડન, પેરીમ, માલદીવ્સ,
સેલેસેલમેન્ટ, મલાયા પ્રદેશ, બહેરન, કાબુલ અને હાંગકોંગ,
જોર્જિયાને વેલાયતે.

૩ આફ્રિકામાં—સીએરાલીઓન, નાઇજરીયા, ઇગ્વીનીના અખાતને
ગિનારે, આસેનસ, સેન્ટહેલેના, દક્ષિણ આફ્રિકાનો ધણો ભાગ, બ્રિ-
ટિશ પૂર્વ આફ્રિકા, યુગાન્ડા મેરીશિએસ સેડિટા, સૈયલ.

૪ અમેરિકામાં બ્રિટિશ હિસ્ટર અમેરિકા હોન્ડુરા, બ્રિટિશ ગિયા-
ના, વેસ્ટઇન્ડિઝ ટાપુ કાકલાંડ વગેરે.

૫ એશિયાનીઆમાં—આસ્ટ્રેલિયા; તાસમાનિયા ન્યુઝીલેન્ડ શીટ
અને ન્યુગીનીનો કેટલાક ભાગ.

૨ એશિયાના મુલકો.

યુરોપ અને એશિયાનો ઉત્તર તરફના એક જથ્થે લગભગ એશિ-
યાના ત્રીજા અંશે યુરોપનો અડધો ભાગ રોકેલો છે.

૩ જર્મનીના મુલકો.

૧ યુરોપમાં—જર્મની.

૨ એશિયામાં—ચીનમાં ટાઇબેટ.

૩ આફ્રિકામાં—ટાંગલાંડ, કેમેરૂન, કેમેરૂન, નેમેરૂનાલાંડ જર્મન
પૂર્વ આફ્રિકા.

૪ એશિયાનીઆમાં—ન્યુગીની ઘોડા ભાગ બિસ્માર્ક આફ્રિકેલોગો,
કેરોલાઇન, મારશલ, સેલોલન વગેરે કેટલાક નાના ટાપુઓ છે.

૪ ફ્રાન્સના તાખાના મુલકો.

૧ યુરોપમાં—ફ્રાન્સ આલ્પ્સના દ્વીપો સહિત.

- ૨ એશિયામાં— હિંદમાં—(ખેંડીચેરી, યુનાન, કારીકલ, માહી, ચંદ્ર-
નગર), હિંદીચીનમાં (ટાંકીન, ફેંચ ઇચીન, ચીન).
- ૩ આફ્રિકામાં—સેનિગલ, નાઇજર, કેંગો, માડાગાસ્કાર, યુર્બો.
- ૪ અમેરિકામાં—ગિયાનોનો કેલોડ ભાગ વેસ્ટ ઇન્ડિઝના ઇટલાક ટાપુ.
- ૫ એશિયાનિયામાં—ન્યુ કેલેડોનિયા.

દુનીયાની પેદાશ.

એઆ—જર્મી, હિંદુસ્તાન, ઇ.ચીનચીન, સિઆમ, ચીના જાપાન,
યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.

બુંદ—આઝીઝ, જાવા, હિંદ, વેસ્ટ ઇન્ડિઝઘીપો મલબરતાન, મધ્ય અમેરીકા.

ચા—ચીન, હિંદુસ્તાન, સીલોન, જાપાન.

ખાંડ—(શેરડીની) વેસ્ટઈન્ડિઝ ટાપુ યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, જાવા, મોરોશી-
અસ માડાગાસ્કાર (મીટરટની) ક્રાન્સ એસિટ્રીયા, જર્મની.

કેકા—ઇન્ડોનેઝી, ટ્રીનીડાડ, વેનેઝુએલા, આઝીઝ અને આફ્રીકામાં કેટ-
લેક ડેકાણે થાય છે.

શણ—અંગાળા, શીલીપાઇન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, રૂશિયા, પોલાંડ.

રૂ—યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, મિસર, હિંદુસ્તાન, દક્ષિણ અમેરિકાના ધાણા
ખરા દેશો, મેક્સિકો, તુર્કસ્તાન.

રેશમ—ચીન, ઇરાન, જાપાન, સ્પેન, ગ્રીસ, હિંદુસ્તાન.

તમાકુ—યુનાઇટેડસ્ટેટસ, હિંદુસ્તાન, શીલીપાઇનઘીપો, વેસ્ટ ઇન્ડિઝ,
ટાપુ, જાપાન, તુર્કસ્તાન, જર્મની, કોરીઆ.

અરીણુ—હિંદુસ્તાન, ઇરાન, તુર્કિસ્તાન, ચીન.

દ્રાક્ષ—આસ્ટ્રેલિયા, ફ્રાન્સ, ઇટાલી, સ્પેન, જર્મની પોર્ટુગલ.

ઘઉં—યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, કેનેડા, રશિયા, હિંદુસ્તાન, હંગેરી, ઇરાન, આસ્ટ્રેલિયા, બ્રાઝીલ, ચીન, ચીલી.

ઉન—આસ્ટ્રેલિયા, ન્યુઝીલેન્ડ, આરજેન્ટીના, દક્ષિણ આફ્રિકા, જર્મની, ઈંગ્લાંડ.

દુનીયાના ખનીજ પદાર્થ.

કાચલા—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, જર્મની, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, ચીલી આસ્ટ્રેલિયા, હિંદુસ્તાન.

લોહું—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, સ્વીડન, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ.

કલાપ—મલાયા દ્વીપકલ્પ, ઇંગ્લાંડ, જર્મની, આસ્ટ્રેલિયા.

સીસું—સ્પેન, સ્કોટલેન્ડ, જર્મની, આસ્ટ્રેલિયા.

જસત—જર્મની, બેલ્જિયમ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, ચીન, ગ્રેટબ્રિટન.

તાંબુ—યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, સ્પેન, ચીલી, જર્મની, રશિયા, આસ્ટ્રેલિયા, ઇટાલિયા, ચીન, જાપાન.

સોનું—યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, આસ્ટ્રેલિયા, રશિયા, ૬૦ આફ્રિકા, ૬૦ અમેરિકા, કાનડા, મેક્સિકો.

રૂપુ—યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, મેક્સિકો, બોલિવિયા, ચીલી, પેરુ, આસ્ટ્રેલિયા, જર્મની.

હીરા—કેપટાલેની, દ્રાન્સવાલ, બ્રાઝીલ, ગોવલકાંડા.

મીઠું—ઈંગ્લાંડ, આસ્ટ્રિયા, જર્મની, હંગેરી, હિંદુસ્તાન.

કેરોસીન—બર્મા, કાનડા, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, બાકુ, રશિયા.

દુનિયાની મુખ્ય ખનાવટ.

- ૩—ગ્રેટ બ્રિટન; હિંદુસ્તાન, જાપાન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.
 ઉન—ખાયલાંડ; સ્કોટલાંડ, ફ્રાન્સ જર્મની, કાશ્મીર.
 શણ—ગ્રેટબ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, જર્મની.
 રેશમ—ફ્રાન્સ, જર્મની, સ્વીટઝરલાંડ, જાપાન, હિંદ.
 જીર—સ્કોટલાંડ, હિંદુસ્તાન.
 લોખંડ—ગ્રેટબ્રિટન, બેલ્જિયમ, જર્મની, યુનાઇટેડ સ્ટેટસ.
 ચામડાં—મોરોક્કો, ઇંગ્લાંડ, રશિયા, જર્મની, જાપાન.

પ્રાકૃતિક ભૂગોળ ને ભુતળ.

- પ્ર૦ રાજકીય ભુગોળ પ્રાકૃતિક ભુગોળ, અને વ્યવહારિક ભુગોળ એ શબ્દો સમજાવે.
- ઉ૦ ૧ જન સમાજના સુખ, સુધારા અને રાજ્ય પ્રકરણને અનુસરીને દેશનું વર્ણન કરેલું હોય તે ભાગને રાજકીય ભુગોળ કહે છે.
- ૨ જમીન પાણી હવા, વનસ્પતિ, પ્રાણી વગેરેની સ્થિતિ અને તેમાં થતા ફેરફારનું વર્ણન કર્યું હોય તે પ્રાકૃતિક કે કુદરતી રચના સંબંધી ભુગોળ કહેવાય.
- ૩ ભુગોળમાં પ્રાકૃતિક ભાગમાં પૃથ્વીના ગોળાનો આકાર તેનું માપ ગતિઓ; અક્ષાંસ; રેખાંશ દૃષ્ટિબંધો, વતો; આકાશી પદાર્થો સાથેનો સંબંધ અંતર વગેરે બાબતોનો અર્થાત્ ભુગોળના ગાંધુત ભાગોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

૪ એક દેશમાં પાડતી વરતુઓ સંબંધી તથા એક બીજા દેશ સાથે આયાત નિઃશય થતી ચીજો સંબંધી વર્ણનને આવકારિક ભુગોળ કહે છે.

પ્ર० પૃથ્વીનો સૂર્ય સાથે શો સંબંધ છે.

ઉ० પૃથ્વી સૂર્યથી ૯ કરોડ ૫૦ લાખ મૈલનું દુર રોઇ તેની આસપાસ એક વર્ષમાં ફરી રહે છે. પૃથ્વી જેવા અનેક ગોળાઓને (બુધ શુક્ર મંગળ બ્રહ્મરૂપિ શનિ કુરેનન નેપ્ચ્યુન વગેરે) ગુરૂ વાકર્ષણ બળ વડે પોતાની તરફ આકર્ષી નિયમિત રીતે ભ્રમણ કરાવે છે ?

પ્ર० પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ વિષે વિદ્વાનો શો મત ધરાવે છે ?

ઉ० એમ મનાય છે કે બ્રહ્માંડમાં પ્રથમ એક વાયુ હતો તેની રજક-જો અતીશય ગતિમાન હતી તેમાં ધનીકરણ થતાં તેના સમુદ્ધો (નેબ્યુલા) બંધાય એ નેબ્યુલામાંથી સૂર્ય ઉત્પન્ન થયો ધનીકરણ થવાથી તેની રજકજોમાં ગરમીનો સંચય વધતો જઇ સૂર્ય એ ધગધગતા વાયુનો સમુદ્ધ થયો, અને તેમાં મૂળતું ભ્રમણ કાયમ રહ્યું પછી જેમ અડપથી દોડતી ગાડીના પૈડાને ચોટેલો કાદવ દુર ફેંકાઇ જાય છે તેમ અડપથી ગતી કરતાં સૂર્યમાંની મધ્યેત્યારી (મધ્યમાંથી દુર ફેંકવાનું બળ) બળને લીધે તેમાંનું ફેટતું દ્રવ્ય છુટું પડતું ગયું અને તે દ્રવ્યના પૃથ્વી વગેરે ગ્રહોનું સૂર્યની આસપાસ અને વળી પોતાની ધરી ઉપર ભ્રમણ ચાલુ રહ્યું એ ગ્રહોમાં પણ નાના પાયા ઉપર મૂળની ક્રિયા ચાલુ રહેવાથી તેમાંથી ઉપગ્રહો-ચંદ્રો બન્યા, ગ્રહો જેમ જેમ ઠંડા પડતા ગયા તેમ તેમ પોપડો બંધાઇ વનસ્પતી પ્રાણી વગેરે ૧ શાન્તિ થઇ આ પ્રમાણે આપણી પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઇ છે.

૩૦ પૃથ્વી ગોળ છે તેની સાબીતી આપો.

- ઉ. (૧) જો પૃથ્વી સપાટ હોત તો ઘણે દૂર સુધી નજર પહોંચી શકત પણ પૃથ્વી ઉપર ઘણી ઉંચામાં ઉંચી જગાઓ પણ દુરથી નજરે પડતી નથી, પૃથ્વીની સપાટીનો વાંક નડવાથીજ હીમાલયનું ઉચામાં ઉંચુ શાખર પણ અ પણે જોઈ શકતા નથી.
- (૨) આપણે સીધા ઉત્તર તરફ ચાંલીએ તો ધ્રુવનો તારો ઉંચે આવતો જાય છે, અને દક્ષિણ તરફ મોં રાખી ચાલ્યા જાય છે છીએ ત્યારે તેજ તારો પાછળ નીચે રીચે જતો જાય છે, તેથી જણાય છે કે પૃથ્વી ઉત્તર દક્ષિણ ગોળ છે.
- (૩) પૃથ્વી સપાટ હોય તો સુર્ય બધા લોકોને સાથે ઉગતો, માથે આવતો અને આથમતો દેખાત; પણ તેમ ન થતાં પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં રહેતા લોકોને તે વખતમાં ફેર પડે છે, તે ઉપર પૃથ્વી પૂર્વ પશ્ચિમ ગોળ હોવાનું સાબીત થાય છે.
- (૪) મેગેલન, ડેક કુક, વગેરે વહાણવટીઓ દિશા બદલા વિના પૂર્વ પશ્ચિમે મુસાફરી કરતાં પોતે જે સ્થળેથી નીકળ્યા હતા ત્યાંજ પાછા અવી શક્યા છે, તે ઉપરથી પણ પૃથ્વી પૂર્વ પશ્ચિમ ગોળ સાબીત થાય છે.
- (૫) આપણે દરિયા કિનારે ઉભા હોઈએ અને એક વહાણ દુરથી આવતું હોય તો પ્રથમ તેનો ટોચનો ભાગ સદ વગેરે દેખાય છે, પછી જેમ જેમ પાસે આવતું જાય છે તેમ તેમ મધ્યનો ભાગ અને છેલ્લો તેનો નીચેનો ભાગ દેખાય છે; તે ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.

- (૬) એથી ઉલટું કાષ્ટ પરંતુ પાસે આપણે જતા હોઈએ ત્યારે પ્રથમ તેમ ટોચ દેખાવી સર થાય છે, પછી તેના મધ્યનો ભાગ દેખાય છે, અને છેલ્લે તેને નીચેના ભાગ પણ જોઈ શકાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.
- (૭) ચંદ્રગ્રહણ વખતે પૃથ્વીની છાયા ચંદ્ર ઉપર ગોળ અથવા ગોળાનો અમુક ભાગ પડે છે તે ઉપરથી સાબીત થાય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.
- (૮) ત્રણ સરખી ઉંચાઈના ચાંબલા લઈ તેને સમુદ્રની સપાટી ઉપર એક સીધી લીટીમાં થોડે થોડે અંતરે રાખવામાં આવે અને પછી તે ચાંબલામાના એકની ટોચ આગળ આંખ રાખી છેલ્લાની તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ તો વચ્ચે ચાંબલો રહેજો ઉંચો જણાશે, તે ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વીની સપાટી ગોળ છે.
- (૯) જ્યાં અંશનું દરખીન વડે અવલોકન કરતાં ગોળ હોવાનું સાબીત થયું છે તો પૃથ્વી પણ એક ગ્રહ હોવાથી ગોળ હોવી જોઈએ, એમ સાબીત થાય છે.

અ. પૃથ્વીનું માપ કાઢવાની રીત સમજાવો.

ઉ. કાષ્ટ પણ નાના કે મોટા વર્તુળના પરિમિત સરખો ૩૬૦ લાખ પાડામાં આવે છે તે દરેકને અંશ કહે છે. જેમ વળળ મેટું તેમ તેના એક અંશનું અંત મોટું હોય એ સ્પષ્ટ છે, પૃથ્વીનો ગોળો ધણો મોટો હોવાથી તેના એક અંશનું માપ ઘણું માલલ થાય છે. હવે જો આપણે પૃથ્વીના એક અંશનું માપ જાણીએ તો તેને ૩૬૦ વડે ગુણવાયા સામા પરિમિતનું માપ નીકળે.

ધારો કે અમદાવાદમાં દૂરબીનથી જોઈ નકકી કર્યું કે ધુનિ તારો ક્ષિતિજથી ૨૨૧ અંશ ઉંચે છે. પછી સીધી ઉતરમાં ૭૦ માઈલ જઈને વળી તેજ તારાની ક્ષિતિજથી ઉચ્ચ માપીતો ૨૩૧ અંશ થઈ આ ઉપરથી સમજાય છે કે પૃથ્વી ઉપર આવેલું ૭૦ માઈલ જઈએ તો એક માઈલ થાય આ પ્રમાણે વિદ્વાનોએ પૃથ્વીના એક અંશનું માપ ૬૯-૯ માઈલ નકકી કર્યું છે.

પૃથ્વીના વ્યસની લંબાઈ ૭૨૨૬-૬ માઈલ છે.

પ્ર. પૃથ્વી સર્વ સમાન જોગ છે કે કંઈ ભિન્નતા છે ?

ઉ. સામાન્ય રીતે પૃથ્વી ગોળ છે એમ કહેવાય છે. પણ સંપૂર્ણ ગોળ નથી ઉત્તર અને દક્ષિણ ધ્રુવની તરફ તે સહેજ ચપટી છે. તેથી અને ધ્રુવની વચ્ચેનો, તે વ્યસ વિપુલવૃત્ત આગળના વ્યાસ કરતા ૨૭ માઈલ ઓછો છે.

પ્ર. પૃથ્વીની ગતિના સમજૂતી આપો.

ઉ. પૃથ્વીનો આવડો મોટો ગોળો આકાશમાં અપર રહી ભયરડાની માફક પોતાની ધ્રુવ ઉપર ૨૪ કલાકમાં પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ ફરે છે. આ જમણને લીધે આકાશી પદાર્થો (સૂર્ય, ચંદ્ર વગેરે) એક બીજા સાથે સરખું અંતર રાખી ૨૪ કલાકમાં પુર્વથી પશ્ચિમ ભરી ફરતા દેખાય છે. આ દેખાવ માત્ર પૃથ્વીની અવગતિ તરફના જમણથી જ થાય છે. આગળાડીમાં મુસાફરી કરતા એ અવગતિ ગતિને આપણને ખ્યાલ આવે છે.

પ્ર. રાત્રિ દિવસ થવાનું કારણ સમજાવો.

ઉ. પૃથ્વી પોતાની ધ્રુવ ઉપર ૨૪ કલાકમાં પશ્ચિમથી પૂર્વમાં એક જમણ પુર કરે છે તેથી રાત્રિ દિવસ થાય છે પૃથ્વીના એ દૈનિક જમણને લીધે સૂર્ય ઉત્તરો મધ્યે આવતો અને આવમતો જણાય

છે પૃથ્વીનો જે ભાગ સૂર્ય તરફ હોય તે તરફ દિવસ અને જે ભાગ
એથી વિરુદ્ધ તરફ હોય તે તરફ રાત્રિ હોય છે.

પ્ર. ઉત્તર અને દક્ષિણ ધ્રુવ એટલે શું ?

ઉ. જે કદિ ત રેખા ઉપર પૃથ્વી ફરે છે તેને પૃથ્વીનો અક્ષાંશ, કે
ધરી કહે છે. ધરીના ઉત્તર તરફના છેડાની સીધી લીટીમાં આ-
કાશમાં એક સ્થિર તારા છે એ તારાને ઉત્તર ધ્રુવ કહે છે અને
તેજ કારણથી પૃથ્વીનાએ છેડાને પણ ઉત્તર ધ્રુવ કહે છે, તેજ
પ્રમાણે પૃથ્વીના દક્ષિણ છેડાને દક્ષિણ ધ્રુવ કહે છે, પરંતુ એણી
તરફ આકાશમાં કાંઈ તારો નથી. આ ધ્રુવોથી થોડે કે ઘણે અં-
તરે બીજા તારાઓ છે, તે નાના કે મે ટા કુંડાળામાં રોજ પુર્વથી
પશ્ચિમ તરફ ફરતા જણાય છે.

પ્ર. પૃથ્વીની સપાટી ઉપર કોઈપણ જગાનું સ્થાન નક્કી કરવું હોય તો
કઈ કઈ વસ્તુઓ જાણવી જોઈએ.

ઉ. તે જગાના અક્ષાંશ અને રેખાંશ એ બે બાબતો જાણવી જોઈએ.

પ્ર. વિષુવવૃત્ત એટલે શું ?

ઉ. બંને ધ્રુવો સરખે અંતરે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર પૂર્વ પશ્ચિમ
જે દરિપત મહદ્ વર્તુળ દોરવામાં આવ્યું છે તેને વિષુવવૃત્ત કહે છે.

પ્ર. અક્ષાંશવૃત્તો કેને કહે છે ?

ઉ. વિષુવવૃત્ત-તેને સમાંતર પૂર્વ પશ્ચિમ જે વર્તુળો દોરવામાં આવ્યા છે
તેને અક્ષાંશવૃત્તો કહેવામાં આવે છે. આમાંના વિષુવવૃત્તની ઉત્તર
તરફના ઉપર અક્ષાંશવૃત્તો અને દક્ષિણ તરફના અક્ષાંશવૃત્તો કહેવાય છે.

પ્ર. અક્ષાંશ કેને કહેવાય ?

૬૦ વિષુ વૃત્તથી ઉત્તર કે દક્ષિણમાં કોઈપણ જગતું અંતર તે તે જગાના અક્ષાંશ કહેવાય. વિષુવૃત્તથી ધ્રુવ સુધીના ૯૦૦ હેય છે. માટે કોઈ પણ જગાના અક્ષાંશ વધારામાં વધારે ૯૦ થાય અક્ષાંશ ગણવાની શરૂઆત વિષુવૃત્તથી ધ્રુવ તરફ થાય છે, વિષુવૃત્ત ઉપર અને ધ્રુવ ઉપર ૯૦ અક્ષાંશનો અકડો આવે છે.

૭૦ રેખાંશવૃત્તો કોને કહેવાય?

૬૦ વિષુવૃત્તને કાટખુણે છેદે અને બંને ધ્રુવમાં થઈ પાર જાય એવા જે મહદ વર્તુળ દોરવામાં આવે તેને રેખાંશવૃત્ત અથવા યામ્યોત્તર-વૃત્તો કહે છે. (યામ્યોત્તર એટલે ઉત્તર-દક્ષિણ જનારાં.)

૮૦ રેખાંશ કોને કહે છે?

૬૦ કોઈ પણ મુકરર કરેલા બિંદુથી પુર્વ કે પશ્ચિમ તરફના અંતર તે જગાએ રેખાંશ કહેવાય એ નક્કી કરેલા બિંદુથી પુર્વના તે પુર્વ રેખાંશ અને પશ્ચિમનાં તે પશ્ચિમ રેખાંશ કહેવાય છે રેખાંશ વધારેમાં વધારે ૧૦૮ હોય છે.

૯૦ રેખાંશ ગણવાનો આરંભ કયાંથી કરવામાં આવે છે.

૬૦ લંડન પાસેના ગ્રીનિચ શહેરમાં આગળી પદાર્થોનું નિરીક્ષણ કરવાની એક મોટી વેધશાળા છે માટે હાલમાં રેખાંશ ગણવાનો આરંભ ત્યાંથી થાય છે. જુદી જુદી પ્રજાઓ રેખાંશ જુદે જુદે સ્થળે ગણવા શરૂ કરે છે કે જે કોઈ પારિત આગળ થઈને જનારા વૃત્તને પરેલું રેખાંશ ગણે છે પહેલાં આપણા દેશમાં ઉજ્જવન આગળ થઈને જનારા વૃત્તને પહેલું રેખાંશ ગણવામાં આવતું.

૭૦ જહા જહા દેશમાં સુર્યનો અસ્ત વહેશે મોડો થાય છે, તેની સમજુતી આપો.

ઉં પૃથ્વીના ૨૪ કલાકમાં પૂર્વ પશ્ચિમના ભ્રમણથી રાત્રિ દિવસ થાય છે, માટે આપણાથી જે સ્થળ ૬૦ રે. ૧૨. પૂર્વમાં હોય ત્યાં સૂર્ય માથે હોય ત્યારે આપણને ઉગતા દેખાય છે એજ પ્રમાણે આપણે માથે સૂર્ય આવે છે ત્યારે આપણથી ૬૦ પશ્ચિમ રેખાંશ વાળા દેશના લોકોને ઉગતો મલમ પડે છે. આમ ૨૪ કલાકમાં ૩૬૦ રેખાંશ એટલે દર કલાકે ૨૫૦ અંશ સૂર્ય આગળ વધતો દેખાય છે.

પ્ર. એક સ્થળ આપણાથી ૭૫ રેખાંશ પશ્ચિમ છે ત્યાં સૂર્ય કયારે ઉગશે.

ઉં પશ્ચિમમાં આવેલા સ્થળોમાં આપણા પછી સૂર્ય હશે અને દર પંદર અંશે એક કલાક મોડો હશે, માટે $૭૫ \div ૧૫ = ૫$ કલાક મોડો ઉગશે.

પ્ર. આપણે અહીં સાંજના ચાર વાગ્યા છે ત્યારે એક સ્થળમાં સૂર્ય દિવસ થયો ત્યારે એ સ્થળ કયાં રહેશે ?

ઉં આપણા પછી સૂર્યોદય થાય છે, માટે પશ્ચિમમાં હોવાનું વળી આપણાથી દશ કલાક મોડો સૂર્યોદય થાય છે માટે તે સ્થળ આપણાથી $૧૫ \times ૧૦ = ૧૫૦$ પશ્ચિમ રેખાંશ ઉપર હોવાનું.

પ્ર. એક વહાણવટીને સૂર્ય માથે આવે તો વખતે તેને ગ્રીનીચના ટાઈમ ાળા ઘડીયાળમાં જોયું તો સાંજના ચાર વાગ્યા હતા ત્યારે એ કયે સ્થળે આવેલો હોવો જોઈએ ?

ઉં $૪ + ૧૫ = ૧૯$ રેખાંશ જે લો પશ્ચિમમાં.

પ્ર. “ એક સ્થળેથી ૨૪ મી. ઝોનનું તાર મુક્યો તે બીજે સ્થળે ૨૩ મી. ઝોનનું પહોંચ્યો, એ કેમ ? તેનો ખુલાસો આપો.

ઉં તારીખ રાતના ૧૨ વાગ્યા પછી બદલ લેવાનો નિવાજ છે જે સ્થળે રાતના બે વાગે તે સ્થળે બદલાય, પરંતુ રાતના બે વાગે

સર્વત્ર સાથે વાગતા નથી માટે તારીખ પણ સાથે બદલાતી નથી માટે પશ્ચિમ તરફના દેશમાં તારીખ પાછળથી બદલાય છે. એટલે તાર મુઠવાનું સ્થળ પૂર્વમાં અને જ્યારે તાર મોઢલાતો છે તે સ્થળ પશ્ચિમમાં હોય તો પશ્ચિમમાં કહેલી ટકીકત બની શકે.

પ્ર૦ મુંબાઈમાં અને પેટ્રાન વચ્ચે દાખમમાં ૩૬ કલાકનો અંતર પડે છે ત્યારે પેટ્રાન મુંબાઈમાં કેટલું પૂર્વમાં ?

ઉ૦ ૩૧+૧૫ પર ૬ રેખાંશ જેટલું પૂર્વમાં.

પ્ર૦ કટિબંધ એટલું ?

ઉ૦ પૃથ્વીની સપાટી ઉબ્જતામાનને અનુસરીને જે પાંચ ભાગ પાડેલા તેન કટિબંધ કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ કટિબંધોની સમજુતી આપો.

ઉ૦ વિષુવૃત્ત અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં સૂર્યના કીરણો લંબરૂપે પડે છે તેથી એ પ્રદેશમાં તાપ સખત પડે છે, અને જેમ જેમ ઉત્તર અથવા દક્ષિણમાં જઈએ તેમ તેમ ગરમી ઓછી થતી જાય છે અને હવામાંનું સમતપ્ત હોય છે એટલે બહુ ઝાડો નથી પડતો તેમ બહુ ઠંડી પણ નથી પડતી એ પ્રદેશ વટાવતે અગળ જઈએ તો ઠંડા ધ્રુવની આસપાસના પ્રદેશોમાં ઠંડી પણ પડે છે.

સૂર્ય વિષુવૃત્તથી ઉત્તરમાં કે દક્ષિણમાં ૨૩ ૧/૨ અંશ કરતાં વધુ દૂર જતો નથી અર્થાત્ વિષુવૃત્તની આસપાસના ૪૭૦ ના પટામાં જ કીરણો લંબરૂપે પડી શકે છે, એ બહુ ગરમી વાળો પ્રદેશ ઉબ્જી કાઢીને કહેવાય છે.

બને ધ્રુવની આસપાસના ૨૩ ૧/૨ના પ્રદેશો અનિશ્ચય ઠંડીવાળા હોવાથી તેમને શી કટિબંધ કહેવામાં આવે છે. એ પ્રદેશમાં સમુદ્રો સદાકાળ જમી ગઈલાં જ રહે છે. પ્રાણી વનસ્પતિ ટકી શકતું નથી.

ઉત્તર ધ્રુવની આસપાસનો ઉત્તર શીતકટીખંધ અને દક્ષિણ ધ્રુવની આસપાસનો દક્ષિણ શીતકટીખંધ કહેવાય છે. ઉપરકટિખંધ અને શીતકટીખંધ વચ્ચેના પટાઓમાં ટાઢ તડકો સમઘાત હોય છે. માટે તેમને સમશીતોષ્ણ કટિખંધ કહેવામાં આવે છે. ઉત્તરને ઉત્તર-સમશીતોષ્ણ કટીખંધ અને દક્ષિણનાને દક્ષિણ સમશીતોષ્ણ કટિખંધ કહેવામાં આવે છે.

પ્ર૦ દરેક કટિખંધમાં પૃથ્વીનો કેટલોય ભાગ રોકાય છે ?

ઉ૦ ઉપર કટિખંધ ૭૦ દરેક સમશીતોષ્ણ કટિખંધમાં ૪૭૦ અને દરેક શીતકટિખંધમાં ૨૩ પૃથ્વી ઉપર વિપુલવૃત્ત આગળના વર્તુળ મોટા અને ધ્રુવ આગળના સાંકડા હોય છે તેથી ક્ષેત્રફળ અંશના પ્રમાણમાં હોતું નથી.

પ્ર૦ અક્ષાંશવૃત્તો અને રેખાંશ વૃત્તોનો ભેદ સમજાવો ?

ઉ૦ અક્ષાંશવૃત્તો પૂર્વ પશ્ચિમ એક બીજાને સમાંતર હોય છે અને રેખાંશવૃત્તો અને વિષુવવૃત્તને કાટખૂણે છેદી અને ધ્રુવના થકને એક બીજાને છેદીને આડ્યા જાય છે અર્થાત રેખાંશ વૃત્તોનો જેમ જેમ ઉત્તર દક્ષિણમાં જાય છે તેમ તેમ તેમની વચ્ચેનું અંતર કમી થાય ધ્રુવના અંતર શુન્ય થઈ જાય છે આથી વિષુવવૃત્ત ઉપરના રેખાંશનું જે માપ હોય તેના કરતાં ઉત્તર કે દક્ષિણ તરફના રેખાંશનું અંતર કમી થાય છે; પરંતુ અક્ષાંશવૃત્તો માંતર હોવાથી તેના અંશનું માપ સર્વત્ર સમાન હોય છે.

પ્ર૦ વિષુવવૃત્ત અને બીજાં અક્ષાંશવૃત્તો વચ્ચે શે ભેદ છે ?

ઉ૦ વિષુવવૃત્ત એ મોટામાં મોટું અક્ષાંશવૃત્ત છે. અક્ષાંશવૃત્તોનાના નાના થઈ ધ્રુવ આગળ બિંદુરૂપ બને છે.

પ્ર૦ કાંતવૃત્ત એટલે શું ?

૬૦ દેખાઇતા જે માર્ગમાં સૂર્ય ગતિ કરતો માલમ પડે છે તેને ક્રાન્તિવૃત્ત કહે છે. ક્રાન્તિવૃત્ત, અને વિષુવૃત્ત સાથે મળી જતા નથી. પણ પૃથ્વીની ધરી ૨૩½ અંત નીમેલી રહે છે તેથી વિષુવૃત્ત અને ક્રાન્તિવૃત્ત ૨૩½ અંશને ખુણે છેદાય છે.

પ્ર૦ મેષ અને તુલા ખુંદુઓ તે કયા?

૬૦ ક્રાન્તિવૃત્તના પ્રદેશમાં આકાશમાં તારાના પુખ્તળ જુમખાં આવેલાં છે એ પદાને રાશીક્રમના પટ્ટા કહે છે ક્રાન્તિવૃત્તના ૧૨ ભાગ પડેલા છે તે દરેકને રાશિ કહે છે. જ રશિઓ વિષુવૃત્તની ઉત્તર અને જ દક્ષિણમાં આવે છે જે મિંદુઓમાં ક્રાન્તિવૃત્ત અને વિષુવૃત્ત એક બીજાને છેદે છે. તેમને વિષુ મિંદુઓ કે મેષ અને તુલાખુંદુઓ કહે છે.

પ્ર૦ રાશિઓ કય કય છે.

૬૦ મેષ, વૃષભ, મિથુન, કર્ક, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર કુલ અને મીન.

પ્ર૦ ઋતુમેદ ચવાનાં કારણો કયા ?

૬૦ (૧) પૃથ્વીની વાર્ષિક ગતિ, (૨) પૃથ્વીનો અક્ષ તેની ધ્રુવા સાથે ૨૩½ અંશનો ખુણો કરે છે અને (૩) પૃથ્વીની ધરી એક જ દિશામાં સમન્ત રહે છે, એ ત્રણ કારણોથી ઋતુઓમ ફેર પડે છે.

પ્ર૦ એ કારણોથી ઋતુમેદ કેરી રીત થાય છે તે સમજાવો.

૬૦ વાર્ષિક ગતિને લીધે ૩૬૫ દિવસમાં પૃથ્વી સૂર્યના આસપાસ ફરી રહે છે અને એમ ફરતાં પૃથ્વીની ધરી એક જ દિશા તરફ એટલે કે તરફ નમેલી રહે છે, તેથી એવું થાય છે વર્ષના જ મસ ઉત્તર ગોળાર્ધવાળા પ્રદેશમાં અને જ માશ દક્ષિણ ગોળાર્ધવાળા પ્રદેશમાં સૂર્યના ડિરેક્શન વધારે પડે છે.

આ કારણથી પૃથ્વીના બુદ્ધિ બુદ્ધિ ભગો ઉપર ઝડપીઓમાં અને વિષ્ણુની કાયામાં તદ્દવત પડે છે.

પ્ર. રાત્રિદિવસ સમાન કયે દિવસે હોય છે ?

ઉ. મેષ અને તુલા નિંદુઓ અગળ વિષુવવૃત્ત અને કન્તિવૃત્ત છે. એટલે એ નિમિષમાં સૂર્ય હોય ત્યારે વિષુવૃત્ત ઉપર શુક્ર પૂર્વમાં ઉગી શુક્ર પશ્ચિમમાં આચમે છે અને આખી પૃથ્વી ઉપર ૧૨ કલાકનો દિવસ અને ૧૨ કલાકની રાત્રિ હોય છે અર્થાત સર્વત્ર રાત્રિ દિવસ સમાન હોય છે.

એવા વિશેષ વર્ષોનાં બેવાર આવે છે-૨૧ મી માર્ચ અને ૨૩મી સપ્ટેમ્બર.

પ્ર. સૂર્ય વર્ષના કયા ભાગમાં ઉત્તર ગોળાર્ધમાં રહે છે અને કયા ભાગમાં દક્ષિણમાં રહે છે ?

ઉ. મેષની કયા સુધીની રાશિઓ ઉત્તરની છે અને તેમાં સૂર્ય ૭ માસ એટલે તા. ૨૧ મી માર્ચની તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર સુધી રહે છે તે વખતે ઉત્તરગોળાર્ધમાં સૂર્યના ૧૨૬૦ ઉલ્લાસ પડે છે તેથી ત્યાં ઉનાળો રહે છે અને એથી ઉત્તરમાં એ સમયમાં દક્ષિણગોળાર્ધમાં કિન્હો ત્રાસ પડે છે, તેથી એ ભાગમાં શિયાળો હોય છે, અને તુલાથી મીન સુધીની રાશિઓ દક્ષિણની છે, અને તેમાં સૂર્ય ૨૩મી સપ્ટેમ્બરથી ૨૧ મી માર્ચ સુધી રહે છે, એ સમયમાં દક્ષિણગોળાર્ધમાં ઉનાળો હોય છે.

પ્ર. કક્ષિત એટલે શું ?

ઉ. સૂર્ય ઉત્તરમાં અને દક્ષિણમાં વધારેમાં વધારે ૨૩½ અઘાંશ સુધી જાય છે. એ સ્થળ આગળ થઈને જનારા અક્ષાંશવૃત્તોને અનુક્રમે

કઈ અને મકરવૃત્ત કહેવામાં આવે છે. એ વૃતોની ઉત્તર કે દક્ષિણમાં સુર્યનાં કિરણ કદાચ લાંબે પડતાંજ નથી.

પ્ર૦ રાત્રિદિવસની લંબાઈની ચોક્કસ તારીખો ગણાવો ?

ઉ૦ (૧) છેક દક્ષિણમાં ગએલા સુર્યનું ઉત્તર તરફનું અચળ (જનું) શરૂ થાય છે. તે સમય તે મકર-મિદુમાં હોય છે. મોટે તેને મકરન સુર્ય કહે છે, ૨૨ મી ડી-સેપ્ટેમ્બરે સુર્ય વધારેમાં વધારે દક્ષિણ અર્થાત મકર-મિદુમાં હોય છે તેથી તે દિવસે દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં મોટા દિવસ અને ટુંકામાં ટુંકી રાત હોય છે, અને એવી ઉલટું ઉત્તર ગોળાર્ધમાં શિયાળો હોઈ લંબામાં લાંબી રાત અને ટુંકામાં ટુંકા દિવસ હોય છે (૨) પછી ત્રણ માસે સુર્ય મેષ રાશિમાં (વિષુવતિમાં) આવે છે એટલે તા. ૨૧ મી માર્ચે પૃથ્વી ઉપર સર્વત્ર ૧૨ કલાકનો દિવસ અને ૧૨ કલાકની રાત્રિ હોય છે. (૩) વિષુવતિ-મિદુમાંથી ઉત્તર ગોળાર્ધમાં સુર્યનો પ્રવેશ થઈ ત્રણ માસ કરતાં મિદુમાં આવે છે તેથી તા. ૨૨ મી જુને સુર્ય વધારામાં વધારે ઉત્તરમાં આવેલો હોઈ ઉત્તર ગોળાર્ધમાં લંબામાં લાંબો દિવસ અને ટુંકામાં ટુંકા રાત હોય છે. ત્રણ ગોળાર્ધમાં સમત શિયાળો હોય ઉપરનાથી તો ન ઉલટું હોય છે. (૪) ત્યારપછી સુર્યનું દક્ષિણાચળ શરૂ થાય છે, અને ત્રણ માસે પાંચ માસનાં રાશિમાં (વિષુવતિમાં) આવે છે એટલે વળી આખી પૃથ્વી ઉપર રાત્રી દીવસ સમાન થાય છે, તે દીવસ તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બરનો હોય છે.

પ્ર૦ સુર્યમંડળની માહિતી આપો ?

ઉ૦ સુર્ય અને પૃથ્વીની વચ્ચે ચંદ્રનો અપારદર્શક ગોળો આવેલો પૃથ્વી ઉપરનો સુર્યનો પ્રકાશ આવતો અટકે છે, તેથી સુર્ય મંડળ થાય છે. સુર્યની આસપાસ પૃથ્વી અને પૃથ્વીની આસપાસ ચંદ્ર ફરે છે.

ચંદ્ર બહોળો પામે છે. અને સુર્ય દુર છે તેથી જમણુ માર્ગમાં સુર્ય અને પૃથ્વી વચ્ચે આવે અથવા ચંદ્ર એક પાસે રહી જઈ વચ્ચે પૃથ્વી આવે પરંતુ સુર્ય તો વચ્ચે આવી શકેજ નહીં એ સ્પષ્ટ છે. સુર્ય, ચંદ્ર અને પૃથ્વીના એક લીટીમાં આવવાથી ગ્રહણ થાય છે, કહ્યા પ્રમાણે વચમાં ચંદ્ર આવવાથી સુર્ય પ્રકાશ રોકાય અથવા ખીજી રીતે કહીએ તો ચંદ્રના અપાર દર્શક ગોળાનો પડછાયો પૃથ્વી ઉપર ફેરે છે. તેથી સુર્ય ગ્રહણ થાય એટલે એની વચમાં પૃથ્વી આવવાથી પૃથ્વીની છાયા ચંદ્ર ઉપર પડવાથી ચંદ્ર ઘેરાય છે. તેથી દેખાતો નથી એથી ચંદ્ર ગ્રહણ થાય છે.

પ્ર. સુર્ય અને ચંદ્ર ગ્રહણ કયે દીવસે થાય છે.

ઉ. સુર્ય ગ્રહણ અમસે અને ચંદ્રગ્રહણ પુનમને દીવસે થાય છે. કારણકે એ દી સોજેજ ત્રણે એક સીધી લીટીમાં આવી શકે છે.

પ્ર. દરેક પુર્ણિમાએ ચંદ્રગ્રહણ અને દરેક અનાસે સુર્ય ગ્રહણ કેમ થતાં નથી ?

ઉ. ચંદ્ર પૃથ્વી કક્ષા, (કરવાના માર્ગ) સાથે ખંચ અંગનો ખુણો કરી પેતના ગામમાર્ગમાં ફેરે છે તેથી દરેક અમસે અથવા દરેક પુનમે ત્રણે એક સીધી લીટીમાં ન આવતા ચંદ્ર લગત ઉંચે નીચે રહી જાય તેથી ગ્રહણ થતાં નથી.

પ્ર. ખગ્રામ અને ખડીત ગ્રહણ એટલે શું ?

ઉ. ત્રણે અનાસર નીચી લીટીમાં આવે તારે ચંદ્રાડે અમો સુર્ય ઘેરાય અથવા પૃથ્વીની છાયામાં આવે ચંદ્ર ઘેરાય જાય તારે ખગ્રામ-ગ્રહ થાય છે, અને એમ ન થતાં અમુક ભાગ જ ઘેરાય જાય તારે ખડીત ગ્રહણ થાય છે.

પ્ર૦ અગ્રાસ અને કંકણાકૃતિ ગ્રહણ વિષે સમજુતી આપો ?

ઉ૦ ચંદ્ર નાનો અને પૃથ્વી પાસે છે, તેથી પૃથ્વીની છાયામાં સંપૂર્ણ ઘેરાય છે તેથી તેનું ખગ્રાસ ગ્રહણ થાય છે, અને સુર્ય દુર હોવાથી નાના ચંદ્રવડે બધો સુર્ય ન ઘેરતાં વચ્ચેના ભાગ ઘેરાઈ સુર્યનો આ-
ભુખાભુખો ભાગ પ્રકાશિત રહે છે, અને સુર્યને કંકણાકૃતિ ગ્રહણ કહ્યું છે. ચંદ્રનું કંકણા ગ્રહણ થઈ શકેજ નહિ સીધા લીટામાં ખરાબર ન આવવાથી કદાચ ખંડિત અને ખરું પણ ખગ્રાસ તો નહિજ.

પ્ર૦ સુર્યનું ખગ્રાસગ્રહણ થાય ખરું ?

ઉ૦ સુર્યની આસપાસ પૃથ્વીનો ફરવાનો માર્ગ સંપૂર્ણ ગોળ નથી પણ લંબગોળ છે આથી કાંઈ વખત સુર્ય પૃથ્વીની નજીક આવી જાય છે અને એજ પ્રમાણે લંબગોળ મતિ માર્ગના ચંદ્ર દુર દુર જાય છે. એવા સંજોગમાંથી ગ્રહણ થાય છે. ત્યારે તપશ્ચંદ્ર ઘેરાય છે અને તેનું ખગ્રાસગ્રહણ થાય છે.

પ્ર૦ ક્રાન્તિ અને ચંદ્રના કક્ષાની સપાટી એક જ હોય તો શું પરિણામ આવત ?

ઉ૦ દર પુનમે ચંદ્રગ્રહણ અને દર અમાસે સુર્યગ્રહણ ખગ્રાસ થાત.

પ્ર૦ રાહુ અને કેતુ એ શું ?

ઉ૦ ક્રાન્તિવૃત્ત અને ચંદ્રની કક્ષા બે ખિંદુઓમાં છેદાય છે તેમના એકને રાહુ અને બીજાને કેતુ ખિંદુ કહે છે આ ખિંદુમાં અથવા ખિંદુ પાસે જ્યારે ચંદ્ર હોય છે ત્યારેજ ગ્રહણ થાય છે તેવું કંઈ દર પુનમે કે દર અમાસે થતું નથી.

પ્ર૦ જવાળામુખી એટલે શું ? અને તેનાં કારણો સમજાવો.

ઉં પૃથ્વીના પેટામાં પુઠ્ઠળ ગરમી સમાયતી છે ખાણો અથવા કુવા ખાદતાં અમ અનુભવ થયો છે કે દર પચાસ પુટે એક અંક ગરમી વધે છે. આ પ્રમાણે ત્રણ કે ચાર માઇલ ઉડાણમાં એટલી બધી ગરમી રહેલી છે કે ત્યાં દ્રવ્યો ઉપરનું દબાણ આણું થઇ જતાં સર્વ પ્રવાહી રૂપમાં આવી જાય છે. આ કારણથી પૃથ્વીના પેટામાંથી ખડકનો ઓગળેલા રસ, પાથર, રખેડો વગેરે કાઢી પવતના મુખમાંથી બહાર ફેંકાય છે, એવા પર્વતને જ્વાળામુખી પર્વત કહેવામાં આવે છે.

પ્રં એવા પહાડો દરીયાની પાસે બહુ કરીને વધારે જોવામાં આવે છે તેનું કારણ શું?

ઉં દરઆનું પાણી અંદર ઉતરી ગરમ ખંડકમાં જઇ વરાગરૂપ ધારણ કરે છે, અને વરાગને રહવા માટે ધ્યુજ જગા (જણી કરતાં ૧૭૬ ગણ) જોઈએ છીએ તેથી અકદમ પર્વતના શિખરને ફેડી નાંખે. ઉંચે ચઢી જાય છે. આ પ્રમાણે દરીયાનું પાણી પેટા ધગધગતા રસને વહેતા માર્ગ આપે છે. એ માર્ગ રસ નીકળે છે અને વરાગ ઉંચે ચઢી જઇ વાદળો બનાઇ થોડાજ વખતમાં વરસાદ વરસે છે.

પ્રં એ રસ માત્ર પર્વતના મુખમાંથી જ નીકળે છે અને બીજે નથી નીકળતા તેનું કારણ શું?

ઉં પર્વતના અંદરના ભાગમાં ધણે ઉંડે પોલાણ હોય છે અથવા તેનું દ્રવ્ય હલકું થઇ ગયલું હોય છે તથા નીચ જુના ભાગમાં રહેલું દ્રવ્ય દબાણ કરી થવાથી અકદમ પ્રવાહરૂપમાં આવી જઇ બહાર આવે છે. પવતા રસ પાત્રની જ માનમાં પણ એવીજ ગરમી હોય છે પણ તેના ઉતરના સંકડ દબાણને લીધે અંદરનું દ્રવ્ય પ્રવાહી રૂપમાં

અવતું નથી; અને જ્યાં અવકાશ રહે છે ત્યાં જમીનને ઉંચી નીચી કરી નખે છે. આથી જમીનનો અમુક ભાગ ઉંચો આવી જઈ રણ બની જાય છે.

પ્ર. ધત્તીકંપ એટલે શું ?

ઉ. જમીનના પેટામાં રહેલી ગરમીથી અદ્યના ખડકો અતિશય તાપી જાય અને તે બહાર નીકળવા પામે નહિ ત્યારે પૃથ્વીના પડને ધ્રુજવી નાખે છે તેને ધરતીકંપ કહે છે.

પ્ર. જ્વાળામુખીથી થતા લાલાલાબ સમજાવો.

ઉ. જ્વાળામુખીથી ગામનાં ગમે નાશ પામે છે. તેના ધગધગતા રસમાં પ્રાણી, વનસ્પતિ જે કંઈ આવે છે તેનો સમુજો નાશ થઈ જાય છે તો પશુ એ મનુષ્ય જાતને અનેક રીતે લાભકારી છે. પેનાની ગરમીને બહાર નીકળી જવાનો અવકાશ મળવાથી નાશકારક ધરતીકંપ થતા અટકે છે. જમીનના પેટમાં રહેલી અનેક વસ્તુ માણસના જાણવામાં આવે છે.

પ્ર. જ્વાળામુખી પર્વતોની લીટીઓ કહો; અને મુખ્ય મુખ્ય જ્વાળામુખી પર્વતો ગણાવો.

ઉ. ભૂ ભા. ૨ જે પૃ. ૨૧૦ માં તોટ જુઓ ?

પ્ર. પૃથ્વીની સપાટીનો ફેરફાર કરનારાં કારણો કયાં છે ?

ઉ. જ્વાળામુખી પર્વત, ધરતીકંપ અને ધીમે ધીમે જમીનનું નીચે જવું અથવા ઉંચે આવવું. આ ઉપરાંત વાતાવરણની પાણીની અને ગરમી ઠંડીની અસરથી સપાટીમાં ફેરફાર થાય છે.

પ્ર. વાતાવરણ શા અમર કરે છે ?

ઉ. વાતાવરણમાંનો એ કિસજન ખડકના પદાર્થની જોડે મળી રમાયન ક્રિયાથી જુદા પદાર્થ બનાવે છે, અને તે ખડકતુડી જાય છે, વળી

વાતાવરણની ગરમી કે શરદીને લીધે ખડકોનો સપાટી પુલે છે અને સંકોચાય છે, અને તેના અળથી ચીન પડી પથરાયો છુટા પડી જાય છે. પવન પણ રેતી વગેરે અથડાતી ખડકોનો સપાટી ધસવામાં મદદ કરે છે.

પ્ર૦ પાણી શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ વરસાદના પાણીથી ખડકની સપાટી ધસાય છે. માટી રેતી વગેરે ધસાડા જાય છે વળી, પર્વતોનાં પોલાણમાં ભરાઇ રહેલું વરસાદનું પાણી અતિશય ઠંડી વખતે પુલે છે, ત્યારે તે પર્વતનાં શિખરાને ચીરી નખે છે ?

પ્ર૦ ગરમી ઠંડી શી રીતે સપાટીમાં ફેરફાર કરે છે ?

ઉ૦ ગરમીથી ખડક પુલે છે. અને ઠંડીથી સંકોચાય છે, આમ વારં-વાર થવાથી તેનું કેટલુંક દ્રવ્ય ધીમે ધીમે છુટું પડી જાય છે.

પ્ર૦ સહુદ્રનું પાણી ખાડું શા મટે હોય છે ?

ઉ૦ નદીઓ જમાંન ઉતરના બધો ક્ષાર ખેંચી લાવે છે, અને તે બધો દરિઆમાં ભેગો થાય છે; પછી બાબીભવનથી દનીલાનું પાણી વરાળ રૂપે ઉડી જાય છે, ત્યારે ક્ષાર નચે પડ્યો રહે છે. એમ દિન પ્રતિદિન ક્ષાર વૃદ્ધિ પામતો જાય છે

પ્ર૦ દરિઆ ખારા હોવાથી શા લાભ છે ?

ઉ૦ દરિઆમાં અસંખ્ય જીવજંતુ અને નાનાં મોટાં જળચર પ્રાણીઓ મરણ પામે છે, તથા નદીઓ દ્વારા અનેક વનસ્પતિ તથા બીજાં દ્રવ્ય ધસાડા આવી ભેગું થાય છે; અને એ બધાનું કોહોવાણુ થવાથી ન સહન થઇ શકે તેવી દુર્ગંધ પેદા થઇ મનુષ્ય જાતિનો અને અન્ય પ્રાણીનો વિનાશ કરે પરંતુ ક્ષારને લીધે થોડાક વખતમાં

તે માટી સાથે મળી જાય છે. અને દરિયાનું જળ સતત રહે છે. વળી મનુષ્યને અતિ ઉપયોગી મીઠું દરીઓ પૂરું પાડે છે. તેનું સાપેક્ષ ઘટત્વ વધવાથી વહાણોને તરવામાં સુગમતા થાય છે.

પ્ર૦ બાલીક સમુદ્ર અને ભૂમધ્ય સમુદ્રનો મુકાબલો કરો.

ઉ૦ બાલીક સમુદ્ર સીતકટિબંધમાં આવેલો હોવાથી તેના જળનું આ-
ગ્નિભવન ઓછું થાય છે અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર શમશીતોષ્ણ કટિબં-
ધમાં આવેલો હોવાથી તેમાં આગ્નિભવન વધારે ઝડપથી થાય છે
તેથી ત્યાં ભૂમધ્ય કરતાં બાલીકમાં નદીઓ દ્વારા પુષ્કળ પાણી
આવે છે અને ભૂમધ્યમાંથી જેટલું જળ અદિષ્પ રૂપે જાય છે તેના
કરતાં નદીનું પાણી ઓછું આવે છે આથી ભૂમધ્ય પાણી મહાસા-
ગરના પાણીથી વધારે ખાડું અને બાલીકનું મહાસાગરના જળથી
ઓછું ખાડું છે. અને સમુદ્ર જમીનથી ઘેરાયેલો હોય મહાસાગર
સાથે ઓછાં સંબંધ રાખે છે.

પ્ર૦ મહાસાગરના પાણીમાં કેટલો ક્ષાર હોય છે ?

ઉ૦ સરેરાસ ૩૫ ટકા ખણુ કાળે કરીને એ પ્રમાણ વધવાનો સંભવ છે.
મૃતસંચયનું પાણી એટલું બધું ક્ષારવાળું છે કે તેમાં મીઠવાં છતાં
શક્તિ નથી. અને તેથી તેનું સાપેક્ષ ત્વ એટલું બધું છે કે મા-
ણસ અદર ટુપનો નથી, સાગરમાં આવું પ્રમાણ નથી હોતું કેમ-
કે બધો જળસંયુદાય અસ્પર્શ સંબંધીય છે. છતાં જમીનથી
છુટો પડેલો દરીઓ (સહેજ વળેલો) મહાસાગરના સામાન્ય
ખારાશવાળા પાણીથી ઓછા વત્તો ખારો હોય છે. રાત્રી સમુદ્ર
વધારે ક્ષારવાળો, ભૂમધ્ય વધારે ક્ષારવાળો અને બાલીક ઓછા
ખારવાળો છે.

પ્ર૦ દરીઆની ઉડાઇ કેટલી ?

ઉં સામાન્ય રીતે ૩૬ મહલ, પરંતુ કેમ કેમ દરીયા ૪ થી પણ માનવ સ્તરી ઉડા હોય છે, અને કેમ છાછ હોય છે (ઈલાંડની આસપાસના દરીયાના ઉંડાઈ લગભગ ૬૦૦ ફુટ કરતાં પણ ઓછા છે)

પ્રં સમુદ્રનાં વિવૃત્તના પ્રદેશથી ઉત્તર તરફ અને દક્ષિણ તરફ જે જળ પ્રવાહ વહે છે અને જ્યાં જાય છે ત્યાં ગામી ફેલાવે એવા પ્રવાહો મુખ્ય કયા કયા છે ?

ઉં ગ્લેસ્ટીન અને ક્યુબાનીવાં ગ્લેસ્ટીન ઈલાંડ અને સીધા જાપાનને ખસ કરીને અરબી પુરી પાડે છે.

પ્રં ગ્લેસ્ટીન વિષે શું જાણો છો ?

ઉં આ મેટો જળ પ્રવાહ બાટર્લાંટીક મહાસાગરમાં વિવૃત્ત ઉપરથી ઉત્પન્ન થઈ ઉત્તર તરફ વહી દક્ષિણમાં આગળ નાગ ત્યાં મર-ડાઈ પુનઃપના પશ્ચિમ અને વાયવ્ય દેશો—ઈંગ્લેન્ડ, ડેન્માર્ક, નોર્વે વગેરે દેશ તરફ વહે છે. અને તે દેશના ગરમ પુરી પાડે છે. તથા આજળ જતાં હંડા થઈ જાય છે.

પ્રં ક્યુબાનીવાં વિષે શું જાણો છો ?

ઉં પાસીફિક મહાસાગરના દક્ષિણ તરફથી એક પ્રવાહ ઉત્પન્ન થઈ દક્ષિણ અમેરિકાના પશ્ચિમ કિનારા તરફ આવે છે. ત્યાંથી પશ્ચિમમાં મરડાઈ ના ટ્રેવીઆ સુધી પહોંચે છે તેના એક ફાટો વિષા-ધન અને જાગન તરફ જાય છે. આ પ્રવાહનું નામ કારેમીવો (કાળો પ્રવાહ) છે તે પોતાનું મ મ અને કાળુ પાણી અશિષ્યારે પુવ નિતરે ઉત્તર તરફ વહે જાય છે.

પ્રં ભરતી ઓટ એટલે શું ?

૬૦ મર સાગરમાં પાણીની સપાટી, હજમગ ને પ કાક એ વખત ચઢે છે. અને ઉ રે છ, નહે તને જરૂર અને જરૂર છે તેને ઓટ કહે છે.

પ્ર૦ ભરતી ઓટ થવાનું કારણ શું?

૬૦ પાણીની રજકણો વચ્ચે આર્ષણ સ્થળ હોય છે તેથી બહારનું આર્ષણ તેના સપાટીને ઉચ ચઢાવે છે. સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બંને આકર્ષણને લીધે પૃથ્વી પાણીના સપાટી ઉપર ભરતી ઓટની અમર થાય છે. સૂર્ય મોટા પણ દૂર છે અને ચંદ્ર નનો પણ નજીક છે. તેથી પૃથ્વી ઉપરના જગતમુખ પર ચંદ્રના આકર્ષણની અમર નિશી થાય છે (સૂર્ય આપણુ મળ ચંદ્રના આકર્ષણના મત રૂ છે) તેથી ભરતીના મુખ આગર ચંદ્ર ઉપર છે જે ઉંચા ચંદ્ર માથા ઉપર હોય છે તે ઉંચા ચંદ્રના દરીયા. પાણી ન સડાઇ જાય તે ભરતી થાય છે, પૃથ્વીના મોટા ઉપર તેની વિરુદ્ધ બાલુના દરીયાના પાણી ઉપર પૃથ્વીના કોઈ પણ ભાગ કરતાં ઓછામાં ઓછું આર્ષણ થવાથી તે ગળાઈને પાણી ને તરફ ભેગું થઈને ગળાઈના સામું બાજુએ પણ ભરતી થાય છે આ વખતે ભરતીના ભાગમાં પાણી કી થઈ જવથી ઓટ થાય છે.

પ્ર૦ ચંદ્ર સાથે આવી ગયા પછી ભરતી થાય છે તેનું કારણ શું?

૬૦ પાણીને પૃથ્વીની સાથેજ આવળી ગતિ મળેલી હોય છે. વળી કિનારા પણ ભરતીની ગતિને હલકત કરે છે! તેથી ચંદ્ર સાથે આવે તેજ વખતે ભરતી ન થત મોડી થાય છે.

પ્ર૦ મોટી ભરતી ક્યારે થાય છે?

ઉં દર અમાસે મોટી ભરતી થાય છે. કેમકે સૂર્ય ચંદ્ર અને પૃથ્વીની એક તરફ હોય સામડું આકર્ષણ કરે છે, પુનઃ સામસામા હોય એનાથી સહેજ એકાં આકર્ષણ કરે છે તેથી અમાસ કરતાં કંઈક નાની ઓછી ભરતી થાય છે.

પ્રં સાતમે, આઠમે કેવી ભરતી થાય છે ?

ઉં તે દિવસે સૂર્ય અને ચંદ્ર એક બીજાને કાટખુણે આકર્ષણ કરે છે. તેથી અસર નાશ પામી નાની ભરતી થાય છે.

પ્રં ભરતી બળે ઘડી મોટી કેમ થાય છે ?

ઉં ચંદ્ર દરરોજ બળે ઘડી મોટો હોય છે તે માટે.

પ્રં હવામાં કયા કયા તત્ત્વો છે ?

ઉં ઓક્સિજન, નાઇટ્રોજન, પાણીની વરાળ, કાર્બોનિક એસિડગ્રાસ એઝન, અને અમોનિયાનું કેટલું પ્રમાણ.

પ્રં વાતાવરણ કોને કહેવય ?

ઉં પૃથ્વીની આજુબાજુના ન ના ઘેરને વાતાવરણ કહે છે.

પ્રં હવાનું દળાણ શા પ્રમાણમાં થાય છે ?

ઉં હવામાં વજન છે, અને પૃથ્વીની સપાટીથી ૧૦૦-૧૫૦ માઇલ સુધી તેમાં આવરણ રહેલું છે, એ બધાની સમગ્ર અસરથી દળાણ થાય છે એનું દળાણ દર ચો. ઇંચે ૧૫ પૌન્ડનું માપવામાં આવ્યું છે. એ હિસાબે આપણા શરીર ઉપર ઘણુંજ ભારે દળાણ થાય પરંતુ પાણીમાં કુબ્જી મારવાથી જેમ પાણીને ભાર આપણને લાગતો નથી તેમ ચારે તરફના વાયુના દળાણથી તેની અસર જણાતી નથી.

પ્રં વાયુઓ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ સમજાવો ?

૬૦ વિપુલ ઉપરના પ્રદેશનું વાતાવરણ તપે છે તે હલકું જતાં તેનાથી ચઢે છે તેની ખાલી પડેલી જગા પુરવા માટે ઉત્તર દક્ષિણ તરફના ઠંડા પ્રદેશોની હવા બેસઅંધ ધસડાઈ આવે છે, આથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે.

૫૦ નિયમિતતા કે સતતવહી પવન એટલે શું ?

૬૦ વિપુલ ઉપરના પ્રદેશ ઉપરનું વાતાવરણ તપી ઉંચે ચઢે છે. તેની ખાલી જગા પુરવા માટે ઉત્તર અને દક્ષિણના મુખપ્રદેશમાંથી પવનો ધસાઈ આવે છે હવે બે પૃથ્વી સ્થિર હોત તો તે પવનોની દિશા ઉત્તર-ગોળાર્ધમાં શુદ્ધ દક્ષિણ તરફ અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં શુદ્ધ ઉત્તર તરફ હોત, પરંતુ પૃથ્વી પશ્ચિમથી પૂર્વ દિશા તરફ ઘૂમી ઝડપથી ગતિ કરે છે, આથી પવનની દિશા મરડાય છે. અને બે ગતિઓની મધ્ય દિશા ગ્રહણ કરી ઉત્તરના પવનો ઇશાની અને છે, અને દક્ષિણ પ્રદેશના અગ્નેય અને છે, આ પવનો નિયામત રીતે વાય છે. તથા વ્યાપારી વહાણોને અનુકૂળ થઈ પડે છે. નેથી તેને નિયમિત, વ્યાપારવહી કે સતતવહી કહેવામાં આવે છે.

૫૦ મોન્સુન પવન તે કયા ?

૬૦ મોન્સુન પવનો હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ લાવે છે. ત્યારે આપણા દેશમાં ઉનાળો હોય ત્યારે અરબસ્તાન, હિંદુસ્તાન વગેરે પ્રદેશનું વાતાવરણ અતિશય તપી પાતળું અને હલકું બની ઉંચે ચઢે છે, તેની જગા પુરવા માટે ઉત્તર તરફના પવનો હિમાલયને લીધે ઝપાટા બંધ આવી શકતા નથી, પણ હિંદી મહાસાગર ઉપરના બેન્ગાળા પવનો ધસડાઈ આવે છે. તે સમયે નિયમિત પવનોની દિશા બદલાય છે, આ પવનો અમુક ઉનાળાની મોસમ પછીજ વાય છે, માટે તેને મોસમી કે મોન્સુન પવનો કહે છે. મોન્સુન પવનો જ્યાં જ્યાં ઉંચા પર્વતોને કાટખુણે વાય છે, ત્યાં ત્યાં પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે, એ પવનોથી સાથે દ્રિના પ્રદેશમાં નિલગીરીમાં,

આમામાં અને ચિત્રાવન પ્રેશમાં પુકળ વગ્યાદ વ એ છે, ચેતડીએમાં હુત આ મા વગરે િ મારે વસે છે, ૫૪૦ ઇય આ મો મી પગો અરેલી ના વગેરે ઘણા પ્રદેશોમાં નાના પાવા ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે.

પવનની દિશા ઉપર અમેરિકામાં આનર નહે છે. હાખલા નરીક આંકડના રહના રહનો પ્રેશ ની ન્યું વાતાવરણ અતિ સુક્ષ્મ દષ્ટિ હેચે રહે છે. પનો પશ્ચિમ તંદ્ર મડા (પૃથ્વીની ગાંતની નિહ તરફ મંડાને) વિાળ આ લડીક માસામ ઉપર થમને પુકળ બેઠી લયત્ય જનીને અમેરિકાના પ્રેશ િ પ હોચે છે; ત્યાં પર્વતની લાંબા તારો અમે જંગલો નેને હંડ પડી વસાદ રૂપે નાચા લાવે છે, આથી એ દેશમાં મટી મીસીમીની નદી ઉત્પન્ન થઇ છે. તથા િનિયાનું મોટું જંગલ ઉપન્ન થવા પામ્યું છે.

પ્ર. હિમાલય પર્વતથી હિંદને શા લાલ થાય છે ?

ઉ. પરદેશી પ્રજાઓ હિંન્નું રક્ષણ થાય છે. મત્ર ઉત્ત ના લેકેને આ-વવાના બેગરં બોલન, કુરમ વગેરે થે ડાજ ચટે છે. વળાઉત ના ડડા પવનો દેશ ઉપર આતી શક્તિ નથા. તેમજ મોસની પનો ઉપર તરફ જલા રહેવા પાપતા ની અને હિંદમાં પુજા વરમદ વરલાવે છે તથા સિંધુ ગંગા, જમના, બ્રહ્મપુત્રા વગેરે મોટી મોટી નદીના હિમાલય વડે ઉત્પન્ન થવા પામી છે કે ઉત્તર હિંદના ઘણા પ્રદેશને ફળદ્રુપ કરે છે, અનેક પ્રકારે પ્તો વિ પુરી પાડે છે.

પ્ર. સાઇકલોન કે વંટોરીઓ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉ. એ કોમ જમાનું વાતાવરણ એાએઃ અતીશય તપીજય છે ત્યારે તેની અલી જગા પુરના માટે ચારે બાજુએય એકદમ પવનો બે-

સામંથ કુંકામ ગચ્છા રતંભાપરે ધુળ કરે ઉઠાવે છે નથા પર,
જડ વગેરે પાડી ત્યાં છે આત વંદેળીયા કહે છે. એ નિવ-
મિત પવન કહે છે.

પ્ર૦ વંદેળીયાથી શા લાભ છે.

ઉ૦ ધુળ કચરો વાળા ગચ્છમાં ઉંચે ચઢે છે, અને એના પાંચ વંદ-
વ્યથ વાદળ અંતરવાસ મન્દ મળે છે.

પ્ર૦ દુઃખીયા કહાના લોકા અને અડસ્ય ભૂમિમાં વસતા લોકા કચ્છેનો
ભેદ નમજાવો.

ઉ૦ દુઃખીયા કહે વસતા લોકાને હંમેશ દુઃખી ના મથે ગડમથન કરતી
હોય છે તેઓ ગાદનિદ, કંઘોળ, હીંચ વાળા હોય છે. એ રા-
જ્યમાં વસતા લોકા શન. ગામસુ એવી હીંચનવાળા હોય કં-
ઈ બીકજ છે. સમુદ્ર કિનારાના લોકા ધંધો મુખ્યત્વે વેપાર
રોજગરનો હોય છે નથી પ્રત નિશ્ચ હોય છે. અને અડસા ભુ-
મિના લોકા ધણે ભાગે ખેડા વર્ગના હોય છે અને પ્રત વધી
નિશ્ચ હોતી નથી.

પ્ર૦ શહેરમાં વસતા લોકા અને ગામમાં ગચ્છા વેપારીના મુન લે જો.

ઉ૦ શહેરના લોકા ઉઘોળી, સાંકિ અને કિંતરના હોય છે તેઓ
કેળવણીનાં, વેપાર રોજગા માં, કળ માં હોનાં આગળ પડતા
હોય છે જ્યારે ગામના લોકા શન અને દરેક ગામ માં પજાન
હેય જ; શહેરમાં વેપાર રોજગાર માટે નિશ્ચિન ના લોકા
ભેગા થયેલા હોવાથી પ્રજા મહુ નિશ્ચ થાય છે જ્યારે ગામના
નો મુખ્ય ધંધો ખેતી હોતી રાત્રીના અડસા પ્રમાણે કાળી-
મર વર્ગ થેડા આગળ પડના વગ (આક્ષણ, વાળીયા જેવા) અને
બારાના ખેડુત વર્ગ હોય છે. ગામની વસ્તી શાંતિને યાદનારી
હોય છે, જ્યારે શહેરની પ્રત પ્રવ્રાને યાદનારી હોય છે, ગામ-
ડામાં રહેનારી પ્રજાને ખુલ્લો હોય છે. લાભ મળવાથી શરીરને વંદ-
સ્તી હોય છે, જ્યારે શહેરની પ્રજાને એ લાભ મરતા નથી, મા-

મહાત્મા પ્રજા કુદરતના સૌંદર્યથી શાંત અને આનંદી હોય છે. શહે-
રની પ્રજામાં જીવનમાં ધમાકવાળા હોય, ગામડાની પ્રજા નીખાકસ
અને પ્રેમાળ હોય છે જ્યારે શહેરની પ્રજા સામી રીતે જગ ભેદ-
વાળા અને સ્વાર્થી હોય છે.

પ્ર૦ દરીઆ કાંઠાની અનેક ખંડસ્થભૂમિના વાતાવરણોનો મુકાબલો કરે?

ઉ૦ દરીઆ કાંઠે આવેલા શહેરોનાં શિયાળામાં બહુ ઠંડી લાગે નથી
તેમ ઉનાળામાં બહુ તાપ લાગતો નથી અર્થાત્ શિયાળામાં અને
ઉનાળામાં વાતાવરણના અને ઉષ્ણતામાનના અને વચ્ચે બહુ મોટો
ભેદ હોતો નથી.

પાણી કરતાં જમીન ઝડપથી તપી જાય છે અને સૂર્ય પછી
બંને ઠંડા પડવા માંડે છે, ત્યારે આથી ઉલટું બને છે. અર્થાત્
જમીન વહેલી ટાઢી પડે છે, આ નિયમને લીધે ઉનાળામાં દરીઆની
પવન લહેરીઓ જમીન ઉપર આવવાથી ઉષ્ણતામાનમાં ઘટાડો
થાય છે. અને શિયાળામાં દરીઆના પવનો સાથે ગરમી લઇને
આવે તેથી બહુ ટાઢ વાતી નથી.

પ્ર૦ આખો હવા કદ કદ બાબતો ઉપર આધાર રાખે છે.

ઉ૦ (૧) તે જગાનાં આકાશ, (૨) સમુદ્રની સપાટીથી તેની ઉંચાઈ (૩)
સમુદ્રથી અંતર (૪) આલતા પવનો (૫) સમુદ્રના પ્રવાહો.

પ્ર૦ કોઈ જગાના આકાશ વાતાવરણ ઉપર શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ વિષુવૃત્ત ઉપરના સૂર્યના કિરણો ઉભા પડે છે ને ધણી ગરમી થોડી
જગામાં પથરાય તેથી તેના આસપાસના મુલકમાં વાર્ષિક સરાસરી
ગરમી ધણી રહે છે, જેમ જેમ ઉત્તર કે દક્ષિણ તરફ જઈએ તેમ
તેમ ગરમીનું પ્રમાણ ઓછી થઈ ઠંડી વધતી જાય છે, છેક ઉત્તરે
ધ્રુવ સુધી ઘટીને ઠર (અરબીની ૬૬) સુધી જાય છે આ આકાશથી
થતા હવાના ઉષ્ણતામાનને અસર કરનારાં બીજાં ધણી કારણો છે.

પ્ર૦ સમુદ્રની સપાટીની ઉંચાઇ વાતાવરણને શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ સપાટી પાસેની હવા ઘટ અને ભીની હોયથી ગરમી વધારે સંધરે છે. પરાવર્તનની (પૃથ્વી પડેલી ગરમી ઓછી ફેંકવાથી) પણ હવાના નીચલા અને વિશેષ ગરમી મળે છે. જેમ ઉંચે જઈએ તેમ હવા સુકી અને પાતળા હોઈને ગરમી ઓછી થાય સંધરે છે, તેમ પરાવર્તનથી આવતી ગરમી ઓછી મળે છે, આ કારણથી સપાટી પાસેની હવા અને જેમ અને જેમ ઉંચે જઈએ તેમ હવાનું ઉષ્ણતામન ઓછું થતું જાય છે.

પ્ર૦ સમુદ્રથી ડાહ્ય સ્થળનું અંતર હવામાન ઉપર શી અસર કરે છે.

ઉ૦ દુરની ગરમીયા જમીન ઠરતાં ખણી મોડુ તપે છે, તેમજ સૂર્યોસ્ત જમીન વહેલી ઠંડી પડે છે. અને જળમાં ગરમી રહે છે તેથી સમુદ્ર કાંઠાના પ્રદેશમાં ઉનાળામાં તાપ નથી પડે અને શિયાળામાં ખડુ ઠંડી નથી પડતી, સ્થળ સમુદ્રથી જેમ દુર તેમ શિયાળા ઉનાળાના હવામાનમાં મોટો ફરક પડે છે.

પ્ર૦ ચાલતા પવનો હવામાન ઉપર શી અસર કરે છે ?

ઉ૦ પવનો ઠંડા પ્રદેશ ઉપરથી આવતા હોય તો હવામાન તે અક્ષાંશ થીજ દેશના હવામાન કરતાં ઠંડુ રહે છે, રૂશિઆના પ્રદેશમાં ઉત્તર દુવના પ્રદેશના ઠંડી હવા પથરાવાથી હવામાન ઠંડુ રહે છે. આવે સ્થળે પહાડોની દાર આવેલી હોય તો હવા રોકાય છે, હિમાલયને લીધે ઉત્તરના વાયુઓ હિંદમાં આવી શકતા નથી.

પ્ર૦ સમુદ્રના પ્રવાહો આખોહવા ઉપર શી અસર કરે છે.

ઉ૦ વિષુવૃત ઉપરથી આવતો ગરમ જળપ્રવાહ જે દેશો આગળ વહે છે, તે દેશની હવામાં ગરમી પ્રસરે છે. ગ્લૅસરટ્રીમથી યુરોપના પશ્ચિમ દેશોનું અને ક્યુરૅસયોથી જાપાનની આજુબાજુનું વાતાવરણ ગરમ થાય છે.

પ્ર૦ પૃથ્વીની સપાટી ઠરતાં પર્વતની સૂર્યની પાસેછે ઠરતાં ત્યાં ઠંડી કેમ થાય છે.

ઉં વાતાવરણ પૃથ્વીની સપાટીએ જેમ ઉચે નીચે એ પાતળું હોય છે અને ઘટ વનાવણ જે લીઝ મી મંચી રાખે તે અંધારા પાતળું વતા રાત્રી અંધારું થો નેની પર્વત કારનું ગત વણ પંડુ રાત્રી સૂર્યનાં કિરણો પ્રથમ નામના અતિ સૂક્ષ્મ વાયુરૂપ પદાર્થ દ્વારા પૃથ્વી ઉપર પડે છે અને પૃથ્વીને ગરમ કરે છે. પછી પૃથ્વીના સંપર્કમાં રહેલ વાતાવરણ ગરમ થાય છે અને ગરમ થયેલું વતાવરણ એ ચઢે છે; અર્થાત્ સૂર્યની ગરમીના દવા અનામર ગરમ પૃથ્વીની પછા પૃથ્વીના સંપર્કમાં જ ગરમ થાય છે.

પ્ર૦ પૃથ્વી ઉપર કયું કયું જાતના હોવા વમે છે ?

હ૦ (૧) જળી અથવા જિ. જાતિ (૨) પીળી કે મોઝલ જાતિ અને (૩) ગેરી કે ક્રેટીશીયન જાતિ.

પ્ર૦ એ દરેકનું લક્ષણ આપો અને ક્યાં ક્યાં રહે છે તે જાણો.

હ૦ (૧) નંઝો જાતના લોહાનું મુખ્ય લક્ષણ તેમની ચાપડીનો વર્ણ દાળો હોય છે. તે અકકતમાં જોવા પણ આવતી વાય છે, પશ્ચિમ આફ્રિકામાં વરતા નંઝો અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં રેનેનાંગ બંટું (સેન્ટાલ ડાકર અને બુટુ નંઝો) આવેલા છે. પુનિ તરફ ન્યુગીનીમા (પાપુનવા) અને સેનેગલ - દેલી - ડેલિઆ, દિલ, તારની પીઅ, અરેલીઆ ત્રીજે માનીગ્રીની ધણી જાતો રહે છે, અંગામાન અને મદ્રાસ આફ્રિકાના જંગલોમાં નંઝોની એક હીંગણી જાત છે.

(૨) પીળી કે મોઝલ જાતના ચમડી પીળાચરી અને નાક સાંકડું એક મુખ્ય લક્ષણ છે તેમાં અકકતવાળા પણ સૂર્ય અને હંમેશાં વિચારનાં હોય એવા ઉનાસ ચહેરાવાળા દેખાય છે આ જાત પૃથ્વી ઉપર ધણી ફેલાય છે. ઉત્તર એશિયામાં મધ્ય

એશિયામાં, સૈમીરીયામાં તથા ચીનના પશ્ચિમ ભાગમાં રહેનાર મોંગલ, તાર્તરીઓ આ જાતના છે, તી દ, ચીન જપાન અને હિંદીય નામાં વસતા લોકો આ જાતની એક શાખ છે સૈમીર આ તુર્કસ્તાન, કાપકાંડ ફિલ્લંડમ રહેનાર તેમજ ઉત્તર અમેરિકન અરિ મો પણ આ જાતના છે. મલદ્વીપો બ્રહ્મદેશ, અને ક્વિયમમાં રહેનાર લોકો તેમજ માડાગારકરના વતની પણ આ જાતની શાખા છે.

(૩) ગોરી અથવા કોકેશિયન જાત । લોકોની ચામડી ગોરી હોય છે. પૃથ્વી ઉપર જાપામાં ઘણી મુજરેના તેમજ અન્કલવાળી જાત છે, આ જાતના ચાર લાગ પડી શકે છે:—

(૧) આર્ય (૨) શેમિ (૩) હેમિટિક અ (૪) કોકેશિયન.

અ આર્ય—તુરતાનનો દર ના રહેવાસીઓ આર્ય છે આખા યુગપના વતનીઆ પણ આર્ય છે (પણ હંગ ના મગીઆર તુર્ક આ તેમજ શીલાંડ અને લાપલાંડના મોગલકે પીળા સામ વાળા છે)

ચ જુ અન આ બો સેમેટિક છે.

ક બાર્થરી સંસ્થાન વગેરે ઉત્તર આફ્રિકામાં તેમજ હાઇપ્તસોમાલી વગેરેમાં રહેનાર લોકો હેમિટિક છે.

ઢ કોકેસમાં રહેનાર ખાસ કોકેશિયન કરેવાય છે.

પ્ર૦ ફુનીઆની વ તીમા દરક જાત કેટ કેટલી છે.

ઉ૦ આખી પૃથ્વી વતી દોઢ અબજ છે. તેના ૪૫ ટકા કોકેશિયન જાત ૪૦ ટકા મેગેલિન અને બાકાની આજ જાત છે.

પ્ર૦ ચીનો હબસી અમેરિકનો, ઇન્ડીયન અને ચાહુડી એ શી રીતે ઓળખાય.

ઉ૦ (૧) ચીનો માંગોલ જાતનો, હોવાથી તેની ચામડી પીળી અને નાક ચપટું હોય છે, આખો લાંબો અણીદાર હોય છે.

- (૨) હપ્પસી ને નીંગો જાતિની પેટા જાતિ છે, પણ તેની ચામ-વર્ણ કાળો હોય છે. હોઠ જડા અને વાળ ગુચળાવાળા હોય છે.
- (૩) ઇંડીઅન એ પણ નીંગો જાતિની પેટાજાતિ છે. પણ તેની ચામડીનો વર્ણ રાતો હોય છે.
- (૪) પાહુદી એ માંગોલ જાતિમાં સમાય છે. તેમની ચામડીનો વર્ણ પંજયટો હોય છે. અને ચહેરાનો ખીન્ને દેખાવ કાકે-શિઅન જેવો હોય છે.

પ્રશ્નોત્તર રૂપે. નાગરિકના ધર્મ.

ઉપોદ્ધાત.

પ્ર० નાગરિક એટલે શું ?

ઉ० એક ગામ કે નગરમાં વસનારા સઘળા લોકો નાગરિક કહેવાય. અને બીજાના અર્થમાં કહીએ તો એક દેશમાં અથવા એક રાજ્યની સત્તા નીચે રહેનારા સઘળા લોકો નાગરિકજ કહેવાય.

પ્ર० નાગરિકના ધર્મ એટલે શું ?

ઉ० મનુષ્ય તરીકે પોતાની જાત પ્રત્યે, કુટુંબ પ્રત્યે, ગામ પ્રત્યે, દેશ પ્રત્યે અને તેથી આગળ વધતાં સકળ જનસમાજ પ્રત્યે જે જે ફરજો બજાવવાની છે તે ફરજો નાગરિકના ધર્મ કહેવાય છે.

પ્ર० ખરો નાગરિક કોણ ?

ઉ० ખરો નાગરિક તેજ કે જે દેશના કલ્યાણને જરૂર પડે ત્યાં પોતાના હરેક સ્વાર્થનો ભોગ આપવા સદા તત્પર રહેતો હોય છે.

પ્ર૦ વ્યક્તિ અને સમાજ એટલે શું ?

ઉ૦ માણસો એક બીજા સથે ભેગા મળીને રહે છે તે સમાજ કહેવાય અને સમાજનો દરેક માણસ એ એક વ્યક્તિ કહેવાય છે.

પ્ર૦ વ્યક્તિ અને સમષ્ટિ (સમાજ) એ બંનેનો અરસપરસ શો સંબંધ છે.

ઉ૦ મનુષ્ય જાતિનો વિકાસ સમાજમાં જ સંભવીત છે. કોઈપણ મનુષ્ય સમાજથી છુટો પડી એકલો પોતાની ઉન્નતિ સાધી શકશે નહિ આમ મનુષ્ય જાતના વિકાસને અર્થે સમાજ આવશ્યક છે આથી સમાજની ઉન્નતિને અર્થે સામાજિક લાભના હરેક કર્તવ્ય કરવાની હરેક વ્યક્તિને માથે ફરજ છે.

પ્ર૦ મનુષ્યજાતિના વિકાસ માટે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર આવશ્યક છે કે સમાજ વ્ય સ્થા આવશ્યક છે ?

ઉ૦ સમાજવ્યવસ્થાને હાનિ ન થાય એવું વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર આવશ્યક છે.

પ્ર૦ તેનું કાનૂન શું ? ઉગ્રહંણ આપી સમજાવો.

ઉ૦ વ્યક્તિના ભોગે સમાજનું હિત સાધતાં મનુષ્યનો વિગ્રહ કેવળ યંત્રવત એક દેશી થઈ જાય છે. પરિણામ એ આવે છે કે એ રીતે સમાજ ધણીકે હિતકર બાબતોમાં પછાત રહી બલિષ્ઠતા માટે કંઈ શુભ પરિણામ રૂપી વાન્સો મુકવા હનભાગ્ય નીવડે છે. હાખલા તરીકે પ્રાચીન રૂપા માં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર સમાજ વ્યવસ્થાને હાનિ-કારક માનવામાં આવતું, અને તેથી વ્યક્તિના ભોગે સમાજની વ્યવસ્થા સાધવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવતો અને સમાજના રક્ષણને માટે શારીરિક અને સૈનિક ઉત્સાહની જરૂર માની તેની વૃદ્ધિ માત્ર કરવામાં આવતી, પરિણામ એ આવ્યું કે એ રાજ્યના અંત પછી બલિષ્ઠતા માટે તેને કંઈ સુંદર સાહિત્ય, કળા કે શોધ બોળ મુકી નહિ ઉલટું એથેન્સમાં કોઈપણ નાગરિકને હરેક પ્રવૃત્તિ

દરની છુટ હોવાથી તેમના શરીર મન, હૃદય સારી રીતે વિકાસ પામી શક્યું. અને પોતાની સમજનું રાખી કરવા ઉપરાંત કળા, સાહિત્ય વિગેરે લાવણ્યને માટે તેમનાથી મુશ્કેલી શકાયું અને તેમના જીવન નસીક અને સુખમય બન્યા.

પ્રકરણ ૧ લું.

- પ્ર. મણસના હિંદીમાં કુટુંબની ફરજ કણે? અમલનો ભાગ ભજવે છે તેનું કારણ શું?
- ઉ. કુટુંબમાં મણસનું જીવન શરૂ થાય છે, કુટુંબમાં તેમની શક્તિઓ ખલે છે. અને મોટપણે જીવવા કેમ વાતું તે કુટુંબમાં શીખાય છે. માટે કુટુંબની ફરજે ઘણી અગત્યની છે.
- પ્ર. બાળકોને કુટુંબની ફરજે કમ કમ?
- ઉ. એ જાતની ફરજે ચાર ભાગનાં વહેંચાઈ જાય છે, (૧) પોતાના જાત ત ફરજ, (૨) માતાપિતા ફરજી (૩) પોતાનાં ભાઈઓ અને ફરજી, અને (૪) કુટુંબના સંબંધીઓ તથા મિત્રો તરફની ફરજો.
- પ્ર. આ ફરજ સારામાં સારી રીતે બજાવવામાં કમ વસ્તુ બદની છે.
- ઉ. પોતાની ફરજે યથાર્થ - તે બજાવવામાં માતાની શીખામણુ ફરજી છે. નાણુ દરેકમાં પોતાની ઉમંગ એ મુખ્ય વાત છે. કમકે ઉમંગથી કમ કમ કામ શરૂ થાય છે અને કામ કરનારને ખાનદ થાય છે. ઉમંગથી કામ રહેલું થાય છે. અને બાળક કામ કરવાની આવડત પધે છે.
- પ્ર. પોતાના જાત તરફની ફરજે બજાવવામાં કમ કમ બાળકો ઉપર કમ રાખવું?
- ઉ. પોતાના શરીરનું આરોગ્ય બજાવવું; અને તેમ થવા માટે અહાર ભવિષ્ય નિયમિત રહેવું તથા મધુકસર કસરત આપવી એ ખાસ જરૂરનું છે. શરીરનો સ્વચ્છતા રાખવી તથા ઘણી અને મન યત્ન રાખવાં.

પ્ર० ધર્મશાસ્ત્રી : પંચયતન પુનઃ કર્મ કરી ગણાયો છો.

ઉ० માતા, પિતા, આચાર્ય, (ગુરુ) : ત્રિવિધન દૃષ્ટ શા એ પાંચની પુનઃન પચાસન કરવામા આવે છે.

પ્ર० એમની પુનઃ કેવી રીતે થાય ?

ઉ० તેમના નિવૃત્તિ આપણી ફરજો સંતુલ્ય અદા કરી એ એમની પુનઃ કરવાય.

પ્ર० મા આપ નરકની ફરજ શી રીતે ખાતરી રકાય ?

ઉ० તેમની ફરજોને આધાર થતુ તથા તેમને શરૂ તેલી દરેક રીતે સાધવા પડે.

પ્ર० બાઈબાઈ પ્રત્યેની ફરજ કેવી રીતે અદા થાય ?

ઉ० બાઈબાઈના દરેક વચને મનગરુ થવું, તેને ગ્રહણ કરવા, તેમજ અપ્રાપ્તિ ગેર ના થી સંભાળી, તેને અનુકરણ કરવાની મહત્ત્વ થવું તેને જુદા જુદા બાઈબાઈના માર્ગો આપવી, તેના જોડે નિર્ભય અને માનવ જાણે વર્તવું-આમ કરવામાં મન પ્રાપ્ત કરવા અદા થાય છે.

પ્ર० કુટુંબના સભ્યો તથા નહેરુના ની ફરજ કેમ અદા થઈ શકે ?

ઉ० તેના પાંચને તો આવે ત્યારે તેની સજ્જ વિવેચ બોલવું આકર્ષક તથા તેના કાન જગાડવા દરેક સજ્જ કરી અપવા, પોતા ગમે તે કામમાં હોય તો પણ જાણીએ આગરતા સત્કાર કરવું ચુકવું નહિ.

પ્ર० માણસ માતાનાં માટું હુણુ શું ? ઉ० હંચી રીતસાત.

મકરણુ રે જી.

૩ આગા.

પ્ર० વિષય એ શાખામાં એક બાજુ સાથે કેવી રીતે વર્તવું ?

ઉ० સ્વધર્મ બાઈબાઈ ઉપર પોતાના બાઈબાઈ જોવા આવવા પડે.

પ્ર० ગુરુ ભક્તિ એ મોટામાં મોટો ધર્મ છે નેનું કારણ શું?

ઉ० શિક્ષક આપણા આત્માનું કલ્યાણ કરનાર છે, આપણા આત્મામાં પ્રભુએ ઘણી શક્તિઓ મૂકેલી છે તે શક્તિઓને ખીલવનાર શિક્ષક છે મોટપણે માણસ અનેક મજાન કાર્યો કરવા શક્તિમાન થાય છે તે ગુરુએ આપેલ વિદ્યાના ખજોજ આ પ્રમાણે દુનિયામાં આપણું વધારેમાં વધારે હિત કરનાર હોય તો તે શિક્ષકજ છે માટે તેના તરફ પૂજ્યભાવ સદા રાખવો, તેમને માન આપવું. તેમની આજ્ઞા પાળવી અને ખતી શકે તેટલી તેમની સેવા કરવી એ દરેક વિદ્યાર્થીનું કર્તવ્ય છે.

પ્ર० શાળામાં બાળકોના કયા કયા સદ્ગુણો ખીલે છે અને કેવી રીતે?

ઉ० શાળામાં વિદ્યાર્થીઓ યે ગ્ય વર્તન રાખે તો ઘણા ઉપયોગી ગુણો ખીલવી શકે છે. પ્રમાણીકપણું ઉઘોઃ ચોક્કસાઈ, સંખ્યતા, સહન શીલતા એ ગુણો ખીલવવાની ઘણું જ તક શાળામાં મળે છે. ઘણા બાળકોની સાથે સમાધાનીથી રહેવાનું હોવાથી તેમના સ્વભાવમાંથી ચિડીયાપણું, અધીરાઈ, તોછડાઈ વગેરે ગિચિત્તાઓ જતી રહે છે, તે પેતાના મનપર કાણુ રાખતાં શીખે છે તથા ક્યે વખતે કેમ બોલવું અને શું બોલવું તે સમજી જાય છે.

જુદી જુદી સ્થિતિના વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહેવાથી સમાનવાદ અને દીક્ષાજી આવે છે તેમજ દૃઢ શાંતિ સ્વચ્છતા, ખત આગ્રહ વગેરે ઘણા સદ્ગુણો શાળામાં ખીલવા પામે છે.

પ્ર० અભ્યાસ કરવામાં કઈ બાબતો વિદ્યાર્થીઓએ ધ્યાનમાં રાખવી.

ઉ० દરરોજ નિયમિત રીતે શાળામાં આવવું, દરરોજ નિર્ધારિત રીતે આપેલા પાઠ ધેરથી વાંચી જવા, અને નિશાળેથી આવેલ શિક્ષકે શીખવેલું યાદ કરી જવું. જે શંકા પડે તે બીજે દીવસે શિક્ષકને શાળામાં પુછી જોવી. નિયમિત અને વખતસર અભ્યાસ કરવો એટલુંજ નહિ પણ જે કંઈ શીખવું તે પરિપક્વ શીખવું.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થીઓએ કેવી રીતે વિવેક દર્શાવવો ?

ઉ૦ વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના શિક્ષકો સાથે બીજા વિદ્યાર્થીઓ સાથે, શાળામાં આવનાર બીજા સદસ્યો સાથે માન, પ્રેમ અને નર માણસી વર્તવું. કોઈપણ પ્રસંગમાં અકડાઈ કે ઉદ્વેગ બતાવવો નહિ. રસ્તામાં અને નિશાળમાં સવળે મુલકામથી વર્તવું. રસ્તામાં શિક્ષકો કે કોઈ સળગ્નો મળે તો યોગ્ય માન આપવું.

પ્ર૦ સર્વથી અગત્યનો સદગુણ કયો ?

ઉ૦ સત્ય-સાચુ બોલવાની ટેવ પાડવી એ સર્વ સદગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે ખાસ અગત્યનું છે. વિદ્યાર્થીઓ પોતાના હરેક વ્યવહારમાં સાચું બોલવું, તા કાલિદ લાલ મેળવવા બાતર જુદું બોલી શિક્ષકને છેતવાનો દુષ્ટ પ્રયત્ન કદી કરવો નહિ. “સત્યનોજ અંતે જય થાય છે.” એ વાત હંમેશાં યાદ રાખી નીડન્ટ થી પોતાનાથી અજાણતાં યએલો ભુલ કે ગુનો કબુલ કરી દેવો જોઈએ. એમ કરવાથી સર્વ કોઈ રાજી થાય છે. અને ભુલ માટે ક્ષમા આપે છે. પોતાને ન આવડતી આખત બીજાનામાં જોઈને નકલ કરીને પોતાને આડે છે. એમ બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ અનેક રીતે નુકશાનકારી નીવડે છે.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થીઓને પોતાના કાર્યમાં સફળ થવા માટે અગત્યના સદગુણો કયા છે ?

ઉ૦ સ્વાશ્રય, ખંત, નીડરતા, સ્વમાન, સ્પર્ધા અને અખંડ ઉદ્યોગ એ ગુણો હરેક કાર્યની ફતેહ મેળવવા માટે જરૂરી છે.

પ્ર૦ શાળાની વસ્તુઓની બાળકોએ કેવી રીતે સંભાળ રાખવી.

ઉ૦ નિશાળનો સર્વ વસ્તુઓ બહુ સાવચેતીથી વાપરવી. તથા તોડવી કે તેને નુકશાન પહોંચાડવું નહિ. શાળાના નકશા, પુસ્તકો કે ચિત્રો એવી રીતે વાપરવા કે તે ધમાક કે અસ્વચ્છ થાય નહિ.

પ્રકરણ ૩ નું.

સમાજ.

પ્ર૦ વિદ્યાર્થી નાગરિક અવસ્થામાં આવે છે. અર્થાત સમાજમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યારે પોતાના કાર્યમાં કાની સહાય લે છે.

ઉ૦ પોતાની સમજ શક્તિ.

પ્ર૦ સમાજમાં પ્રવેશ કરતાં કષ્ટ કષ્ટ ફરજો માથે આવે છે.

ઉ૦ વૃદ્ધ માણસની સેવા, પોતાના બાળપણની સંભાળ નિર્વાહનાં કાર્યો પાઠશાળાઓ પ્રત્યેની ફરજો, શાંતિસંધર્ષની ફરજો, નગર અને ગામના સામાન્ય હિતનાં કાર્યો, દેશમાં સમાન્યતાનાં કાર્યો, જનતા અગર પ્રાણી વંશજના કાર્યો વગેરે ફરજો આવે છે.

પ્ર૦ આ કાર્યો વગેરે ફરજો આવે છે.

ઉ૦ કાર્ય પરાયણ અને સુશિક્ષિત માણસ વગર અતાવ્યો પોતાની મેળે શાંતી લે છે. અને પોતાની શક્તિ અને અવકાશના પ્રમાણમાં તે ખર્ચે છે.

પ્ર૦ સમાજમાં રહેવાથી મનુષ્યને શા લાભ થાય છે.

ઉ૦ તેની અધમ લાગણીઓ દબાવે જાય છે; ઉંચી લાગણીઓ વિકાસ પામતી જાય છે. સમાજમાં રહેવાથી રત્નચંદ્રના નાશ પામી આમાણક નિયમનના અંબનમાં રહેવાય છે. પોતાના વિકાસ ઉપર અંકુશ ગાળવો પડે છે, અને હંમેશા નિર્દોષ ઉદ્યોગમાં મગ્યા રહેવું પડે છે આથી માણસો વચ્ચે સંતર્ગ વધે છે રત્ન બધાય છે, અને એક બીજાનાં કામ જોવા જાણવાની બુદ્ધિ વધતી જાય છે સમાજમાં રહેવાથી આપણું મનુષ્યત્વ કેળવાય છે અને ખીંચે છે.

પ્ર૦ નાગરિક તરીકે આપણી કષ્ટ ફરજ છે ?

- ઉં (૧) આપણું દરેક કાર્ય સમાજના હિતની દ્રષ્ટિથી થવું જોઈએ.
 (૨) આપણે નિરંતર સતત ઉછોળી થવું જોઈએ.
 (૩) આપણે લીધેલું કામ સારામાં સારી રીતે કરવું જોઈએ.
 (૪) જનહિતનાં કાર્યોમાં આપણુથી ખતરો હરેક કાળે આપવો જોઈએ. એ કાળે તન મન કે ધન ગમે તે સાધનથી આપી શકાય.
 (૫) સાર્વજનિક કાર્યોમાં ધ્યાન આપવાની દરેક નાગરિકની ફરજ છે.
 (જાહેર પુસ્તકાલયો, ધર્મશાળાઓ, નિશાળો, ક્લાબ્સનાં વગેરે)
 (૬) દરેક મણિસે દોઢાક વખત સાર્વજનિક કામને માટે કાઢવો જોઈએ.
 (૭) નાગરિકોએ પોતાના કામથી સમાજ ઉપર શી અસર થતી તેના હંમેશા વિચાર કરવો જોઈએ.
 (૮) કોઈ પણ પ્રાંગે સ્વાર્થ સાધવાના હેતુથી સમાજને હાનિ કરી ન જોઈએ.

પ્રકરણ ૪ થું.

રાજ્ય.

પ્ર૦ રાજ્ય એટલે શું ?

ઉં સમાજ સેના જાળવનારી સ્થાપનામાં આવેલી સત્તા તે રાજ્ય.

પ્ર૦ રાજ્યને માથે હાલમાં કંઈ કંઈ ફરજ આવી પડેલી છે ?

ઉં અગાઉના સમયમાં તો સમાજનું હુકમતોથી રક્ષણ કરવાનું, સમાજ વ્યવસ્થાનો જાગ કરનારને અંકુશમાં રાખવાનું કે જરૂર પડે તો સમાજથી દુર કરવાનું અને સમાજના નાગરિકોના અસપરસના કરાર પાળવાનું કામ રાજ્યનું હતું. હાલમાં તેનો કતવ્ય પ્રદેશ વિશાળ થતો જાય છે, હાલમાં તો સમાજહિતના કોઈ પણ કાર્યમાં

પહેલ કરવાનું અર્થાત પ્રજાને ઉત્તેજવાનું અને સમાજહિતની તમામ યોજનાનું રક્ષણ કરવાનું રાજ્યનું કતવ્ય મનાય છે. પ્રજાના જનમાલનું રક્ષણ કરવાની ભાવના પણ ઉચ્ચ થઈ ગઈ છે, પ્રજાના જીવન સત્વને હાનિ પહોંચે એવી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ ઉપર રાજ્ય તરફથી અટકાવ મુકવામાં આવે છે, અને વ્યાપાર ઉદ્યોગ વગેરે પ્રવૃત્તિઓના યોજનાને લોહાના જીવનસત્વને હાનિ ન પહોંચે એવી રીતે કાર્ય કરવાની દ્રષ્ટિ પાડવામાં આવે છે. પ્રજાનું આરોગ્ય સુધારવા, કેળવણી આપવા, ધંધા રોજગારની ખીલવટ કરવા તથા સમાજિક સુધારણામાં પ્રજાને આગળ પડતી કરવા રાજ્ય તરફથી પ્રવૃત્તિ થાય છે અને સુવરેલા રાજ્યને માથે એ દરજ્જે હોવી જ જોઈએ.

પ્ર. રાજ્ય વ્યવસ્થાનું ઘર્ણન કરો ?

ઉ. રાજ્ય વ્યવસ્થાના બે વિભાગ છે. (૧) એક મુખ્ય વ્યવસ્થા અને (૨) બીજી સ્થાનિક વ્યવસ્થા.

મુખ્ય વ્યવસ્થામાં કાયદા રચવાનું અને કાયદા અમલમાં આણવાનું એવા બે વિભાગ છે. રાજ્ય પોત ના પ્રધાને અને અમલદારો મારફત આ કામ કરે છે. પરંતુ સારા રાજ્યમાં કાયદા રચવાના કાર્યમાં પ્રજાના આગેવાનની સલાહ લે છે કાયદા પ્રજાને કામ રીતે અડચણ-કર્તા ન થાય તેને માટે જુદા જુદા ધંધામાં પડેલા અનુભવી નાગરિકોને સલાહ બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. તેથી સારા વ્યવસ્થાવાળાં રાજ્યોમાં એક કાયદા બાંધનારું મંડળ હોય છે. તેમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને સ્થાન આપવામાં આવે છે ?

મુખ્ય સત્તાનું કાયદા અમલમાં આણવાનું કામ રાજ્યના અમલદારો તરફ ચાલે છે. ધારા મંડળે થડેલા નિયમો પ્રમાણે તે અમલ

અજાણે છે. તે રાજ્ય વ્યવસ્થા ચલાવવા માટે કર ઉત્તરાવે છે, અને જુદાં જુદાં કાર્યોમાં ખર્ચે છે, રાજ્ય કાર્યના વિભાગ પાડી મુલકી ન્યાય, કેળવણી, પોલીસ, જમાખંધી, હિસાબી, ફોજ, વ્યાપાર ઉદ્યોગ ખેતીવાડી, મુખ્ય શાંતિ, સ્થાનિક સ્વરાજ, રેલ્વે, પોસ્ટ અને ટેલિગ્રાફ, બૈંકકાર્ય એવાં ખાતાં પાડે છે.

રાજ્યનો ખીજો ભાગ જે સ્થાનિક વહીવટ તે મુખ્ય સત્તાની દેખરેખ નીચે સ્થાનિક માણસો મારફત ચલાવવામાં આવે છે જુદાં જુદાં ખાતાના નિપુણ અમલદારો તે કામો ઉપર દેખરેખ રાખે છે. પરંતુ કાર્યનો યોજના જે તે સ્થળના નાગરીકોને સોંપવામાં આવેલી હોય છે કેમકે એ લોકો સ્થાનિક જરૂરીઆતોને સારી રીતે સમજી શકે છે, નગર કે કસબામાં વસ્તી પ્રજનને કેળવણી આપવાનું, અરોગ્ય જાળવવાનું વગેરે કામો એવી સ્થાનિક સંસ્થાઓ બજાવે છે, મ્યુનિસિપાલિટી અને લોકલબોર્ડ એ પ્રકારની સંસ્થાઓ છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

વડોદરા રાજ્ય

પ્ર. બ્રિટીશ રાજ્ય વહીવટ કરતાં વડોદરા રાજ્યમાં શું રોડ ફેરો આગળ વધ્યો છે ?

ઉ. જુના વખતમાં ચાલતી આવેલી ગ્રામ્ય પંચાયતો દાખલ કરી પ્રજાને રાજકાજમાં રસ લેતી અને થોડે ખર્ચે નાના ગુન્હાના ફેસલા લેતી

કરી છે. કેળવણી મફત અને ફરજિયાત કરીને તેની અતિશય વૃદ્ધિ કરી છે.

પ્ર૦ રાજ્ય વહીવટમાં મુખ્ય ખાતાં કયાં ?

ઉ૦ મુલકીખાતું અને ન્યાયખાતું.

પ્ર૦ મુલકીખાતામાં કઈ બાબતો સમાય છે ?

ઉ૦ ખેતીવાડી, જંગલ, આરોગ્યરક્ષણ, વસુક્તતા, વ્યપાર ઉદ્યોગ સ્થાનિક સરકારી વગેરે ખાતાનો સમાવેશ થાય છે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ રાજ્ય કરતાં આ રાજ્યમાં નિશેષ ખાતું કયું છે.

ઉ૦ લાન્ડવેરી ખાતું ખાસ જુદા પાડવામાં આવ્યું છે, તેની ખીલવટ માટે ઘણો પ્રયત્ન થાય છે.

પ્ર૦ મુલકી ખાતાના અમલદારો ગણાવો.

ઉ૦ રાજ્ય ૧ ચાર પ્રાંતમાંના દરેકમાં જે મુલકી અમલદાર છે તે સુબા, કહેવાય છે સુબાના હાથ નીચે નાયબસુબા અને તેના હાથ નીચે તાલુકાનો વહીવટદાર હોય છે. ચારે પ્રાંતના મુખ્ય અધીકારી સર સુબા કહેવાય છે. આ મુલકી અધીકારીઓને ન્યાય આપવાનું કામ હોતું નથી તેમને સંધાનજી દેખરેખ અને જમીન ઉત્પન્ન માટેનું કામ કરવાનું હોય છે.

પ્ર૦ ન્યાય ખાતાના અમલદારો ગણાવો.

ઉ૦ આખા રાજ્ય માટે વડોદરામાં વરીષ્ટ ન્યાયાધીશી છે તેમાં એક વરિષ્ટ ન્યાયાધીશ અને જે મહદગાર ન્યાય આપવાનું કામ કરે છે. દરેક પ્રાંતમાં એક પ્રાંત ન્યાયાધીશી અને તાલુકામાં મહાલ ન્યાયાધીશી હોય છે. ન્યાયખાતામાં કોર્ટના ચુકાદા ઉપર અપીલ ઉપલી કોર્ટમાં થાય છે. કેક વરીષ્ટ કોર્ટના ચુકાદાથી નારાજ થઈ અપીલ કરવી હોય તો ન્યાયસભા પાસે ત્રિવાલ લઈ જવામાં આવે.

અમિત્રાય શ્રીમત હજુરને વિહિત કરે છે ત્યાંથી હજુર હુકમ મળે છે ?

પ્ર૦ આ ઉપરાંત બીજાં ક્યાં ખાતાં છે.

ઉ૦ કેળવણી, જાહેર આંધકામ, પોલીસ, સેનેટરી, વૈદ્યનીય વગેરે ખાતાં છે. તેના ઉપર તાલુકાના કે પ્રતના અમલદારોની દેખરેખ હાય છે.

પ્રકરણ ૬ હું.

બ્રિટીશ રાજ્ય.

પ્ર૦ બ્રિટીશ વિંદનું રાજ્ય અંધરણ મમજવેલો.

ઉ૦ ઇંગ્લાંડના મહારાજા તરફથી વિંદુસ્તાનના રાજ્ય વહોવટ માટે જે સુબે નીમવામાં આવે છે તેને વોઇસરોય અને ગવર્નર જનરલ કહેવામાં આવે છે. તેને રાજકાજમાં મદદ કરવા માટે એક કર-ભારી મંડળ છે. એ મંડળમાં (એકઠીકચુટીવ કૌંસોલમાં) વિંદના લશ્કરી ખાતાના વડા શિવાય ૮ સભાસદો છે, તેમાં એક દેશી ગૃહસ્થ છે. રાજ્યનાં જુદાં જુદાં ખાતા ઉપરના દેખાંખ રાખવાનું કામ એ કારભારીઓનું છે. કારભારી મંડળના સભાસદોના હાથ નીચે એક એક મંત્રી હોય છે તે પોતપોતાના ખાતા માટે જવાબદાર મણાય છે. આ ઉપરાંત એક બીજું મંડળ હોય છે. તે કાયદા આંધવાનું કામ કરે છે, એમાં (એ સભાને લેજિસ્લેટીવ કૌંસીટ કહે છે.) વોઇસરોયના કારભારી મંડળના સભાસદો ઉપરાંત બીજા ૬૦ સભાસદો હોય છે. એ ૬૦ પૈકી ૩૫ સરકારના નીમેલા અને ૨૫ લોકોના ચુટી મઢેલા પ્રતિનિધિઓ હોય છે. એ (૧૦+૩૦=૪૦ સભાસદોના મંડળને વડી ધારાસભા કહે છે. તેને રાજ્ય વહી દેને

લગતા સઘળા કાયદા બાંધવાનું કામ હોય છે, વોઇસરોયના કારભારી મંડળને વડી સરકાર કહેવામાં આવે છે.

વોઇસરોયના હાથ નીચે મુંગાઇ, મદ્રાસ અને બંગાળા એ ત્રણ દલાકામાં એક એક ગવર્નર નીમવામાં આવે છે. તે દરેકને પણ ગવર્નર બનરસની માફક એક એક કારભારી મંડળ અને એક એક કાયદા બાંધનાર મંડળ હોય છે. ગવર્નરના કારભારી મંડળમાં ગવર્નર સિવાય ત્રણ સભાસદો હોય છે. તેમાં પણ એક દેશી ગ્રહસ્થ નીમવામાં આવે છે. દલાકાના કારોબાર માટે ઠરાવેલા જુદા જુદા ખાતાઓ પૈકી એક અથવા અધિક ખાતા દરેકની દેખરેખ નીચે મુકેલા હોય છે. એ ઉપરાંત આ કાયદા બાંધનાર મંડળ હોય છે, તેમાં ઉપરના કારભારી મંડળના સભાસદો ઉપરાંત બીજા કેટલાક સરકારના નીમેલા અને કેટલાક પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ બેસે છે. બ્રહ્મદેશ, બિહાર અને ઓરિસા, આમ્રા, અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો અને પંજાબ એ પ્રાંતો લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની દેખરેખ નીચે છે. લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરને કારભારી મંડળ હોતાં નથી પણ માત્ર કાયદા બાંધનારા મંડળો હોય છે. તેથી પ્રાંતોનો સઘળો વહીવટ તેને પોતાનેજ કરવાનો હોય છે, લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની નીમણીક વોઇસરોય કરે છે.

બ્રિટીશ બહુમિસ્તાન, અબમેર ને મેરવાડા, આસામ, મધ્યપ્રાંત અને વરાડ કુર્ગ, આન્હામાન અને નીકાબાર એ પ્રાંતોમાં અઠક વીસ કમિશનર મુકેલો છે તેની નિમણીક પણ વોઇસરોય પોતે કરે છે. વીસ કમિશનરને એક પણ મંડળ હોતું નથી.

પ્ર. કયા કયા અધિકારીઓની નીમણીક ઇંગ્લાંડના મહારાજા પોતે કરે છે ?

૬૦ વોઇસરોય, ગવર્નર તથા વોઇસરોય અને ગવર્નરના કારભારી મહા-
ત્મા સભામદો; મુંબઈ, મદ્રાસ, કલકત્તાની હાઇકોર્ટના જડજો, લસ્કરી
ખાતાનો વડો, એટલાની નિમણુંક મહારાજા પે તે કરે છે.

પ્ર૦ જલ્લાનો મુલકી વહીવટ સમજાવો ?

જિ૦ પ્રાંત કે ઇલાકાઓના જલ્લામાં વિભાગ કરેલા હોય છે, એ જલ્લાઓ
ઉપર એકેક કલેક્ટર હોય છે તે જલ્લાનું મહેસુલ વસુલ કરવાનું અને
ખીજ દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે છે, તેના હાથ નીચે અસિસ્ટન્ટ
કલેક્ટર, હજુર ડેપુટી કલેક્ટર રિટ્રક્ટ ડેપુટી કલેક્ટરો હોય છે તે
કામકાજમાં મદદ કરે છે. જલ્લાના સમુહને વિભાગ કહે છે. વિભાગનો
ઉપરી કમિશનર છે. જલ્લાનો ઉપરી કલેક્ટર હોયને ગવર્નરના હાથ
નીચેનો અમલદાર છે. જલ્લાના બગને તાલુકો કહે છે. તેનો ઉપરી
અમલદાર મામલતદાર છે. તે તાલુકાનું રેવન્યુ વસુલ કરી જલ્લામાં
મોકલે છે.

દરેક તાલુકામાં ૭૫ થી ૧૦૦ સુધી ગામો હોય છે. અને દરેક ગામ કે
ગામડામાં એક એક પોલીસ પટેલ અને તથાટી હોય છે.

પ્ર૦ ગવર્નર લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર અથવા ચિફ કમિશનર એમ જુદા જુદા અધિ-
કાર એ નીમવામાં આવે છે તેનો હેતુ શો ?

જિ૦ જે મુલક સશિક્ષિત હોય જેમાં શાંતિ પ્રસરેલી હોય છે. એવા મુલ-
કમાં ગવર્નર નીમવામાં આવે છે. જે પ્રાંતમાં ગવર્નર નીમાય છે ત્યારે
અમલ જલ્લુજ મુધરેલી રીતે અને નિયમિત ચાલે છે, તથા પ્રજાન
કેટલાક દુકા હોય છે. જે મુલક લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની દેખરેખ નીચે
હોય છે, તે ઇલાકાઓ કરતાં પછાત છે; વળી જે પ્રાંતનો બ્રિટીશ
અમલ તાજાજ થએલો હોય, દેશમાં અશાંતિ હોય, લોકો તોફાની
ને બળવાખોર હોય તેવા પ્રાંતમાં ચિફ કમિશનર નીમવામાં આવે છે.

જે જીલ્લામાં ફરિયાદો કાલેજા માનુષ પ્રમાણે વધીવર કરવામાં આવે છે તે જીલ્લા રેગ્યુલેશન ડિસ્ટ્રિક્ટ અને જે જીલ્લામાં ફરિયાદો કાલેજાને છેક ન વગગી રહેતાં જરૂર પડે ત્યારે ત્યાંના ચીફ કમીશનરને પોતાની રિવેક બુદ્ધિ પ્રમાણે વર્ગીકારની ખાસ વિશેષ છૂટ હોય છે તેવા જીલ્લાને નોન રેગ્યુલેશન ડિસ્ટ્રિક્ટ કહે છે. આ જીલ્લા પંચમહાલ જીલ્લા થોડા વખત પહેલાં નોન રેગ્યુલેશન હતો, આ સિંધ પ્રાંત અહાપિ નોન રેગ્યુલેશન પ્રાંત છે, જે જે પ્રાંતો ઉપર ચીફ કમીશનર છે તે બધા નોન રેગ્યુલેશન છે.

પ્ર૦ બ્રિટિશ હિંદના ન્યાયખાતા સંબંધી હુંક માહિતી આપો ?

ઉ૦ દેશમાં બનતા ગુન્હાઓ પકડી પાડવા માટે પોલીસખાતું રાખેલું છે. જે ખાતાના અમલદારો ગુન્હેગારોને પકડી ન્યાયખાતાના અમલદારો પાસે શિક્ષા કરાવે છે. દરેક તાલુકામાં પોલીસનો ઉપરી પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટર છે અને જીલ્લામાં તેનો ઉપરી પેલિસ ઇન્સ્પેક્ટર છે. ઇન્ડિયાની પોલીસનો ઉપરી પોલીસ કમીશનર કહેવાય છે.

તાલુકાના મામલતદારને તાલુકાનું મહેસુલ વસુલ કરવા ઉપરાંત મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે ગુન્હેગારોને શિક્ષા કરવાની પણ કાર્ય છે.

મેજિસ્ટ્રેટમાં યોગ્યતા પ્રમાણે ફર્સ્ટ ક્લાસ, સેકન્ડ ક્લાસ અને થર્ડ ક્લાસ મેજિસ્ટ્રેટ એવા ભેદ હોય છે. મામલતદારનો મુખ્ય કારકુન (અવલકારકુન) થર્ડ ક્લાસ મેજિસ્ટ્રેટનો પવર ભોગવે છે. વગર સત્તી રહેકરો, આનિટન્ટ રહેકરો વગેરેને પણ ફર્સ્ટ ક્લાસ મેજિસ્ટ્રેટ તરીકે 'ગુન્હા સાંભળવાની સત્તા છે.'

ચોરી, છુટ, મારામારી જેવા ફોજદારી કેસ (ગુન્હાઓ) નો ચુકાદો મેજિસ્ટ્રેટ આપી શકે છે. પોતાની સત્તા બદલના ગુન્હાઓ માટે જિલ્લાના સેશન કોર્ટમાં રજુ કરે છે. વળી તાલુકા વાર એક એક હીવાની કોર્ટ હોય છે, તે કોર્ટ માગતા કૈયના હાવા સાંભળી ચુકાદા આપે છે. તેની ઉપરના કોર્ટ પણ સેશન કોર્ટ છે. અર્થાત સેશન કોર્ટના જડજ પસે જે જતના કેસ-ફોજદારી

જડજ પાસે જાતના કેસ-કેજદારી અને હીરાની આવે છે, સેથન જડજના ચુકદારી નારાજ થઈ અપીલ કરવી હોય તો હાથગાની લાઇકાર્ટમાં થઈ શકે છે અને એ કોર્ટ ઉપરની અપીલ હજગાંડમાં પ્રીવી હૌસિસમાં થાય છે, અને હૌસિસનો ન્યાય એ છે ટનો ચુકદો છે.

પ્ર. વોઇસરોયને હંગ્લાંડની સરકાર સાથે શો સંબંધ છે ?

ઉ. હંગ્લાંડના મહારાજા વોઇસરોય મારફતે હિંદનો રાજવહીવટ ચલાવે છે એ ખરું તથાપિ તેમના વહિવટ ઉપર દેખરેખ રાખના માટે હજગાંડમાં ૧૦ થી ઓછા નહિ અને ૧૫ થી વધારે નહિ એટલા મેમ્બરોની એક કમીટી કૌન્સિલ છે તેમાંના ઘણા ખરા હિંદના રાજ્યવહીવટથી અને દેશથી સારી રીતે માહિતગાર હોય છે તેમની નીમણુક સેક્રટરી ઓફ સ્ટેટ કરે કરે છે, કૌન્સિલને એ સેક્રટરી સુચના અને સલાહ આપે છે, અને સર્વ વહીવટ એ કૌન્સિલ કરે છે. આ પ્રમાણે સેક્રટરી ઓફ સ્ટેટ મારફતે હિંદનો વહીવટ ચાલે છે એ સેક્રટરી બ્રિટીશ મહારાજાના પ્રધાન મંડળ પૈકીનો એક હોવાથી એને હિંદી પ્રધાન પણ કહી શકાય છે.

એ હિંદી પ્રધાન હિંદના સારા વહીવટ માટે હજગાંડની પાર્લામેન્ટ નિવાસદાર છે.

પ્ર. પાર્લામેન્ટ શું છે અને તેનું અંધારણું અને કર્તવ્ય મમળો.

ઉ. હંગ્લાંડના મહારાજાને રાજકાળમાં મદદ કરના માટે ઉમરાવોની અને લોકોના પ્રતિનિધીઓની ગટને આમ ની એવી એવી જે એ સભાઓ છે તેને પાર્લામેન્ટ કહે છે.

ઉમરાવોની સભામાં રાજકુટુંબના માણસો, ધર્માધ્યક્ષો અને નાર સાર્થ હક ભોગવના અમીરોએથી શકે છે. તેમજ સભામાં એમનાર ઉમરાવો જાતાના બાકી રહેલા ઉમરાવોમાંથી જેને પસંદ કરીને મોકલે

અથવા રાજ્યને તેને હક આપ્યો હોય એવા સર્વ ઉમાવો ખેસી શકે છે આ સલા બદલાતી નથી. પણ જો તે નવો હક મળે તે માત્ર જિંદગી સુધીજ ખેસી શકે છે. એ હક તેને વારસાધ મળતો નથી.

આમની સભામાં લોકાના પ્રતિનિધિઓ ખેસે છે, એ સભાના હાથમાં બજેટ મંજૂર કરવાની કુલ સત્તા છે તેથી વધારે અગત્યની એજ સભા છે એ પાંચ કે સાત વર્ષે બદલાય છે.

ઇંગ્લાંડમાં લાંબા વખતથી લીબરલ અને કોન્ઝર્વેટિવ એવા પક્ષ બંધાઇ ગયેલા હોય છે, તેથી આમની સભામાં જે પક્ષના વધારે સલાસદો ચુંટાયા હોય છે, તે પક્ષમાંથી પ્રધાન મંડળ ચુંટાય છે, એ પ્રધાન મંડળમાં હિંદી પ્રધાન ખેસે છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

પ્ર૦ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય એટલે શું ?

જિ૦ પોતાના સ્થાનનો વહીવટ પ્રજા પોતાની મેળેજ પોતાના પ્રતિનિધિ દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે કરી શકે એવી યોજના તે સ્થાનિક સ્વરાજ.

પ્ર૦ “સ્થાનિક સ્વરાજ” ની ભાવના પ્રાચીન કે અર્વાચીન ?

જિ૦ ઘણા જુના વખતથી હિંદુસ્તાનનાં ગામડાં પોતાના ગામનો સ્થાનિક વહીવટ સ્વતંત્ર રીતે કરતાં આવ્યાં છે. બ્રિટિશ રાજ્ય વ્યવસ્થા સંપૂર્ણ પહેલે હિંદમાં હાખલ થઇ ત્યાં સુધી દરેક ગામમાં પંચાયત હતી,

પ્ર૦ પંચાયતનો વહીવટ કેવી રીતે ચાલતો ?

જિ૦ પોતાના ગામનો દીવાની ફોજદારી તથા સંસારીક વહીવટ એ ગ્રામ્ય પંચાયતો મારફતે થતો. ગામના રક્ષણનું કામ પણ પંચાયત તરફથી કરવામાં આવતું ગામનું મહેસુલ પણ કેટલેક સ્થળે એક એકાંકે સરકારમાં ભરવામાં આવતું.

પ્ર૦ પંચાયતોથી સરકારને શા લાભ ?

ઉ૦ પ્રજા રાજકાળમાં ભાગ લેતી અને વ્યાવહારિક કાર્યમાં કુશળ થતી તેથી લોકોને ન્યાય મેળવવા માટે ગામ બહાર સરકારી અમલદાર કે ન્યાયાધીશ પાસે જવું પડતું નહિ. પરંતુ તે કામ ગામના કુટુંબોમાંથી આગેવાન માણસોની મદદથી પટેલ પોતે કરતા હુંકામાં ગામના હિતમાં તમામ કામ પટેલ અને આગેવાન પ્રરૂપોની આગેવાની નીચ વણે ઠેકણે ગામ લોકો પોતે કરતા એટલ કે હિંદુમાં ગામ તે વખતે જુદા જુદા પ્રજાસત્તાક રાજ્યો જેવાં હતાં એમ કહીએ તો ચાલે, અને તેમાં રાજ્ય વહીવટની તમામ પ્રકારની વ્યવસ્થા હતી.

પ્ર૦ આવી ઉત્તમ વ્યવસ્થા દુર કરવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ બ્રિટિશ રાજ્યના આરભ કાળમાં એટલે અરાઢમાં સૈદ્ધાંત સમયગાં વ્યવસ્થા બહુ શિથિલ થઈ હતી તેથી બ્રિટિશ રાજવહીવટમાં જમીન મહેસુલ ગામ લોકો પાસેથી એક આંકડે વસુલ ન કરતાં જુદા જુદા એકુનો પાસેથી વસુલ કરવાની યોજના દાખલ થઈ તથા લોકોને ન્યાય આપવાને તાલુકા અગર પ્રાંતમાં અદાલતો સ્થાપવામાં આવી ત્યારથી ગામ પંચાયતો પુટી, ગામના પટેલ તથા આગેવાનોના જે અધિકારો હતા, તે રાજ્યના અમલદારો તથા ન્યાયાધીશોએ લીધા તેથી પંચાયતોનું અંધારણુ નાશ પમ્થુ.

પ્ર૦ ગામ પંચાયતો નાશ પામવાથી શાં શાં નુકશાન થયાં ?

ઉ૦ ગામના સામાન્ય હિતનાં કાર્યો કરવાની જે કુશળતા જુના લોકોમાં હતી તે ધીમે ધીમે નાશ પામતી ગઈ અને આજે હિંદુસ્તાનનાં ગામડાના લોકો નેસ્તેજ થઈ સામાન્ય કાર્યો તરફ બેદરકાર, સુસ્ત અને સ્વર્થપરાયણ થઈ ગયા છે.

પ્ર૦ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની પુનઃ જનમિતિ કોણે કરી અને કઈ યોજનાથી થઈ ?

ઉ૦ ઇ. સ. ૧૯૮૪ માં નામદાર વોયસરોય લોર્ડ રિપને સ્થાનિક

સ્વરાજ્યનો યાચદો રચો તેથી કર્યાઓ તથા શહેરોમાં મ્યુનિ-
સિપલે વહીવટ શાહેના હાથમાં મુકવામાં આવ્યે અને ગામડાનો
સ્થાનિક વહીવટ કરવા માટે તાલુકા બોર્ડો અને ડિસ્ટ્રિક્ટ બોર્ડો
સ્થાપવામાં આવ્યાં.

પ્ર. વડોદરા રાજ્યમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યના કેવી યોજના ઘાઠ ?

ઉ. ૧૮૯૩માં જ્યારે જમીન મહેસુલની નવીન વ્યવસ્થા લાખસ કરી
ત્યારે ગામ નોકરાની જુની વ્યવસ્થાનો નાશ નહિ કરતાં તેને વ-
ધારે સંગીન પાયા ઉપર મુકવામાં આવી હતી અને તેમના ઉપર
દેખરેખ ગાખવા માટે તથા બીજાં સાર્વજનિક કામો માટે પંચાયતો
સ્થાપવામાં આવી હતી ? આથી આ રાજ્યમાં પંચાયતો જીવ
વગરનું નામનું બોખું ચાલતું રહ્યું હતું આ જીવ વગરના બોખા-
માં ફરીથી જીવન લાવવા શ્રીમંત સરકાર મદારાજ સયાજીરાવે
મ. સ. ૧૯૦૪માં સ્થાનિક સ્વરાજ્યનો કાયદો મંજુર કર્યો જેથી
મ્યુનિસિપાલીટીવાળા કર્યા તથા શહેરોને પણ સ્થાનિક સ્વરાજ્ય
મળ્યું છે.

પ્ર. વડોદરા રાજ્યમાં મ્યુનિસિપાલીટીઓ ક્યાં ક્યાં છે ?

ઉ. વડોદરા, નવસારી, પાટણ, અમરેલી, વસનગર, સિદ્ધપુર, પેટલાદ,
ગણદેવી, ગિલિમોરા, ડભોઇ એ પ્રમાણે દસ મ્યુનિ. છે.

પ્ર. વિશિષ્ટ પંચાયતો અથવા જેને અગાઉ અવર્ગની મ્યુનિ. કહેવામાં
આવતી એવી કેટલી છે ?

ઉ. સત્તાવીસ.

પ્ર. મ્યુનિસિપાલીટીના અધારણ વિષે શું જાણો છો ?

ઉ. ૧૯૦૬ ના ક્રિસ્ટીઆરી માસથી નવીન મ્યુનિસિપાલીટીનો કાયદો અ-
મલમાં આવ્યો અને તેની રૂએ દસ મ્યુનિસિપાલીટીઓને સ્વરાજ્ય
અક્ષવામાં આવ્યું. આવી મ્યુનિ. મંડળમાં બોજામાં બોજા અર્ધા

મહાસદોને ચુંટણીથી નીમવાનું અને આપીનાને સરકાર તરફથી નંમરાનું હુકું.

આમાંથી વડોદરા મ્યુનિસિપાલિટીમાં ત્યાંના સુધરાઇ કામદારજી અધ્યક્ષ છે. નવસારી, પાટણ અને અમરેલી મ્યુનિસિપાલિટીમાં અધ્યક્ષ પ્રાન્તના સુબાને ઠરાવતોમાં આવ્યા છે.

પ્ર. વિશિષ્ટ પંચાયતોનું અંધારણ કહેા.

ઉ. એવી પંચાયતો ૨૭ છે, તેમાં ચુંટણીનું તત્ત્વ હાથપલ કરવામાં આવ્યું છે પરંતુ તેમના અધ્યક્ષ તરીકે મહાલના વહીવટદાર અગર મહાલકારીને ઠરાવવામાં આવ્યા છે,

પ્ર. એ સ્થાનિક દારોખાર કગનારા મંડળોની—મ્યુનિસિપાલિટી અને ગામ પંચાયતોની—ફરજે કમ કમ છે ?

ઉ. પોતપોતાનો હકુમતનાં સ્થળોમાં રસ્તા બાંધવા તથા મમારવાનું, લોકોને માટે પીવાના પાણીની જોગવાઈ કરવાનું, ધર્મશાળાઓ, અખરો વગેરે સાર્વજનિક ઉપયોગનાં મકાનો બાંધવા તથા દુરસ્ત કરવાનું, મહોલ્લાઓમાં દીવાબત્તિની જોગવાઈ કરવાનું, નકાસું પાણી રસ્તાઓમાં ભરાઈ ન રહે અગર જમીનમાં પછી ભેજ ન કરે તે માટે તેનો નિકાલ કરવાનું. આમડમાંથી કયરો કદાચી સામસુરી રખાવવાનું જિરે પ્રકારનું છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

નાગરિકોને કાર્ય કરવાનાં વિશેષ ક્ષેત્ર.

પ્ર. મ્યુનિસિપાલિટી કે ગામ પંચાયતો ઉપરાંત સામાજિક કાર્યમાં ભાગ લેવા માટે નાગરિકોને કયાં ક્ષેત્ર છે ?

ઉ. ખેતીવાડી, કળવણી, અને વ્યાપાર ઉદ્યોગને લગતી સરથાઓમાં ઉ-

હટ ભર્યો ભાગ લેવાથી વ્રજની માનસીક નૈતિક અને આર્થિક તિથિ સુધરી શકે છે,

પ્ર૦ કેળવણીના પ્રસાર માટે નાગરિકો શું શું કરી શકે ?

ઉ૦ પ્રથમિક કેળવણીની શાળાઓના મુલાકાત લઈ તેમાં કામ કરી રાઓનો મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાનું તેમને જોઈતાં સાહીત્યો પુરાડવાની વ્યવસ્થા કરવાનું જ્ઞાન લોકોને કેળવણીનો જરૂરી અવકાશ જાણવાનું એમ ઘણા કામો નાગરિકો કરી શકે તેવા છે.

પ્ર૦ વ્યાપાર ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપનારી સંસ્થાઓ કયું છે ?

ઉ૦ આપણા વડોદરા રાજ્યમાં ખેતીવાડીની પાંચ સરસી પેઢીઓ છે, અને આંટ વધારન રી સહાયકારી મંડળીઓ દોઢસો છે, આ મંડળીઓથી ખેડુતાને થોડે વ્યાજે નાણાં મળી શકે છે.

પ્રકરણ ૯ સુ.

ઉપસહાર

પ્ર૦ નાગરિક તરફેનાં મુખ્ય કર્તવ્ય ગણાવો ?

ઉ૦ પોતાના સ્વાર્થ માટે સમાજને કદાપિ હાનિ કરવી નહિ. પોતાના આજ્ઞાને કેળવીને સમાજનાં કાર્યો કરવા માટે હાથક કરવાં હંમેશાં કોઈ પણ સર્વજનિક કામમાં ભાગ લેવા, હંમેશાં સર્વજનિક મીલકત ઉપર દેખરેખ રાખવી. સમાજનાં કાર્ય માટે કોઈ મંડળમાં હાથલગ થવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે તે મંડળના નિયમોસપૂર્ણપણે પાળવા, રાજ્યભક્તિ એ નાગરિકનું મોટું કર્તવ્ય છે, એ નિરંતર યાદ રાખવું, રાજ્યના સવળા કર વગર આનાકાનીએ અને રાજ્ય ખુશીથી આપવા, કેઈપણ મંડળમાં પોતાનો મત અપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યાં નિરક્ષપાત પણે, અને નિડર પણે આપવો. છેલ્લી વાર ત્યાંની આખત એ છે કે પોતાની જાંદગી ૧ હંમેશાં કોઈ પણ સત્કાર્ય જોડાયેલી રાખવી. આજસુ થઈને સમાજને ખોજાડપ ન થવું.

સમાપ્ત.

જાહેર ખબર

અમારે ત્યાંથી શાળામાં આજ્ઞત ગુજરાતી અંગ્રેજી વગેરે તમામ પુસ્તકો તથા સ્ટેશનરી સામાન, તેમજ નાજમેન, કાચરીઓ, પંચાંગ વગેરે નીચા છે વળી મેકમીલન વાંચનમાળા તથા ત્રિવેદી વાંચનમાળા પ્રમાણે ધોરણવાર નોટો, ધોરણવાર પ્રશ્નોત્તર, સૃષ્ટિજ્ઞાન તથા ધોરણવાર પ્રશ્નોત્તર ઇતિવા વગેરે નીચેનાં પુસ્તકો અમારા તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે.

અમારા તરફથી પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો

૧ મેકમીલન વાંચનમાળા પ્રમાણે ધોરણવાર નોટો.

ધોરણ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬

કિંમત રૂ. ૦)૬ ૦) ૦) ૦) ૦) ૦) ૦)

૨ ત્રિવેદી વાંચનમાળા પ્રમાણે ધોરણવાર એકીકરણ (નોટો)

ધોરણ ૧—૨—૩—૪—૫—૬

કિંમત રૂ. ૦)૬ ૦) ૦) ૦) ૦) ૦) ૦)

૩ ધોરણવાર પ્રશ્નોત્તર સૃષ્ટિજ્ઞાન (મેકમીલન વાંચનમાળા પ્રમાણે)

ધોરણ ૧—૨—૩—૪—૫—૬—૭

કિંમત રૂ. ૦)૬ ૦)૬ ૦)૬ ૦)૬ ૦) ૦) ૦)

૪ ત્રિવેદી વાંચનમાળા પ્રમાણે સૃષ્ટિજ્ઞાન

ધોરણ ૨—૩—૪—૫—૬

કિંમત રૂ. ૦)૬ ૦)૬ ૦) ૦) ૦)

૫ ધોરણવાર પ્રશ્નોત્તર ઇતિહાસ, હિંદી પ્રબોધ ભા. ૧-૨ ના ગુજરાતી

ધોરણ ૪—૫—૬ અર્થ (તરજુમા સાથે) ૦)૬ ૦)

કિંમત રૂ. ૦)૬ ૦)૬ ૦)

સદરૂઢ પુસ્તકો જ્યાંયંધ મંગાવનારને સારું કમીશન આપવામાં આવશે. માલ રોકડેથી અમર વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

પત્ર વ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવો:—

મુ. પેટલાઈ ૧ મણિલાલ મુગળભાઈ હિપાધ્યાય
વાયા આશુદ ૧ બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

